

**FAİK REŞAT'IN YENİ LETÂİF-İ İNŞA YAHUT MUHARRERÂT-I NADİRE
İLE MUHARRERÂT-I NADİRE YAHUT HAZİNE-İ MÜNTEHABÂT İSİMLİ
ANTOLOJİLERİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE İNCELENMESİ**

Nizammettin YARBA

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Haziran, 2011

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FAİK REŞAT'IN YENİ LETÂİF-İ İNŞA YAHUT MUHARRERÂT-I NADİRE
İLE MUHARRERÂT-I NADİRE YAHUT HAZİNE-İ MÜNTEHABÂT İSİMLİ
ANTOLOJİLERİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE İNCELENMESİ**

Hazırlayan
Nizammettin YARBA

Danışman
Doç. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL
AFYONKARAHİSAR 2011

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FAİK REŞAT'IN YENİ LETÂİF-İ İNŞA YAHUT MUHARRERÂT-I NADİRE
İLE MUHARRERÂT-I NADİRE YAHUT HAZİNE-İ MÜNTEHABÂT İSİMLİ
ANTOLOJİLERİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE İNCELENMESİ**

Hazırlayan
Nizammettin YARBA

Danışman
Doç. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL
AFYONKARAHİSAR 2011

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum **Faik Reşat'ın, Yeni Letâif-i İnşa Yahut Muharrerât-ı Nadire, Muharrerât-ı Nadire Yahut Hazine-i Müntahabât İsimli Antolojilerinin Çeviri Yazısı ve Değerlendirilmesi**" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/06/2011

Adı SOYADI

Nizammettin YARBA

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Abdullah ŞENGÜL

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. A.İrfan AYPAY

: Yrd.Doç. Dr. Mahmut BABACAN

İmza

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Nizamettin YARBA'nın **“Faik Reşad: Yeni Letaif-i İnşa yahut Muharrerat-ı Nadire ve Muharrerat-ı Nadire yahut Hazine-i Müntehabat İsimli Eserleri ve İncelemesi”** başlıklı tezini değerlendirmek üzere 23.06.2011 günü saat 11:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS ÖZETİ
FAİK REŞAT'IN YENİ LETÂİF-İ İNŞA YAHUT MUHARRERÂT-I NADİRE
İLE MUHARRERÂT-I NADİRE YAHUT HAZİNE-İ MÜNTAHABÂT İSİMLİ
ANTOLOJİLERİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE İNCELENMESİ

Nizammettin YARBA

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Haziran 2011

Danışman: Doç. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Antolojiler, çeşitli amaçlarla derlenen eserlerden meydana gelir. Antolojiler bir dönemin edebi portresini göstermesi bakımından önemli eserlerdir. Çeşitli şekillerde hazırlanan antolojilerde ölçüt hazırlayanın estetik anlayışıdır.

Batı'da ilk antoloji çalışmalarını Yunanlılar yapmıştır. Divan edebiyatında bu türü karşılayan şura tezkireleri vardır. Halk edebiyatında ise cönkler antoloji mahiyetinde eserlerdir. Tanzimat döneminde ise daha çok "seçme" mantığına dayalı; güldeste, müntahabat gibi isimlerle hazırlanmıştır.

İşte bu antolojilerden ikisi Faik Reşat'ın Tanzimat döneminde hazırladığı *Yeni Letâif-i İnşa Yahut Muharrerât-ı Nadire* ile *Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat* isimli antolojileridir.

Bu çalışmamızda, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire* ile *Muharrerât-ı Nadire Yahut Hazine-i Müntahabât* isimli antolojilerini günümüz harflerine aktardık. Çalışmamızdan daha iyi istifade edilmesi için sözlük ve dizin hazırladık. Çalışmamızın giriş bölümünde de antolojideki yazılarla ilgili bir değerlendirme yaptık.

Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire isimli antoloji iki yüz on sekiz sayfadan oluşur ve toplam kırk üç yazarın seksen altı yazısı vardır. Ayrıca yirmi bir yazının da yazarı belli değildir. Bu antolojideki yazılar daha çok “mektup” ve “tezkire”lerden oluşur. *Yeni Letâif-i İnşa Yahut Muharrerât-ı Nadire* antolojisinde eski ve yeni yazarlara ait eserler bulunmaktadır. Özellikle devlet adamlarının ve Tanzimat dönemi yazarların eserleri bir arada sunulmuştur. Antoloji, Faik Reşat’ın “*Kariine*” isimli yazısıyla başlar; yine aynı yazarın “*İfade-i Mahsusa*” isimli yazısıyla son bulur.

Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabât isimli antoloji ise yüz yirmi altı sayfadan oluşur ve yirmi yazarın yirmi dokuz yazısı vardır. Ayrıca on yazının da yazarı belli değildir. Bu antolojideki yazılar ise daha çok “mektup” ve “makale” türünden eserlerden meydana gelmiştir. Daha çok Tanzimat dönemi yazarların eserlerine yer verilmiştir. Bu antoloji, Faik Reşat’ın “*İfade-i Mahsusa*” isimli yazısıyla başlar; Ahmet Mithat Efendi’nin Muallim Naci’ye yazdığı mektupla son bulur.

Anahtar Kelimeler: Faik Reşat, Yeni Letâif-i İnşa Yahut Muharrerât-ı Nadire, Muharrerât-ı Nadire Yahut Hazine-i Müntehabât

ABSTRACT
TRANSLATION ARTICLES AND REVIEWS OF FAİK REŞAT’S
ANTHOLOGIES CALLED YENİ LETÂİF-İ İNŞA YAHUT MUHARRERÂT-I
NADİRE AND MUHARRERÂT-I NADİRE YAHUT HAZİNE-İ
MÜNTEHABÂT

Nizammettin YARBA

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

June 2011

Advisor: Assoc. Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Anthologies consist of Studies collected for various purposes. Anthologies are important in terms of indicating the literary portrait of an era. The criterion for anthologies prepared in different shapes is the aesthetic understanding of the preparer

The Greek did the first anthology study in the west In Divan literature there are poets' biographies similar to this type In Folk literature cönk (poem notebooks) are similar to anthology. In Tanzimat period anthologies were mostly prepared with names like "güldeste", "müntahabat" which depend on "choosing" logic.

Here two of these anthologies which were prepared as continuation of each other are “*Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*” and “*Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat*” which Faik Resat published in Tanzimat period.

In this study we have turned “*Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*” and “*Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat*” into the present letters. We have prepared dictionary and index in present order to benefit beter. We have made an evaluation of writings in anthology in the introductory part of our study.

Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire” consists of 218 pages. There are 86 writings of 46 authors in the studies called “*Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*” . Also, 21 authors’ writings are not evident. The writings in this anthology are mostly consist of letters and notes. There are writings in “*Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*” which belong to old and new authors. Particularly the studies of statemen’s and authors of Tanzimat period have been presented together. Anthology starts with Faik Reşat’s “*Kariine*” studies and ends with the same author’s studies called “*İfade-i Mahsusa*”.

“*Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat*” consists of 126 pages. There are 29 wirtings of 20 authors. Besides, 10 writings’ authors are not evident. The writings in this anthology are mostly consist of letter and essay type studies. Tanzimat period’s writers studies are emphasized especially. Anthology starts with Faik Raşat’s “*İfade-i Mahsusa*” studies and ends with the letter that Ahmet Mithat wrote to Muallim Naci.

Keyd Words: Faik Reşat, Yeni Letâif-i İnşa Yahut Muharrerât-ı Nadire, Muharrerât-ı Nadire Yahut Hazine-i Müntahabat

ÖNSÖZ

Antolojiler, bir toplumun edebî serüvenini göstermesi bakımından bir fotoğraf karesi mahiyetindedir. Bu fotoğraf karesinde okuyucular, birçok yazar ve eseri inceleme imkânı bulurlar.

Hazırlandığı dönem için bir okuma kitabı işlevi gören antolojiler, daha sonraki dönemlerde bir nevi kütüphane olarak kabul edilir. Belki o kadar yazar ve eseri bir araya getirmek mümkün değildir. Mümkün olsa bile bu çok külfetli bir iş olurdu. İşte antolojiler okuyuculara böyle bir kolaylık sağlamakta okuyucu ve yazar-eser arasında güzel bir köprü kurmaktadır.

Antolojiler, sadece okuyucuya sağladığı pratik faydadan dolayı değil; yazar için getirdiği estetik ölçülerden dolayı da önemlidir. Bir antolojiye girme kaygısı ister istemez yazarları sanat adına olumlu yönde etkileyecektir. Tabi burada antolojiyi hazırlayanın edebi bilgisi, anlayışı ve estetik duruşu çok önemlidir. Bir eleştirmen titizliğiyle oluşturulan antolojiler aynı zaman da birer eleştiri eserleri de olabilirler. Böylece antolojiye giren yazarlar bir eleştiriye tabi tutulmuş olurlar. Bu da yazar için oldukça önemlidir.

19.yüzyıl Türk edebiyatının kaynakları arasında yer alan antolojiler edebiyat tarihçiliği için de büyük öneme sahiptir. Bu tür eserlerde birbirine benzeyen birçok yazı bir arada olduğu için edebiyat tarihçisine bir karşılaştırma imkânı da sağlayacaktır. Aynı zamanda kronolojik eser tespitiyle de dönemler arasındaki farklar ve benzerlikler de görülmüş olur.

Biz de bu fikirlerden hareketle edebiyat araştırmaları için önemli gördüğümüz Faik Reşat'ın *Yeni Letâif-i inşâ yahut Muharrerât-ı Nadire* ile *Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat* isimli antolojilerini günümüz harflerine aktarmak istedik. Uzun ve yorucu bir çalışmadan sonra bu antolojilerin çevirisini tamamladık.

Bu antolojilerin çeviri yazısını hazırlarken Yeni Türk Edebiyatı alanındaki çeviri yazısı kriterlerine uymaya çalıştık. Çalışmamızın imlasında ve hazırlanmasında şu hususiyetlere dikkat ettik:

Kelimelerin okunuşunda imla kılavuzunu esas aldık. İmla kılavuzunda bulunmayan kelimelerin okunuşunda metindeki yazımını esas aldık.

Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzatma ve inceltme işaretlerinin kullanımında imla kılavuzunu esas almakla birlikte yazımı imla kılavuzunda bulunmayan kelimelerde bu işaretleri kullandık.

Metinlerin okunmasında büyük bir sıkıntıya neden olan “Ayınlı” ve “Hemzeli” kelimelerin okunuşunda imla kılavuzunu esas aldık. Kılavuzda bulunmayan kelimeler için bu işaretleri göstermedik. Sadece eş sesli kelimeler ve bazı tek heceli kelimelerde bu işaretleri gösterdik. Örnek: Bel’, sa’d, kat’ im’ân (ihtimam) gibi

Arapça tamlamaların yazımında kelimelerin orijinal yazımını koruduk. Arapça tamlamaları günümüz harflerine çevirirken ة (el) takısını kesme işaretiyle ayırdık sonraki kelimeyi ise ة (el) takısından kısa çizgiyle yazdık. Arapça tamlamaların okunuşunda şu formatı esas aldık. Örnek: (Netâcü’l-efkâr)

Eserlerde bulunan beyitlerin ve şiirlerin okunuşunda vezin kafiye ses gibi hususiyetlerden dolayı metindeki orijinal yazımlarını koruduk.

Eserlerde bulunan (ve) (vü) (ü) bağlaçlarında eğer kelimeler ikilemeysen (ü) ile (vü) şekillerini kullandık. Sesliyle biten kelimelerde (vü) sessizle biten kelimelerde (ü) şeklinde yazdık. (Ve) bağlacını ise cümleleri ve birbirinden bağımsız kelimeleri ayırmak için kullandık.

Farsça birleşik kelimelerin yazımında da imla kılavuzunu esas aldık. Fakat imlası bulunmayan birleşik kelimelerde ise kelimeleri kısa (-) çizgiyle ayırdık. Ayrıca Farsça son ek ve ön eklerin gösterilmesinde de bu ekleri göstermek için kısa çizgi (-) kullandık. Fakat imlası kılavuzda varsa kılavuzdaki yazımı esas aldık.

İki antolojide de dizgi hatasından dolayı yanlış yazılmış kelimeler mevcuttur. Bu kelimeleri metinde düzelttik ve dipnotla düzeltildiğini belirttik. Diğer dipnotlarla karışmaması için dipnotları italik yazdık. Dipnotun sonuna da (N.Y) (Nizammettin YARBA) harflerini ekledik.

Antolojilerin çevirisinde ilk kitabın (*Letâif-i inşâ yahut Muharrerât-ı Nadire*) tek baskısı olduğu için bir tek nüshayı esas alarak okuduk. İkinci kitabın (*Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat*) iki baskısı olduğu için eserin günümüz harflerine aktarılmasında ilk baskıyı esas aldık ve ikinci baskıyla da karşılaştırarak okuduk.

Metindeki sayfa numaralarını son satırdan sonra köşeli parantez içinde sağa dayalı olarak yazdık. Yeni sayfaya ise satır başından başladık.

Metnin daha iyi anlaşılması için metnin sonuna bir sözlük ekledik; çalışmadan istifade etmek isteyenlere yardımcı olabilmek için de yazar ve eser isimlerinin bulunduğu bir dizin hazırladık. Çalışmamızın “Giriş” bölümünde de antolojideki yazılarla ilgili bir değerlendirme yaptık; bu yazıların türlerini ve yazarlarını da tablo şeklinde gösterdik.

Bu çalışmanın hazırlanmasında beni teşvik eden, zorlandığım yerlerde yardımlarını esirgemeyen Değerli Hocam Doç. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL’e; Arapça tamlamaların ve Farsça beyitlerin okunmasında yardımlarını gördüğüm Değerli Hocam Abdulcabbar KAVAK’a; bu çalışmada sürekli bana destek olan aileme ve özellikle nişanlıma teşekkür ederim.

Afyonkarahisar-2011

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
YÜKSEK LİSANS ÖZETİ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	x
ÖZGEÇMİŞ.....	xxi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

1. YENİ LETÂİF-İ İNŞA YAHUT MUHARRERÂT-I NADİRE	35
1.1. KARİİNE.....	36
1.2. REFİK BEY'İN <LETÂİF-İ İNŞA>YA YAZDIĞI MUKADDİME.....	38
1.3. MÜNŞİ-İ MEŞHUR AZİZ BEY TARAFINDAN BAŞ MUSAHİB ŞAİR HÂTİF EFENDİ'YE –İSTİLAHÂT-I MUSİKİ ÜZRE– YAZILMIŞ BİR MEKTUP	40
1.4. AKİF PAŞA İNŞASIYLA BİR TEZKİRE	41
1.5. YİNE AZİZ BEY İNŞASIYLA TERSANE İSTİLAHI ÜZERE BİR MEKTUP	42
1.6. KORUK TEKKESİNİN TAMİRİ RİCASIYLA YAZILMIŞ BİR TEZKİRE	44

1.7. HEDİYE SAAT TEŞEKKÜRÜNÜ HAVİ BİR TEZKİRE	45
1.8. SADRETTİN BEY İNŞASIYLA İSTİTÂFI HAVİ BİR MÜZEKKERE	45
1.9. KÖMÜR İRSALİ RİCASINI HAVİ BİR TEZKİRE	46
1.10. BİR ZATIN MÜNECCİM BAŞILIĞA TAYİNİ HAKKINDA AKİF PAŞA'NIN TAVSİYENAMESİ	47
1.11. İSTILAHÂT-I SARF-I ARABÎ ÜZRE BİR MEKTUP	48
1.12. ŞAİR-İ MEŞHUR HOCA NAİLÎ EFENDİNİN BİR ATEŞ GECESİ TEMAŞASINA DAVETİ HAVİ BİR TEZKİRESİ	49
1.13. ŞEYH AZİZ MAHMUT EFENDİ (KUDDİSE SIRRAHU)NİN SERDAR HAFİZ PAŞAYA BİR MEKTUBU	50
1.14. EBUSSUÛT EFENDİ'NİN NEVVÂBDAN BİR ZATA MEKTUBU	51
1.15. REŞİT PAŞA'NIN KABZA CEMİYETİNE DAVETİ HAVİ HUZURU MUTAT OLAN ZEVATA YAZDIĞI TEZKİRE	51
1.16. GİRİDÎ RAHMÎ EFENDİNİN BİR MEKTUBU	52
1.17. SÜNBLZADE VEHBİ'NİN BİR MEKTUBUNDAN MÜSTAHREC Ü MÜNAKKAH FIKRADIR	53
1.18. ŞAİR-İ MEŞHUR SEYİT VEHBİ'NİN İSTILAH-I KIRAAT-I KUR'AN ÜZERE BİR MEKTUBU	56
1.19. MÜŞARÜNİLEYHİN BİR TESLİYET-NAMESİ	57
1.20. MÜNŞİ VE ŞAİR-İ MEŞHUR RÂGİP PAŞA'NIN MEVLİD-İ ŞERİF CEMİYETİNE DAVETİ HAVİ -MEKTUPÇULUĞU ZAMANINDA- KALEME ALDIĞI TEZKİRE-İ SÂMİYE	58
1.21. ŞEYHÜ'L İSLÂM ÂŞİR EFENDİ'NİN HEDİYE OLUNMUŞ BERAT TEŞEKKÜRÜNÜ HAVİ BİR MEKTUBU	59
1.22. ŞAİRE-İ MEŞHURE FİTNAT'IN BİR MEKTUBU	60
1.23. AKİF PAŞA'NIN BİR TAVSİYENAMESİ	62

1.24. YİNE MÜŞARÜNİLEYHİN KANDİL TEBRİKİNİ VE BİR DEDENİN TAVSİYESİNİ HAVİ MEKTUBU.....	63
1.25. ŞAİR-İ MEŞHUR HALİM GİRAY TARAFINDAN FELEK-ZEDE BİR BÎÇARE İÇİN YAZILMIŞTIR.....	63
1.26. MÜNŞİ-İ MEŞHUR KANİ’NİN <BAŞ> LAFZI VE BU MANADA SAİR ELFÂZ-I İLTİZAMI İLE YAZDIĞI BİR MEKTUP.....	65
1.27. MÜNŞİ VE ŞAİR-İ MEŞHUR KOCA RÂGİP PAŞA’NIN BİR MEKTUBU	68
1.28. MÜREKKEP VE KALEM İRSALİ NİYAZINA DAİR BİR MEKTUP	68
1.29. KUDEMÂ-Y-I MÜNŞİYÂN-I OSMANÎNİN REİSİ<VEYSİ>NİN BİR CERRAR İÇİN YAZDIĞI TAVSİYENAME	69
1.310. ŞEYHÜ’L-İSLÂM ÂŞİR EFENDİ İNŞASIYLA BİR İFTAR DAVETNAMESİ	71
1.31. UHDESİNE RÛTBE-İ SANİYE TEVCİHİ RİCASINI HAVİ MEŞAHİR-İ KÜTTÂPTAN AHMET ERİB EFENDİNİN BİR TEZKİRESİ.....	72
1.32. BİR TAVSİYENAME.....	72
1.33. ŞAİR-İ MEŞHUR İZZET MOLLA’NIN <ÜSS-İ ZAFER> NAM TARİHÇE İÇİN YAZDIĞI TAKRİZ	74
1.34. VÂZİ’-I ESAS-I SALTANAT-I OSMANÎYE CENNET MEKÂN SULTAN OSMAN HAN GAZİ HAZRETLERİNİN ASR-I ÂLİLERİNDE SIFAT-I BAHARA DAİR KALEME ALINMIŞ BİR MAKALEDİR	75
1.35. MEŞAHİR-İ FÜZALÂDAN KETHÜDA-ZADE ARİF EFENDİ’NİN BİR KİLECİNİN TAVSİYESİ HAVİ KAPAN NAİBİNE YAZDIĞI TEZKİRE	77
1.36. MEKTUP.....	78
1.37. DİĞER.....	78
1.38. HEKİM VE MÜNŞİ-İ MEŞHUR SAMİ PAŞA’NIN ALİ PAŞA’YA YAZDIĞI MÜSTEZATLI BİR TEZKİRE.....	79

1.39. MÜŞARÜNİLEYH NÂ-MİZAÇ OLDUKTA İSTİFSAR-I HATIRA GELMEYEN EAZZ-I EHİBBÂSINDAN BİR ZATA SİTEM VE KİNAYEYİ MÜŞTEMİL YAZDIĞI DİĞER BİR TEZKİRE	80
1.40. TAVSİYENAME	81
1.41. DİĞER	82
1.42. EDİP-İ ŞEHİR MUALLİM NACİ EFENDİ’NİN BİR MEKTUBU	83
1.43. MÜNŞİ-İ BÎ-NAZİR-İ KEMAL PAŞAZADE SAİT BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN <MİZANU’L ‘UKÛL> NAMINDAKİ MANTIK KİTABI İÇİN YAZDIĞI MÛTALÂA-NAMEDEN BİR FIKRA	85
1.44. EDİB-İ FEZÂİL-PERVER RECAİZADE EKREM BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN BİR MAKALESİ	85
1.45. BÎ-NOKTA BİR MEKTUP	89
1.46. JAN JAK RUSSO’NUN <NOVEL ELOİZ> NAMINDAKİ ROMANDAN BİRİNCİ MEKTUPTUR Kİ MÜNİF PAŞA HAZRETLERİ TARAFINDAN TERCÜME OLUNMUŞTUR.	89
1.47. SAMİ PAŞA’NIN RİKAB-I HÜMAYUNA TAKDİM ETTİĞİ TEŞEKKÜR-NAME	93
1.48. MÜŞARÜNİLEYHİN YUSUF KÂMİL PAŞA MERHUM’A BİR MEKTUBU	95
1.49. MUALLİM NACİ EFENDİNİN BİR TEZKİRESİ	97
1.50. BOSNALI ŞÂKİR’İN MEKTUBU	97
1.51. REŞİT PAŞA’NIN SADARETTEN İNFİSÂL İLE MECLİS-İ VÂLÂ RİYASETİNE İNTİKALİ HENGÂMINDA SAMİ PAŞA TARAFINDAN YAZILAN TESLİYET-NAME	99
1.52. MÜŞARÜNİLEYHİN SADARETE RİCATI ÜZERİNE YAZDIĞI TEBRİK-NAME	99

1.53. ENCÜMEN-İ TEFTİŞ-İ MAARİF AZASINDAN VE SERÂMEDÂN-I ÜDEBA-YI ZAMANDAN SALÂHÎ BEY EFENDİ ATIDEKİ DÖRT PARÇA ASAR-I EDEBİYEYİ LÜTFEN İRSAL BUYURMUŞLARDIR	100
1.53.1. HÜVİYYET MESELESİ	100
1.53.2. HASBİHÂL.....	105
1.54. EBUZZİYA TEVFİK BEY EFENDİNİN MİTHAT EFENDİYE MEKTUBU	105
1.55. CEVABI.....	106
1.56. ŞAİR-İ HİKMET-MEÂSİR ARİF HİKMET BEY EFENDİNİN BİR MEKTUBU	109
1.57. SAMİ PAŞA’NIN SADR-I ESBAK MUSTAFA NAİLÎ PAŞA’YA BİR TEZKİRESİ.....	110
1.58. FAHR’ÜL ÜDEBA EKREM BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN YİRMİ BEŞ SENE EVVEL –BİR CAMİ-İ ŞERİF İÇİN LEVHA TAKDİMİNE DAİR– YAZDIKLARI RİCA-NAMEDİR Kİ YADİGÂR-I ŞEBABLARINDANDIR.....	111
1.59. NAZİF ÂMEDÎ’NİN TAZİYETİ HAVİ BİR MEKTUBU	112
1.60. DİĞER.....	112
1.61. ŞAİR ULVÎ MAKÂL ABDULHAK HAMİT BEY EFENDİNİN <VASİTA-İ SERVET> NAMINDAKİ TİCARET VE ZİRAAT GAZETESİ MÜDÜRÜNE YAZDIKLARI BİR MEKTUB-I TEBRİK-ÂMÎZ	113
1.62. BİR VAKFİYE MUKADDEMESİ.....	115
1.63. BİR MEKTUB-I LETÂİF ÜSLÛP	116
1.64. RİCAL-İ DEVLETEN VE KUDEMÂ-YI MÜNŞİYÂNDAN DEFTERDAR AHMET NAZİF EFENDİ’NİN TEVBİHİ HAVİ BİR TEZKİRESİ	118
1.65. MÜŞARÜNİLEYHİN ERZURUM VALİSİ DARENDELİ MEHMET PAŞA’YA YAZDIĞI TEBRİK-NAME	118
1.66. MOLLA CÂMÎ HAZRETLERİNİN BİR MEKTUBU TERCÜMESİ	120

1.67. MÜŞARÜNÜİLEHİN FATİH SULTAN MEHMET HAN HAZRETLERİNE OLAN MEKTUB-I FARİSÎ'NİN TERCÜMESİ.....	123
1.68. BİR TEZKİRE	124
1.69. RESMİNİ GÖNDERMİŞ OLAN BİR ZATA YAZILMIŞ BİR MEKTUP	125
1.70. AKİF PAŞA'NIN BİR TEZKİRESİ.....	126
1.71. MÜNŞİ-İ MEŞHUR KANİ'NİN EHİBBÂSINDAN UYKUCU BİR ZATA YAZDIĞI MEKTUP	127
1.72. VEYSİ'NİN BİR TAVSİYENAMESİ.....	127
1.73. MEKTUP.....	128
1.74. BİR TEZKİRE-İ CEVABIYE	134
1.75. ŞAİR-İ MEŞHUR NABİ'NİN BİR MECLİS-İ ZÜREFÂDA KALEME ALDIĞI DAVET TEZKİRELERİNDEN BAZILARI.....	135
1.76. DİĞER.....	135
1.77. DİĞER.....	136
1.78. DİĞER.....	136
1.79. MÜŞARÜNİLEYHİN BU MECLİS HAKKINDAKİ MAKALESİ.....	136
1.80. MEŞAHİR-İ KÜTTÂBDAN TRABZONÎ MERHUM EMİN HİLMİ EFENDİ'NİN BÎ-NOKTA BİR MEKTUBU.....	138
1.81. MUMAİLEYHİN TAVUS TAKDİMİNE DAİR KİBARDAN BİR ZATA ARİZASI.....	139
1.82. MUMAİLEYHİN BİR TESLİYET-NÂNESİ.....	141
1.83. KÜBERÂDAN BİR ZATA NAR TAKDİM Ü İHDÂSINA DAİR ARİZA	142
1.84. AKİF PAŞA'NIN <SAHBÂ-NAME> İSMİ VERİLEN BİR MEKTUBUDUR Kİ BAZI MAHALLERİ TAYY OLUNDU.....	143

1.85. EMİN HİLMİ EFENDİ’NİN TALİB-İ TAHSİL-İ MAARİF BİR NEVCİVAN-I ARİFE YAZDIĞI MEKTUB-I NASİHAT-ÂMÎZ.....	147
1.86. BİR MEKTUB-I ÂŞİKANE.....	148
1.87. BİR TEBRİK-NAME-İ İZDİVAÇ.....	152
1.88. MUHYÎ-İ EDİP ŞİNASI’NİN PARİS’TEN VALİDESİNE YAZDIĞI MEKUP.....	153
1.89. ZAMAN-I KADİMDE FİZAN-I NİL VUKUUNDA MISIR VALİLERİ TARAFINDAN AHALİ-İ MISIR’A HİTABEN TASTİR OLUNAN ŞEHRAYİN BUYRULTUSU	154
1.90. BAZI TABİRÂT VE ISTILAHÂT-I KADİME-İ İNŞA.....	156
1.91. BAZI FIKARÂT-I LATİFE	159
1.92. ISTILAH-I NAHV-İ ARABÎ ÜZERE BİR HULÛS-ÂMÎZ	162
1.93. KÛTÛB-İ MEŞHURE-İ ARABİYEDEN BAZILARININ ZİKR-İ ESAMİSİ İLTİZAMIYLA YAZILMIŞ BİR MEKTUP.....	163
1.94. YİNE BU YOLDA YAZILMIŞ BİR MEKTUP	164
1.95. FAZİL-I BÎ-MÛDÂNÎ CEVDET PAŞA HAZRETLERİNİN <TARİH-İ ATA> İÇİN YAZDIKLARI TAKRİZ.....	166
1.96. MEŞHUR CİBALİ HARİK-İ KEBİRİNE DAİR SELANİKLİ ATA EFENDİ’NİN BİR MEKTUBU	167
1.97. <SÛS> UNVANLI BİR MAKALE.....	172
1.98. <MEZAR TAŞLARI> UNVANLI BİR MAKALDEN MÛSTAHREÇ FIKRADIR	180
1.99. MUALLİM NACİ EFENDİNİN ŞAİR-İ HİKMET-ŞİAR ARİF HİKMET BEY EFENDİYE BİR CEVAP-NAME-Sİ.....	184
1.100. ŞAİR-İ MADER-ZAT İSMAİL EFENDİ’NİN <YÂD EDERİM> UNVANLI BİR MAKALE-İ BELİĞASI.....	187
1.101. BİR TEŞEKKÛR-NAME.....	188

1.102. JAN JAK RUSSO’NUN <NUVEL ELOİZ> NAMINDAKİ ROMANINA YAZDIĞI MUKADDİMENİN TERCÜMESİ	189
1.103. MÜVERRİH-İ YUNANÎ PLOTARK’IN BİR MAKALESİ ÜZERİNE REDDİYE	192
1.104. NABİ’NİN DAVET TEZKİRELERİNDEN	198
1.105. İSTILAHÂT-I MUSİKİ ÜZERE YAZILMIŞ BİR MEKTUP.....	200
1.106. YÜZ ELLİ SENE EVVEL SURRE-İ HÜMAYUN MÜNASEBETİYLE İMARET-İ MEKKE-İ MÜKERREMEYE YAZILMIŞ BİR TAHRİRAT-I SÂMİYE	201
1.107. YİNE O TARİHLERDE EMÎR’ÜL HÂCC TARAFINDAN ÖZBEK HÂKİMİ’NE TASTİR OLUNMUŞ MEKTUP	202
1.108. BU MÜNASEBETLE BAĞDAT VALİSİNDEN İTİMÂD’ÜD-DEVLEYE YAZILMIŞ NAME.....	203
1.109. CEVABI	203
1.110. SULTAN SELİM-İ SÂLİS HAZRETLERİNİN VELÂDETLERİNDE TEZYİN-İ ŞEHİR İÇİN ISRAR BUYRULAN EMR-İ ŞERİF.....	204
1.111. SADRAZAM MUSTAFA PAŞA TARAFINDAN KAMANİÇE MUHAFIZI İBRAHİM PAŞA’YA İLÂN-I SADARETİ MÜTEZAMMIN YAZILAN MEKTUP	205
1.112. KANİ’NİN BİR DAVET TEZKİRESİ	206
1.113. TEBLİĞ OLUNAN BİR VARAKA	207
1.114. <İFADE-İ MAHSUSA>.....	209
1.115. FİHRİST.....	210
1.116. MUHARRİRİN ASAR-I MATBUASI	214
1.117. TASHİH.....	215
2. MUHARRERÂT-I NADİRE YAHUT HAZİNE-İ MÜNTEHABÂT.....	217
2.1. <İFADE-İ MAHSUSA>.....	218

2.2. AYETULLAH BEY MERHUMUN <RÜYA HAKKINDA İKİ HEKİM BEYNİNDE MUHAVERE> UNVANLI BİR MAKALESİDİR	219
2.3. MÜŞARÜNİLEYHİN <İLM-İ KIYAFET> NAMINDAKİ TELİFİ İÇİN YAZDIĞI MUKADDİME	222
2.4. REVAKIYYÛN-I HÜKEMÂDAN <EPİKTET>E MENSUP BAZI AKVÂL	227
2.5. ŞAİR-İ MADER-ZAT İSMAİL EFENDİ’NİN <YÂD EDERİM> UNVANLI BİR MAKALE-İ BELİĞASI	230
2.6. BU DA ŞAİR-İ HOŞ MAKÂL MEHMET CELÂL BEYİN	232
2.7. AKİF PAŞA’NIN HÜSN-İ HATTA MAİL BİR EFENDİYE <MEŞK> OLARAK YAZDIĞI MEKTUP SURETİ	234
2.8. CENNET MEKÂN GAZİ SULTAN MAHMUT HAN-I SÂNÎ HAZRETLERİNİN İNGİLTERE KRALI MÜTEVEFFA DÖRDÜNCÜ GİLYOM’A TASTİR BUYURDUKLARI NAME-İ HÜMAYUN	236
2.9. USUL-İ KİTABET-İ RESMİYECE BAZI İSTILAHÂT İCRASI LÜZUMUNA DAİR KIRK DÖRT SENE EVVEL RIFAT PAŞA KALEMİYLE YAZILMIŞ BİR <MECLİS-İ VÂLÂ> MAZBATASI	238
2.10. MÛLÂHAZA	241
2.11. MEHMET CELÂL BEYİN BİR TEZKİRESİ	241
2.12. ABDULHAK HAMİT BEYİN BOMBAY’DA İKEN BİR ZATA YAZIP GÖNDERMİŞ OLDUĞU MEKTUP	243
2.13. MÜŞARÜNİLEYHİN DİĞER BİR MEKTUBU	245
2.14. KEMAL BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN HENGÂM-I ŞEBABINDA YAZDIĞI BİR TEŞEKKÜR-NAMEDİR	246
2.15. MATMAZEL <MERİ DORJEM> NAMINDA BİR GENÇ KIZIN PARİS CEMİYÂT-I İLMİYESİNDEN BİRİNDE İRAT EYLEMİŞ OLDUĞU NUTUK	248

2.16. NUTK-I ATİ DAHİ İNGİLTERE’NİN <TERAKKİ-İ FÜNUN> CEMİYETİNDE MİSS <BAKER> NAMINDA BİR KADIN TARAFINDAN İRAT OLUNMUŞTUR.....	251
2.17. BU NUTUK HAKKINDA <LANSET> NAMINDAKİ İNGİLİZ GAZETESİNİN <NİSA VÜ RİCALİN AKIL CİHETİYLE FARKLARI> UNVANIYLA YAZMIŞ OLDUĞU MÜTALÂA-NAME	255
2.18. AMERİKA’DA TERBİYE-İ NİSVÂN.....	258
2.19. SÜLEYMANİYE CAMİ-İ ŞERİFİ’NİN HİTAMINDA İRAN ŞAHI TAHMÂSB TARAFINDAN GELEN TEBRİK-NAME ÜZERİNE SULTAN SÜLEYMAN HAZRETLERİNİN TASTİR BUYURDUKLARI CEVAB-NAME-İ HÜMAYUN	264
2.20. MEŞHUR SARI ABDULLAH EFENDİ ZÜMRE-İ ŞÜKÛFE-DÂRÂNE REYİS Ü MÜMEYYİZ TAYİN OLUNDUKTA CENNET MEKÂN SULTAN MURAT HAN-I RÂBİ TARAFINDAN İHSAN BUYRULAN BERAT-I ŞERİFİN SURETİDİR	266
2.21. (MÜNŞE’AT’ÜL LETÂİF)DEN.....	268
2.22. SÜNBLZADE VEHBİ’NİN BİR MANSIBDA ASALET İSTİDASIYLA REİSÜLKÛTTAP EFENDİYE İSTİLAH-I NAHV-İ ARABÎ ÜZERE YAZDIĞI BİR ARİZA	270
2.23. SU İHSANINA DAİR BİR MÛLK-NAME-İ HÜMAYUN SURETİDİR..	271
2.24. AKİF PAŞA İNŞASIYLA MİSİR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA’YA GÖNDERİLEN MEKTUB-I SAMİ	272
2.25. MÜNŞİ-İ MEŞHUR DÂNİŞ BEY MERHUM’UN BU MEKTUBA NAZİRESİ.....	275
2.26. MÜŞARÛNİLEYHİN BU MEKTUBA TARZ-I DİĞER ÜZERE TERTİP ETTİĞİ MUKADDİME.....	278
2.27. KOSAVA VİLÂYETİ DÂHİLİNDE KÂİN <PREZREN> SANCAĞI YİRMİ SENE EVVEL VİLÂYET İKEN O NAM İLE ÇIKAN GAZETENİN MUKADDİMESİDİR Kİ O ZAMANLAR İSTANBUL’DA NEŞROLUNAN	

VEYAHUT NEŞROLUNMUŞ BULUNAN GAZETELERİ TELMİHEN YAZILMIŞ ASAR-I EDEBİYEDEN OLMAKLA MUHARRERÂT-I NADİRE MEYANINA İDHÂLİ MÜNASİP GÖRÜLDÜ	279
2.28. AYETULLAH BEY MERHUMUN <İLM-İ KİYAFET> UNVANLI MAKALESİNDEN.....	280
2.29. BİR TEBRİK-NAME.....	286
2.30. RECAİZADE EKREM BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN YİRMİ SENE EVVEL YAZDIKLARI BİR TAKRİZ.....	287
2.31. ŞAİR-İ MADERZAT İSMAİL SAFA BEYİN BİR NUTKUNDAN MÜSTAHREC FIKRADIR	288
2.32. İSTANBUL'DA BU GÜNE KADAR NEŞROLUNAN EVRAK-I HAVADİSTEN BAZILARININ MUKADDİMELERİ.....	290
2.32.1. TAKVİM-İ VAKÂYİ	290
2.32. 2. HAKÂYİKU'L VAKÂYİ.....	295
2.32.3. SABAH.....	296
2.32.4. SİRÂC.....	297
2.32.5. TERAKKİ.....	297
2.33. <HİKMET-İ NİKÂH> UNVANIYLA ZİKROLUNAN GAZETEDE MÜNDERİÇ BİR MAKALE-İ HİKMET İŞTİMÂLDİR	300
2.34. MİTHAT EFENDİ İLE MUALLİM NACİ MERHUMUN {MUHABERAT Ü MUHAVERÂT} UNVANLI ESERLERİNDEN MUKTEBES BAZI FIKRALARDIR	303
2.35. MUHARRERÂT-I NADİRE'NİN FİHRİSTİ.....	310
3. SÖZLÜK	312
4. DİZİN	338
5. KAYNAKÇA.....	345

ÖZGEÇMİŞ

Nizammettin YARBA

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2007-Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Lise: 2000 Batman Fatih Lisesi

Kişisel Bilgileri

Doğum Yeri ve Yılı: Batman, 15.12.1983 Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil: İngilizce

GİRİŞ

Antolojiler, şiir ve nesir parçalarının derlenerek bir araya getirildiği bir tür kaynak eserlerdir. Kaynak eser olmasının yanında bu eserler okuyucu açısından pratik fayda sağlaması yönüyle de küçük bir kütüphane işlevi görürler. Bu tür eserler aynı zamanda bir okuma (kıraat) kitabı niteliğinde eserlerdir.

Antoloji kelimesi Yunanca “*anthos*” (çiçek) “*legein*” (toplamak) kelimelerinden türemiş bir kelimedir. Kelimenin gerçek anlamından da hareket edersek antolojiler, güzel ve gerçek sanat değeri olan eserlerin (*edebiyat ve müzik eserleri*¹) derlenmesiyle oluşan yazarının kabul ettiği estetik ölçüyle şekillenen okuma ve kaynak kitaplarıdır diyebiliriz.

Antolojiler, derleyenin amacına göre çeşitli şekillerde oluşturulabilir. Kimi zaman bir devre, bir konuya bir temaya göre değişik şekillerde hazırlanır.²

Batı’da ilk antoloji örneklerini Yunanlılar meydana getirmiştir. Gadaralı Melagros’un (M.Ö. 140-70) ve Makedonyalı Filippus’un *Stephanos (Çelenk)* adlı derlemeleri ilk antoloji örnekleri olarak kabul edilir.³

Türk Edebiyatı’nda bu türün çeşitli isimlerle hazırlandığını görmekteyiz. Divan edebiyatında “mecmualar”, Halk edebiyatında “cönkler” ve Tanzimat edebiyatıyla birlikte “güldesteler” bu türe verilen farklı isimlerdir.

Türk Edebiyatı’nda ilk antoloji örneği olarak *Divan-ı Lüğati’t-Türk*’ü gösterebiliriz.⁴ Bugünkü anlamda ilk antoloji örnekleri Tanzimat edebiyatı döneminde hazırlanmıştır.

Edebiyatımızda; Ömer b. Mezid’in *Mecmuatü’n Nezair*’i, Eğridirli Hacı Kemal’in *Câmiü’n Nezair*’i, Edirneli Nazmî’nin *Mecmaü’n Nezair*’i ilk antoloji örnekleri olarak kabul edilir.⁵

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, s.47

² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kazım Yetiş, *Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.65

³ Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, s.47.

⁴ Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, s.47.

⁵ Kazım Yetiş, *Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı*, s.65.

Yenileşme dönemi Türk Edebiyatı'nın ilk antolojisi, Recaizade Ahmet Cevdet'in *Nevâdirü'l-âsâr fî Mütalâati'l-eş'âr* (Bulak, 1256) isimli antolojisidir. İkinci antoloji aynı yazarın *Zînetü'l-mecâlis* (İstanbul, 1258) isimli eseridir. Daha sonra Nazif Bey'in hazırladığı *Müntahabat-ı Mîr Nazîf* (Bursa, 1261) eseri, düzenleyenin belli olmadığı *Güldeste-i Şuarâ* (1287), Ziya Paşa'nın üç ciltlik *Harabat* isimli (c.I: 1291, c.II: 1292, c.III: 1292) ünlü antolojisi, Ebuzziya Tevfik'in *Numune-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, (İstanbul, 1293) isimli antolojisi, Mehmet Celâl'in *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri*, (Dersaadet, 1312); Diyarbakırlı Sait Paşa'nın *Mizânü'l-edep* (İstanbul, 1305) eseri; Mustafa Reşit'in *Müntahabat-ı Cedîde* (İstanbul, 1303) isimli antolojisi; Faik Reşat'ın *Yeni Letaif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire* ile *Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat* isimli antolojileri bu devirde yayımlanmış önemli antoloji örnekleridir.⁶

Bu antolojilerden sonra; Bulgurluzade Rıza'nın *Müntahabat-ı Bedayi-i Edebiye* (1909-1910); Reşit Süreyya'nın *Edebiyat-ı Cedide* (1912), Mithat Cemal Kuntay'ın *Nefais-i Edebiye* (1913), Refet Avni ve Süleyman Bahri'nin *Resimli Müntahabat-ı Edebiye* (1913); Nüzhet Haşim Sinanoğlu'nun *Milli Edebiyata Doğru* (1918), Mehmet Cevdet'in *Resimli Asar-ı Nefise* (1919), Süleyman Şevket Tanlı'nın, *Güzel Yazılar* (1920-1923) isimli antolojileri yayımlanmış önemli eserlerdir.⁷

Bizim bu çalışmamıza konu olan antolojiler ise, Tanzimat döneminde yayımlanmış Faik* Reşat'ın hazırladığı *Yeni Letaif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire* ile *Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat* isimli birbirinin devamı halinde yayımlanmış antolojileridir.

Bu antolojiler, 1307 (1891) yılında basılmıştır. Antolojiler ilk etapta birbirinin devamı şeklinde yayımlanmak istenmiş fakat; yazar, ikinci antolojiyi bir kıraat kitabı haline getirmek istediği için ikinci kitap ayrı bir kitap olarak

⁶ Kazım Yetiş, *Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı* s.65-78.

⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Safiye Akdeniz, "Arap Harfli Yeni Türk Edebiyatı Antolojilerinin (1839-1928) Karşılaştırmalı İncelemesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz 2000, Cilt-1, Sayı-2, s.34.

* Faik Reşat bu iki eserini "Reşat" ismiyle yayımlamıştır. Faik Reşat'ın asıl ismi Ahmet Reşat'tır. Kaynaklarda ise daha çok "Faik Reşat" ismi geçmektedir. Biz de bu çalışmamızda "Faik Reşat" ismini kullanmayı uygun gördük.(N.Y) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Süheylâ Yüksel Seçkin, *Faik Reşat'ın Hayatı ve Eserleri*, (Doktora Tezi,) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997, s.15-40.

yayımlanmıştır. Bu antolojilerden birincisinin tek baskısı vardır. İkinci antolojinin ise, iki baskısı mevcuttur. Bu eserler, daha sonra bir araya getirilip; tek kitap halinde yayımlanmıştır.

Eserin oluşturulma serüvenini yazarından dinleyelim: “<Talim-i Kitabet> namındaki eser-i naçizin üçüncü faslında münderiç mekâtîp vesair numuneleri meyanında –Fenn-i Bediin <Mürâât-ı Nazir yahut Tenasüp> denilen kaide-i latifesi üzere– taraf-ı âcizanemden yazılmış bir iki mektup ile Hafız-ı Müşfik’in Saat Teşekkürünü Havi Tezkiresini ve Muallim Naci Efendi Hazretlerinin Bir Şekerciye Nush ü Pendi şamil mektub-ı halâvet üslûbunu okumuş olan zâika-sencan-ı edepten bazı zevat bunların pek tatlı şeyler olduğunu ve eğer mümkün olup da gerek eski gerek yeni, bu tarzda yazılmış asar ayrıca bir kitaba derç ü neşr olunmuş olsa hoş bir şey olacağını şifahen ve tahriren ihtar buyurdular.”⁸

İşte bu şekilde yazar, bulduğu yazıları toplamış ve onları neşretmiştir. Antolojilerin ilki hem eski hem de yeni yazarlara ait eserlerden meydana gelmiştir. Yazar, hem eski hem de yeni yazılara yer verme sebebini şöyle açıklar: “Asar-ı kudema-yı –mücerret kudema-yı asar olduğu için– merdûd-ı nazar itibar edenler ihtimal ki şöyle bir teşebbüste bulunduğundan dolayı beni mürde-pesentlikle itham ü takbih ederler. Ben de cevaben derim ki: Bir kere zamanımızda eserleriyle efkâr-ı bedayi-i perestânı icap edecek kadar izhar-ı kemal-i iktidar eden dühât-ı üdebamızın hangi mekteb-i irfanın tilmizanından buldukları mülâhaza buyrulsun. İtikad-ı kâsırânemce bir gün lisanımızı ne kadar sadeleştirirsek edebiyatımız için yine <Asar-ı kudema>dan ibaret olan o mektepten ders almaya ihtiyacımız vardır. <Asar-ı kudema> bir takım klâsik kitaplardır ki onları okumazsak tahsilimizi nakıs bırakmış oluruz. Sıdk-ı müddeâyâ burhan aranılırsa o mektebin tilmizleriyle bu ihtiyacı tasdik etmeyip de taklit ile iktifa eden ashab-ı kalem tarafından meydana konulan eserlerin mukayesesi kâfidir. Şu kadar ki asar-ı kudemayı tetebbu, fakat taklitten içtinap etmeli.”⁹

⁸ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, Kasbar Matbaası, Dersaadet 1307, s.3.

⁹ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.2.

Yazar, işte yukarıda izah ettiği sebepten dolayı hem eski hem de yeni yazarlara yer vermiştir. İkinci antoloji de ise daha çok Tanzimat dönemi yazarlarına ağırlık verilmiştir.

İlk antolojide şu isimlerin yazıları bulunmaktadır: Abdülhak Hamit, Ahmet Ata Efendi, Ahmet Erîb Efendi, Ahmet Nazif Efendi, Akif Paşa, Ali Bey, Arif Efendi, Arif Hikmet Bey, Âşir Efendi, Aziz Bey, Bosnalı Şâkir, Cevdet Paşa, Ebussuût Efendi, Ebuzziya Tevfik, Emin Hilmi Efendi, Faik Reşat, Fitnat Hanım, Galip Bey, Giridî Rahmi Efendi, Hafız-ı Müşfik, Halim Giray, Hoca Nailî, Jean-Jacques Rousseau , İsmail Efendi, İzzet Molla, Kani, Koca Râgıp, Mithat Efendi, Muallim Naci, Münif Paşa, Nabi, Nazif Âmedî, Recaizade Mahmut Ekrem, Refik Bey, Reşit Paşa, Sadrettin, Sait Bey, Salâhî Bey, Sami Paşa, Sünbülzade (Seyit) Vehbi, Şeyh Aziz Mahmut Efendi, Şinasi ve Veysi.

İkinci antolojide ise şu isimlerin yazıları bulunmaktadır: Abdülhak Hamit, Akif Paşa, Ayetullah Bey, Celâl Bey, Dâniş Bey, Hacı Hakkı Efendi, İsmail Efendi, Mary Dorjem, Mehmet Celâl, Mihaliki Efendi, Miss Baker, Mithat Efendi-Muallim Naci, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Rıfat Paşa, Sultan II.Mahmut, Sultan IV.Murat, Sultan Süleyman, Sünbülzade (Seyit) Vehbi.

İlk antoloji iki yüz on yedi sayfa, on dört cüz; ikinci antoloji ise yüz yirmi altı sayfa, altı cüzden oluşmaktadır. Birinci antolojide toplam yüz beş ikinci antolojide ise, toplam otuz sekiz yazı bulunmaktadır. İlk antoloji Faik Raşat'ın "*Kariine*" isimli yazıyla başlar; yine Faik Reşat'ın "*İfade-i Mahsusa*" isimli yazısıyla biter. İkinci antoloji ise, Faik Reşat'ın yazdığı "*İfade-i Mahsusa*" ile başlar, Ahmet Mithat Efendi'nin Muallim Naci'ye yazdığı mektupla son bulur.

İlk antolojide daha çok mektup, tezkire ve makaleden oluşur.¹⁰ İkinci antolojide ise daha çok makale ve mektup türünde yazılara ağırlık verilmiştir. İki Antoloji de birer nesir antolojisidir; fakat yazıların içinde Arapça, Farsça beyitler; yer yer de Divan şairlerinden alınmış beyitler vardır.

Yazıların başlıkları açıklamalı cümlelerden oluşmaktadır. Faik Reşat, sadece eserin ismi ve yazarının ismiyle yetinmemiş, hemen hemen bütün yazılarda; yazarın kime ait olduğu, kime yazıldığı ya da niçin yazıldığı ve türü ile ilgili bilgiler

¹⁰ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.4.

vermiştir. Bazı yazılarda da sadece türün ismi verilmiştir. Bazı yazıların da yazarı belli değildir. Aynı zamanda türü belli olmayan yazılar da mevcuttur.

Şimdi bu antolojilerde bulunan türleri tablolar halinde gösterip yazıların biçim özellikleri ve muhteviyatıyla ilgili bilgiler verelim.

İlk olarak “*Yeni Letâif-i İnşâ yahut Muharrerât-ı Nadire*” isimli antolojideki türleri değerlendireceğiz. Yazım kolaylığı olsun diye bu kitaba “birinci antoloji” “*Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat*” isimli kitaba ise, “ikinci antoloji” denecektir.

Birinci antolojide değerlendireceğimiz ilk tür mukaddimedir. İlk antolojide üç mukaddime bulunmaktadır. Bu mukaddimelerin biri Refik Bey’e, diğeri Jean-Jacques Rousseau’ya (Tercüme: Ali Bey), aittir. Üçüncü mukaddimenin ise yazarı belli değildir.

Bu mukaddimelerin ilki Refik Bey’in hazırladığı *Letâif-i İnşâ* kitabının mukaddimesidir. Birinci antolojinin ilk yazısıdır.

Refik Bey, bu mukaddimesinde hazırlamış olduğu antolojinin amacından bahseder. Amacının Osmanlı yazarlarının unutulmasını önlemek olduğunu şu şekilde söyler: “*İşte şu ifade, selâset ü zarafet meşhudelerine nisbetle hakikaten bir tabir-i sade ve mütalâaları ise herkesçe mucib-i inbisat ü istifade olan asar-ı mezkûrenin mahzâ urefâ-yı ahlâfa yadigâr ve mecâlis-i fuzalâda yâd ü tahattur-i nama medar olmak arzusuyla cem ü tertibine iptidar olunmuştur*”¹¹

Jean-Jacques Rousseau’nun mukaddimesi; *La Nouvelle Heloise* isimli romanına yazdığı mukaddimedir. Mukaddimeyi Ali Bey tercüme etmiştir. Rousseau, bu mukaddimesinde romanıyla ilgili yapılacak bazı eleştirilere cevap vermiştir: “*Kitapta fena noktalara tesadüf edilirse hemen yüzüme çarpılsın. Mamaşih şayan-ı takdir şeyler görüldüğü hâlde dahi kimsenin tebrikâtına ihtiyacım yoktur. Kitap fena ise onun fenalığını herkesten evvel ben itiraf ederim. Çünkü kendimi olduğumdan daha alâ bellemek istemem.*”¹²

Üçüncü mukaddimeyi kimin yazdığı belli değildir. Hüseyin Paşa’nın mülkünün vakfedilmesiyle alakalı bir mukaddime olup bir “vakfiye” örneğidir.

¹¹ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşâ yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.5.

¹² Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşâ yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.192.

Birinci antolojide toplam atmış yedi mektup bulunmaktadır. Bu mektuplar çeşitli vesilelerle yazılan kişisel ve resmi mektuplardır.

Birinci antolojideki ilk mektup, iki mektubu bulunan Aziz Bey'e aittir. İlk mektup müzik terimleriyle yazılmıştır. Baş Musahib Şair Atıf Efendi'nin halini ve hatırını sorduğu bu mektupta müzik terimleriyle güzel bir terkip meydana getirilmiştir. Diğer mektubu ise, tersane terimleri kullanılarak kaleme alınmıştır. Mektubun kime yazıldığı belli olmasa da mektubun bir denizciye yazıldığı anlaşılmaktadır. Mektuplardan birkaç satır örnek verelim. Müzik terimleriyle yazılan mektubu: *“Kühen-beste-i zincir-i mihr ü muhabbetleri ve menus-ı rahâtu'l-ervâh sohbetleri iken mânend-i sefer-i hicaz-ı dûr ü dirâz olan devr-i kebir-i müfârakattan beri muhalif-i tavr-ı vefakârî şimdiye kadar bâis-i teskin-i suzidil olur selâm-ı dilaraları ve mânend-i nağme-i nikriz-i şevk-engîz olan şukka-ı uşşak nevâzileri vürut etmediğinden...”*¹³

Tersane terimleriyle yazdığı mektubu: *“Ahali istimâ-ı emr-i âli ettiklerinde kamara-i dimağları kumanya-i şuurdan tehi kalıp küpeşteler suda dala çıka her ne kadar meyan-ı tufan-ı tedbirde akla yelken etmişlerse de kûh-ı şükûh zannettikleri kalyon-ı reyleri rûy-ı derya-yı hayrette yonga parçasına dönüp bilâhare müstağrak-ı kulzüm-i acz olduğunu gördüklerinde ziyadece bocalayıp ifade-i hall için...”*¹⁴

Mektubu bulunan bir diğer isim; Akif Paşa'dır. Akif Paşa'nın toplam dört mektubu bulunmaktadır. İlk mektubu bir “tavsiye-name”dir. Bir zatın müneccim başılığa atanması üzerine kaleme alınmıştır. Bu zata müneccimlikle ilgili tavsiyeler verilmektedir. İkinci mektubu da bir tavsiye mektubudur. Mehmet Paşa Camii'nde boşalan “Serkayyumluk” görevine Ekmekçizade Mustafa Paşa'nın getirilmesi tavsiye edilmektedir. Akif Paşa'nın üçüncü mektubu bir kandil tebriğidir. Dördüncü mektubu ise “Sahba-name” isimli mektubundan alınmıştır. Bu mektupta içki terimleri kullanılmıştır. Dili oldukça süslü ve sanatlıdır. Bu mektuptan birkaç satır örnek verelim: *“Bir âlem-i vâsi ki her köşesi nice bin iklimi, her iklimi nice bin şehri muhit olmuş; hây u hûy-ı âşıkân, feryat u vaveylâ-yı müstemedân, sît ü seda-yı sâzendegân u bâzendegân ile her tarafı dolaşmış; kimi derd-i firak-ı yâr ile ney gibi*

¹³ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.7.

¹⁴ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.10.

nalân, kiminin hayal-i dildâr ile hâli keman gibi figan, kiminin santur sıfat sinesi sehm-i kaza-yı müjgân-ı canana hedef olmuş... ”¹⁵

Kitapta mektubu bulunan bir başka isim; Şeyh Aziz Mahmut (Hüdayi) Efendi'dir. Bu mektubunda Şeyh, Serdar Paşa'ya Sunullah Efendi'nin halini anlatmaktadır.

Bir diğer mektup, Ebusuût Efendi'nin yazdığı mektuptur. Nevvaptan bir zata yazılmıştır. Bu mektupta Ebusuût Efendi yazdığı kişiye dua eder ve onu görevinde Allah'a ve Resulüne uymaya çağırır.

Bir diğer mektup Giridî Rahmi Efendi'nin mektubudur ki, Süreyya Paşa'ya yazılmıştır. Bu mektup “*Külbe-i Erteng*” mecmuası ile alakalı bir mektuptur.

Kitapta mektubu bulunan bir başka isim; Sünbülzade (Seyit) Vehbi'dir. Sünbülzade Vehbi'nin üç mektubu bulunmaktadır. İlk Mektubu Ramazan ayının gelmesi üzerine yazılmıştır. Mizahi unsurların kullanıldığı bu mektup şu beyitle başlar:

*“Yevm-i şekk niyetine şîre sıkarken yâran
Sıkboğaz etti gelib şihne-i şehri Ramazan”¹⁶*

Sünbülzade (Seyit) Vehbi'nin bir diğer mektubu, “*Kuran-ı Kerim*”in okunuş usullerinin anlatıldığı mektubudur. Bu mektupta “*Kuran*”ın okunuş şekilleri hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü mektubu da birinin ölümü üzerine yazılmış bir teselli mektubudur.

Mektubu bulunan bir başka isim; Âşir Efendi'dir. İki mektubu vardır. İlk mektubu bir “berat” teşekkürü için yazılmıştır. Kime yazıldığı belirtilmemiştir. Diğer mektubu bir davetnamedir. İftar daveti için yazılmıştır. Gönderilecek kişinin ismi boş bırakılmıştır. Tahminimiz kime gönderilecekse daha sonra bu isim bu boş yere yazılmaktadır. Davetnameden birkaç satır örnek verelim: “*Bundan akdem vaad-ı kerimelerine binaen çend ruzdur ki nimet-i teşriflerine mânend-i saat-ı iftar intizar üzereyiz. Elhamdulillâhi Tealâ mâh-ı mübarek-i sıyâmda semt-i sevâhilin zîb ü ziyet*

¹⁵ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.134.

¹⁶ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.23.

ve ârâyiş ü letafette şehri celîlü'l-kadr Kostantineyeden ne kusuru var? Belki bunda olan kusur medar-ı meziyet-i şan ve mucib-i inbisat ü sürurdur.”¹⁷

Kitapta mektubu bulunan bir başka isim; Şair Fitnat Hanım’dır. Kime yazıldığı belli olmayan bir mektubu vardır.

Mektubu bulunan bir başka isim; Kani’dır. Kani’nin birinci antolojide iki mektubu bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Baş” kelimesinin değişik anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı mektubudur ki, “Baş” kelimesinin merkeze alındığı ustaca yazılmış bir mektuptur. Mektupta “Baş” kelimesiyle ilgili sözler ve deyimler de aktarılmıştır. Mektuptan birkaç satır örnek verelim: “*Elhâsıl başım selâmet olsun diyen kimse başına bu belâları ihtiyarıyla satın alıp başına buyruk bir adam iken kûşe-i bî-tuşe-i gurbette mekîn olmaz. Kendi vatanında bir başına olmak, gurbette bin başı olmaktan ilâdır. Ne kadar medarsız bir adam olsa yine kendi âleminde başına döner bir iki dost bulunur. Diyar-ı gurbette müsaade-i baht ü zaman ile meselâ bir miktar faydası da olsa yine başına gelen şedâid-i hevl-nâk ile başa baş gelmez.*”¹⁸

Kani’nin bir diğer mektubu, uykucu bir zata yazılmıştır. Mizahi özelliklere sahiptir. Yazdığı kişi kendisine yarım satır mektup yazmadığı için bu mektupla eleştirilmiştir. Mektuptan birkaç satır örnek verelim: “*Bir mukteza-yı takdir-i ilâhî zat-ı siyâdet-simatlarından müfâratat olduğu günden beri nergis-i çeşm-i hakikat-bînarifaneleri tahrik-i mürevvehe-i itidal ile temaşa-yı sahife-i eyyam u leyâle dest-res olmamak gerek ki nim satır mektub-ı letâif üslûbunuza nail olamadık.*”¹⁹

Mektubu olan bir diğer isim; Koca Râgıp Paşa’dır. Koca Râgıp Paşa’nın bir mektubu vardır. kime yazıldığı belli olmayan bir teselli mektubudur.

Birinci antolojide mektubu bulunan bir başka isim; Veysi’dır. Veysi’nin iki mektubu vardır. Veysi’nin ilk mektubu bir “Cerrar” a yazılmış bir “tavsiye-name”dir. Bu mektupta, yalan, rüşvet gibi konularda “Cerrar” a öğütler verilmektedir. Veysi’nin ikinci mektubu da bir tavsiye mektubudur.

Antolojide mektubu bulunan bir diğer isim ise antolojiyi hazırlayan Faik Reşat’tır. Faik Reşat’ın toplam yedi mektubu vardır. Bu mektuplar, çeşitli konularda

¹⁷ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.46.

¹⁸ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.40.

¹⁹ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.115.

yazılan, “tavsiye-name”lerden oluşmaktadır. Bu mektuplar içinde iki mektup üzerinde duralım.

Bu mektupların ilki; Faik Reşat’ın nesirdeki ustalığını gösteren “*Bî-nokta*” (*Bî-nukât*) mektubudur. Bu mektupta Faik Reşat, Arap harflerinden noktasız harflerin bulunduğu kelimeleri kullanarak; öğretmen olan Ahmet’e öğretmenliğin zor bir meslek olduğunu anlatmaktadır. Mektubun tamamını alıntılıyoruz: “*Dâder-i vâlâ-himem! Gerd-i Ahmet’le mersûl-i risale-i vedad-ı isalene ser-â-ser matla oldum. Mersûma meram Siverek’de muallimlikse de malûmdur ki <Merâh>a dek ders görmekle muallimlik sehl değildir. Avamil ve daha sair dersler görmek velhâsıl deh sâl kâmil gerektir ki vasıl-ı meram ola. Hem orada sade muallim değil uslu, kâmil adam ararlar. Ahmet’sê hâlâ sade rû. Bu hâlde müsaade-i husul-i meram muhal olur. Amma her kârda irade daima ûlû’l-emrindir.*”²⁰

Faik Reşat’ın diğer mektubu ise, Ebuzziya ve Muallim Naci’ye yazılmıştır. Bu mektup kendisinin yayıma hazırlayacağı Osmanlı şiir antolojisiyle ilgilidir. Antolojisini tanıtmakta, eserinin neyi kapsayacağı hakkında bilgiler vermekte ve iki yazardan bu antoloji ile ilgili görüş bildirmelerini istemektedir. Bu mektubu önemli kılan onun bir eleştiri yazısı olmasıdır. Mektupta Faik Reşat, Osmanlı şiiri ile ilgili eleştiriler yapmaktadır. Bu mektup, bir Osmanlı şiiri eleştirisidir diyebiliriz.

Bu mektupta Divan şiirinden örnek beyitler de verilmiştir. Bu beyitlerle ilgili eleştirilerini Faik Reşat, şu şekilde dile getirmektedir: “*İşte bu gibi zevzeklikleri, lafz u mana oyuncaklarını, bir takım soğuk, iğrenç, köhne mazâmîn ü teşbihâtı bir tarafa bırakalım. Ya hele o (İrsal-i mesel) nevinden olan ve edebiyat-ı atıkaca birinci derecede makbul sayılan sözleri ne yapalım ki ekseriya bir takım akvise-i fâside ile vücud-ı hakikat pâymâl-i huyûl-i hayal eyleyip geçiliverilmiştir. Bunun için irad-ı emsileye hacet yok, çünkü her hangi şairin (Divan)ı açılmış olsa en azdan yüz tanesine tesadüf edilecek kadar çoktur.*”²¹

İşte, Faik Reşat; antolojisine örnek olacak şiirleri seçerken, yukarıdaki hususa dikkat edeceğini söyleyerek; iyi olan şiirlerin antolojiye alınacağını ifade etmektedir. Mektubunda Osmanlı şiirini bir üryan güzele benzeten Faik Reşat, bu benzetmeyi

²⁰ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.68.

²¹ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.120.

niçin yaptığını şöyle izah eder: “*Bendeniz Şiir-i Osmanîyi aynıyla üryan fakat mehâsin-i tabiiyesiyle calib-i nazar-ı istihsan bir fakire-i sahib-i cemale benzetmekteyim. Gerçi haiz-i nisab-ı zevk-i tabiat bazı ashab-ı kudret bunu güzelliğine hürmet, fakr-ı hâline merhamet ederek giydirip kuşatarak lâyük olduğu hâlde bulundurmaya çalışmışlarsa da giydirilen şeyler –ya suret-i ilbâsındaki adem-i maharet, yahut fikdân-ı zarafet sebebiyle– tamam-ı endam-ı dilaramına ve kudret-i bülend-i dilberânesine muvafık düşürülemediğinden biçare şimdiye kadar letafet ve melâhat-ı mevhûbesini izhar edememişti.*”²²

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Faik Reşat, şiir konusunda öyle biçime değer verip; manayı göz ardı etmeye karşı çıkmakta ve bu tür şiirleri, beğenmediğini söyleyerek; antolojisine almayacağını ifade etmektedir.

Kitapta mektubu bulunan bir diğer isim; Muallim Naci’dir. Muallim Naci’nin iki mektubu vardır. Mektubun birinde Arif Hikmet Bey’in gönderdiği bir mektuba cevap vermiştir. Diğerinde ise ortak olduğu şekerci dükkanının sahibinin kardeşine yazmıştır. Bu mektubunda Muallim Naci, ortaklığını bitirmek istediğini söyler; bunun sebebi de şekercinin kötü tabiatıdır. Şekerci dükkânında işler iyi gitmemektedir. Şeker dükkânına bakan kişi asık suratlı biri olduğu için kimse dükkana gitmemekte ve dükkan zarar etmektedir. Bu sebepten dolayı Muallim Naci içinde bir şekercinin durumunu da beyan eden bir hikâye de anlatarak şekercinin bu hususta uyarılmasını ister.

Birinci antolojide mektubu bulunan bir başka isim; Sait Bey’dir. Sait Bey’in bir mektubu vardır. Bu mektup, bir inceleme yazısıdır. *Mizânü’l-edep* isimindeki bir mantık kitabı için yazılmıştır. Sait Bey, kitapla ilgili ve mantık ilmiyle ilgili görüşlerini aktarmaktadır.

Kitapta mektubu bulunan bir başka isim, ise Jean-Jacques Rousseau’dur. Bu mektup *La Nouvelle Heloise* isimindeki romanın birinci mektubudur. Münif Paşa tercüme etmiştir. Mektup bir adamın hastalık derecesine varan aşkıdan bahsetmektedir.

Mektubu bulunan bir başka isim, Sami Paşa’dır. Dört mektubu vardır. Bu mektubun birinde Sami Paşa, Yusuf Kamil Paşa’ya dua etmekte, diğerinde ise Rikab-

²² Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.117.

1 Hümayuna (Padişaha) teşekkürlerini bildirmektedir. Üçüncü mektubu ise Reşit Paşa'nın azledilmesi üzerine yazılmış bir teselli mektubudur. Daha sonra Reşit Paşa'nın yeniden sadrazam olması üzerine bir "tebrik-name" yazarak Reşit Paşa'yı tekrar eski görevine geri döndüğü için tebrik etmektedir.

Birinci antolojide, mektubu olan bir başka isim; Emin Hilmi Efendi'dir. Toplam beş mektubu vardır. Bunlardan biri ilim tahsili yapan bir gence verdiği nasihatlerin bulunduğu mektubudur. Bu mektupta ilim ve marifet ile ilgili görüşlerini açıklamaktadır. Diğer bir teselli mektubudur. Diğer mektubu ise, bir "tebrik-name"dir.

Burada üzerinde duracağımız iki mektup vardır. Birinci mektup Emin Hilmi Efendinin yazdığı "Bî-nokta" (Bî-nukât) mektubudur. Bu mektup, noktasız harflerin kullanıldığı kelimelerden meydana gelmektedir. Bu mektup Emin Hilmi Efendi'nin nesirdeki ustalığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu mektuptan birkaç satır örnek verelim: "Mâ hasalu'l-keîâm, memlûküne her gerd-i râhın kehl-i merdümün emel ü kâm ve südde-i keremgâhın medar-ı husul-i meramdır. Merhem-i himemin dâ-i ekdâra devadır; deva-yı keremin derd-i dile medet-resâdır."²³

Emin Hilmi Efendi'nin diğer mektubu; "Bir Mektub-ı Âşıkane" başlığını taşımaktadır. Bu mektup aşk ve âşık üzerine yazılmıştır. Âşıkların halleri anlatılmaktadır. Mektuptan birkaç satır örnek verelim: "Badiye peymâ-yı âlem-i aşk u hevâ <Kays-ı> nâdiru'l-kıyâs-ı sevda-zedenin <Leylâ-yı> sahib-i hüsn ü âne ve tîşe-zen-i kûh-ı belâ <Ferhâd-ı> harîku'l-fûâd-ı rüsva-şüdenin <Şirin-i> şirin lebâne rakam-ı şedde-i dâstân olan alaka vü muhabbeti, belki sevabık-ı mihnet-keşan-ı üftâdegândan <Vâmık-ı> alakakârın <Azrâ>yı 'azabu'l-'izâre olan meveddeti kabilinden olmak..."²⁴

Kitapta mektubu bulunan bir başka isim ise Nazif Âmedî'dir. İki mektubu vardır. Bu mektuplar taziye mektuplarıdır. Yazılan kişiye taziyeler bildirilmekte ve teselli verilmektedir.

Mektubu bulunan bir başka isim, Molla Cami'dir. Molla Cami'nin iki mektubu bulunmaktadır. İki mektupta Muallim Naci tarafından tercüme edilmiştir.

²³ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.128.

²⁴ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.140.

İlk mektupta Fatih Sultan Mehmet'in övgüsü yapılmakta, ikinci mektupta ise Molla Cami, birkaç beyitle ilgili görüşlerini aktarmaktadır.

Birinci antolojide mektubu bulunan diğer isimler şunlardır: Mustafa Paşa, Şinasi, Recaizade Mahmut Ekrem, Ebuzziya Tevfik, A. Mithat Efendi, Galip Bey, Bosnalı Şâkir, Arif Hikmet Bey, Ahmet Ata Efendi, Ahmet Nazif Efendi, Abdülhak Hamit.

Mustafa Paşa'nın mektubu İbrahim Paşa'ya hitaben yazılmıştır. Köprülü Ahmet Paşa'dan boşalan görevin kendisine verildiği ifade edilmektedir.

Şinasi, mektubunu Paris'te öğrenim gördüğü sırada kaleme almıştır. Mektubu annesine yazmıştır; duygu yüklü samimi bir mektuptur.

Recaizade Mahmut Ekrem'in mektubu, bir "rica-name"dir. Bir cami için "Tuğra-yı Garra" yazılı levha istenmektedir.

Ebuzziya Tevfik ve Ahmet Mithat Efendi'nin mektupları karşılıklı yazılmış mektuplardır. Ebuzziya Tevfik, Büyük İskender'in mezarı ile ilgili iddiaların kaynağı hakkında Ahmet Mithat Efendi'den bilgi istemektedir. Ahmet Mithat Efendi de bu iddialar hakkında Ebuzziya'ya açıklamalar yapmıştır. Bu mektuplardan bir iki paragraf örnek verelim: "Ebuzziya": "*Malûm-ı âlinizdir ki İskender'in Asya'da vefatı günü Diyojen dahi Korint'de vefat etmişti. Faraza Diyojen sağ olmuş bulunsaydı da Makedonya jenerali tarafından o da sair filozoflar gibi meduven veyahut bilâ-davet naaş-ı İskender'in pîşinde hazır bulunmuş olsaydı, acaba ne yolda irad-ı makâl ederdi?*"²⁵ "Ahmet Mithat Efendi": "*İskender-i Kebir'in mezarı üzerinde söylenen nutukları hangi muahezeden aldığımı soruyorsun. Muahezemi sana haber vereyim de şayet mecmuan için istifade edersin: <Bilsimon> isminde biri almış eline ... Makası!.. Evet, kalemi değil, bir zamanki <Kurye Doryan> gazetesinde başmuharrir olmaya şayeste bir makas almış! Nerede bir tuhaf şey görürse kesmiş. Gazetelerde bulmuş kesmiş, mecmualarda bulmuş kesmiş, asar-ı üdebada bulmuş tarihlerde bulmuş, hâsılı her nerede tuhaf bir şey bulmuş ise kesmiş. Sonra tutup <Tuhaflıklar Hazinesi> diye bir kitap çıkarmış. Ben de İskender'in mezarı üzerinde Söylenmemiş*

²⁵ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.90.

denilen makaleleri işte bu kitabın zeylinde 39 numaralı sahifede gördüm; hoşuma gitti tercüme ettim.”²⁶

Galip Bey’in mektubu Arapça kitap isimlerinin kullanılarak yazılmış güzel bir metindir. Özellikle Arapça kaleme alınmış, tefsir, fıkıh, hadis gibi kitapların isimlerinden meydana getirilmiştir. Bu mektuptan birkaç satır örnek verelim: “Hasebu’l-uhûveti’l-ma’neviye beynimizde mürtebit olan rabîta-ı kaviyye-i sıdk u muhâdenet ve vâsîtat’ül akd-i (Ferâ’id)-i mecmua-i muhalasat icabınca (Bahr-ı râ’ik) dil-i fazl-ı mevil-i levzaîlerinde cây-gîr-i rûsûh u istikâr olan (Dürer)-i (Gurer)-i mekâsîd ve emânî keşide-i silk’ül leâl-i teysîr-i samâdânî olması ediye-i halisanesiyle tahşiye-i metn-i şevk ü garam etmekte iken <El-mü’minu (Mir’ât)u’l-mu’minu> müfâd-ı müfîdi üzere mesbût-ı ceride-i kalb-i vefa meşhûn-ı âcizanem bulunan kazîyye-i bedîhet’ül entâc-ı hubb u velâ (Mirat-ı usul)-ı hakâyık ve cam-ı (Cihan-nümâ)-yı dekâik olan zamir-i münirlerine aks ü incilâ etmekle...”²⁷

Bosnalı Şâkir’in mektubu sorulan birkaç soru üzerine yazılmıştır. Bosnalı Şâkir, tahsiline ve yazı hayatına dair sorulara cevap vermiştir.

Arif Hikmet Efendi, mektubunda kendi halinden bahsetmektedir. Kime yazıldığı belli değildir.

Ahmet Ata Efendi’nin mektubu meşhur Cibali Yangını’na dairdir. Yangının mahiyetini ortaya koyması bakımından önemli bir mektuptur. Bu yangın atmış dört saat sürmüştür ve yangının zararları büyüktür. Mektuptan birkaç satır örnek verelim: “Ateş-i ser-keşin evvel-i zuhurundan hengâm-ı sükûneti 64 saat olmakla heşt behîşt olan İstanbul’u tabakat-ı heft dûzahtan nişan edip tahminen 300’den mütecaviz – sagîr ü kebir– cevâmi ü mesâcid, 36 hânkâh-ı fukara vü mabet ve takriben 260 hamam ü büyût ü menazil vesair ebniyeye muadil muhterik olan şeylerin tafsil ü tabiri daire-i imkânda değildir. Hemen Huda-yı zî-şan-ı ibadi hakkında şu âlâm u gumumu hatime-i mesâib eyleye âmin.”²⁸

Ahmet Nazif Efendi’nin mektubu ise, Erzurum Valisi Mehmet Paşa’ya yazılmıştır. Mehmet Paşa’yı yaptığı işlerden dolayı tebrik etmektedir. Mektup bir “tebrik-name”dir.

²⁶ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.90.

²⁷ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.159-160.

²⁸ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.169.

Abdülhak Hamit'in mektubu ise bir çeşit makaleye benzemektedir. Abdülhak Hamit, “*Vasıta-i Servet*” isimindeki ticaret ve ziraat gazetesinin müdürüne bu gazeteyi çıkardığı için teşekkürlerini bildirmekle birlikte ticaret ve ziraatla ilgili fikirlerini de dile getirmektedir. Mektuptan birkaç satır örnek verelim: “*Ziraat ticaretin iptidasıdır. Ticaret ziraatın muktezasıdır. Servet ü bereket ise bu iki fiil-i hayrın netice-i bî-nihayetidir. Ziraat ikdam, ticaret muvaffakiyet, servet mükâfattır. Viyana'da <Brater> ziraat eseridir. Paris'te Ekspozisyon ticaret yadigârıdır. Ziraat bir sahradır ki ticaret sayesinde bir bahçe hâline girer. Ticaret bir bahçedir ki ziraat feyziyle mahsuldar olur. Servet bir definedir ki –ekseriyet üzere– o bahçenin altında zuhur eder. Meçhul olan istikbal ticaretle temin olunur. Fâni bilinen mâzî ticaretle avdet eder.*”²⁹

Ayrıca birinci kitapta yazarı belli olamayan on iki mektup vardır. Bu mektuplar, çeşitli konularda kaleme alınmış, resmi ve şahsi mektuplardır.

Birinci antolojideki mektup ve yazarlarını gösteren tablo şöyledir:

YAZARLAR	MEKTUP
Abdülhak Hamit	1
Ahmet Ata Efendi	1
Ahmet Nazif Efendi	1
Akif Paşa	4
Arif Hikmet Bey	1
Âşir Efendi	2
Aziz Bey	2
Bosnalı Şâkir	1
Ebussuût Efendi	1
Ebuzziya Tevfik	1
Emin Hilmi Efendi	5
Faik Reşat	7
Fitnat Hanım	1

²⁹ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.99.

Galip Bey	1
Giridî Rahmi Efendi	1
Kani	2
Koca Râgıp	1
Mithat Efendi	1
Molla Cami	2
Muallim Naci	2
Mustafa Paşa	1
Münif Paşa	1
Nazif Âmedî	2
Recaizade Mahmut Ekrem	1
Sait Bey	1
Sami Paşa	4
Sümbülzade (Seyit) Vehbi	3
Şeyh Aziz Mahmut Efendi	1
Şinasi	1
Veysi	2
Yazarı Belli Olmayan	12
TOPLAM	67

Birinci antolojideki mektuplardan sonra kitapta tezkire olarak isimlendirilen türe geçelim.

Birinci kitapta toplam yirmi bir tezkire bulunmaktadır. Kitapta tezkiresi bulunan isimler şunlardır: Ahmet Erîb Efendi, Ahmet Nazif Efendi, Akif Paşa, Arif Efendi, Faik Reşat, Hafız-ı Müşfik, Hoca Nailî, Kani, Koca Râgıp, Muallim Naci, Nabi, Reşit Paşa, Sadrettin, Sami Paşa.

Şimdi bu tezkirelerin muhteviyatıyla ilgili bilgiler verelim.

Ahmet Erîb Efendi'nin bir tezkiresi bulunmaktadır. Bu tezkirede Ahmet Erîb su taşımak için deve istemektedir. Bu tezkire bir "rica-name"dir.

Ahmet Nazif'in bir tezkiresi vardır. Bu tezkire bir "tevbih-name"dir. Memuriyete gelmeyen iki kişi için yazılmış ve bunlar bu davranışlarından dolayı eleştirilmişlerdir.

Akif Paşa'nın iki tezkiresi vardır. Birinci tezkiresi mektup mahiyetindedir ve müzik terimleriyle yazılmıştır. Bir musiki meclisine katılmadığı için üzüntülerini ifade eden Akif Paşa, müzik terimlerini kullanarak da nesirdeki ustalığını göstermiştir. Bu tezkireden birkaç satır örnek verelim: "*Şevk-i muhabbetleriyle meyan-ı hane-i derunda nühüfte olan mânend-i düğâh-ı dü-gazel küşade vesâtet-i hâme-i rast-rev-i saba-reftâr ile savb-ı vâlâlarına firistâde kılınmakla usul ü fîrûu her ne kadar bî-ahenk ise de setîr-i serâ-perde-i terennümât-ı hüsn-i enzâr ve müşerref-i saz-ı nagâmat-ı iltifat ü itibar buyrulmak mercûdur. Çârgâh-ı mizaç-ı zaaf-ı terkiibimize nev'en şube-i inhiraf-ı târi olmakla meclis-i Fârâbî pesentlerine teşerrüfe imkân olmadı. Hem-vâre hisar-ı istivar-ı hîfz-ı Huda'da müstedâm ve meyan-bend-i şahid-i zîbâ hırâm-ı meram olalar.*"³⁰

Akif Paşa'nın diğer tezkiresi ise, bir bahar gezisi için yazılmıştır. Tezkireyi alacak kişi ya da kişiler bu geziye davet edilmektedir.

Ahmet Arif Efendi'nin bir tezkiresi vardır. Bu tezkire bir tavsiye mektubudur. Bir Kileci'nin tavsiyelerini içerir ve Deli İbrahim için yazılmıştır. Deli İbrahim'in eski işine geri alınması istenmektedir.

Faik Reşat'ın bir tezkiresi vardır. Bu tezkire bir cevap tezkiresidir. Kendisinden takriz yazılması istenen Faik Reşat, bu isteğe olumsuz cevap vermiştir. Takriz yazmayı sevmediğini söyleyerek; bir eserin güzelse, takriz yazmaya lüzum görmemekte ve bu isteği reddetmektedir.

Hafız-ı Müşfik'in bir tezkiresi vardır. Kendisine hediye edilen bir saat için yazılmıştır. Bu saati gönderene teşekkürlerini bildirmektedir.

Nâilî Efendi'nin bir tezkiresi vardır. İsevîlerin "Ateş Gecesi" kutlamalarına davet için yazılmıştır.

³⁰ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.9.

Kani'nin bir tezkiresi vardır. Bir meclise davet için yazılmış bir “davet-name”dir.

Koca Ragıp Paşa'nın tezkiresi de bir “*Mevlid-i Şerif*”e davet için yazılmış bir “davet-name”dir. Okunacak mevlide davet için yazılmakla birlikte Peygamber Efendimizin doğumuyla ilgili bilgiler de aktarılmaktadır. Davet kısmından birkaç satır örnek verelim: “*Rebiulevvelin 12'inci günü cennetmekân Valide Sultan Camii'nde kıraatı için tertip-i bisât-ı ayin-i saltanat ve revayih-i dürûd-ı amber ü ûd ve fevâyah-i feyz-âlûd ile tefrîh-i sürûşân-ı ravza-i hatm-ı nübüvvet ve tatyîb-i ruh-ı pak-i sultan-ı risalet kılınmak zımnında şeref-sünûh eden irade-i seniyye-i Hazret-i İskender hadem-i mukteza-yı münifi üzere o neam-ı füyûzat-ı ziyafet hane-i sûr-ı peygamberide hisse-yâb-ı nevale-i şirin güvâr-fûz u saadet buyrulmaları için yevm-i mezkûrda saat dörtte cami-i şerif-i mezkûrda vaki-i mihrab-ı safasında daire-nişîn-i cemiyet olmaları babında irade Efendimindir.*”³¹

Muallim Naci'nin bir tezkiresi vardır ve bir “şikâyet-name”dir. Bir inşaat için mühendisin gelmemesi üzerine yazılmıştır. Bir dilekçe örneği de sayılabilir. Çünkü bu tezkire resmi bir makama yazılmıştır.

Nabi'nin iki tezkiresi vardır. Bu tezkireler davet tezkireleridir. Çeşitli amaçlarla yazılmıştır. Çoğu resmi davetlerdir. Bir makamdan başka bir makama yazılmıştır. İlk davet tezkiresini Nabi on altı değişik şekilde yazmıştır. İkinci tezkiresi de bu özellikte tezkirelerdendir. Bu davet-namelerden birkaç satır örnek verelim: “... *Hazretlerinin nâdî-i neşât-ı abad ü meserret bünyâdlarına gıda-yı zemzeme-i ruhaniyân olmaya şayan-ı nevale-i nemekin hoş çeşni-i dua ihdâsını müteakip bir âverde-i mahlas bî-riya budur ki: Cenab-ı şerifleri ile çoktan daire-nişîn-i hânçe-i sohbet ve nemek-lîs-i mâide-i ülfet olmak kiler-i zamirde müstekinn olmaya İnşallahu Tealâ hurûş-ı sabahgâhı aheng-i neva ve dücâce-i dücâ vaz-ı beyza-i beyzâ eylediği hengâmda cadde-i teşrifi pîşgîr-i kadime-i azimet ve kebab-ı dil-i müştakâne nemek-feşân-ı tesliyet olmaları mercûdur...*”³² İkinci davet tezkirelerinden biri: “*Cenab-ı bülend-i cahilerinin avaze-i hüsn-i sîret-i vasiyet ve seda-yı lutf-ı tabiatları avaze-gîr-i iştihar ve şûr-efgen-i mesâmi-i sigar ü kibar ve*

³¹ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.30-31.

³² Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.124.

harekât-ı matbuaları kârbend-i nakş-ı usul ve cünbüş-i mutedilâneleri pâ-beste-i hüsn-i kabul olmakla ferda daire-i zerrin-i hurşid râmişger-i gerdûnda bedidar olduğu isnad-ı kudüm-i saadet-i lüzumlarıyla hane-i hâmûşânemizi eşref-i makamât ve ser-iftiharımızı vasıl-ı evc-i mubahat buyurmaları hulâsa-i amalimizdir.”³³

Reşit Paşa'nın bir tezkiresi vardır. “Kabza Cemiyeti”ne davet için yazılmıştır. Bu tezkire padişahın fermanıyla yazılmış bir “davet-name”dir.

Sadrettin Bey'in bir tezkiresi vardır. Bu tezkire, bir üst makama yazılan bir müzekkeredir. Sadrettin Bey kızını okutmak istediğini ifade etmiş ve kızıyla aralarında geçen konuşmayı da bu müzekkereye eklemiştir.

Sami Paşa'nın üç tezkiresi vardır. Birinci tezkiresi bir “tevbih-name”dir. Rahatsızlandığı bir zamanda halini hatırını sormayan bir arkadaşı için yazılmıştır. Bu tezkireden birkaç satır örnek verelim: “*Seher-i kühsâr-ı tenhayide matrûh ve sihâm-ı âlâm-ı hastegî ile mecruh olan yâr-i kadim-i sine-figârın hatırı sorulmaz mı? Zahmına merhem (v)urulmaz mı? Diller tahaccur edip seng mi oldu? Meydan-ı vefa teng mi oldu? Bu ne tavr u halettir? Hengâme-i kıyamettir! Âyâ, dem-i şakk-ı âsmân mı geldi? <Nefsî, nefsî!> denecek zaman mı geldi? Felekler pare pare olup döküldü mü? Bih-i zemin ü sitâr-gân söküldü mü? Tomar-ı hestî dürüldü mü? Bu ne hâl-i pürmelâldir! Bunu anlamak muhaldir!*”³⁴

Sami Paşa'nın diğer tezkiresi; Ali Paşa'ya yazılmıştır. Müstezatlı bir tezkiredir. Her satırın sonuna ek bir ifade eklenmiş şiir tadında bir tezkiredir. Tezkireden birkaç satır örnek verelim: “*Gariptir ki meram-ı istida-yı aff-ı kusur iken <El-inâu yetereşşehu bimâ fihî > ile derya-yı sahn genişlendi ve emvâc-ı ateş-engîziyle kalb-i hasret-perver sûzişlendi; yani sadet rûşenlendi. Fakat bu rûşenle akibet bahr-ı mana geçilmez ve sevâhil-i eşâr-ı mâfî'üz zamîr haddine erilmmez; hiç girilmez. Bari şimdilik mersâ-yı dua ve intizar-ı mersâ-fiken-i fülk-i kalem olmak tedbirdir; değil taksirdir.*”³⁵

Sami Paşa'nın üçüncü tezkiresi de bir “teşekkür-name”dir. Kendisini ziyarete gelen bir zatla görüşemediği için hem üzüntülerini bildirmekte hem de bu ziyaret dolayısıyla o kişiye teşekkür edilmektedir.

³³ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.206.

³⁴ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.57.

³⁵ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.56.

Ayrıca çeşitli vesilelerle yazılmış, yazarı belli olmayan üç tezkire vardır. Birinci tezkirede kömür talep edilmiş, ikincisinde Koruk Tekkesi'nin tamir edilmesi istenmiş, üçüncüsünde de hatır sormanın önemi ile ilgili düşünceler dile getirilmiştir.

Birinci kitaptaki tezkire ve yazarlarını gösteren tablo şöyledir:

YAZARLAR	TEZKİRE
Ahmet Erîb Efendi	1
Ahmet Nazif Efendi	1
Akif Paşa	2
Arif Efendi	1
Faik Reşat	1
Hafız-ı Müşfik	1
Hoca Nailî	1
Kani	1
Koca Râgıp	1
Muallim Naci	2
Nabi	2
Reşit Paşa	1
Sadrettin	3
Sami Paşa	1
Yazarı Belli Olmayan	3
TOPLAM	21

Birinci antolojide toplam yedi makale bulunmaktadır. Kitapta makalesi olan isimler şunlardır. Ebuzziya Tevfik, İsmail Efendi, Nabi, Recaizade Mahmut Ekrem.

Ebuzziya Tevfik'in iki makalesi vardır. Bu makalelerinden biri "*Muharrer*" isimli eserinden alınmıştır. Süse dair yazdığı bu makalesinde süsün aslında insan için zararlı olduğunu savunmaktadır. Görüşlerini ifade ederken münzevi bir şekilde yaşayan Diderot isminde bir filozofun da hayatından örnekler sunmaktadır.

Makaleden birkaç satır örnek verelim: “Süs denilen şey öyle bir düşmen-i desisekârdır ki hücumla başladığı zaman haiz olduğu kuvvetin tamamını sadme-i evlâsında irâe eylemez. İnsan buna pek cüz’î müsaade eyliyorum zanneder. Hâlbuki bu düşmen-i şirin eda ilk müsaadeyi gördükten sonra yani bir kere makbul olduğunu anladıktan sonra müsâadâtın son rütbesini ihzâz etmeyi arzu eder. İnsan ise birincide mağlûp olduktan sonra ikincisinde galip olamaz; artık mağlûbiyet malûbuyeti tevhit eder. Bu ise insanın zayıf tarafını buldu mu zebun-keşlikteki maharetini gittikçe ibraz ederek insanı tamamıyla pençe-i esâretine alır.”³⁶

Ebuzziya’nın ikinci makalesi mezar taşlarına yazılan sözlere dairdir. Bu mezar taşlarından birkaç satır örnek verelim: “<Ey sahib-i ibtisâr! Bu mezarı imale-i nigâh-ı itibar etmeden güzâr eylemeye başı ucunda gördüğün nişan değil, fena-yı âleme bir mütehaccir-i misal-i hâildir; derununda gunûde-i sükûn olan merhumun ruhunu bir Fatıha ile şad eyle ki senin de akıbet-i karargâhın bu hâk-i siyeh dildir.” Diğer bir mezar taşı: “Güzel yazılmış mezar taşlarından biri de şudur ki bir tıfl-ı nev-sâle içindir: <Ey toprak! Üzerine pek de siklet-bahş olma! O senin üzerine pek az basmıştır>”³⁷

İsmail Efendi’nin bir makalesi vardır. Bu makale, bir hatıra yazısıdır. Her paragrafın sonuna konulan “Unutamam, Unutamam ila nihaye unutamam” cümlesi yazıya şiir havası katmıştır. Bu makaleden birkaç satır örnek verelim: “Mevlidim olan Mekke-i Mükerrime’de güzâr eden zaman-ı sabâvetime ait bazı tahayyülâtımı kendi kendime tekrar etmekle mütelezzizim; o kadar mütelezzizim ki hissettiğim lezâiz-i vicdaniye olsa olsa rüyada kendini aguş-ı madere atılmış gördüğünü zannettirecek surette hande-nümâ-yı beşâset olan bir tıfl-ı nâ’imin ara sıra kalbini okşayan ezvâk-ı ruhaniyeye muâddildir. Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam.”³⁸

Nabi’nin bir makalesi vardır. Bir meclis hakkında yazılmıştır. Nabi’nin bu meclis ile ilgili davet tezkiresi de vardır.

Racaizade Mahmut Ekrem’in de bir makalesi vardır. Bir kır gezisiyle ilgili intibaların aktarıldığı bu makale duygu yüklü bir makaledir. Makaleden birkaç satır

³⁶ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.169-170.

³⁷ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.183-184.

³⁸ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.189.

örnek verelim: “*Bu Kânunusani içinde bir pazar günü idi ki gökyüzü kâmilten bulutla kapalı olduğu cihetle güneş arz-ı didar edemiyorsa da soğuk az, rüzgâr hafif, hususiyle yerler tamamıyla kuru, vellhâsıl bir kış günü için hava her suretle müsait olduğundan kendi kendime bir kır gezintisi yapmak isterken sahil-hane-i hakirânem civarında dağdan <İstinye> üzerlerine doğru gitmeğe başladım.*”³⁹

Kitapta bulunan iki makalenin yazarı belli değildir. Makalenin biri bahar mevsimi için yazılmıştır. Diğeri de Plutarkos’ın et yemeyi yanlış bulduğu makalesine dair yazılmış bir “reddiye”dir. Bu makalede Plutarkos’ın görüşlerinin tenkidi yapılmış ve görüşleri çürütülmüştür.

Birinci Kitaptaki makaleleri ve yazarlarını gösteren tablo şöyledir:

YAZARLAR	MAKALE
Ebuzziya Tevfik	2
İsmail Efendi	1
Nabi	1
Recaizade Mahmut Ekrem	1
Yazarı Belli Olmayan	2
TOPLAM	7

Birinci antolojide bulunan bir başka yazı türü “takriz”dir. Toplam iki “takriz” yazısı vardır. Bu yazıların biri İzzet Molla’ya, diğeri ise Cevdet Paşaya aittir. İzzet Molla bu takrizi “*Üss-i Zafet*” isimli tarihçe için yazmıştır. Bu tarihçenin öneminden ve güzel hazırlandığından bahseder. Cevdet Paşa da bu takrizini “*Tarih-i Ata*” için yazmıştır. Kitabı beğendiğini ifade eder. Kitabın anlatıldığı son paragrafı örnek olarak alıntılalım: “*Binaen ‘alâ zalik –mukdemâ enderun-ı hümayunca mukayyet olan pek çok elkâb ü unvanların şerh ü izahını kâfil ve enderundan muharrec-i meşahirin terâcim-i ahvalini şamil olan– işbu tarih, devlet-i aliye tarihini mütalâa*

³⁹ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.64-65.

*edenlere göre, bir ayn-i basiret ü dürbin-i hakikat olmakla müellefine lisan-ı sitayişle teşkkür olunur. Ce'ala'l-lâhu sa'ie meşkûrân ...*⁴⁰

Birinci antolojide ayrıca iki tane “ariza” bulunmaktadır. “Ariza” bir hediye için yazılan yazılara denir. Burada bu yazıları “ariza” ismiyle sunmayı uygun gördük. Arizalardan biri Emin Hilmi Efendiye aittir. Diğerinin ise yazarı belli değildir. Emin Hilmi Efendi, arizasını “Tavus Kuşu Takdimi”ne dair yazmıştır.

Diğer ariza da “Nar Takdimi”ne dair yazılmıştır. “Nar” kelimesinin çeşitli anlamları da kullanılarak güzel bir ariza hazırlanmıştır.

Birinci kitapta, türünü tespit edemediğimiz beş tane de yazı vardır. Bu yazıların biri Salahî Bey’e, diğeri Halim Giray’a aittir. Diğer üçünün ise yazarı belli değildir.

Salahî Bey, bu yazısında “Hüviyet” ile ilgili bir tartışmadan bahseder. Aslında yazı bir makaleyi andırır. “Hüviyet” kelimesinin anlamıyla ilgili bir münakaşa aktarılmaktadır.

Halim Giray ise, bu yazısında bir felek-zedenin durumundan bahsetmektedir. Bir nevi teselli mektubudur.

Diğer yazı ise bir eğlence duyurusudur. Bu duyuru Mısır Valisi tarafından yapılmıştır. Mısır halkı, Nil kenarında yapılacak eğlenceye davet edilmektedir.

Diğer yazı, bir “Surre Alayı” için yazılmıştır. Surre olarak gönderilecek paranın nerelerde kullanılacağı aktarılmaktadır. Bir mektup da sayılabilir.

Türü belli olmayan bir diğer yazı ise, bir münşeât kitabından alınmış nesir parçalarıdır. Bu nesir parçaları padişahların, vezirlerin ve devlet adamlarının lakaplarının bulunduğu yazılardır. Bu lakaplardan bir iki örnek aktaralım: “*Atebe-i padişahîye ahali tarafından takdim olunan muhazzar elkâbı: Atebe-i aliye-i sidre-makam, südde-i seniyye-i gerdûn-ı ihtîşam-ı lâzâlet-i mahmiyet-i be-himayeti’l-meliki’l-‘alâm türabına cezire-i Kıbrıs’ın umumen ulema vü sulehâ ve eimme ü hutebâ ve zuamâ vesair ayan ü eşraf ve fukara kullarının muhazzar-ı sıhhat-ı aj birle arz-ı hâl-i mâ-fi’l-bâlleri oldur ki*”⁴¹ Diğeri: “*Küberâ-yı erkân-ı devletten vü zera-yı izama: Vezir-i âsaf-şan, âsaf-ı Süleyman-nişan saadetlû, mekremetlû, meveddetlû*

⁴⁰ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.162.

⁴¹ Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.149.

birader-i bülend-i ahterim destur-i mükerrermet-unvan hazretlerinin meclis-i şerif-i behişt-ayin ve mahfel-i münif-i saadet-karinleri sabv-ı devlet evbine mezîd-i tevkir ü ihtiram ile dua-yı beka-yı ömr-i devlet ve sena-yı sebat-ı kadr ü rıfatları takdim ve pürsş-i hatır-ı âtır feyz-i meâsirleri merasimi tetmîm olunduktan sonra zamir-i münir-i hurşid-i tenvirlerine münhâ-yı devlet-i cûy-ı safî zamirleri budur ki”⁴²

Birinci kitaptaki bütün türleri ve yazarlarını gösteren tablo şöyledir:

YAZARLAR	Mukaddime	Mektup	Tezkire	Makale	Arıza	Takriz	Olmayan	Türü Belli
Abdülhak Hamit		1						
Ahmet Ata		1						
Ahmet Erîb Efendi			1					
Ahmet Nazif Efendi		1	1					
Akif Paşa		4	2					
Arif Efendi			1					
Arif Hikmet Bey		1						
Âşir Efendi		2						
Aziz Bey		2						
Bosnalı Şâkir		1						
Cevdet Paşa						1		

⁴² Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, s.151-152.

Ebussuût Efendi		1				
Ebuzziya Tevfik		1		2		
Emin Hilmi Efendi		5			2	
Faik Reşat		8	1			
Fitnat Hanım		1				
Galip Bey		1				
Giridî Rahmi Efendi		1				
Hafız-ı Müşfik			1			
Halim Giray						1
Hoca Nailî			1			
İsmail Efendi				1		
İzzet Molla					1	
Jean-Jacques Rousseau	1					
Kani		2	1			
Koca Râgıp		1	1			
Mithat Efendi		1				
Muallim Naci		4	1			
Mustafa Paşa		1				
Münif Paşa		1				
Nabi			2	1		
Nazif Âmedî		2				

Recaizade Mahmut Ekrem		1		1			
Refik Bey	1						
Reşit Paşa			1				
Sadrettin			1				
Sait Bey		1					
Salâhî Bey							1
Sami Paşa		4	3				
Sümbülzade (Seyit) Vehbi		3					
Şeyh Aziz Mahmut Efendi		1					
Şinasi		1					
Veysi		2					
Yazarı Belli Olmayan	1	12	3	2			3
Toplam	3	67	21	7	2	2	5

Şimdi de ikinci antolojideki türlere; bu türlerin şekil özelliklerine ve muhteviyatıyla ilgili bilgilere geçelim.

İkinci antolojide, yine birinci kitapta olduğu gibi mukaddime, mektup, makale, tezkire, arıza ve takriz türünde yazılar vardır. Bunların dışında mazbata, berat, nutuk gibi ilk kitapta olmayan türlere de yer verilmiştir. İkinci antolojide toplam otuz sekiz yazı vardır.

Şimdi bu yazıları tür tür inceleyelim.

İkinci kitapta sekiz mukaddime vardır. Bu mukaddimelerden biri Ayetullah Efendi'ye, diğeri Dâniş Bey'e, öteki de Hacı Hakkı Efendi'ye aittir. Geriye kalan beş mukaddime ise İstanbul'da çıkan gazetelerin mukaddimeleridir.

Ayetullah Efendi'nin mukaddimesi, *İlm-i Kıyafet* isimli eserinin mukaddimesidir. Bu mukaddimede *İlm-i Kıyafet* ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Eserinin mahiyeti ve neyi kapsadığı hakkında bilgiler vermiştir.

Dâniş Bey'in mukaddimesi ise Akif Paşa'nın mukaddimesine naziredir.

Hacı Hakkı Efendinin mukaddimesi, "*Prezren*" gazetesinin mukaddimesidir. Bu mukaddime İstanbul'da neşredilen gazete isimlerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanmıştır. Bu mukaddimeden birkaç satır örnek verelim: "*Erbab-ı (Basiret)e hafî değıldir ki (Takvim-i Vakâyi) için her vilâyette birer (Ceride-i Havadis)in tab' ü neşrini maarif ü (Medeniyet)e olan temayülât-ı beşeriyenin (Terakki)si ilca etmekle bundan akdem icra buyrulan teşkilât-ı cedide üzerine vilâyet-i celilenin ekserinde öyle bir gazete ihdâs ü ihraç olunduğı gibi henüz tıfl-i dü sâle sayılan (Prezrin) vilâyetinde dahi bu kere saye-i muvaffakiyet-i vâye-i Hazret-i tacdârîde nam-ı vilâyete mensup ve (Hakâyik-i Vakâyi)i beyana mütekeffil olarak işbu gazatenin tab' ü neşrine iptidar olunmuştur.*"⁴³

Diğeri mukaddimeler ise "*Takvim-i Vakâyi*", "*Hakâyiku'l-vakâyi*", "*Sabah*", "*Sirâc*", "*Terakki*" gazetelerinin mukaddimeleridir.

İkinci kitaptaki mukaddimeleri ve yazarlarını gösteren tablo şöyledir:

YAZARLAR	MUKADDİME
Ayetullah Bey	1
Dâniş Bey	1
Hacı Hakkı Efendi	1
Yazarı Belli Olmayanlar	5
TOPLAM	8

⁴³ Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire- yahut Hazine-i Müntahabat*, (Birinci Baskı) Kasbar Matbaası, Dersaadet 1307, s.82.

İkinci antolojide toplam on üç mektup bulunmaktadır. mektubu bulunan isimler şunlardır: Abdülhak Hamit, Akif Paşa, Dâniş Bey, Sultan Süleyman, Namık Kemal, Sultan II.Mahmut, Mithat Efendi-Muallim Naci.

Abdülhak Hamit'in ikinci antolojide iki mektubu mevcuttur. Bu iki mektup, Hindistan'ın Bombay şehrinden yazılmıştır. Kime yazıldığı belli değildir. Bu iki mektubunda Abdülhak Hamit, Bombay'daki intibalarından; oradaki durumundan bahseder.

Akif Paşa'nın iki mektubu bulunmaktadır. Bunlardan biri bir meşk mektubudur. Hat sanatına düşkün olan bir zat için yazılmıştır. Meşk edilecek kelimeler el yazısı ile yazılmış, bunların meşk edilmesi istenmiştir. Hat ile ilgili tenasüplü kelimelerin kullanıldığı bu mektuptan birkaç satır örnek verelim: "*Hem-vâre Midâd-ı anberîn lika-yı hüner ü marifetleri tırâzende-i Sahâif-i kadr ü menzilet ve Hâme-i müşgîn-i ilm ü kemalleri zîver-i Mehârik-i mecd ü menkabet olarak Safiha-i ümid ü emâniyeleri ziyet-yâb-ı Nakş-ı erkâm-ı kâmrânî ve Rika-i eyyam-ı zindegânîleri revnak-nümâ-yı şive-i ikbal-i câvidânî olmak daveti nüvişte-i Varak hüsn-i eda kılındığı siyakında nümûde-i muhibb-i hulûs-ı intimâlarıdır ki:*"⁴⁴

Akif Paşa'nın diğer mektubu; Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya yazılmış resmi bir mektuptur.

Daniş Bey'in bir tane mektubu vardır. Bu mektup, Akif Paşa'nın bir önceki paragrafta bahsedilen ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya yazılan mektuba naziredir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın da bir mektubu vardır. İran Şahı Tahmasb'a gönderilmiştir. Bu mektup, Tahmasb'ın Süleymaniye Camii'nin bitişiyle gönderdiği "tebrik-name"ye cevap olarak yazılmıştır.

Namık Kemal'in iki mektubu vardır. Bu mektupların biri "teşekkür-name", diğeri ise; bir tebrik-namedir. Teşekkür mektubu gençliğinde yazılmıştır. Kendisine gönderilen bir resim için Namık Kemal, teşekkürlerini bildirmektedir. Diğeri de Refik Bey'in "Mirat" risalesi için yazılmıştır. Bu risaleyi çıkardığı için Refik Bey, tebrik edilmektedir.

⁴⁴ Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire- yahut Hazine-i Müntahabat*, s.24-25.

II. Mahmut'un bir mektubu vardır. İngiltere Kralına, Mısır meselesi dolayısıyla yazılmıştır. Bu mektup Rıfat Paşa tarafından II. Mahmut'un ağzından yazılmıştır.

Ahmet Mithat ve Muallim Naci'nin de birbirlerine yazdıkları toplam üç mektupları vardır. Bu mektuplar, “*Muhaberat ü Muhaverat*” isimli eserden alınmıştır. İki, Ahmet Mithat'a biri de Muallim Naci'ye aittir. Mektuplarda “inziva” ve “şairlik”le ilgili konularda karşılıklı sorular ve cevaplar aktarılmıştır.

Son olarak hangi padişaha ait olduğu belli olmayan bir “emir-name”ye yer verilmiştir. Bu mektupta Üsküdar semtine su gönderilmesi emredilmektedir.

İkinci kitaptaki mektup ve yazarlarını gösteren tablo şöyledir:

TOPLAM	MEKTUP
Abdülhak Hamit	2
Akif Paşa	2
Dâniş Bey	1
Mithat Efendi-Muallim Naci	2+1
Namık Kemal	2
Sultan II. Mahmut	1
Sultan Süleyman	1
Yazarı Belli Olmayanlar	1
TOPLAM	13

Şimdide ikinci antolojide bulunan makalelere değinelim. İkinci kitapta toplam yedi makale bulunmaktadır. İki Ayetullah Bey'e, aittir. İsmail Efendi'nin, Celal Bey'in birer makalesi vardır. Üç makalenin de yazarı belli değildir.

Ayetullah Bey'in ilk makalesi “rüya” hakkındadır ve iki hekimin karşılıklı konuşturulmasıyla kaleme alınmıştır. Bu makalede “rüya”, “ruh”, “madde” ile ilgili tartışmalı konular aktarılmıştır.

Ayetullah Efendi'nin diğerk makalesi “İlm-i Kıyafet” isimli eserinden alınmıştır. Bu eserin daha önce bir mukaddimesinden bahsedilmişti. Bu makalesinde Ayetullah Bey, kıyafet ilminin tecrübeleriyle insan psikolojisi ve insan fizyolojisi ile ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır.

İsmail Efendi'nin bu makalesiyle ilgili değerlendirme yapmıştık. Bu antolojiye tekrar alınmasının sebebi; ilk antolojide bazı yerlerinin yanlış yayımlanmasıdır. Makale ikinci antolojide düzeltilerek yeniden yayımlanmıştır.

Mehmet Celâl'in makalesi ise, İsmail Efendi'nin makalesiyle aynı tarzda kaleme alınmıştır. Mehmet Celâl de Büyükada hatıralarından bahsetmiş ve her paragrafın sonunda İsmail Efendi'nin tekrar ettiği şu ifadeyi kullanmıştır. “Unutamam, Unutamam ila nihaye unutamam”⁴⁵

Yazarı belli olmayan makalelerden biri “Lancet” gazetesinde yayımlanmıştır. Miss Baker isminde bir kadın yazarın kadın erkek eşitliği üzerine söylediği bir nutuk için yazılmıştır. Bu makalede Miss Baker'e karşı çıkılmakta, kadın ve erkeklerin farklı yaradılışta oldukları savunulmaktadır.

Diğerk yazarı belli olmayan makale ise, “Hikmet-i Nikâh” isimli gazetede çıkmıştır. Evlilik üzerine bir makaledir. Evliliğin faydaları ve dinimizdeki yeri üzerinde durulmuştur.

Yazarı belli olmayan üçüncü makale ise, Fransa'da yayımlanan “Revue – de – Diamond” isimli gazeteden alınmıştır. Makalede Amerika'daki kız çocukların eğitimi üzerinde durulmuş, Amerika'daki eğitim ile ilgili çalışmalarla ilgili bilgiler de aktarılmıştır.

İkinci antolojideki makale ve yazarlarını gösteren tablo şöyledir:

YAZARLAR	MAKALE
Ayetullah Bey	2
Celâl Bey	1
İsmail Efendi	1

⁴⁵ Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire- yahut Hazine-i Müntahabat*, s.22.

Yazarı Belli Olmayanlar	3
TOPLAM	7

İkinci antolojide üç nutuk bulunmaktadır. Bu nutuklardan biri Mary Dorjem ismindeki bir Fransız yazara aittir. “*Paris İlim Cemiyeti*”nde yapılmış bir konuşmanın metnidir. Nutkun konusu kadın ve erkek eşitliğidir. Yazar, kadınların da yeri gelince erkekler kadar güçlü ve kudretli olduğunu örnekler vererek açıklamaktadır.

İkinci nutuk da bir kadın yazara aittir. Bu kadın yazarın ismi Miss Baker’dir. “*Terakk-i Fünun Cemiyeti*”nin aldığı kararlar üzerine yapılmış bir itiraz konuşmasıdır. “*Terakk-i Fünun Cemiyeti*” erkek çocukların tahsiliyle ilgili bazı kararlar almış; fakat kız çocuklarıyla ilgili kararlara yer vermemiştir. Miss Baker de bu duruma itiraz etmek için bu cemiyette bir itiraz konuşması yapmıştır. Bu nutukta kadınların arka plana itilmesine şiddetle karşı çıkmış; kadınların da tıpkı erkekler gibi okuyabileceği savunulmuştur.

Diğer nutuk İsmail Efendi’ye aittir. “İlim” ve “Maarif” üzerine bir konuşmadır. Mülkiyede okuyan son sınıf öğrencileri için yapılmıştır. Bu nutukta İsmail Efendi, öğrencileri ilim ve marifet konusunda bilinçlendirerek ilim tahsil etmenin önemi üzerinde durmuştur.

İkinci antolojide son olarak bir “takriz” ve “ariza”; bir “mazbata” ve “berat”; bir “tezkire” ve üç de türü belli olmayan yazı bulunmaktadır.

İkinci kitapta bulunan “takriz” Rezaizade Mahmut Ekrem’e aittir. Yusuf Neyyir Bey’in “*Gülzâr-ı Hayal*” isimli eseri için yazılmıştır. Takrizden birkaç satır örnek verelim. “*İşte bihakkın tarif-i letâif ü tafsîf-i zerâifinde itiraf-ı acze mecbur olduğum bu bağ-ı kemalât ü irfanın esmar ü ezhâr-ı letafet nisârıyla telzîz-i zâika-i hatıra ve tabir ü tezbîn-i meşâm ü basire eylediğime mükabil bunu (Neyyir)-i hüsn-i tabiat ve baran-ı hüner ü marifetiyle bu veçhile perveriş-yâb eden zat-ı maarif-simata beyan-ı teşekkürât ve emsali nadir ve müellif-i arifine calib-i mefahir olan*

böyle bir telif-i güzîne muavaffakiyet-i aliyelerinden dolayı arz-ı tebrikât ile kesb-i mubahat eylerim."⁴⁶

Kitaptaki arıza ise, Sünbülzade Vehbi'ye aittir. Arapça dil terimleriyle hazırlanmış bir arızadır.

Kitaptaki mazbata ise, Rıfat Paşa tarafından yazılmıştır. Bu mazbata, resmi yazıların daha düzenli yazılması evrakların daha kolay sınıflandırılması için Şura-yı Devlet'in aldığı kararlardan oluşmaktadır. Bu mazbatanın şu bölümü alınan kararları özetler mahiyetindedir: "*Cevap suretinde yazılacak her nev tahriratta ziyade inhalar derç olunmaması hîn-i kıraatte evvel-i emirde inha mıdır, maslahat mıdır? Pek de bilinemediğinden okunması bitmeğe yaklaştıkta inha olduğu anlaşılacak beyhude vakit zayi olduğundan elde daha mühim maslahat varken onun sebebiyle diğerinin geri kalmasını mucip oluyor. Bu cihetle kaleme alınacak inhalarda –fakat gönderilen tahriratın neye dair olduğu bilinmek için– lüzumu miktar-ı maddesi beyan olursa kifayet eder.*"⁴⁷

Kitaptaki berat IV. Murat zamanında Sarı Abdullah'ın çiçekçi başılığa tayini üzerine yazılmıştır. Bu yazı Sarı Abdullah'ın bu göreve getirildiğini ifade eden resmi onay yazısıdır. Her ne kadar resmi bir yazı da olsa çiçekçilikle ilgili tenasüplü kelimelerin bir araya getirilmesiyle hazırlanmış olması, onu farklı bir onay yazısı haline getirmektedir. Berattan birkaç satır örnek verelim: "*Çün nesim-i amber-bâr-ı tevfiğ Hazret-i Huda-vend-i zemin ü âsmân ve feyz-i atıfet-i Cenab-ı Perverdigâr-ı ins ü can ve asar-ı eltâf-ı aferinende-i kevn ü mekân ve inayet-i Hallâk-ı riyaz ve gül-zâr-ı cihan ü cinân, ki gül-i tırâz-ı çemenistân-ı âlem-i ezel ü âzâl ve gülşen-i efrâz-ı gülistan-ı kadem –Celle 'ani's-şebîhi ve'l-emsâl-dir, benim ravzatu's-safâ-i saltanatımı şükûfe-zâr-ı câh ü celâl ve hadîkatu's-sü'edâ-i hilafetimi meyve-dâr-ı izz ü ikbal ve bostan-ı mülk ü devletimi enva-ı reyâhîn-i şevket ü haşmet ile mânend-i Firdevs-i berîn ve zill-ı dıraht-ı Tuba-nümûd-ı vücud-ı mes'udumu reşk-i saye-i pür-hümâ ve gayret-i hûr-i ayn ve hâk-i pak-i âsitân-ı cennet-nişan hilafetimi külah-kuşe-i amme-i selâtin eyledi.*"⁴⁸

⁴⁶ Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire- yahut Hazine-i Müntahabat*, s.94-95.

⁴⁷ Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire- yahut Hazine-i Müntahabat*, s.28-29.

⁴⁸ Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire- yahut Hazine-i Müntahabat*, s.65.

Kitapta bulunan tezkire Mehmet Celâl'e aittir ve bir rica tezkiresidir. Kime yazıldığı belli değildir. Öğretmenlik yaptığı okulda dersliğin soğuk olmasından şikâyet etmektedir. Soğuk kendisini çok rahatsız ettiği için bu dersliğin ısıtılması rica edilmektedir.

Türü belli olmayan yazılardan biri *Münşeâtü'l-letâif*'ten alınmış bazı nesir parçalardan oluşmaktadır. Devlet büyüklerinin isimleri, devlet büyüklerine nasıl hitap edileceği gibi hususlarda yazılmışlardır.

Diğer türü belli olmayan yazı; Mihaliki Efendi'ye aittir. Bu yazı Epictete'in özlü sözlerinin tercümesidir. Toplam on bir parçanın tercümesi yapılmıştır. Bu parçalardan bir tanesini örnek olarak verelim: "*Elinden çıkan bir şey için hiçbir vakit <Ben bunu zayi ettim.> deme, <İade ettim> de! Evlâdın mı vefat etti? İade olunmuştur; zevcen mi vefat etti? İade olunmuştur; mutasarrıf olduğun arazi mi gasp edildi? Bunun için de <Gasp olundu> deme <İade olundu> de! Amma diyeceksin ki <Gasıp fena adamdır>. O senin ne vazîfen? Bu araziyi sana bahşeden Cenab-ı Vahhâb'ül atayâ değil midir? Öyle olunca artık kimin vasıtasıyla <İstirdat> etmiş olduğunu düşünmek lâzım gelmez. Yolcular misafir oldukları bir hane nasıl bir nazarla bakarlarsa sen de emval ü emlâkına o nazarla bak.*"⁴⁹

İkinci antolojideki türleri ve yazarlarını gösteren tablo şöyledir:

YAZARLAR	Mukaddime	Mektup	Tezkire	Makale	Arıza	Takriz	Nutuk	Mazbata	Berat	Olmayanlar	Türü belli
Abdülhak Hamit		2									
Akif Paşa		2									
Ayetullah Bey	1			2							
Celâl Bey				1							
Dâniş Bey	1	1									
Hacı Hakkı Efendi	1										

⁴⁹ Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire- yahut Hazine-i Müntahabat*, s.14-15.

İsmail Efendi				1						
İsmail Safa							1			
Mary Dorjem							1			
Mehmet Celâl			1							
Mihaliki Efendi										1
Miss Baker							1			
Mithat Efendi- Muallim Naci		2+								
Namık Kemal		2								
Recaizade Ekrem Bey						1				
Rıfat Paşa								1		
Sultan II.Mahmut		1								
Sultan IV. Murat									1	
Sultan Süleyman		1								
Sünbülzade Vehbi					1					
Yazarı Belli Olmayanlar	5	1		3						1
TOPLAM	8	13	1	7	1	1	3	1	1	2

Sonuç olarak bu iki antoloji ile ilgili şöyle bir değerlendirme yapabiliriz:

Bu iki antoloji; Osmanlı toplumunun kültürel hayatıyla ilgili bilgiler vermeleri, edebiyat sahasında bir kaynak eser olmaları, o günün insanının bir birleriyle olan ilişkilerine dair bazı hususiyetlerin aktarılması dolayısıyla önemli birer eserdirler. Bu alanda çalışma yapacaklar için bu tür eserlerin yeni harflere aktarılması zaruridir. Özellikle bu tür eserlerin günümüzde de hazırlanması gerekir. Bu şekilde edebiyatımızla ilgi gelecekte çalışma yapacaklara şimdiden yardımcı oluruz.

*(Kapak-1)**
YENİ LETÂİF-İ İNŞA
YAHUT MUHARRERÂT-I NADİRE

Eser

Reşat

Sahib ü Naşiri
Asır Kütüphanesi Sahibi Kirkor

Fiyatı 7 Bucuk Kuruştur

Maarif-i Nezaret Celilesinin Ruhsatıyla Tab' olunmuşturDersaadet

(Kasbar Matbaası Babiâli Caddesinde Numara 25)

1307

* Kitabın bu kapağı esere sonradan eklenmiştir. Bu kapak ikinci kitapla birlikte yapılan yayımda kullanıldığı için bu kapağı burada göstermeyi uygun gördük.(N.Y)

(Kapak-2)*
YENİ LETÂİF-İ İNŞA
YAHUT MUHARRERÂT-I NADİRE

Eser
Reşat

Sahib ü Naşiri
Asır Kütüphanesi Sahibi Kirkor

Maarif-i Nezaret Celilesinin Ruhsatıyla Tab' olunmuştur
Dersaadet

(Kasbar) Matbaası Babiâli Caddesinde Numara 25)

1307

** Kitabın ilk yayımlanmasında kullanılan kapak bu kapaktır. Bu kapak bu eserin tek yayımlandığı kitap kullanılmıştır.(N.Y)*

1.1. KARİİNE

<Talim-i Kitabet> namındaki eser-i naçizin üçüncü faslında münderiç mekâtip vesair numuneleri meyanında –Fenn-i Bediin <Mürâât-ı Nazir yahut Tenasüp> denilen kaide-i latifesi üzere– taraf-ı âcizanemden yazılmış bir iki mektup ile Hafız-ı Müşfik’in Saat Teşekkürünü Havi Tezkiresini ve Muallim Naci Efendi Hazretlerinin Bir Şekerciye Nush ü Pendi şamil mektub-ı halâvet üslûbunu okumuş olan zâika-sencan-ı edepten bazı zevat bunların pek tatlı şeyler olduğunu ve eğer mümkün olup da gerek eski gerek yeni, bu tarzda yazılmış asar ayrıca bir kitaba derç ü neşr olunmuş olsa hoş bir şey olacağını şifahen ve tahriren ihtar buyurdular.

Talim-i Kitabet için numune olabilecek eserler araştırdığım sırada ötede beride, tesadüf ettiğim bir takım nefâis-i asar ve nevâdir-i muharrerât beni bu ihtarın vukuundan evvel teşvik ettiğinden bu fikr ü niyetle cem-i asara başlamıştım. Fakat ben bunların yalnız onlar yolunda yazılmış şeylerden ibaret kalmasını istemediğimden hoş gidecek ne varsa kaydetmiştim. Zannederim ki bu daha hoş olur.

İşte vaki olan şu ihtarın verdiği cesaret üzerine, şimdiye kadar topladığımı, neşrediyorum.

Şinasi’nin mekteb-i irfanı sebak-hânlarından Refik Bey merhum da yirmi beş sene evvel yine bu maksatla ve fakat sırf kudema vü peyrevanı/ [s.2]
asarına münhasır olarak bir eser cem ü tertip ve <Letâif-i İnşa> unvanıyla tevsim ederek iki cüz‘ünü mevki-i intişara koymuştu.

Lakin Refik Beyin zamanı ile bizim bulunduğumuz zaman arasında topu rub asırdan ibaret bir müddet varken lehu’l-hamd ve’l-minne maarif o zamanki haliyle nisbet kabul etmeyecek derecede mazhar-ı terakki olduğundan Refik Beyin Letâif-i İnşa’sından münderiç bulunan asarın yarısından ziyadesi şimdi ele almaya bile değer şeyler değildir. Bu gün onların mahalline asrımız fuzalâ-yı üdebasının nefâis-i asar-ı kalemiyyeleri kaim olmalıdır. Binaenaleyh –derkâr olan münasebeti cihetiyle– şu kitap için intihap ettiğim o unvan üzerine fakat bir <Yeni> lafzının ilâvesine lüzum gördüm.

Asar-ı kudemayı –mücerret kudema-yı asar olduğu için– merdûd-ı nazar itibar edenler ihtimal ki şöyle bir teşebbüste bulunduğumdan dolayı beni mürde- pesentlikle itham ü takbih ederler.

Ben de cevaben derim ki:

Bir kere zamanımızda eserleriyle efkâr-ı bedayi-i perestânı icap edecek kadar izhar-ı kemal-i iktidar eden dühât-ı üdebamızın hangi mekteb-i irfanın tilmizanından buldukları mülâhaza buyrulsun.

İtikad-ı kâsırânemce bir gün lisanımızı ne kadar sadeleştirirsek edebiyatımız için yine <Asar-ı kudema>dan ibaret olan o mektepten ders almaya ihtiyacımız vardır.

<Asar-ı kudema> bir takım klâsik kitaplardır ki onları okumazsak tahsilimizi nakıs bırakmış oluruz.

Sıdk-ı müddeâya burhan aranılırsa o mektebin tilmizleriyle bu ihtiyacı/ [s.3] tasdik etmeyip de taklit ile iktifa eden ashab-ı kalem tarafından meydana konulan eserlerin mukayesesi kâfidir.

Şu kadar ki asar-ı kudemayı tetebbu, fakat taklitten içtinap etmeli.

(Bu mecmua-yı müntahabat ekseriyet üzere mekatib ü tezâkiri ve nadiren makâlât vesair asar-ı münşiyâneyi havi olacaktır.

İhya Efendi Hafidi

Reşat [s.4]

1.2. REFİK BEY'İN <LETÂİF-İ İNŞA>YA YAZDIĞI MUKADDİME

Nakş-ıtrâz-ı sahâyif-i letâif ve suver-ıpend-i avarif ü maarif olan zürefâ-yı üdeba-yı Osmaniye'nin iltizam-ı latife vü mazmun ile kaleme almış oldukları icaz-nümûn, ki her biri bedayi-i sanayi-i münşiyâne ile meşhûn ve belki mürekkep oldukları nükûş-ı huruf zurûf-ı zarâif-i bukalemundur, karin-i nazar-ı im'ân oldukça yani meclâ-yı mücellâ-yı fesahat ü belâgat olan merâyâ-yı mezâyâsına medd-i nigâh-ı irfan oldukça behçet-i lika vü hüsn-i eda-yı bî-müdânî ile cilve-pîrâ-yı şehvet olacak ferâid-i şevâhid-i maânî hayret-bahş-ı fikr-i insanî olur.

İşte şu ifade, selâset ü zarafet meşhudelerine nisbetle hakikaten bir tabir-i sade ve mütalâaları ise herkesçe mucib-i inbisat ü istifade olan asar-ı mezkûrenin mahzâ urefâ-yı ahlâfa yadigâr ve mecâlis-i fuzalâda yâd ü tahattur-i nama medar olmak arzusuyla cem ü tertibine iptidar olunmuştur.*

Ancak bu yolda olan muharrerâtın bazısı, ashabının namı gibi, mukayyed-i varak-pare-i nisyan; bazısı dahi kayıtsızlıktan naşi perişan olarak yalnız bir cüz'ü münşilerinin mecâmî-i mahsusalarında asar-ı sairleriyle beraber muharrer ve mevcut olduğundan ve hele cehele vü kehelenin, bi'se't-tesadüf, nazar-ı istihkarına uğrayıp da, mânend-i nikât-ı sukât-rakam, metrûh-ı kûşe-i adem olanlardan şimdi nadiren ele geçenleri olsa bile kimin beyaz sahifesi iltihak-ı sevâd-ı bî-sûd ile müşabih-i çehre-i siyah, kimin sevâd-ı midâdı iltisak-ı evrak ile renk-pezîr-i mahv ü tebâh olmuş olduğundan şimdiye kadar fakat en müntahablardan olmak üzere bir yüz otuz kadarına/

[s.5]

dest-res olunabilmiş ve ber-minval-i meşruh vesah-ı gaflet ü nadanî ile jeng-renk ve halt-ı kalem-i edânîden nireng olmuş olanları yoluyla hall ü temyiz olunarak sülüsü işbu cilde tenmîk ve kusuruyla daha zuhur edecek olanları ileriye talik olunmuştur.

* Bu kelimede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "olunmuştur" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "olunmuştur" olmalıdır. (N.Y)

-İHTAR-

Şu suretle mevki-i istifade-i umumiyyeye konulmak istenilen asarın tarafımıza gönderilmesi asrımız zürefâsından iltimas olunur.^[50]

Refik /[s.6]

^[50] Bu iltiması biz de tekrar ve kitabımızın mündericâtına muvafık asar ihdasına himmet buyuracak zevata arz-ı teşekkürât-ı bî-şümâr ederiz.

1.3. MÜNŞİ-İ MEŞHUR AZİZ BEY TARAFINDAN BAŞ MUSAHİB ŞAİR HÂTİF EFENDİ'YE –İSTILAHÂT-I MUSİKİ ÜZRE– YAZILMIŞ BİR MEKTUP

Hemîşe zat-ı tâhirü'l-neseb Fârâbî hasepleri hisar-ı hıfz-ı Bârîde ber-karar ve saz-kârî-i nazar-ı hümayun eser ile vasıl-ı evc-i iştihar olmak davatı eda ve tekrar kılındığı halâlde nümûde-i sadık-i rast-güftârlarıdır ki:

Kühen-beste-i zincir-i mihr ü muhabbetleri ve menus-ı rahâtu'l-ervâh sohbetleri iken mânend-i sefer-i hicaz-ı dûr ü dırâz olan devr-i kebir-i müfârakattan beri muhalif-i tavr-ı vefakârî şimdiye kadar bâis-i teskin-i suzidil olur selâm-ı dilaraları ve mânend-i nağme-i nikriz-i şevk-engîz olan şukka-ı uşşak nevâzîleri vürut etmediğinden misl-i fahte-i pür-sûhte müptelâ-yı fikr-i evfer olup

“Bozuktur beynimiz bir tel mi kırdık mutribâ bilmem”

Endişesinde karar verilmiş ise de yine usul-i sûfyân üzere nühuft ü aşikâr dua-yı ömr-i saadetleri peşrev-i ezkâr-ı pençgâh kılınarak haber-i semaî aheng-i âfiyetlerine sâmia-guşa-yı intizar iken nakş ü nigâr-ı kalem-i hünerkârları olan mektub-ı sıhhat mashûb-ı rehavi edaları hem-reng-i sabah-ı Nişabur olan bir ruz-ı firuz, ki reşk-engîz-i nevrurdur. Kasıd-ı saba-reftâr yediyle varit ü vasıl ve çemenzâr-ı sûtûr ser-â-ser sürurunda sünbüle-nümâ olan mezâmîn-i irem karinine ıtlâmız hâsıl olup çerh-i nâ-sazın hakkımızda hafif ü sikâl icra eylediği girdî girdârını ferâmûş ettirecek mertebelerde mâye-i şevk ü şadî olmuştur. Hemîşe mânend-i/ [s.7] nâhid-i evc-i izzette nagam-perdâz ve hoş seda-yı ikballeri cilve-bahş-ı makam-ı şehnaz olmaktan hali olmaya âmin.

Bu defa o taraf-ı pür-şerefe meyanend-i azimet eder olmakla istifsar-ı hatır-ı feyz-i müzahirleri zımnında duaname tahrir ve

“Gitsin neva-yı nazm nevk-i İsfehâna dek”

teranesi ba's ü tesyîr olundu.

Bi-minneti Tealâ libas-ı müstear-ı hayat fersude-i dest-i hadimu'l-lezzat olmadan magbût-ı müntezihât-ı Irak ü Acem olan hadîka-i firdevs-âsâlarında içtima mukadder olursa beste-nigâr-ı zülf-i tâbdârı olduğumuz dilber-i hüseyinî nesebin bir buselik nağme-i can-sûzı ile teşnîf-i âzân ve dest-i dirâz-ı arzuyu halka-i gardaniye ederek pay-kûb ü dest-efşân olmak münteha-yı emel dil-i lâubali olduğu tefhim-i muarızında hâme-i bayatî beyan-ı arz-bâr-ı güftârın sarîr-i araban-ı safirini aff ü keremde muhayyersiniz.

Lütfen ve keremen âmed ü şüd vukuunda devr-i revan-ı âfiyetlerini müşîr yegâh ü düğâh perdelerinde bir iki satır keremname irsali kâr-ı hafif olmakla o bapta himmet-i büzürgâneleri niyaz-ı sena-ver-i kûçek-menişdir.

1.4. AKİF PAŞA İNŞASIYLA BİR TEZKİRE

Pür-nakş ü nigâr-ı behçet-i bî-şümâr olan makam-ı vâlâ paye-i meserret-vâyelerine nagâmât-ı rengîn dua ve terennümât-ı dil-nişîn sena ihdâsıyla nây-ı hoş-neva-yı hâme bu zeminde perde-guşa-yı usul olur ki:

Dü-yek saat sohbet-i dil-güşâları rahatu'l-ervâh devr-i revan ü neşât /**[s.8]** efzâ-yı dil ü can olmakla keffe-i zebanımız zikr-i cemillerine beste ve zemzeme-i senaları evkât-ı pençgâhîde evc-i alâya peyveste kılındığı bî-iştibâhtır.

Şevk-i muhabbetleriyle meyan-ı hane-i derunda nühüfte olan mânend-i düğâh dü-gazel küşade vesâtet-i hâme-i rast-rev-i saba-reftâr ile savb-ı vâlâlarına firistâde kılınmakla usul ü fûrûu her ne kadar bî-ahenk ise de setîr-i serâ-perde-i terennümât-ı hüsn-i enzâr ve müşerref-i saz-ı nagâmât-ı iltifat ü itibar buyrulmak mercûdur.

Çârgâh-ı mizaç-ı zaaf-ı terkiibimize nev'en şube-i inhiraf târi olmakla meclis-i Fârâbî pesentlerine teşerrüfe imkân olmadı. Hem-vâre hisar-ı üstüvar-ı hıfz-ı Huda'da müstedâm ve meyan-bend-i şahid-i zîbâ hırâm-ı meram olalar.

1.5. YİNE AZİZ BEY İNŞASIYLA TERSANE İSTILAHİ ÜZERE BİR MEKTUP

Cenab-ı Huda-yı müteâl hemîşe sefine-i kalb-i münevverlerin genc-i bad-âver-i pervîz gibi enva-ı tuhaf-ı sürur ile mâl-â-mâl eyleye âmin.

Bundan akdem selefimiz Yahya Kapanzade nifakıyla Sakız ceziresine esna-yı iclâda hakkımızda hübûb eden tünd-bad-ı şüven-i rüzgâr bu senakârlarını ne güne fırtına-i saman ü bâya duçar edip bilâhare zevrak-ı ümit, şemet-i su-i-tedbir mellâh-ı baht-ı siyah ile, ne tarza sahil-i nâ-kâmîde karaya (v)urduğu malûm-ı inayetinizdir. <Zalike takdîru'l-azizu'l-'alîm>!

Ne hâl ise de vatanımıza avdet ve orsa poca gavta har-ı bahr-ı melâmet iken bu defa fûlk-i felek orsa alabanda gelip üzerimize rîzân ettiği gülle-i havadis-i tekne-i samanı sûrâh sûrâh ve nâ-Huda-yı tavârik-ı eyyam sofraya süfün zannıyla sofraya mide-i asayiş bend-gânemi/ [s.9]

şöyle senglâh etti ki lücce-i efkârda latmât-ı hüzn ü melâl babafingoya muhâzî olup muhafaza-i keştî-i ruh muhtac-ı icazkârî-i Hazret-i Nuh olmuştur.

Tetâruk-ı emvâc-ı eşkal sebebiyle sabık emin-i tersane ... Efendi Hazretleri pusulayı kaybedip hakk-ı âcizanemizde kolombornayı boşatmalarıyla bu bendeniz <Armutlu> sahilinde <Dört Şalupa> tabir olunur sefine inşadına memur kılmışlar. Sahil-i Gemliğin ve habl-i Domaniç malûm-ı devletleri olmayıp karadan halat onarmalarıyla mumaileyh canibinden vezân olan keşileme-i sevk ü igrâ bu güne ulcûm-ı hatar-ı ta-gede yelken kapatmamıza bâis olmuştur.

Efendim. Her ne kadar mellâh-ı fellâhın mühmili ise de. İnsaf buyurun, çiftciden gemici yapılmış mıdır? Ne diyelim, sağ olsun! Emr-i âliyede Gemlik kadısına hitap olup böyle bir emr-i cesim payede bir adamın gemi arslanı gibi olduğu mahalden endam göstermesiyle bitmeyeceği nümâyân olmakla <Bir kere iskandil edelim. Âya o kazada imkânına ahali taahhüt ve yalnız kendi affımızı niyaz mümkün olur mu? Mefhumu tefekkür olunup zevrak-ı meramı bi's-sühûle sahil-i husule çekirtme mülâhazasıyla dümen suyuna varılmayarak hayli varda kosta tabir ile Hâkim Efendi'ye kaime tahrir ve emr-i âli mübaşiriyle irsal ü tesir olundu.

Ahali istimâ-ı emr-i âli ettiklerinde kamara-i dimağları kumanya-i şuurdan tehi kalıp küpeşteler suda dala çıka her ne kadar meyan-ı tufan-ı tedbirde akla yelken etmişlerse de kûh-ı şükûh zannettikleri kalyon-ı reyleri rûy-ı derya-yı hayrette yonga parçasına dönüp bilâhare müstağrak-ı kulzüm-i acz olduğunu gördüklerinde ziyadece bocalayıp ifade-i hall için/ [s.10]

yelken gören der-addile gitmişler. Zann-ı bendegâneme göre Dersaadette biraz sintine çekip çapa demir suretleri görseler de o sulara yanaşmayacakları görünür.

Bendeniz halimde tekne-i elfâza çûb-ı kalemi seren ve sahâif-i evrakı yelken edip destyârî-i mazmun ü mana ile Bahr-ı Siyah-ı midâda sefer ettirmekten başka – Huda hakkı için– tertip-i mühimmat-ı donanmaya kudret yoktur.

... Hazretlerinin dâmen-i devletlerini leb-i edep ile takbîl ederim. Cenab-ı mucriyi’r-riyâh, fûlk-i meşhûn-ı merâhim olan, vücud-ı devletlerini âsîb rüzgârından masun etsin. Lehu’l-hamd kaptan-ı dekâyık-dân-ı himmetleri bu ana kadar nice nice okyanus-ı hayrette dümen aldırmiş sefâin-i tazarruâtı alaymalay sığ felâkete baştan kara (v)urmaksızın resîde-i liman-ı esâf etmiştir ki bendenizin niyazım onların yanında sandal olamaz. Eğer Hızır merhamet ü inayetleri bendelerini dahi şu girdab-ı pür-hevlden tahlise delâlet buyurmayıp da <Bu kapı işidir, ne yayalım?>

Mâ küllu mâ yetemenne’l-mer’u yüdrikuğu

Tecrî’r-riyâh bimâ lâ teştehi’s-süfûnu

yolunda cevap ita buyururlarsa, zahâmet-i cism-i pür-sıklet-i bendegânemi bi’d-defa’ât müşahede buyurmuşlardır, derhâl pişegâh-ı sahil-sarayân-ı boğazda gâh-be-gâh lenger-endaz-ı ârâm olan kûh-endam çektiriler gibi mersâ-yı devletlerine ilkâ-yı tîmûr-ı kesafet edip ne kadar istiskal buyrulsa merhametleri zuhuruna kadar nazar-ı inayetlerinde ispat-ı vücut ve seda-yı trabpet-i tazarru ü niyazı zevâyâ-yı âlemde meşhut etmekten başka çarem yoktur! [s.11]

Aziz ve muhterem reis-i devletleri sadakası için; malen, bedenlen, ilmen, avânen bu hizmete adem-i kudretim malûm-ı devletleri olmakla bu defa pehlû-yı niyazıma havale-i usturpa-i redd-i dûr-baş-ı reva görülmeyip bu hizmeti eda – Vallahu’l-‘aliyyü’l-‘alî- dâhil-i vüs’-i kudretim olmakla tîşe-i marangoz-ı hâdisat,

sütun-ı cism-i nâtüvânî bi'l-külliyeye yongaya karıştırıp Zünnûn-ı saman-ı âcizanem lokma-i hût-ı fena olmadan şecere-i yaktîn-i merhametleri fark-ı bendegânemde saye-dâr buyrulup <Bu hususun görülmesinden memnun olurum> tabiriyle kethüdayı sadr ü vâlâ-kadre taraf-ı veliyü'n-ni'amîlerinden bir haber gitmek babında merhamet ü şefkatleri tazarru u niyazım olduğunu vakt-ı neşât-ı kerimânelerinde bi'l-vekâle takbîl-i dâmen-i devletleriyle beraber atebe-i sâmiyelerine inha ve ifadeye himem-i behîyeleri seza-vâr buyrulamak menût-ı şîme-i kirâmîleridir.

1.6. KORUK TEKKESİ'NİN TAMİRİ RİCASIYLA YAZILMIŞ BİR TEZKİRE

Erenler ve şah-ı kerem-ver sayesinde hizmet-i celilesiyle hulvü'l-mezâk olduğum <Koruk Tekkesi>nin tamiri hakkında şeref-sudûr eden vaad-i âlileri asma karar olmuştur.

<Sabr ile Koruk helva olur> mesel-i şirinine itimaden, bu gün yarın imarına teşebbüs olunur, diye terakkub olunmuş ise de güz mevsimi hulûlüyle üzüm vakti geçerek havalar ekşimeye başlamış ve hâlbuki dergâh-ı mezkûr hulûlü takarrüp eden fasl-ı şitanın şiddetine tahammül edemeyerek, Bintü'l-ineb ile görüşmeyi itiyat eden mestane erler gibi, yıkılması meczûm/ [s.12]
ve şimdilik mehmâ-emken ayaklandırılmasına bendelerinin iktidarım olmadığı ise emr-i gayr-i mevhumdur.

Bundan başka her hafta zikr ü mukabeleye gelen zevat ü dervişân ile hânkâh-ı mezkûrde beytütet eden fukaranın kahve ve et'imesini pişirecek odun ve kömürün tedariki zamanı dahi güzerân etmektedir.

Kulûb-ı uşşak gibi harap olmaya temayül eden şu zaviyenin hüsn-i tesviyesi bağ-ı ihsan ü kerem ve gülistan-ı eltâf ü himem olan hâk-i dergâh-ı kerimânelerinden müstedâdır.

Şu niyaz-ı âcizanem <Lakırdı kıtlığında asmalar budayım> meseline haml buyrulmayıp mümkün olduğu mertebe himmet-i aliyeleri erzân buyrulamak babında.

1.7. HEDİYE SAAT TEŞEKKÜRÜNÜ HAVİ BİR TEZKİRE

Bani-i mevkit hane-i imkân-ı tekaddüsat-ı zata ‘an ihâtetü’z zaman ve’l-mekân Hazretleri dakika-şinâs-ı umur-ı din ü devlet ve girih-guşa-yı mesalih-i mülk ü millet olan zat-ı Yusuf-simât-ı vekâlet-penâhilerinin, keffe-i mizan-ı şenşene-i hüsne ve levh-i mana- nümâ-yı <‘Adlû sâ’atin hayrûn min ‘ibâdeti sab’îne sene> olan, dest-kerem-i peyvest-i âsafanelerini ilâ kıyâmi’s-sâ’a muhafaza-i hâtem-i şehriyarı buyursun.

Bu kere ... bendeleriyle

<Bir ‘aceb san’atlı sâat kim bakıldıkça verir
Rûze-dârân-ı gama şâm-ı meserretten haber>

dakikasınca bir saat-ı cihan-ı kıymet ü pesendîde sanat ihsan/ [s.13]
buyurmaları niam-ı celile-i sairleri mukabilinde saniye be-saniye hareket eden mahmidet-i beyan-ı âcizanemi bütün bütün hasr-ı eda-yı şükranını etmiş olduğu muhat-ı ilm-i âlem-âra-yı sadaret-penâhileri buyruldukta o bapta.

<Hafız-ı Müşfik>

1.8. SADRETTİN BEY İNŞASIYLA İSTİTÂFI HAVİ BİR MÜZEKKERE

<Rabbi yesir lâtü ‘asir Rabbi temmim bi’l-hayr>

Kulları bir nokta, iki nokta, üç nokta rumuzatının hiç birinden haber alamamış olduktan başka kadılığım varsa da uzun Elif (İ) kadar bir medd almak müyesser olamayıp bilir bilmez ibare-i zarureti ezberleyerek hemze Elif (İ) gibi tahiyata otururken killet-i servetten zahid-i murtâz gibi salavât ile yürür oldum. Ama her ne kadar ehl-i kunût değilsem de kerem-i Mevlâ-yı kerime kanûtum yoktur. Gerçi bendeniz de Cim (ج) karnında bir nokta isem de

<Bir tâkıye kapaydım diye der-say hemîşe
Kân-ı hünere gelse saded (Fârgab)ı bilmez>

terkibânı heceledikçe terbiye falakasına müstahak olduğum tebeyyün ederek bihakkın sure-i <Ve'z zâriyat> ve be-keramet-i <Mülk> ü <Amma> Kaf'a çıksam da Anka-yı mana ile hem aşıyan olamayacağım meczûmdur. Binaenaleyh yeis-i tam ile Beytü'l-hüznümde ağlıyorken küçük kerimem cariyeleri:

– Baba! Ne ağlıyorsun? Benim mektebe başlama sıram geldi. Müzehhep cüz, gümüş hilâl, incili kese, sedefli rahle, komşularla ahibbâ/ [s.14]

itâm ve hocama âmin-han ile beraber ikram-ı tamam olunarak bed'-i besmele-i kıraat etmek isterim.

Diye niyaz ettikte –taaccüp-künân <Subhaneka'l-Allahumme!> diyerek– Aa kızım yalvardığım benim de matlubumdur. Lakin hayli paraya muhtaç olduğundan tehir olunmak bi'z zarure icab-ı hâldendir.

diye mahzun mahzun cevap verdiğimde:

– Babacığım! Tasalanma. Bana kargalar haber verdi ki: ... Efendimiz Hazretlerine kafes-i hakk-ı Kur'an, ki mektep demekten kinayettir, o meksebe başlamaklağım niyazıyla <Züğürtlük yuvamı yaptı!> diye arz-ı hâl versek şu feryad-ı andelîb mevsiminde familyamızı ağlatamayacakları ve bir veçhe tamam-ı ikram buyuracakları bihakkın mushaf şüphesizdir.

Diye hitam-ı kelâm ettiği muhat-ı ilm-i âlem-ârâ-yı kerimâneleri buyruldukta o bapta.

1.9. KÖMÜR İRSALİ RİCASINI HAVİ BİR TEZKİRE

Mahbub-ı siyeh-çerde-i bezm-i germâ-ger ahibbâ ve fakihetü'ş-şita olan kömür dedikleri yadigâr-ı fehm-i fûrûşân-ı ateş-mekân sevâdu'l-vücutun seng ü hâk-ı cevr ü cefalarına tahammül edemeyerek galiba Malik-i Dûzah Hazretlerine dardını yanıp yakılmaya cehennem olup gitmiş ve bu takrip ile kâle-i vaslı ateş bahasına çıkararak pervane-gân-ı tâbsûz-ı fakihenin cemre ve hulûl-i nevrüz şöyle dursun kantar akmasına daha bir mâh kalmış iken bir dirhem/ [s.15]

kömürü olmadığı tefekkür olunarak mizan-ı dü-çeşmemde kömür tozu kahl-i İsfahanîden aziz-ter görünmüş zat-ı devletleri germâ-yı kesîrû'r-remâddan olup ... Efendimizin benim gibi vassaf-ı izzet ittisafî olan ateş-zebân-ı harîfin sevda-yı tedarik-i fehm ile müfehhem olmasını lâyük görmeyeceğinden maada şu kadcark şerare-i ihsanı hakkımda diriğ buyurmayacakları cezm olunmuş olmakla bende- hanede bulunan munakkaller kar yağdı baba dergâhında medfûn kömür evliyasının merkadi gibi ateşten hali olduğu e'azz-ı ehibbâmızdan ... Efendi vesâtetiyle ifade vü inbâ ve bir miktar kömürün irsaline himmet-i sâmiyeleri erzân buyrulmak rica olunarak vaad-i âlileri şeref-i sünûhu tebşir olunmuşken zuhur etmediği asla müsamahaya azv olunmayıp meşâgil-i kesireden hatır-ı devletlerinden kömürlük sığacak mahal olmadığından unutulmuş olduğundan şekk ü şüphem yoktur.

Vüruduna muntazır olduğum kömürün tedarik ü irsali hususunun iktiza eden bendelerine emr ü tembih buyrulması için nây-ı ateş-neva-yı hâme-i siyah cama <El-intizaru eşeddü mine'n nâr> nagamat-ı muharrikasıyla niyaz-name terkimine cesaret etmiştir. Baki ...

1.10. BİR ZATIN MÜNECCİM BAŞILIĞA TAYİNİ HAKKINDA AKİF PAŞA'NIN TAVSİYENAMESİ

Bu esnada bir mukteza-yı edvar-ı felekiye müneccim-i sâni İbrahim Beyin derece-i talih-i zindeğîsi kâtıa-i intihaya tesadüfle Merrîh-i ecel köhne takvim ömrünü çâkaçâk ederek kevkeb-i ruh-ı revanı mağrib-i ukbâya ricat etmiştir./[s.16]

Cenab-ı Hakk, mâdâratu'l-eflâk, Efendimin sipihr-i devlet ü ikballerini kıran-ı sa'deyn-i ömr ü âfiyetle müzeyyen eyleye âmin.

Mumaileyhin gurub-ı necm-i hayatı bazı muhasibîn-i amal ü emânînin tulû-ı Süreyya-yı emniyesini müstetbi olmasıyla bu zümreden yani felek-zedegân-ı fenn-i nücûm ü kehanet ve sitâre sühtegân-ı fakr ü felâketten Aksaraylı Mehmet Efendi bendeleri eğerçi, <Fe'ale'l-kevakibi bi'l-mükevkebi şahidun> dakikasınca min haysu'l-i'tikâd <Lâ uhibbu'l-âfilîn> medlûl-i münifiyle amili olsa da min ciheti'l-'ameli <Ve'l-müdbirâti emrâ> mana-yı şerifinden gayr-ı gafil olarak her ne kadar kevkebi düşkün bir bîçare ise de tedvir-i atıfet-i seniyyeleriyle baht-ı hâbîdesi bîdar

ve ahter-i matlabı nümûdâr olmak ve saye-i devletlerinde bir gün görmek arzusuyla müneccim-i sânilik hizmetine talepkâr olarak vesâtet-i niyaz-ı âcizanemi ihtiyar ve fenn-i mezkûrdeki rüsûh ü maharetini izhar etmiş ve keskin müneccimlik şöhretiyle talih-i vâjgûnesi ufk-ı merama vasıl olamamış ise de felek-i fertûtın evzâ-ı nâ-mevzuundan haylice haberdar ve havass-ı hamse-i bâtınamı manend-i hamse-i mütehayyire ricat ve istikamet-i yeis ü ümit ile devvâr olduğunu sutûrlâb (usturlâb)-ı ahval ü asarını bilinir dahi şahadet etmiş olmakla mirsad-ı ilm ü irfan ve medar-ı fazl ü ikan olan nezd-i hikmet-peyvend-i kirâmîlerinde dahi zayıç-e-i hâl ü kâlınden ahkâm-ı liyakatı ve akran ü emsaline tefavvuk ve rüçhaniyyeti zahir olur. Seyyare-i emeli sabit olmak üzere müstemendânesinde neyyir-i hayr-ı inayet-i âlilerine lemanisâr buyruluyorsa mutlaka Efendimin lutf u ihsanı bî-iştibâhından ve olmadığı halde kendi baht-ı bed-siyahından bilerek/ [s.17]
'alâ kila't-takdîreyni davat-ı hayriye-i dâverîlerine sebt-i tekâvîm-i leyl ü nehar edeceği muhat-ı ilm-i âlem-ârâları buyruldukta.

1.11. ISTILAHÂT-I SARF-I ARABÎ ÜZRE BİR MEKTUP

Vücûh-ı vecibe-i hubb u vedadın masdar ve müştak-ı menhi ve huruf-ı illet riya vü sum'adan berâit-i salimiyeti malûm ü bedihî olan zat-ı meali sıfatlarının cevher-i muteber bina-i aslî-i hususiyetleri senaverlerinin bilâ-i'lâl metn-i dil-i ihtisas-ı iştîmâlinde müdgam ve bu keyfiyet-i müşareket beyne'l-isneyn kabilinden olduğu emr-i gayr-i müphem olduğundan zuhur-ı mevâni sebebiyle içtima-ı sakineyn vukuundan hızf olunmuş harf gibi ehâdü'l-canibeyn âhiri terk ve sânnin sükûnu için idgâmları fekk olunan meseleyn misilli urûzat-ı havadis-i tarafeyni müteferrik ü münfekk edemediği cihetle fiil-i müteaddî misal <Vemâ ensarahu> zamirine hemâl olarak bu kere irca u irsal buyrulan mütevâfıku'l-vezni ve'l-mevzûn tahrirat-ı bedayi meşhûnları senaverleri meftûhu'l-fevâid etmiş ve batn u zahir-i emsile muhtelif-i kâffe eşyaya mutesarıf ü nazır olan Cenab-ı Rabbü Kâdire adem-i meçhuliyeti rûşen ü bâhir olduğu üzere mücerredat-ı maarifin mezîdün fihî ve mülhakât-ı kemalatın mülhak-ı behî olan zat-ı behiyyeleri gaip ve hazır-ı müvâlât-ı vâlâlarının lefif-i

mefrûk ü mekrûn gibi hatır-ı sitayiş-verânemde istikrarı ve sahih-i efâl-i gayr-i mütegayyire-âsâ sabit ü sahih olduğu ve mine'l-mâzî ile'l-müstakbel mânend-i kelime-i <darb> mutell olmayacağı <Fi'l(Fiil)> babının mevzunu olan kalb-i şerifleri delâletiyle/ [s.18]

müstedell bulunmuş olduğundan o bapta itâle-i kıyl u kâl rüteb-i cemi-i musahhîh ü mükessere isal olunsa şayet nakıs ve ecvefiyete haml olunmak ihtimalinden ihtirazen huruf-ı zaideyi bi'l-küllîye tayy ü imha ve lafz-ı mehmûz-ı aksam-ı selasesinden istihbar ü istinbâ olduğu gibi mahz-ı lâzım olan tab'-ı maarif neb'-i vâlâlarını hüsn-i istiksâ siyakında <Ve ensirbihi> zamirine mümasil olarak nemîka-i sitayişkârı irca ve esrâ olunmuştur. Badezîn dahi taraf-ı vedâd-ı muzâaflarını kelimât-ı şâzzeye kıyas buyrulması mütevakkıf-ı himem-i behiyeleridir.

1.12. ŞAİR-İ MEŞHUR HOCA NAILÎ EFENDİ'NİN BİR ATEŞ GECESİ TEMAŞASINA DAVETİ HAVİ BİR TEZKİRESİ

Merkez-i kânun-ı derun-ı lehîb nümûn-ı ârâm ve sükûn olan germî-i meveddet ve nâr-ı muhabbetin iştigali gittikçe müştedd ve ateş-i sabr ü tahammül-güdâz-ı firkatın elem-i müessir-i hasret mealli bu ana kadar mümtedd olarak gâh şerare-i iftiraklarıyla meşale-efrûz-ı ah ü vâh, gâh nâire-i iştiyaklarıyla hanüman-ı sûz-ı huzur ü refah olup şeb-i tarik-i hicranda tenevvür-i dilden huruç eden dûd-ı şerer-feşân <Havayi Fişek> gibi âsmâna urûc eder, belki bu tâb-ı hararetle daha ziyade gider derecede zerre-i naçiz-i keder-âmîzlerini ateş içinde bırakmış gibi zat-ı vâlâ-yı kamer-sima-yı halâvet-perverlerine ki reşk-i fûrûg-ı âfitaptır, bu surette bir numunesi ayan ü beyan ve çeşme-saz-ı atıfetleri ki bâis-i teskin-i iltihab-ı dil-i pür-tâbdır, sûy-ı âcizîye revan olmasına cûyâ-yı râh-ı çeşpân iken bu pazar akşamı İsevîlerin/ [s.19]

ez-kadim mutat oldukları <Ateş Gecesi> tesadüfî istida-yı husul-i merama münasebet-i tamme olacağı tezkâr ve sine-i sûzân-ı âşık gibi Boğaziçi'nde ber-heva olunacak ateş-i pür-iltihaplar ve cam-ı sahbâ-yı ateşin-renk gibi parlatılacak mehtaplar Tarabya pişegâhında tarab-nümâ-yı seyr ü temaşa olunmak üzere

mahsusen bir ateş kayığı esbab-ı ıyş u işretle* donatılıp sipihr-i encüm-tırâz-ı siyah câme-i âlemi bir dûş-ı nişîb ü firâz edeceği hengâmda yani akşam sularında Ayazma İskelesi'nde rakiben üç beş muvafık ahabap ile azimete karar verildi. Memuldür ki mecbûl oldukları şîme-i kâfir-i nihadı tarik-i muhalefete sevk edilmeyip ufk-ı felekte eser-i neyyir-i subh-ı sadık zuhur edinceye kadar püfkerde-i dest-i rüzgâr-ı hicran olan şemme-i baht u ikbalim dem-i mülâkatlarıyla fûruzan buyrulması babında...

1.13. ŞEYH AZİZ MAHMUT EFENDİ (KUDDİSE SIRRAHU)NİN SERDAR HAFİZ PAŞA'YA BİR MEKTUBU

Tahiyyât-ı tayyibât ithafından sonra inha-yı dâî-i fakir budur ki:

Mizaç-ı şerifiniz nicedir? Hoş musunuz? Hâliniz nedir? Tedbir-i umur-ı cumhur Cenab-ı Reffinize tevfiz olunmuş. Hazret-i Rabb-i izzet teyid ü tesdîd ede. Sunullah Efendi^[1] muhibbiniz fetva üzerine takvayı ve ihtilât üzerine kûşe-i inzivayı tercih canibinde iken emr-i sultanî varit olmuş. Hazret-i Kâdir-i Mutlâk hayırlar takdir etmiş ola; ibâdına enfaı müyesser ede. <İnnallahe yef'alü mâ yeşâ>

–El'Fakir Mahmut–[s.20]

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “işresle” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “işretle” olmalıdır. (N.Y)

^[1] Şeyhü'l-İslâm Sunullâh Efendi

1.14. EBUSSUÛT EFENDİ'NİN NEVVÂBDAN BİR ZATA MEKTUBU

Zübdetü'l-fuzalâ ve'l-kudati Mevlana Fazlullah, dâm-ı fazla ilâ yevmi'l-mikâti, bade'ttahiyyati ve's-selâmi inha-yı risalet-i muhabbet-peyâm oldur ki:

Umur-ı kaza emr-i muazzam, hususâ fî-zamaninâ hatar-ı azamdır. Her hususta kemal-i tedbir ü tefekkür ve her ahvalde nihayet-i taakkul ve gayet teemmül üzere olup mulâhaza-i tam etmeyince bir canibe cereyan etmeyesin ve o diyar-ı celilü'l-itibarda temekkün ü ârâm eden ulema-i kirâm, meşâyih-i izam, fukara-yı enam ile müşavere-i tam eyleyip cemi-i umurunda Hazret-i Hakk'a tevekkül ve Hazret-i Risalet-penâha tevessül ve kaza-yı mübremde teenni vü teemmül edesin. Hakk subhanehu ve Tealâ cemi-i hata vü halelden ve belâ vü zeleden masun ü mahfuz eyleye ve's-selâmu bihurmeti seyyidi'l-en'âmi ve âlihi ve sahibihî'l-kirâm.

1.15. REŞİT PAŞA'NIN KABZA CEMİYETİ'NE DAVETİ HAVİ HUZURU MUTAT OLAN ZEVATA YAZDIĞI TEZKİRE

Cenab-ı kail-i kerime-i <Kâbe kavseyni ev edna> bihakkın esrar-ı <Vemâ rameyte iz rameyte velâ kinnallahe remâ> padişah-ı savlet-i destgâh-ı velinimet âlem-i halife-i mefhar-ı peygamberân-ı ümem padişahımız Efendimiz Hazretlerini kavs-ı felekte sehmü's-sa'âde sabit oldukça dîhîm-i übbehet-i vesîm-i hilafet-penâhlarında müeyyed ü müstedâm ve sihâm-ı teşebbüsât ve izahatu'l-müberrât Hazret-i Şehen-şahilerini her halde amaçgâh-ı tevfikât ü teyyüdât-ı Rabbaniyesiyle müstehâm buyursun/ [s.21]

Be-feyzehü ve ihsanehü Tealâ zat-ı müeyyed-i âyât Hazret-i Hilafet-penâhi kâffe-i şüünât-ı celile-i mülûkâneleri eser-i âli Cenab-ı Peygamberîye tevfik ve tatbik buyurmakta oldukları ve her mehâsin ü kemalâtta ruz-be-ruz hüsn-i muvaffakiyetle eslâf-ı kirâm-ı meali ittisâmlarını müsabakat ederek mızâm-ı fûnun-ı müteaddide de haiz kasabu's-sebak-ı iştihar buyruldukları gibi teyemmünen ve teberrüken bundan mukaddem fenn-i mesnûn-ı tirendazîye dahi rağbet-i pür-meymenet-i şahaneleri şayan ü seza buyrulmuştu. Nişane-i nişan meydan-ı fetânet ü istidad olan Hakan-ı

Muazzam Efendimiz Hazretleri mukarenet-i tevfikât-ı ahadiyye ve muavenet-i ruhaniyet-i sa'diye ile fenn-i celil-i mezkûru dahi kabza-i teshir ve husule getirmiş olmalarıyla şehir-i hâlin 28'inci Perşembe günü Kabza Cemiyet-i mutadesi resm-i âlisinin icrasına ve cemiyet-i mezkûrda vükelâ-yı fihâm ve bazı zevat-ı kirâm hazerâtının bulunmaları hususuna emr ü ferman-ı Hazret-i tacdârî müteallik ve şeref-südûr buyrulmuş ve keyfiyet lâzım gelen zevata bildirilmiş olmakla zat-ı devletlerinin dahi ber-mucib-i irâde-i seniyye yevm-i mezkûrda saat üç sularında nişan-ı âlilerini beraber alarak Ok Meydanı'nı teşrife himmet buyurmaları babında irade efendimindir.

1.16. GİRİDÎ RAHMİ EFENDİ'NİN BİR MEKTUBU^[1]

Muhayyer-i ukûl-i suret-giran-ı cihan olan tasvir-i dil-pezîr-i âlileri zîver-i eyâdî-i mefharet âvîhte-i tak-ı çeşm-i hasret oldu. Mine'l-kadîm/ **[s.22]**
Külbe-i Erteng^[1] reng-i mütehayyilemizde câygîr olan şekl ü sima-yı sabâhat-ı ihtiva-yı vâlâlarının bu kere mezâyâ-yı uyunda libas-ı ahirle cilve-nümâ oluşu hüviyet-i vahidenin suver-i muhtelifeye hulûlunda kesb-i mugayeret etmediğini ve serv-hiddet-i kabil-i taaddüd olmadığını işaret ve bizi bu nükte-i dakikanın teemmülüyle suret-i dîvâr-vâr bir müddet dem-beste-i hayret ederek meslûbü'ş-şu'ûr bırakmış olduğu hâlde destyârî-i lemeât-ı ruhaniye ile ceşş-i aremrem-i havas yine merkezkerine âil ve her birimize şahsâr-ı derunundan hezar-ı lisan hâsıl olarak zemzeme-i sehbân-pesend-i teşekkür ve mahmidetimiz peyveste-i kıbâle-i hususiyete ni'me'l-vesile ittihâz kılındı....

^[1] Süreyya Paşa Hazretlerinedir ki 25 sene evvel yazılmıştır.

^[1] Musevverân-ı Acem'den meşhur Mânî'nin enfes asarını cami bir mecmuanın ve alâ rivayetin ahirî bir odanın ismidir.

1.17. SÜNBLZADE VEHBİ'NİN BİR MEKTUBUNDAN MÜSTAHREC Ü MÜNAKKAH FIKRADIR

<Yevm-i şekk niyetine şîre sıkarken yâran
Sıkboğaz etti gelib şihne-i şehri Ramazan>

müeddâsı üzere gurre-i mâh-ı sıyâm bâm-ı felekten izhar-ı inha ile ruze-dârâna ifa-yı
resm-i selâm etmekle telâki-i ahibbâ ve ihtilât-ı zurefâyı yâd ederek <Âyâ bu belde-i
perhîzkârîde^[1] vahiden ve ferîden kıyam ü sıyâm vazifesi nasıl tediye vü itmam ve
hususa iftar-ı ferhat-nişanda tek ü تنها ne güne tenavül-i taam olunur?> diye
mütefekkir ü hayran ve bârî zümre-i cerrardan olsun/ **[s.23]**
bir söz anlar müslümanın canib-i garbîden zuhuruna nigerân iken kevkeb-i enkazu's-
sâ'a ercâmıyla <’Ûc İbni ‘Unk>^[1] suretinde sahib-i imame vü kerrake şahs-ı
garibu'l-heykelin mihmanhane-i kasaba-i Yaş'a damlaya düştüğünü ve onda
mevcud-ı misafirân-ı sair

<Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne>

diyerek izhar-ı istiskal ile başına üşdüğünü ber-mutat hademe-i misafirîn ihbar ve

<Keennehâ kubbetun sammae kad vudiat
'Alâ dimağın halâ 'an ma'deni'l-fehmi>

vezninde Kalensüve^[2] ve destar-ı bed-pûşışinden ve recebiyyûn-ı sadaka çînân-
reftârında cümbüşünden velhasıl tavr ü revişinden bir cerrar-ı girambar olduğunu
istidlâl ettiklerini iş'ar ne nice udhûkesini tezkâr etmeleriyle <Acaba o yadigâr ne
güne bir ber-güzârdır?> diye kesb-i ittlâ-hâh-ı şükr olmuşken kabîlü'l-iftâr rağbetli
vivâde-i sadakatkar canibinden bir kaime (Mektup) zuhur edip mefhum-ı letâif-i

^[1] Boğdanda vaki <Yaş> kasabası murat olunmuştur.

^[1] Tavîlü'l-kâme, 'azîmü'l-cüsse, 'acîbü's-sûre bir şahs-ı esatirî

^[2] Kavuk denilen serpuş

mersûmu vürüt eden merkumu tavsiye-i mizah-âmizden ibaret olduğu münfehim oldukta mevâid-i iftariyeden addolunarak memnun u şadmân ve daha yüzünü görmeden <Tesemmü'un bi'l-ma'îdî hayrun min en terâhu> mantıkınca evsafıyla fevka'l-gâye mütelezziz ü handan ve derhâl iftara davete şıtabân olundu. Lakin

<Biz nakz-ı siyâm eylemeden gayri ne gördük

Bu şehir-i mübarekte olan seyr ü seferden!>/

[s.24]

fehvası üzerine oruç yiyerek gelmiş olmakla aheste refîârıyla geldiğinden iftarın yarı yerinden zuhur etti.

Vaktaki nevbet-i hürdenîde (Baklava) nevaesine resîde oldukta <El-esmaü tenezzilü mine's-semâi> vadilerinde dava-yı keramet ile

<An baklava-yı levzîn bâ-tarz-ı cerb ü şîrîn

Eşhâ lenâ ve ahlâ, min kubletü'l-'izârâ>

makalesini tilâvet ve badehu <Börek> geldiğinde dahi <Hayrû't-ta'âmi mâ bâreke ev börek> vetiresine muvâzabet vesair-i lühûm ü şuhûma dahi <Ellezetu fi selâseti eşyae: Eklü'l-lahm ve> makalesiyle dış bileyerek gayret etmesinden ve kaşğının şakşakasından pâlûdeler lerzan ve pilav tepesi şikeste vü viran ve ekl-i nâ-mevzunundan kaside-i aside nâ-muntazam ve sademât pençesinden kadife-i kadayif ile terîse vü herise perişan olmasından bir kâselis-i bezm-i ekâbir ü asâgir olduğu zahir olmaktan naşi şayet bu misilli <Eklen lemmâ> ile fesad-ı mideye müptelâ vü imtilâ ve sonra başa belâ olur mülâhazasıyla bi'l-münâsebe esna-yı taamda <Killetü'l-ekli ra'su kulli edviyyetin> kelâm-ı hikmet-i ahkâmı tefevvüh olundukta tariz-i ariz olduğunu müteferrisen –fukara-i sâlise-i minha anhadan– gafletle <Kulû veşrebû> makale-i kerimesiyle ekl ü şürbe tevaggul ve fevk'üş şiba tenâvülden sonra hams-i nâ-mübarekeyle eydî-i âlûde gasle mübâderet ve kahve tütün bîçarelerini yakıp yandırmaya mübaşeret eyledi.

Evvelâ ne taraftan geldiği sual olundukta İstanbul'dan çıkıp bazı emâkini ziyaret suretinde

<Lekad unzilet hâcatî bivâdin gayri zî zer'in>/ [s.25]

tenezzülü ile bi-Rabbü'l-eflâk ve'l-falak canib-i eflâktan vâyedâr-ı hirmân ve üftân ü hîzân-ı müteveccih Boğdan olduğunu ilân ve bu eyyam-ı mübarekede bu tarafları sair bilâd-ı İslâmiyeye tercihinin sebebi dahi telmihen tefahhus olundukta <Kâde'l-fakru en yekûne kufren> mekîdesine duçar ve bu suları ihtiyar eylediğini ihbar ile

<Kendim bilelden işte cevâbım budur benim
Mânend-i âsiyâ dönerim kısmet ardına>

ruzesiyle nice eyyamdan beri müptelâ olduğunu illet-i fakr ü fâkaya li-ecli't-tedâvî arzumend-i habb-i zeheb ve şerbet-i dinar olduğunu izhar etmekle eğerçi nazikâne cevap verildi ise de

<Şelayin vardır damaneş âvîz!>

iltisakıyla dâmen-gîr-i ibrâm ve mânend-i <Eş'ab>^[1] âlûde-i tama'-ı ham ve eyyam teng-destiye müsadif olsa da celb-i nükud-ı meram edeceğini <Ba'd'et teyakkun> bakiyye-i sohbet-i ferdaya tehir ve <Ya gurâba'l-beyti, ya leyte beynî ve beyneke bu'de'l-maşrikeyn> fikratınca mebît-i sâlifü'z zikre iade ve tesyîr olundu.

Güya kendine izhar-ı muhabbetle leyle-i âtiyeye dahi davet olunduğu tebşir olunmakla yevm-i sânîde şahid-i zor gibi sakalını tarayıp, mânend-i zâğ gözlerini sürmeleyip gurubu saat gibi sâimen ve hâimen zuhur ve germî-i cû' ü atşden matbah-ı midesi misal-i tennûr olduğuna binaen şule-i nârul-kurâ gibi berk iştiha-yı sûznâkinden cevvi-i semada nesr-i tâir ü ka'r-ı deryada semek sair üftâde-i sih-i kebab olmakla/ [s.26]

^[1] Tamahkârlığıyla beyne'l-Arab darb-ı mesel olunur bir şahıs

<Hây şeyh-i köfte-horum, mi'de pür olsun hemân
Baklavayı bulmadıkça baklahor olmaz mısın?>

mülâhazasıyla güya taam hazır değildir suretinde bir miktar tehir-i iftar olunmasına binaen arzu-yı levzî nec ü sehmimec ü melhec ile^[1] tâb ü tüvânı, belki emânı kesilip

<Getirin ekledelim mâ hazarî
Puhte olmazsa da olsun tetrî >

diye feryad-ı âgâz ve izhar-ı sûz u güdâz ettikten sonra ihzâr-ı nevale olundukta <Elhamdulilahi'l-lezzi ce'ale'l-mareke dâfi'en li'l-merâki'l-enâmi ve'l-kebâbe kebâbi't-taâmi ve'l-kabake müzeyyinen li't-tabaki izâ vüdia tabaken an tabakin> makâlâtıyla mahmidet güyan ü şükran hemen paça ve mumbârı harab ü yebâb ve gusl-ı sahn-ı kalye ve keşkâb ederek leyle-i sabıkada ekelden hicap edildiğini ifhâm ve bî-sabr ü ârâm her birinden peyderpey iltikâm ve her lengerden ahz-ı intikam ile

<Behişt andıkça zahid ekl ü şürbün lezzetin söyler>

vefkince medâyih-i atime ile mütelezzizen bir miktar cem-i havvâs ve tasaddî-i mümâzaha vü istinas ettikten sonra işbu seyahat-ı uzmâsındaki sırr-ı encamını nakle şürû etmiştir.

1.18. ŞAİR-İ MEŞHUR SEYİT VEHBİ'NİN İSTILAH-I KIRAAT-I KUR'AN ÜZERE BİR MEKTUBU

Miftah-ı hizane-i ilm ü beyan, misbâh-ı kâşane-i fazl ü irfan, hâzin-i/ [s.27]
cevahir-i esrar-ı Kur'aniye ve hafız-ı zevahir-i envar-ı Furkâniye olan saadetlû ...
Efendim Hazretlerinin mahfel-i Dârü'l Kurrâ irem tevem ve melâik-i hademelerine
mânend-i rûkn-i kıraat fariza-i zimmetimiz olan fatiha-i tahıyyât-ı mecd ü ikballeri

^[1] Bazı hulviyyât isimleri

kâmil-i temcid ü tecvîd ile tilâvet ü tertîl ve âyât-ı davat-ı izz ü iclâlleri savt-ı hüsni hatm ü tekmil zımnında kıraat-ı <Kisâ> câme-i hâme mihrab-ı ihtisasta bu güne ifade-i vücûh-ı meram eder ki:

Bihamdililâhi Tealâ asar-ı teveccüh-i kerimâneleri berekâtıyla henüz hoş-nişîn-i aguş <Ummu'd dünya>^[1] olup vabeste-i uhde-i ihtimamımız olan hizmet-i memure-i rub-ı mamure edasıyla kıyam u kuûdda tadil-i erkân-ı dua-yı devletlerine muvâzabet olunduğu levh-i mahfuz-ı arş necabet olan kalb-i selimlerine muhtaç-ı ifhâm değildir.

Taraf-ı âli-i kerimânelerine alâka-i sadıkanemiz irtifa-i şems-i taban gibi ânen fe-ânen pezîrûfte-i derece-i terakki olup âlem-i hayalde kurb ve ba'd-ı nâ-muteber olmakla şiraze-i mecmua-i ülfet-i berîde-i mikrâs-ı firkat olduğu saatten beri bir dem-i mürur etmez ki sohbet-i hayallerine istisâd olunmaya.

Hemen Hazret-i münezzilü'l-Kur'an-ı azze şanuhu, cami-i envar-ı tenzil olan kitab-ı zer-i secâvend-i zat-ı 'adîmu'l-adîllerine, ki meclis-i ifadesinde <Âsım> ve <Nâfi> dersihân-ı besmele-i taallüm ü zânû-zen <Radiyahallahu 'anküm> der, mahfuz-ı muhafaza-i vikâyeti'l-emân edip fi akrebi'l-ehmân rüyet-i didar-ı sabâhat asarlarıyla müşerref ve istimâ-i güftâr-ı dürer-bârlarıyla müşennef eyleye âmin.

Fima ba'd bu devr-han-ı mahfel-i medh ü senaları endâhte-i hacere-i/ [s.28] nisyan buyrulmayıp hizmet-i memuremiz karin-i bend ü selâm-ı itmam oluncaya kadar enfâs-ı seniyye-i İsa tesirleriyle yâd buyurmaları rica olunur.

1.19. MÜŞARÜNİLEYHİN BİR TESLİYET-NAMESİ

... Hazretlerinin <Nasir> ve <Celâl> emsali ricalin câ-girde-i saffü'n ni'âl olmayı sadr-ı iclâl-i hayal etmelerine şayan olan meclis-i fezail-i nişanları savbına dibace-i ihlâs ile mutarrız ve şiraze-i anberîn-i târ-ı ihtisas ile müşerrez-i risale-i meveddet makale-i davet-i sadıkane ber-dâşte-i arza gâh-ı ihdâ kılındıktan sonra arz-ı mahlas-ı bî-iştibâhlarıdır ki:

^[1] Mısır-ı Kâhire'nin nam-ı diğeri

İnşallah kalb-i agâh bâ-intibahları gevâhımızdır ki taraf-ı bahirü'ş-şereflerinden katîâ adîdü't-taraf gaflet ü zühûl olmayıp hakkınızda* telâfi-i mâfât olacak şive-i latîf-i gaybi sünûhuna terakkub ile müterakkıb-ı merâsid-ı husul-i memul olmadayız. Âfitab-ı ikballerine arız olan inkisaf-ı cüz'iyeden dolayı hâsıl olan ceriha-i karihalarına tabib-i inayet-i ilâhiye merhem-i sâyî-i mükâfat ile tabiye-i ber'üs sâ'a telâfi edeceği reyb ü iştibâhdan dûrdur.

<Be-rahatî ne resed ân ki zahmetî nekeşed>

tekâlib-i rüzgârdan hissemend olmak

<Ve fi's-semai nücûmun gayri zî 'adedin
Ve leyse bi-kusufin gayrû'ş-şemsi ve'l-kameri> [s.29]

mazmununca nişane-i ser-bülendî olduğu tezekkür olunup teşebbüs-i dâmen-i tevekkülden hali olmamaları evlâ görülür.

<Olma dehrin cefâsına mahzûn
Küllî emrin bi-vaktihi merhunun>

1.20. MÜNŞİ VE ŞAİR-İ MEŞHUR RÂGİP PAŞA'NIN MEVLİD-İ ŞERİF CEMİYETİNE DAVETİ HAVİ -MEKTUPCULUĞU ZAMANINDA- KALEME ALDIĞI TEZKİRE-İ SÂMİYE

Ber-mukteza-yı <Evvelu mâ halakllahu nûrî> ab-ı hayat bahş-ı gevher-i vücud-ı zuhuru bâis-i âfrîniş-i aba-i ulviyyât ve ifâza-resân-ı ümmühât ü müvellidât olan Resul-i Ekrem sallalâhu aleyhi ve sellem cenab-ı hatimet meâblarının meşakkât-ı tecelli lemât-ı meşime-i mader-i pâkize-güherden avalim-i hejdeh hezar-ı bedî'ü'l-asâra reşy-i envar eden şem-i mehtâb-ı şua'-i zat-ı hâver iltimâları

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "hağğınızda" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "hakkınızda" olmalıdır. (N.Y)

<Ve mâ veledet Havvâu min sulbi Âdeme
Velâ fi cinâni'l-huldi misleke âheru>

mısdakinca pertev-nisâr-ı bala hane-i arş-ı âsitân-ı Vedûd ve ziya-pâş-ı uyun-ı kerrûbiyân-ı bezm-i şühût oldukları şeb-i hengâm-ı sürur-ı encamın tavsif-i latîf ve tarif-i münifte ser-tac-ı velâdet nam-hâ-yı digerân ve temîme-i nühûr-i hûr-i cinân kılınan risale-i manzume-i müteberrike ve müteyemminenin –âdet-i müstahsene-i devlet-i aliyyeden olduğu üzere Rebiulevvelin 12'inci günü cennetmekân Valide Sultan Camii'nde kıraatı için tertip-i bisât-ı ayin-i saltanat/ [s.30] ve revayih-i dürûd-ı amber ü üd ve fevâyih-i feyz-âlûd ile tefrîh-i sürûşân-ı ravza-i hatm-ı nübüvvet ve tatyîb-i ruh-ı pak-i sultan-ı risalet kılınmak zımında şeref-sünûh eden irade-i seniyye-i Hazret-i İskender hadem mukteza-yı münifi üzere o neam-ı füyûzat-ı ziyafet hane-i sûr-ı peygamberide hisse-yâb-ı nevale-i şirin güvâr-ı fevz ü saadet buyrulmaları için yevm-i mezkûrda saat dördte cami-i şerif-i mezkûrda vaki mihrab-ı safasında daire-nişîn-i cemiyet olmaları babında irade Efendimindir.

1.21. ŞEYHÜ'L-İSLÂM ÂŞİR EFENDİ'NİN HEDİYE OLUNMUŞ BERAT TEŞEKKÜRÜNÜ HAVİ BİR MEKTUBU:

... Hazretlerinin merbut-ı huyûl-i kemal ve muhat-ı rical-i birr ü nevâl olan meclis-i meali iştimâlleri ki, mızmâr-ı ihtiyar çabuk-süvarân-ı fühûl ve hilye-i dehân-ı imtihan erbab-ı makul ü menkuldur, hem-vâre saf-nâb-ı ciyâd-ı izz ü ikbale cilve-gâh olmaktan hali olmayıp rahş-ı mezerkeş-i likam-ı kâm ve tevessün-i dil-keş-i hırâm-ı meram her dem muti ü ramları olmak davatı takdimiyle ariza-i mahlas budur ki:

Rah-ı âverd-i peyâm-ı dilaram âfiyetlerine terakkub üzere iken tebrik ve tehniyeti mutazammın mülatafâ-i aliye ve hediye-i behiyyeleri ki atiye-i matiyyedir, bir vakt-i meserret şümulde cilve-ger-i saha-i vüsul olup hüsn-i sima ve tavr-ı dilarası muâyene kılındıkta hakkâ

<Beşer meftun-ı etvârî, melek hayran-ı reftârî>

manası damgasıyla tırazende şayeste-i raht u zîn ve saf ü etrâ ber-/ [s.31]
semend-i sebüktâ-i nazında reftâr-ı bî-hemtâ olmakla dâî-i hulûs-ı mürailerini bu
lutufla hâkten terfî vü ilâ ve süvar-ı esb-i rehvâr-ı sürur u safâ buyurdular. Hemen
Cenab-ı Rabbü'l-‘âlemin vasıl-ı ser-menzil-i mülâkat ve haiz-i rehine-i mütalib ü
muradât eyleye âmin be-câh-ı Resûlü'l-emîn.

1.22. ŞAİRE-İ MEŞHURE FİTNAT’IN BİR MEKTUBU

... Hazretlerinin mevkıf-ı refî iz ü iclâl ve mevki-i menî devlet ü ikballeri
yine kemal-i tazim ve nihayet-i tekrîm ile kâr-gâh-ı ihlâsta mensuc-ı perniyân-ı davat
karinetü'l-icâbe ve perend-i nev-zuhur-i tahiyât-ı müstetâb ithafı siyakında maruz-ı
dâiye-i devletleri budur ki:

Cenab-ı Vehhâb-ı bî-zeval Celle Şânuhu ani’ş-şebîhi ve’l-misâli nüsha-i
kemyâb-ı kütüphane-i fazl u kemal olan zat-ı maarif meşhûnlarını inayet-i
Rabbaniyesinde mükerrerem ve ecza-yı ikbal-i amallerini aguş-ı şiraze-i
samadâniyyesinde müstahkem eyleyip saye-i inayetlerini bu dâiyeleri üzerinden dūr
u zail eylemeye âmin bi-hürmeti seyyidü’l-mürselin.

Benim ... Efendim Hazretleri, hem sunh-ı terâzû-yı iyd ü nevrız bir ruz-ı
behçet- efrûzda şahid-i atlas-ı pûş-i iltifatname-i inşirah-ı bahşâları, girîbân-ı şebden
lemeân eden âfitab-âsâ, revzene-i intizarımız pertev-efşân-ı inayet olup

<Mektûb-ı can-feza-yı to âmed be-sûy-ı men

Goftem: Meğer nesim-i sabâ ez çemen resîd/ [s.32]

Ya âsmân be-micmer-i Hûrşidet ûd-i sûhat

Ya kârbân-ı müşg-i zi-râh-ı (Hoten) resîd!>

O şahid-i nev-hurâm-ı gülistan-ı letafetin safâ-yı makdemi feza-yı derunu
bahar-sitân-ı inşirah eyleyip kemal-i dikkatle tevcih-i nikâh olundukta hezar şive-i

taze ve hüsn ü bî-endaze müşahede olunup hatır-ı dakika-bîn firîfte-i hüsn ü bahası olmuştur.

Hakkâ ki her satırı müteveccih-i derya-yı fesahat ve her nokta-i müşkini mânend-i ruhsâr-ı yâr-ı Hurşid-talat ve tabir-i temkin-i dil-pezîri hem çeşni-i leb-i hûbân-ı pür-melâhat ve nükte-i bârîk-i nazenini çü mûy meyan-ı büt-i mevzun-ı kamet ve elfâz-ı sükkerini zâika-i cana halâvet-bahşâ ve mazmun-ı ruh-ı efzâsı nümâyende-i hasiyet-i Mesihâ ve selâset-i istiârât-ı dil-keşâsı kaide-i ab-ı hayatı icra mefhumuna mâsadak olup bu dil-teşne-i badiye-i firakı sîrâb-ı zülâl-i tesliyet ve şirin-i kâm-ı şehd-i meserret etmiştir.

Hemen Huda-yı Müteâl Hazretlerinden mütazarr-ı gadr ki sıhhat ü selâmet ve afiyet ile vakt-i mukadderde merhem-i rahat-resân-ı telâkki bâis-i behbûdî-i zahm-ı müştakı ola.

Benim ... Efendim Hazretleri, kalem-i işkeste rakam-ı nigâh-ı itibara seza tabirde lâlüebkem olduğundan bu ana kadar tahrir-i dua-nameye badi-i tehhür olmuştur. Kusurumuzun itirafıyla aff ü keremleri mütevakkı ve der-hasttır.

Saadetlû, şerafeti nur-i basire-i ibtihâcım oğlum Ataulâh Efendi'nin çeşm-i münirleri takbîl olunup tab'-ı âlileri istifsar olunur. Cenab-ı şeriflerine kıssa-i pür-suz u güdâz-ı iştiyak/ [s.33]

<Ger be-sad-nâme nüvîsem sıfat-i müştâkî
Mâned ez-şevk-i to sad sâle hikâyet bâkî>

müfâdıncâ zeban-hâme ile kabil-i tahrir ü beyan değıldir. Hemen Cenab-ı Hakk müşahede-i didar-ı pür-envarları ile karîrü'l-'ayn eyleye âmin. Siyâdetli nur-i aynım oğlum Mehmet Esat Efendi'nin bâ-leb-i iştiyak-ı dideleri takbîl olunur. Huda'ya emanet olalar. İffetli hakikatli kadın Hazretlerine kemal-i iştiyak ile selâmlar olunup mizaç-ı nezaket-i imtizaçları istilâm olunur. Tebliğı lutf-ı âlilerine menûttur.

1.23. AKİF PAŞA'NIN BİR TAVSİYENAMESİ

Mehmet Paşa Cami nur-i lâmiinde ser-kayyumluk hizmetinde bulunan Hasan Efendinin bu defa memlû-yı rugan-ı hayat olan ömrü intiha-yı fitil-i sıhhate tesadüf ederek bad-ı mirvaha-i ecel ile rehin-i intifa olmuşdur. Cenab-ı Hakk Efendimiz münezzelet-i câh u celâllerini câygîr-i zemin-i hulûd ü beka ve kandil-i nur-ı efzâ-yı übhet ü iclâllerini fitile fûrûz u ziyet-pîrâ eyleye âmin.

Mumaileyhin intifa-yı şule-i hayatı bazı bîçare sûhte-gânın efrûhte-i kandil-i emniyesini mucip olmasıyla bu zümreden yani kayyumân-ı cami-i lâmi-i mezkûrdan Ekmekçizade Mustafa Efendi hadd-i zatında pişkin ve mâye-dâr bir bende-i sadakat-ı şiar ve hayli zamandan beri saff-ı beste-i cemaat tekavvî vü iktidâ-yı mihrab-ı zühd ü salâh-ı lâ-yuhsâ ile min ciheti'l-i'tikâd:

<Teslim ola gör say ile girmez ele kâm>/

[s.34]

medlûlüyle amel ise de hasbu'l-beşeriyye şimdilerde müsinn ü ihtiyar olmak ve hayliden (emek-dâr) bulunmak hasebiyle bu defa bi'z zarure hizmet-i mezkûreye talepkâr olarak bu bapta husul-i emniyesine vesâtet-ı niyaz-ı âcizanemi izhar etmiş ve galiba çok kimsenin süfre-i inâmından dil-sîr-i niam-ı amal olamadığından şedid-i salahânlık şule-feza kandil-i fûruzanlık ile talih-i nâ-efrûhtesi ziya-dâde olamamış ise de mumaileyh bendeleri savt-ı bülend-i dil-pezîre malik ve hademât-ı mebrure ve ber-güzideye salik olarak doğrudan doğruya erzânî-i atıfet-i celilelerine mahal ve lâyük olmakla eğer suret-i müstedâsı savb-ı âli-i kerimânelerinden dahi rehin-i merkez kabul olur ve hizmet-i mezkûrenin kendisine ihsanyla fark-ı âcizanesinde atıfet-i hurşid talat-ı kerimâneleri lema-nisâr kılınır ise de evkât-ı hamsede davat-ı muvaffakiyet-i münimânelerine sübha-kerdân olacağı malûm-ı âlileri buyruldukta ...

1.24. YİNE MÜŞARÜNİLEYHİN KANDİL TEBRİKİNİ VE BİR DEDEDİN TAVSİYESİNİ HAVİ MEKTUBU

<Gecen berât ü kadr ola kadrin mezîd ola
Rûzun hemîşe ‘iyd ola ‘iydin sa’îd ola>

Cenab-ı müdürü’ş-şühûr-ı vâlâ avam ve müdebbir-i mesalihi’l-havâssi ve’l-avâmi celle şânuhu, sâl-i ömr-i zindegânîlerini kebîse-i naks ü illetten masun ve mâh-ı ikbal ü kâmrânîlerini hesab-ı lafzî-i şehri-âsâ füzûnu ve imtidâda makrûn eylediği hâlde emsal-i kesireye mazhariyetle işbu şehri-i şerif-i sıyâm zat-ı hüceste-/ [s.35] simatlarına mes’ut ve her ruz-ı firuzları mânend-i yevm-i saîd ferhunde vü mahmut olmak duası ber-dâşte-i dergâh-ı Rabb-i Vedûd kılındığı siyakında arıza-i halisanemiz budur ki:

<Dem-keş-i Hindî vü Tâzî vü ‘Acem çün nây-ı Rûm
Mî-keşed bî-hây ü hû gülbâng-ı Mevlana-yı Rûm>

beyti Mesnevî-i manzume-i vâsf-ı hâli olan Hazret-i Mevlana Kuddise sırrıhu’l-esna tarik-i saadet-i Refiki süllâkından mûsil-i nemîka-i meveddet Mehmet Dede-i Devranzade dönerek dolaşarak nazarınıza vasıl olup dem-i mülâkat ile dervişane safa-yı dil hâsıl eyledikte sikke-i hasene kudümünü mazhar-ı mukabele-i kabul ve sima-yı letafet-fersâsına nigâh-ı neyzenâne eylemeyip sâmia-i amalini sema-i büsr be-aşk-ı bade-i meşmûl buyurmakla hakkından ayin-i mihman-ı nevâzîyi icra ve küleh-kûşe-i ibtihâcını ser-be-belâ buyurmaları e’azz-i matlubumuzdur ...

1.25. ŞAİR-İ MEŞHUR HALİM GİRAY TARAFINDAN FELEK-ZEDE BİR BÎÇARE İÇİN YAZILMIŞTIR

Civanmerdan-ı âlem ve fütüvvet-mendân-ı kerimü’ş-şiyem huzurlarında her ne kadar redd-i âil ve nehy-i sâil caiz ü kabil değilse de mecâlisü’n nefâis-i germâya

duhule vesile-i sühulet olmak zannıyla iltimas ü ibrâma binaen tastir olunan rûka-i perişan tabir-i fakir budur ki:

Belde-i İzmir'de bir tacir kesîrû'l-meşâcirin ribh-i nükud-ı enfâs-ı telefkerdesi yani ferzend-i naz-perverd* ü felek-zedesi olan bu nev-nihâl-i bostan saray-ı cemalin/ [s.36]

vücut-ı behçet-i nümûdı terbiyetkârî-i dâye-i leylî-talat ve pâsdârî-i lala-yı Behrâm-tabiat ile karin-i neşv ü nümâ oldukta validi tarik-i çârsûy-ı pür-ziyan-ı cihan ve azim-i semt-i dükkânçe-i gûristân olmakla müterassıd-ı nehb ü talan olan eşab menişân-ı zaman ve yağma-geran-ı fırsat cûyân birer takrib-i dil-firîb ile duhul-i meclis-i mahduma tahsil-i müsaade-i imkân ederek:

<Gülüp açıl dedikçe gülmenin de vakti var dersin
Açıl ey gonca-i bağ-ı latafet gül zamânıdır!>

diye gül-keşt-i sahraya tergîb ve bazıları:

<Yürümezse zevrak-ı sahbâ varılmaz zevkine
Âlem-i âb özge âlemdir (yeni dünya) gibi>

mazmunuyla temaşa-yı derya-yı safayı tasvip edip elhâsıl cemi-i zamanı muvafık hevâ-yı nev-bahar-ı civanî olan sürur ü şadmânîye masruf iken kaza-yı nagehanî bir dilber-i matbuu'ş-şemaile mail ve şifte-dil olduğundan <Her çe bada bad-ı keştî berendâhtîm> diyerek pederinin nice müddetten beri dest-yârî-i hırs u âz ile cem ü ihraz ettiğini emval-i firâvânî kalâil-i eyyamda berbad ü ifna kühen-resm-i miras-hârânı tecdid ü ihya etmekle min ba'd o diyarda ârâma mecal muhal olduğunu teyakkün ve:

<Derler belâlı âşika ya sabr ü ya sefer
Sabrım tükendi şimdi gerektir bana sefer>

* Bu kelimedeki dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "nâz-perved" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "nâz-perverd" olmalıdır. (N.Y)

mealini hasbîhâl ederek mânend-i Yusuf hezar hüzn ü teessüfle hicret ve canib-i der-
saadete azimet eyleyip vüsulundan çok geçmeksizin bazı ashab-ı devlet ü himmete
intisap ve mazhar-ı eltâf-ı bî-hesab olmuşken

<Bir hümâ-yı hüsnile çift oldu dil tek durmadı>/ [s.37]

müfâdıncâ yine şuh-ı şirin makâl ile meyanede taalluk-ı hudûsu zarurî daire-i
velinimetten müfâratı mukteza olmaktan naşî zümre-i kalenderâna iltihak ve nice
zaman o kavm-i bahiru'd dalâle ile:

<Seyâhat eyleyip sahrâda, çölde
Sabâhat eyleyip deryâda, gölde>

Âhiru'l-emr kâr cane, kârd üstühâna dayanmakla efâl-i nâ-sevabından tevbe
vü nedamet ve ab-ı zemzem ile şüst ü şûy-ı çehre-i vekâhat için canib-i Hicaz-ı
mağfiret-tırâza azimet niyet-kerde-i dil-i bîkararı ise de bu emniyenin husulü kadr-i
kifayede harc-ı râha menût u mütevakkıf olduğundan naçar deryûze-i nakd-i
mürüvvet tarikiyle ebvâb-ı erbab-ı lutf ü 'ata ve sade-i ashab-ı cûd ü sehâya keşkûl
be-dest-i azimet olmuştur.

Lillahitealâ ve Resûlihi, bu makule tak-ı bala-yı gınadan esfeli sâfilîn-i fakr ü
anâya fütâde olan merdümzade-i bîkes hakkında mukteza-yı mekârim-i ahlâk icra ve
dil-i nim-mürdesi feyz-i ihsan-ı kâmil-i kerimâneleriyle ihya buyrulmak vabeste-i
dest-i kerem-peyvest-i ehl-i himemdir.

1.26. MÜNŞİ-İ MEŞHUR KANİ'NİN <BAŞ> LAFZI VE BU MANADA SAİR ELFÂZ-İ İLTİZAMI İLE YAZDIĞI BİR MEKTUP

Benim tac-ser-i ibtihâcım, dâder-i ser-i beraber Efendim!

Hemîşe serv-i ser-sebz-i sarayistân-ı sürurları ser-â-ser saye-güster-i sebze-
zâr-ı vücut ve gülnihâl-i bahçe-i seriü's-sıfatları ser-â-ser serpuş-i gülberg-i izz ü
suûd/ [s.38]

olmak duasında sonra suret-i defter malikane-i muhabbet, aklâm-ı divan-ı hulûsun baş kaleminden çıkarılıp o lâg-ı süreyya’u’l-ebîlâğ meveddet birle bu vechle irsal olunur ki:

Serv-i azade-i saman-ı istidadım sevâd-pezîr-i ser-name-i fitrat ve re’sü’l-mâl-i dükkânçe-i istihkakım meta-ı kâr-hane-i hilkat olduğu günden beri ser-levha zîb-i efsane-i ahvalim olan sergüzeşt-i pürmelâlim baştan başa takrir olunmak yahut yalnız eyyam-ı gurbette çekilen vakâyi-i şeş-mâhe-i tahammül-fersânın öşr-i mi’şârı başa baş zîver-i ceride-i tabir edilmek lâzım gelse bir tarik ile başa çıkmanın imkânı yoktur.

<Başımızda ottan gayrısı bitti ottan maadası yağdı> desem mübâlağa değildir.

O başân kûy-ı nadanî ve bî-nişânân-ı beyaban-ı perişanî yani herze ve keylân-ı kâinatın başbuğu ve dünbe be-dûş-ân-ı harabâtın güruh-ı sahip tûğu bir alay-ı ehliyet-nedân ve Huda nâ-teres ve melanet âferinân-ı iblîsü’ d dersin evzâ-ı hired-fersâ-yı nâ-pesent ve etvâr-ı merdüm âzâr-ı pür-gezendleri muayenesinden başımdaki her mûy-ı siyah, şule-nümâ-yı sabah-ı ahyar-ı şeyhûhet olmuştur.

Bir zaman şevâgil-i firak-ı ehibbâ ile başımız araya gidip sefine-i sabr ü karar cuşîş-i tufan-ı iştîyak ile baştan kara olmakla baş kış dönerek mersâ-yı hayret-feza-yı ceride-i bî-ârâmîde karar eyleyip ve bir zaman kesret-i havadis ü vefret-i vakâyi hasebiyle elimiz başımıza değmeyip <Baştan meram-ı beyndir> fehvası üzere – Elbette bu kadar bazîçe-gâh-ı kaza ü kader olmaz bir menfaat-ı dünyevîyenin zuhuruna vesile olmaktır.– diye efkâr-ı dûr-â-dûr ve mülâhazat-ı nâ-mahsur ile gittikçe tehalük ü inhimakımız müzdâd/ [s.39]

ve âhiru’l-emr <El-‘abdü yüdebbiru vallahi yükaddiru> mealince yine tevzi-kerde-i ser-defter-i ezel her ne ise onunla mütayyeb ü dil-şad olmasıyla başımıza yazılan tamam vech üzere döküp başımızı kurtarmak sevdasıyla naçar-ı kenare-gîr-i sahil-i ıztırar olduk.

Elhâsıl başım selâmet olsun diyen kimse başına bu belâları ihtiyarıyla satın alıp başına buyruk bir adam iken kûşe-i bî-tuşe-i gurbette mekîn olmaz. Kendi vatanında bir başına olmak, gurbette bin başı olmaktan alâdır. Ne kadar medarsız bir adam olsa yine kendi âleminde başına döner bir iki dost bulunur. Diyar-ı gurbette müsaade-i baht ü zaman ile meselâ bir miktar faydası da olsa yine başına gelen

şedâid-i hevl-nâk ile başa baş gelmez. Aşiret-kede-i gurbette baş olmaktan ise kendi aşâyir ü ekârîbi bezminde ayak olmak ehvendir. Başına gelmeyen bilmez. Eğer hikâyet-i dil-i-nâ-şadı baştan başlasam ömr-i cihan ona kifayet etmez. Halkın umur u hususunu iltizam ise bir kuru baş ağrısıdır.

Benim canım, başımdan aziz Efendim. Orada başına da (v)ursalar –gurbette kendi başına dermanı olmayan bir takım aceze makulesi ilen nimetini senin başına kakacağı derkârdır.– sakın başını alıp bir tarafa gitme; başını feda et, peder-i vâlâ güherini feda etme. Neşe-i gurbet gerçi iptida hoş görünür. Lakin sonra adamın başına sıçrar.

Bunda biraz hakk nâ-şinâs kimseler vardır ki yoluna başını koysan ve ruz-ı şeb başının üstünde gezdirden yine bir iş başına geldikte seni iplemez ve maslahat ricasıyla başın, gözün için desen yine ısgâ etmeyip belki başını açıp onun vücuda gelmesine seğirdir. **[s.40]**

Başın için olsun; aklını başına devşir. Pederinin kadrini bil. İş başa düşünce sözü ayağa düşürme. Baş gidince ayak payidar olmaz. Sana ne kadar nush ü pende dair ve teklifat-ı sakileyi mütezammın şeyler tahmil ederse de yine mübarek kademine baş kavi ve semt-i muhalefet ü inada doğru baş çekip kendi başına baş bağlama; esrar-ı derununu da –eğer nik, eğer bed– kimseye faş eyleme: <Kol kırılır yen içinde baş yarılır fes içinde>

<El cennetu tahte ekdâmi ümmehâtin> malûmunuzdur. Devlet-i dü-cihan-ı matlubun ve her işin başa çıkmak maksadın ise onların ayağından baş ayırma. Ve en baş dostunu kerrâren merrâren tecrübe etmedikçe başını inanma. Kesilen baş bitmez. Bitse de sahibine hayr etmez.

Şürekâ-yı fezail Efendilerle baş başa verip müzâkereden gaflet* etme. Mukeddemâ benim başımda kavak yeli eserken ızâa eylediğim evkât hatıra geldikçe aklım başımdan gider, ama ne fayda! Başıma geldiği için bu hususta sağır ü kepire vasiyyet âdet-i müstemirrem oldu. Başına gelen başmakçıdır. Şimdi baş elde iken gayret et. O tarafta bizi sual eden ehîbbâya hulûs-ı derun ile selâm olunur ...

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “gafalet” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “gaflet” olmalıdır. (N.Y)

1.27. MÜNŞİ VE ŞAİR-İ MEŞHUR KOCA RÂGİP PAŞA'NIN BİR MEKTUBU

Huzur-ı zarafet mevfûrlarına –Memul olan bî-vefalıkları kadar–/ [s.41]
davât-ı ferevan ve tahiyât-ı bî-payan ithafıyla poşîş-i hatîr-ı âtırları zîver-i ruz-nâmçe-i amal olunur.

Benim saadet-mendim Efendim! Nakil-i rakime-i firkat-asar, kisedar-ı sıklet-i şiarımız nahiye-i dûzahtan vezân olan bad-ı semûm ile hem-inân gelip ordu-yı nusret-i nişane taarrüz-resân olduktan sonra –çiftçi elinde doğan, sine-i münkirde iman, şebiyeldama taban gibi– mahpus-ı ceyb ve bağl-ı per ve hali olan mektub-ı dilâşûbunuzu, çâhtan pezen gibi, ihrac ü teslim-i dest-i ibtihâc etmekle rüyet-i cemal-i melâl-engîzinden hâsıl olan nâire-i gazap ve infialimize cûybâr-ı kalem-işve rakamınızdan cereyan eden zilâl-i mihr ü muhabbetleri (teskin-i bahş) olmakla telâfi-i mâfât olunmuştur.

Ancak tab-ı saffet-nümâ-yı havada kalan hararet henüz ber-karar olduğu mîzâb-ı hâmeden mâni-i cereyan-ı midâd olmasıyla tatvîl-i manzume-i vedada imkân olmamak hasbiyle bahrden katre bu kadcık tahrîre dahi derd-i firkatinizle seyelân üzere olan sirişk-i hûn-feşânımız imdat eylemiştir.

1.28. MÜREKKEP VE KALEM İRSALİ NİYAZINA DAİR BİR MEKTUP

Güldeste-i sîrâb-ı bağ-ı arzumendî, ki perveriş-i yâfte-i sehâb-ı sitâre bâr-ı çeşm-i iştiyaktır. Nisâr-ı pişegâh-ı ikbal ve dest-âvîz-i şeref-hane-i iclâl kılındıktan sonra inha-kerde-i mahlas dil-rübûdeleri oldur ki:

Hâliyâ nam-ı nâ-fercâmı sahaif-i defter-i ekâlim ü memalikten ser-tizî-i kalemtırâş-ı tegafûl ü nisyan ile mahkûk-ı sebîke-i nâkîsu'l-'iyârı adem-i itibar-ı sikke/ [s.42]

Kenân-ı cihan ile meskûk olan şehir-i <Kerkük>te edevat-ı hüsne ve âlât-ı müstahsene istimali metruk olmakla nail olduğumuz midâd-ı engibîn-i nihadı ecza-yı gayr-i salihadan mürekkep ü suhte ve kalem ü kalemtırâş-ı sütun-ı nâ-mevzun ve âhen-i nâ-puhte-i kesafet-nümûndan pür-dâhte olduğundan nakş-ı kırtas-ı kâfur-ı

iltibas olan şahid-i gülçehre-i makâl-i sahn-ı âsmân zuhurda mânend-i mühr-i sehâb-endûd-ı jeng-âlûd görünmekle dil-nüvîsendeye ne kadar keder ü kelâl îrâs eylediği cây-ı şüphe ve makâl değildir.

Reşk-âver-i afak ve hâl-i çehre-i memalik-i Irak olan <Bağdat> beheşt-i abad-ı mucemmi-i zürefâ ve memba-ı füsehâ vü bülegâ olmasıyla bu makule eşyanın ali ve enfüsî bulunmak emr-i mukarrer olduğundan zat-ı âlilerinin tecrübe ve imtihanlarına karin olmuş midâd-ı müşk-fâm-ı meysûr'ül merâmdan bir miktar ita buyurmaları canib-i senakârlarına tahmil-i men lâ yuhsâdır. İnşallahu Tealâ vasıl oldukta kalem şikeste rakam-ı mahlasiden çekide olan katarât adedinçe lisan-ı sıdk ü safa ile cenab-ı şeriflerine yine hayır dua olunması bî-reyb ü meradır. Baki hemîşe gonçe-i amal-i şikefte-bad!

1.29. KUDEMÂ-YI MÜNŞİYÂN-I OSMANÎNİN REİSİ<VEYSİ>NİN BİR CERRAR İÇİN YAZDIĞI TAVSİYENAME:

Mecâlis-i ashab-ı kerem ve mahâfil-i erbab-ı himem-i savbına mûsil sûtûr-ı pür-kusur olan jâj-hâ*-yı herzekâr ve yâve-gû-yı perişan etvârın gaflet ve ibrâmıyla bu vech ile ilâm olunur ki:/ [s.43]

Merkum-ı mezmûm, kendi kavli üzere, ser-had-ı İslâm'da efnâ-yı ömr ve tazî-i evkât ve cem-i meâyib ve tahsil-i seyyiat ederken asker-i muâsî hısn-ı vücudunu muhasara edip mahsul-i mezari-i dil ü can olan hûşe-i salâh ü imanı pâymâl olduktan başka çârsû-yı hilkatte ki erzakı dahi yağma ve zevâyâ-yı dükkânçe-i dimağında bulunan zehâyir-i akl ü idraki târâc- kerde-i sipah-i şikâ vü hevâ olmakla keff-i iktidarında def-i mezâyika-i iflâs ve tahsil-i vech-i kifafe nükud-ı dürûğ-ı lâf ü fülûs-ı kezb ü güzafthan gayri semaye kalmayıp bir müddet kûşe-i dükkân-ı fenada bad-fürûş ü bazar-ı renc ü 'anâda delâl-i hiç-i bedûş olup ihyanen bahr-ı nekbette şebeke-i sayi bî-sûd ile sayd-ı mâhî-i hasret ve gâh-ı badiye-i muhannette dâm-ı kûşîş ü ikdam ile nahcîr-i felâket etmekle kanaat edip bilâhare mutâlebe-i husumet-i baht-ı nâ-hemvârdan kulel-i cibal-i gumume girizan ve künc-

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "jâz-hâ" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "jâj-hâ" olmalıdır. (N.Y)

gâr-ı hümûmda pinhan oldukta bazı hayalât-ı fâsideye refik olup onların sevk ü ilkâsıyla rehzenlik fikrine düşüp kabile-i ihtimal-i muhali târâc ettiklerinde bir miktar sevda-yı hâme nail olup mahzâ <La'anallahu'r-râşi ve'l-mürteşi> manasından olmak üzere onu dahi âsitân-ı emir'ül ümerâ-yı fenaya ihdâ edip o bapta hayli takarrüb-i iktisap etmekle cezire-i adem-i abadda vaki-i mukâtaa-i nâ-bûdî emaneti bir vech-i iltizam kendine tevcih olunup zabt ederken

<Nâ mübarek-i kademi Nil-i Fırâtı kurutur>

vakfınca sarsar-i idbâr-ı sefinesin belâya rasat getirip şikest ettikten sonra firavun-var gark olmak mertebesine varıp derekât-ı dûzah-ı hıramânda makam ü mesvâ ve karargâh ü mevâsını müşahede ederken şikeste felek vücudunu telâtum-ı emvâc-ı kaza vü kader endâhte-i sahil-i keder/ [s.44]

kılıp hâlâ destyârî-i düzdî vü ayyârî ve muavenet-i kallâşî vü cerrarî ile <Tahsil-i semen piyâz ü peynir kaydında olmak hâl-i pürmelâlime enseb ü evfaktır.> deyip can-ı habisine sedd-i remak olabilecek şey yesîr-i peydası temennasıyla bazı erbab-ı devleti tasdie tasaddî edip çehre-i ubûsuna benzer bir vakt-i teng ü târda bu fakire gelip <Mecâlis-i ashab-ı ihsana vüsule bahane olmak için bir varaka tahrir ile> diye bî-takrip hayli tasdi vü tazip etmekle bu sahife-i latife eser ile ahvalinden haber verildi.

Hâsıl-ı kelâm <El-fakru sevâdu'l-vechi fi'd dâreyni> fehvasına mazhar ve sahra-yı mana-yı (El-kezzâbu lâ ümmetî)de ser-gerdan ve câbir bir derbederdir. Vardığı yerlerde lâbüdd-i bast-ı hasîr-pare-i sıklet edip <Sergüzeştimdir*> diye

<Cihân-dîde bisyâr guyed dūrûğ!>

vezni üzere nice ekâzîb hikâyet etmesi vardır.

Allahutealâ, habisi söylemeyip seng-pare-i ita-yı fi'l-cümle ile dendân-ı tamamı şikest ve dosta çöp ihsan-ı mâ ile çehre-i hırs ve azını pest etmeğe mürüvvet

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "sergüzeşisimdir" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "sergüzeştimdir" olmalıdır. (N.Y)

buyursalar bu mahlaslarına mucib-i minnettir. Baki ne demek lâzımdır ki mazmun-ı varakadan istinbât olunmaya

1.30. ŞEYHÜ'L-İSLÂM ÂŞİR EFENDİ İNŞASIYLA BİR İFTAR DAVETNAMESİ

... Hazretlerinin ruze-dârân-ı istifaza vü istifzâla ziyafet-i hane-i ilm ü irfan ve hâh-şükran-ı çeşni-i berr ü nevale simat-gâh-ı lutf ü ihsan olan pişegâh-ı meali mekânlarına sevab-ı bî-hesab-ı sâimândan efzûn-ı tahıyyât/ **[s.45]**
ihlâs-ı makrûn-ı takdim ü ihdâ ve ediye-i hayriye-i selâmet ü sıhhatleri dibace-i evrad-ı subh ü mesâ kılındığını ifade vü inbâ zeylinde arıza-i muhibb-i bî-irtiyâbları budur ki:

Bundan akdem vaad-ı kerimelerine binaen çend ruzdur ki nimet-i teşriflerine mânend-i saat-ı iftar intizar üzereyiz. Elhamdulillâhi Tealâ mâh-ı mübarek-i sıyâmda semt-i sevâhılın^[1] zîb ü ziynet ve ârâyiş ü letafette şehri celîlü'l-kadr Kostantineyeden ne kusuru var? Belki bunda olan kusur medar-ı meziyet-i şan ve mucib-i inbisat ü sürurdur.

Her nüzhet-gâh-ı bî-himmetâ bir cami-i muallâ ve ezhâr-ı rengâreng-i hoş-nümâ fûrûğ-ı nur-ı safâ ile kanâdîl-i pür-ziyadan enver mi değildir? Andelîbân-ı şeb-i zinde-dârân-ı hoş elhân, müezzınan-ı temcid-i hânândan ihya-i leyâl-i Ramazan etmekte kem-ahenk midir? Âsmânda şehâb, gülistanda kandil-i şebtâb uçurup rîsmân-ı emvâc-ı cûybâr üzere şaşaa-i şule-i mâhi gören <Mâhiye> mi demez? Ya, dükkân-ı attar-ı baharda reşk-i müşk ezfer-i gâliye-i ûd ü amber ve çârsû-yı bağ ve cûyda şerbet-i şirin-terîn-i gül ü nilüfer mi bulunmaz?

Esvâk-ı şehirde hırâman-ı hûb-rûyân gibi her bir nihâl-i nazende-hırâm bunda mail-i kenar bir şuh-ı şivekâr mı değildir?

Hâsılı, cuşîş-i derya-yı rahmet ve secde-i eşcâr şeb-i kadr-i pür-bereket bu taraflarda müşahede olunur. Temaşa bundaki hengâm bedî-i bahar-ı eyyam-ı şevk-i asar olmakla ahali-i deşt ü kühsâr-ı hazine-i nâmiyeden ser-â-ser kumaş-sündüs-i târ-ı gül-nigâr ile pür-zîver kılınıp yıllık câmelerini tecdit/ **[s.46]**

^[1] Boğaziçi murat olunmuştur.

ettikleri zamana tesadüften mâh-ı nuranî cemal-i ruza şahid-i atlas pûş-ı ıyd-i firuze müşabehet ile burada Ramazan-ı ıyd suretindedir!

Hemen mercûdur ki lutfen ve keremen teşrif ü kudüm-i saadetleriyle ruzumuzu ıyd ve şebimizi beraber kadr-i saîd buyurular.

1.31. UHDESİNE RÛTBE-İ SANİYE TEVCİHİ RİCASINI HAVİ MEŞAHİR-İ KÜTTÂPTAN AHMET ERÎB EFENDİ'NİN BİR TEZKİRESİ

Bu evân-ı meyâmin-i iktiranda yenbû-ı lutf u merhamet Hazret-i taç-dârîden tereşşuh eden ab-ı ihsan ile dil-teşnegân-ı hacet-mendân birer suretle reyân ve beynü'l-emâsil haiz-i destmâye-i şeref ü şân olarak çaker-i çâk beraberleri talih-i nâmüsait ile bu sırada dahi hisseyâb-ı eşribe-i fahr ve mubahat olamamış isem de bu hususta bir hayli vakitten beri nefsîde leb-i ıstırap olduğumu memba-ı mâü'l-hayât olan hâk-i pay-ı emel-bahşâ-yı kerimânelerine eşrâb ü efhâm ve şu zülâl-i feyz-i iştîmâl cenab-ı padişahinin bir (saniye) olsun kâse-i ümid-i çakerâneme cereyanıyla fî'l-cümle def-i atş ve tahassür-i âcizaneme isale-i cûybâr-ı himmet ü atıfet buyurmalarını istirham ederim...

1.32. BİR TAVSİYENAME

Mektubumu size isal edecek olan Nimet Efendi Ekmekçi başı/ [s.47]
...nın akrabasındandır. Kendisi burada tahsildâr kâtibi iken geçende bu memuriyetlerin lağvî sırasında bîçarenin de ekmeği kesilmiş idi. Yazısı pişkin olduğundan iltimas-ı vakii üzerine ... mektebinin münhall bulunan hüsn-i hat muallimliğine tayin olunarak bu defa o tarafâ izam olundu.

Alâim-i vechiyesinin dahi delâlet edeceği vech ile mâye-i aslîsi cevher-i kabiliyet ve necabetle muhammer olup lakin ne çare ki

<Hamîrkâr-ı cihanı kader yapar yoğurur!>

mukteza-yı hakikat-i ihtivası üzere duçar-ı musibet olarak âsiyâb-ı idaresi –suyu çekilmiş değirmene– dönmesiyle şimdiki hâlde aç, bî-ilâç, nân-pareye muhtaç bir hâlde kalmıştır.

Şurasını arz etmekten maksadım Nimet Efendi’yi arkadaşları olacak sair bir takım bayat adamlar kıyas ve sahabet-i mahsusalarını diriğ buyurmayıp

<Dem-i sirişki ile tutmayınca mâyasını
Bizim bu kanlı furûn bî-nevâya nân mı verir>

dedirtmeye mahal bırakmaksızın ref’-i mezâyıkasına himmet-i aliye-i dakika-dânîlerini isticlâbdır.

–HAMİŞ–

... Efendiye mahsus selâm ederim. Galiba bizim mahûd-parenin üzerine çörelendi! Yazdıklarımın birine cevap vermiyor. Lakin beni <Dipsiz kile boş ambar> sanmasın. Bir kere şikâyete kalkışacak olursam buğdayın kaç kırat olduğunu gösteririm!. Baki...

<Reşat> [s.48]

1.33. ŞAİR-İ MEŞHUR İZZET MOLLA'NIN <ÜSS-İ ZAFER> NAM TARİHÇE İÇİN YAZDIĞI TAKRİZ

<Ya muhavvile'l-havli ve'l-ahvâl, havvil hâlenâ ilâ ahsenü'l-hâl!> dibacesiyle bin iki yüz kırk bir senesi evahirinde firistâde-i dâru'l-icâbe-i hayru'n nâsirîn kılınan ziraat-name-i ümmet-i Muhammed, 'alâ nebiyyihim salvatullâhi'l-meliki'l-ahedi, resîde-i dehliz-i hüsn-i kabul olmakla cevab-ı nusret-i elkâbı bî-tuğra-yı garrâ-yı <Ve yensurekallahu....> ile mevki ü muvakkar ve nam-ı mahmidet irtisam-ı cenab-ı hilafet-penâhiye berat-ı nusret ve iradat-ı feth ü zafer olarak Cami-i Sultan Ahmed-i Hânîde bir yed-i zafer-i nevîd kudret-i ilahiye vesâtetiyle vasil-ı muasker-i padişahî olup 'ala melâ'il müvahhidîn yed-i müeyyide-i Hazret-i Zıllu'l-lahîye teslim olundukta o menşur-ı inayet-i mevfûrun kaydı aklâm-ı zefer erkâm-ı şahanenin birinde görülmüş ve bu divan-ı şevket-i unvan, bir şehriyar-ı übhet-nişanın huzurunda sürülmüş olmadığından defter-i hane-i tac-dârân-ı eslâfa birer ilm ü haberi verilmek ve bu haber-i meserretten mütevârî-i lahd-i gufran olmuş gayret-keşan-ı saltanat-ı seniye hayat nâgeh-res ile dirilmek mukteza-yı hamiyet-i bende pervane-i padişahî olduğundan işbu misal zafer-i mail nusret-i iştimâlin lisan-ı asr üzere hulâsası, hâlâ vak'anüvis-i devlet-i fuzalâ-yı mevali-i kirâmdan Sahaflar Şeyhi Zade Es-seyyid Muhammet Esat Efendi kullarına emr ü ferman buyruldukta o yegâne gevher-kân-ı maarifin dâru'l-küttâb-ı daniş ü faziletten ber-âverde-i dest-i iktidar eylediği müstağni-i sıhâh-ı cevher olan kelimât-ı Süreyya iltimâ-i maruz-ı atabe-i hurşid şua-i hüsrevane kılındıkta o mecelle-i bî-nazirin şiraze-bend-i istiktâb olunması az zamanda pezira-yı rişte-i husul olacağı malûm-ı cenab-ı Hudavend-i müşkül-pesent/

[s.49]

olmakla der-akab-ı tab' ü temsiline irade-i keramet-i âde-i mülûkâneleri sahife-pirâ-yı dest-gâh-ı rey sâibleri buyruldukta dâr'üt tıbâ'a-i mamurelerinde müdür ve nezaret-i cübbe-hane ile cevşen-i ikbali dağzen-i felek-i esir olan El-Hâc İbrahim-i Sâib Efendi bendeleri, becâ-yı kalem ü devat, tehyie-i lâzıme-i edevat eyleyip bermucib-i irade-i seniyye akdem-i mehâmm-i tab' olan tashih emrinde vak'anüvis mumaileyhin hizmeti inzimamıyla zaman-ı kalilde nushe-i muharrire-i matbuayı matbu-ı tab' ashab-ı tabiat olarak tab' ü teksir ve o misal-i bî-emsali imtisalen lil-

misâli'l-‘âlî emsâlinden ziyade temsil ü tevfir eyledikte zemzeme-i dua güyan-ı padişah-ı İslâm-penâh hem aheng-i sarîr-i hâme-i <İzzet>-i rû-siyah olarak bu terane ile dem-saz-neva-yı kerrûbiyân olmuştur:

İlâhi, İlâhi! Sen o padişah-ı azimü’ş-şan ve bahru’l-burhânsın ki misbâh-ı kebab-ı ebvâb-ı inayetin şeb-çerâğ-ı <Ya Gıyâse’l-müstağîsîn> ve miftah-ı künûz-ı fevz ü fütuhâtın seyf-i sârim <Veya hayre’n nâsirîn>dir. İlâhi İlâhi! Biz âciz, Sen kadir; biz kütuh-ı dest, Sen muktedirsın.

(Li-muharririhi)

Cihânın kâr-ı düşvârı senin nezdinde âsândır
Değil düşvârı, her kârı senin nezninde âsândır!

Bu risale-i anberîn kelâle-i ibret-i kabalada muharrir-i izhar eylediğın kudret-i kâmile haric-i ez-akl-ı beşer olduğu gibi mülûku memlûk ve memlûku mülûk etmek mertebe-i kudretinden haric ve muhtaç-ı sellem ü medaric değildir. Müceddidîn ve devlet ü meşîd-i mülk ü millet, ateş-endaz-ı hanüman asât-ı mülhidîn, müretteb-i saz-ı gazat-ı muvahhidîn velinimet bâhir’ül meymenetimiz Efendimiz Hazretlerini malik-i rikab-ı selâtin ve daire-i saltanat-ı seniyyelerini hem hudud-ı felek-i heftümîn/ [s.50]
eyleyip şahân-ı cihanı derende bende ve bendelerini ilâ kıyamü’s-sâ’a âsmân-ı muaddelatlarında encüm-i zehrâ gibi tâbende eyle!

<Âmîn âmîn lâ arzâ bi-vahidetin
Hatta udîfe ileyhâ elfe âmînâ>

1.34. VÂZİ’-I ESAS-I SALTANAT-I OSMANÎYE CENNET MEKÂN SULTAN OSMAN HAN GAZİ HAZRETLERİNİN ASR-I ÂLİLERİNDE SIFAT-I BAHARA DAİR KALEME ALINMIŞ BİR MAKALEDİR:

Ber-subh-dem, nesim-i müşg-âsâ-yı rahmet ve ber-sabah-ı hurremde bad-ı amber-sây-ı kudret canib-i sabâdan liva-yı muciz-nümâ-yı <Yuhü’l-arde ba’de

mevtilhâ> birle gabrâ ve gülşen-i hadrâya eriştikte bad-ı debûra dâbire vü hezimet erişip cünd-i berf-i muzmahil ve şiddet-i şita zulmet-mesâ gibi mütehammil olmakla âfitab-ı âlem-tâb-ı burc-ı hamelden rûyunu gösterince zerrât-ı kâinat hazine-i hasır-vânî gibi yeryüzünde zer-nisârlığa yüz tutup bağ u bostanda şükûfe ü ezhâr ve nebatat ü eşcâr-ı cevahir-i envarını şah-ı bahar mukaddimine îsâr eylediler.

Şeh-süvar-ı sipah-ı encüm ve taht-ı nişîn-i çarh-ı çihârım itidal-i rebîle târem-i felekte evc-sâ ve nesim-i hoş-güvâr-ı İsa-demin hübûbunda vech-i gabrâ, sahn-ı minâ-misal, mücellâ vü musaffa olup ve bisât-ı zemin-i zer-nigâr-ı dibalar ve gülistanı kem-hâlar ile mürğ-zâr-ı cinân gibi düşünüp ve saye-i serv-i hoş-reftâr duhâ-i eşcâr-ı cûybâr üzere bargâh-ı Süleymanî gibi, enva-i elvan ile mülevven ve esnaf-ı eşkâl ile müzeyyen olup şekûfhâ-yı çemen, asâkir-i İslâm/ [s.51] gibi, ser-â-ser gülgün câmeler ve baştanbaşa Osmanî imamelerle çiçek gibi, donanıp saye-i ebr-i nisan ü bahar-ı handanda hoş geçilir. Hususâ karanfil-i lalin-i külâh, mânend-i şah, allar giyip güya mülk-i çemende hüsrev-i nâmdâr ve hürmüz-i tacdârdır.

<N’ola daim giyerse câme-i âl
Çemen mülkünde hüsrevdir karanfil>

Gonçe-i zambak, şem-i kâfuru var, pâr pâr yanıp ve şebboy* ü nesrîn reşk-i pervin-i zemini tezyin edip ve benefşe-i mücmere gerdanın bûy-ı attar-âmîzinden dimağ-ı bahar-ı muattar ve gül-i handanın, gün gibi, tulûunda çeşm-i nergis-i münevver olup, bîd-i taberi nimçe-i atlas-ı gül-gün giyip ve hatib-i andelîp minber-i şahsâr-ı gül-zârda her varaktan bir kitap ve her berkten bir fasl ü bap hükm-i baharı tezkâr eyledikte cûy-ı hâmûn mertebe-i cünuna varıp kendini yerlere (v)urup, yarlardan uçup, mecnun-sıfat döne döne taşlarla dökünüp, varlığın(ı) deryaya bırakıp

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “şebû” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “şebboy” olmalıdır. Eğer dizgi hatası yoksa “şebû” “şebboy” kelimesinin farklı bir yazımı olabilir. Baktığımız sözlüklerde bu yazım şekline rast gelmedik, cümlelerin anlamı esas alındığında “şebboy” şeklinde yazılması daha uygun olacaktır.(N.Y)

ber-karar olmayınca nesim-i sebük-hîz ve bad-ı sarsar-ı sitîz onu havadan kapıp bend-i zincir eyledi.

Gonçe-i lalin-i kaba dembeste ve lâl-i sûsen sad-zaban-ı şikeste bâl olup nihâl-i eşcâr-ı yemin ü şimal sebük-refât ile cûybâr-ı safada semaa girip ve semen ü yasemen mestane-vâr, girîbân-ı çâk edip enva-ı şükûfeden arûs-ı çemene tabak tabak sim ü zer ve tabla tabla ûd ü amber îsâr ü nisâr eylediler.

Bi'l-cümle sahn-ı cihan, bağ-ı cinân gibi, bir derecede taravet ve bir mertebede letafet bağladı ki nevek-i kalem-i tahrire ve elsine-i ümem-i takrire kadir değildir! <Ve fihî hikmetun bâliğatun fânzür ilâ âsâri Rahmetillâhi> [s.52]

<Cihân çü huld-i berîn şod be-dûr sûsen ü gül
Velî çe sûd ki dervey ne mümkinest hulûd!>

1.35. MEŞAHİR-İ FÜZALÂDAN KETHÜDA-ZADE ARİF EFENDİ'NİN BİR KİLECI'NİN TAVSİYESİ HAVİ KAPAN NAİBİNE YAZDIĞI TEZKİRE

Hemvâre tab'-ı dakika-dânları gubâr-ı ekdâr kerdiş-i çarh-ı gerdandan masun ve geşt-zâr-ı dehre husul-i senbülend-i meserret ü şadî ile memnun olmak davatı ve istifsar-ı hatır-ı inayet müessirleri takdimiyle münhâ-yı mahlasâne der ki:

Deli İbrahim nam kileci ez-kadim âsiyâb-kârî peymûden hububat ile gerdan ve sadakatde sair kardaşlarına rüçhanı iyân olmakla mazhar-ı nigâh-ı iltifatları olduğuna mağruren bir arpa miktarı hard-ı nâ-hemvâre uyup bazılara horozlanmakla hasudân-ı bedkîş-ân, hasetlerinden naşi, fakiri muş-i âsiyâb gibi töhmet-i düzdî ile mütehhem etmelerine kapandan dûr ve kârdan mahcur edip kâr-ı diğere istidad ü iktidarı olmadığından üç aydan beri bad-peymâ olarak ve yel değirmeni gibi ağzını poyraza açarak güzârende-i ezmân, müflis-i hiç dest-i şûre-zâr-ı hirmân, harmen-i çiğir-gâhî nâr-ı hasretle sûzân, çeşm-i nümânâ ki misal-i âsiyâb-ı ab-ı giryân (âcen ve taksîren) iyâl ü evlâdıyla viranhanesinde bûm-veş nalân olduğu hâlde

<Her kücâ çeşme-i buved şîrîn
Merdüm ü mürğ ü mûr-ı gerdânîd>

fehvasınca akl ü fikri kapanda ve kilecilik kârıyla alıp/ [s.53]
satanda olduğu malûm-ı müşfikâneleri oldukça hâl-i pür-melâline merhameten yine
kâr-ı kadiminde istihdam buyrulmak mercûdur.

1.36. MEKTUP

Âsmân-ı marifetde hilâle misal olan kalem-i Utarit rakam-ı âlileri eseri olarak
bu sâl-i ferhunde fâlâda dahi kıran-ı sa'deyn-âsâ âlem-i matbuâtı şaşaa-dâr eden
takvim-i sâl ve zayıç-e-i müsadet-i mailde lütfen irsal buyrulan iki nüshanın vürudu –
âfitab-ı subh-ı nevrüz gibi– dil-i vefa mevili nur-ı sürur ü hubûr ile mâl-a-mâl ve
şems-i kemalât olan zat-ı meali sıfat-ı sümûhilerinin daire-i lutf ü atıfetlerini
mânend-i peyk ü revadif-i hemîşe dair-i vazâif* bulunan bende-gân meyanında
âcizlerinin bu suret-i istisnaiyede taltifim doğrusu fark-ı ibtihâcımı alâ-i illîyine isal
etmiş olduğundan aded-i nücûmdan efzûn takdim-i teşekkürât-ı hulûs-ı meşhûn ile
neyyir-i tevecühât-ı sâmiyelerinin ufk-ı amalimde müstemiren pertev-pâş-ı inayet
olmasına her saat rasad-bîn-i intizar olmakta bulunduğumu arz ederim.

<Reşat>

Birader!

1.37. DİĞER

Gönderilen paradan üç yüz kuruşu bizim mahûd kasap müşevveş-i el-hesaba
veriniz ki bu onun payıdır.

Fakat, kurbanınız olayım, herife parayı verirken birkaç söz söyleyiniz. Zira
çok canım sıkıldı: Geçen hafta bana bir mektup/ [s.54]
göndermiş, dalağını şişirip işkembeden o kadar lakırdı söylemiş ki yenir yutulur
şeylerden değil!

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “vatâif” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “vazâif” olmalıdır. (N.Y)

Güya biz buna geçen Kurban Bayramı'ndan beri bir para vermemişiz!... İşte buna yüreğimin yağı eridi, çiğirim parçalandı!... Acaba şimdiye kadar kaç kuruş çengelde asıldı kaldı? <Karaman'ın koyunu, sonra çıkar oyunu> derler ya, meğer sahil imiş! Bir de bir hesap pusulası göndermiş ki Mededullah! Lakin benim postunu saymağa vaktim yok. Ben gelirken kendisiyle hesap görüp kaç kuruş borcumuz kalmışsa bir senet vermiştim. Ayvaz kasap, hep bir hesap değil mi? Onu göstereyim.

Vakıa borcumuz çokça. Lakin öyle insanın zebun-ı vaktini kollayıp da eski kuyruk acılarını çıkarmak için kanını emmeye derisini yüzmeye kalkışır mı? Size de ihtar ederim ki bundan sonra onunla alış veriş etmeyiniz. Hem kimden olursa olsun veresiye almak âdetini de terk ediniz. Lakin bazı kasaplar Karamanı kıvırcık, maryayı erkek yahut kuzuyu keçi yerine sürmek isterler buna dikkat lâzımdır.

<Velehu>

1.38. HEKİM VE MÜNŞİ-İ MEŞHUR SAMİ PAŞA'NIN ALİ PAŞA'YA YAZDIĞI MÜSTEZATLI BİR TEZKİRE

<Civanî çü berk-i yemânî gozeşt

Çü bad-ı saba zindegânî gozeşt>

[s.55]

teranesiyle terennüm-saz-ı naz ü niyaz olarak arz-ı hâl ü şân edelim:

Merdümün çeşmim Efendim! Hayli zamandır ki Rumeli-i hâk-i pay-ı hıdivlerinden* mahcurum; çünkü mazurum. Arz-ı mazeret emrinde dahi hayret-zede-i akl u şuurum. Vehn-i kuvâ-yı herem-eser ve serdî-i sermâ-yı can-güzer-i haciz-i tayy-ı mesafe-i seferdir; gönül ama bîhaberdır. Tecdid-i cevdet afiyet-var-ı cây-ı nîrû-yı civanî ü şebabet-i emeliye peygûle-güzîn-i müdâvât olup irâhe-i havas ü meşâire maildir; acep gafildir! Bilmez ki matiyeye-i süst-endam-ı beden fersude-i esfâr-ı kühen-zemendir; pâ-mâl-i mihendir. Görmez ki tebâşîr-i sabah-rîş ü serr, sihâm-ı eşia-i mühr-i mahşerdir; nâr-gehâ-yı can-güzerdir. Ne çare,

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "hıdivinlerinden" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "hıdivlerinden" olmalıdır. (N.Y)

<İnçünîn bûd u bûd ta ki bûd kâr-i cihân!>

Ve huve' l müste'ân ...

Gariptir ki meram-ı istida-yı aff-ı kusur iken <El-inâu yetereşşehu bimâ fihî> ile derya-yı sahn genişlendi ve emvâc-ı ateş-engîziyle kalb-i hasret-perver sûzişlendi; yani sadet rûşenlendi. Fakat bu rûşenle* akibet bahr-ı mana geçilmez ve sevâhil-i eşâr-ı mâfîu'z zamîr haddine erilmeyiz*; hiç girilmez. Bari şimdilik mersâ-yı dua ve intizar-ı mersâ-fiken-i fûlk-i kalem olmak tedbirdir; değil taksirdir.

<Ve gül-i bedahet-i azâr> pir-i müstehâm-i sermaye bezl-i merâhim-i kirâm olduğu müsellemlen iken dağdağa-i istirham-ı resmî vü lafzî nafiyledir; nafiyledir; yalnız gailedir.

El-uzru 'inde kirâmi'n nâsi makbûlun>....

[s.56]

1.39. MÜŞARÜNİLEYH NÂ-MİZAÇ OLDUKTA İSTİFSAR-I HATIRA GELMEYEN EAZZ-I EHİBBÂSINDAN BİR ZATA SİTEM VE KİNAYEYİ MÜŞTEMİL YAZDIĞI DİĞER BİR TEZKİRE

Seher-i kühsâr-ı tenhayide matrûh ve sihâm-ı âlâm-ı hastegî ile mecruh olan yâr-i kadim-i sine-figârın hatırı sorulmaz mı? Zahmına merhem (v)urulmaz mı? Diller tahaccur edip seng mi oldu? Meydan-ı vefa teng mi oldu? Bu ne tavr u halettir? Hengâme-i kıyamettir!

Âyâ, dem-i şakk-ı âsmân mı geldi? <Nefsî, nefsi!> denecek zaman mı geldi? Felekler pare pare olup döküldü mü? Bîh-i zemin ü sitâr-gân söküldü mü? Tomar-ı hestî dürüldü mü?

Bu ne hâl-i pürmelâldir! Bunu anlamak muhaldir!

Hayretiyle dembeste vü lâl idim; âgaşte-i belbâl idim. Nâ-gâh-ı hatif sürâdık-ı şikâf-ı guyûb <Ene 'inde münkesereti'l-kulûb> keremini ihtar edince tezelzül-i

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "rûşle" şeklinde yazılan kelime; cümlenin anlamına göre "rûşenle" olmalıdır. (N.Y)

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "erilmeyer" şeklinde yazılan kelime; cümlenin anlamına göre "erilmez" olmalıdır. (N.Y)

endam ile mütenebbih-i menam-ı gaflet olup uyandım; Rahmanı andım. İmdad-ı cünûd-ı can erişti; nefha-i Sübhân erişti. Terk-i ıbsâr ettim; sedd-i râh-ı intizar ettim.

İyân-ı basair açtım, sahra-yı hakâyık göründü; şeh-râh-ı dekâyık göründü. Afak u ekvâna baktım, cûlar gibi aktım. El-minnetu lillâhi agâh oldum; mazhar-ı nur-ı intibah oldum. Gördüm ki cihan o cihan imiş; bildim ki zaman o zaman imiş; pür-emîn ü emân imiş; asude vü ümran imiş.

Yâran ü hudavend-gânım geldi; ihvan u muhibbânım geldi. Feyz-i sohbetleriyle reyyân oldum. Lutf-ı iltifatlarıyla dil ü canım rahatlandı; cism-i nizârım sıhhatlendi. Şükr ü senalarla ter-zeban oldum; subh-ı vuslat gibi handan oldum. Fikr-i sabık-ı tebeddül etti; maânî-i diğér tecemmül etti; gönül/ [s.57] amma tahavvül etti. Zira bu maânî ve hâlât arasında yâr ü vefa-fersâ-yı nâ-payidarımın ibraz-ı özrüme lâyıık bir mana-yı râik ayıramadım; hayfa ki kayıramadım!

Bu teessüfle bîzar oldum; mağmûr-ı efkâr oldum.

Hamdenlillâh, nesim-i refref-i mürğ-i afiyet henüz agsân-ı uruk ü şerayine sıhhat ü afiyet vermektedir. Fakat sak-ı dûha-i beden kürûr-i mevâsim-i dehr ile remîmdir; çünkü kadimdir.

Artık gelin ve enamil bundan ziyade imlâya kabil değildir; gönül de mail değildir. Zira bî-mâr olanın suzu sekteli olur; bazen de nükteli olur. Bu hâlde sektesine nazar aff ü atıfet-i ihale ve nüktesine cevab-ı şâfi-i şefkat ihsanıyla hüsn-i muamele buyurmalarını rica ederim; hâk-i pâya iltica ederim. Ve mine'l-afvi ve'l-gufrâni ve huve'l-müste'ân!...

1.40. TAVSİYENAME

Hamil-i nemîka-i muhibbi İbrahim Ağa bendeniz müteveffâ ammisinden münhal suyoçculuk hizmetinin uhdesine tevcihi için defaâtla su nazırına müracaat etmişse de hep sudan cevaplar alıp beyhude yere abıru dökmek ise nefsine ağır geldiğinden <Su bulunmadığı yerde teyemmüm caizdir. Suyoçlu olamazsam da saka başı da olamaz mıyım!> diyerek sakalık meslekine sülûk hevesine düşmüş ve zat-ı

âliinizle içtiğimiz su ayrı gider derecede beynimizde cari olan hukuka vakıf olmasıyla/ [s.58]

bu sabah saat üç sularında nezd-i âcizaneme gelip ali macera tafsil-i keyfiyetle bir tavsiyename tahririni iltimas etti.

Bendeniz bu çocuğu ta (Sulu Manastır) civarında oturduğumuz zamandan beri tanırım. Terbiyeli, alehusus Karakulak Suyu gibi saf dil ve pak meşrep bir çocuktur. Öyle her işte zeytinyağı gibi suyun üstüne çıkan ve daima saman altından su yürüten hilekârlardan değildir. Hele bu defa ki görüşümde hüsn-i hâline ağzım sulandı. isaf-ı emeline müsaade buyrulması suret-i mahsusada rica ve redd-i rica ile

<Çeşme-sâz-ı merhamette bir içim su kalmamış!>

dedirmeyeceğinizi ümit ederim. Hemen cenab-ı kail-i kerime-i <Ve ce'âlnâ mine'l-mâi kulle şeyi'n hayyen> zat-ı kerimânelerini su gibi aziz etsin Efendim.

<Reşat>

1.41. DİĞER

Cenab-ı Haliki'l-levhi ve'l-kalemi, sahâif-i dü reng-i eyyamı erkâm-ı şûnât ile imlâ ve hazanet'ül gayb-ı keremden her ehadın rızkını taksim ve ita ettikçe masdar-ı kemalât ve mahrec-i füyûzat olan vücud-ı pür-sûd-ı rahimanelerini her türlü afetten masun ve adet ziyaleştikçe kemiyyet arttığı gibi adâd-ı ömr ü âfiyetleri müzdâd oldukça feyz ü ikbal-i saadetlerini efzûn buyursun.

Ehibbâ-yı âcizanemden bir zatın delâletiyle bu sabah iki şahs-ı garip saat üçte bende-haneyeye gelip biri ulûm-ı riyazîdeki maharetinden/ [s.59]

ve dört sene kadar ... mektebinde ilm-i hesap muallimliği etmişse de beş ay evvel mektep kapanmış olmasıyla açıktaki ve saferu'l-yed kalarak mizan-ı idaresi şaştığından bahisle muhasebe kaleminde açık bulunan deftercilikle istihdamı;

Diğeri dahi Kemeraltı sakinlerinden olup yedi gündür sekiz nefes ailesi halkıyla aç kaldıklarını, hele zevcesinin takarrüb-i vaz-ı hameli cihetiyle kabileyeye

verilecek ücretin fikdanından dolayı duçar-ı hayret olarak ıstırabından dokuz doğurmakta olduğunu ve mukaddimâ asâkir-i zabtiyede on sene çavuşlukta bulunduğu sırada yani yirmi dokuz otuz yaşında bir babayiğit iken nisbet-i haricinde bazı uygunsuz hâllerde bulunması üzerine rütbesi tenzil olunmakla beraber ayağına kırk elli değnek darp ve atmış gün hapis edildiğini ve zaten zabtiyelik canına yetmiş olmakla belâ-pervâ yine azim bir cünha irtikap ettiğinden artık silkte zait görülerek seksen tarihinde hizmetinden tard ü tarh olduğunu ve doksan üç tarihinden asâkir-i muavene yüzbaşılığıyla harbe gidip müehheren binbaşı olduğunu, zincir-i taksimi gibi, uzun uzadı sözlerle hikâye ederek hâline münasip bir hizmetle kayrılması.

Arzularını der-meyan ettikten sonra meâsir-i celile-i acze perverilerini zıkr ü tadat ve bendenizin Efendimize olan münasebetini yâd ile bir tavsiyename terkim olunmasını iltimas ettiler.

Eğerçi bunların mâsebak-ı hâlleri bendenizce meçhul ise de delilleri bulunan ve her ifadesi aded-i aslî gibi avarızdan salim olduğu kerrat ile tecrübe edilmiş bulunan zat nezninde malûm ve masaddak olup bendenizin hiç bir vakitte hatırım kesr etmegecekleri ise iki kere iki dört/ [s.60]

eder gibi bedihiyyattan olduğundan ve binaenaleyh mektubumun üzerine hatt-ı butlan-ı keşidesiyle erkâm-ı cezeriyeye çevirmeyecekleri mülâhazası hesaba muvafık geldiğinden hemen kalemi mürekkebe batırarak ve ifadelerine bir şeyi zımmetmediğim gibi bir şeyde nakıs bırakmayarak şu perişan ibârâtı cem ü yekûn eyleyerek huzur-ı âlilerine terfi ve artık esâf-ı emelleri için iktiza eden vesaitin istikmalini ahde-i himmet ü mürüvvetinizle tevdi eyledim...

<Velehu>

1.42. EDİP-İ ŞEHİR MUALLİM NACİ EFENDİ'NİN BİR MEKTUBU

Geçende biraderiniz tarafından açılmış olan şekerçi dükkânın, sermayeyi muhafaza edecek kadar olsun, işlememekte olduğu mevsuken rivayet olunur.

İşte burası tatsız!... Acaba bu hâlin sebebi nedir? Dükkân mevkiinden mal ile mâl-â-mâl. Böyle mi olmalı idi? Dükkânın müşterileri yalnız, oradan her gün alay alay gelip geçen, mektep çocukları olsa hesapça yine böyle olmayacaktı! Çocuklar

şeker eklinden dişlere mazzarrat geleceğine dair kendilerine verilmekte olan nasihatları mevki-i icraya koymak üzere ittifak etmediler ya!

Şurası şayan-ı dikkattir ki –haber aldığımıza göre– onun yanındaki şekerci dükkânı, arı kovanı gibi, işliyormuş. Bunda mutlaka bir hikmet var. Yoksa şimdiye kadar şeker ticareti cümlemizi şirin-i mezâk etmeğe/ **[s.61]**

başlardı. Bana kalırsa bu hikmet, affedersiniz ama, birader Efendinin dâimü't-te'abbüs bir zat olmasından ibarettir!

Bir kannâd güler yüzlü, tatlı sözlü olmalıdır. Ekşi suratlıdan kimse tatlı almaz. Siz mahûd balcı hikâyesini bilir misiniz?

Gayet tırş rû bir balcı varmış; fakat böyle dükkânı yokmuş. Esnafın gezdirici takımından olduğundan her gün bal küpünü alıp acı bir seda ile, <Bal Bal!> diye mahâllat-ı şehri dolaşmaya başlanmış. Lakin satmaya muvaffak olamayarak, omuzlarını sızlatmış olan, küp hemen sabahki kadar dolu olduğu hâlde akşamüstü evine avdet edermiş.

Bir akşam yine böyle hanesine geldiği sırada zevcesine alış verişin durgunluğundan bahs açarak şikâyette bulunmakla zevcesi, ekşi yüzlü balcıya, manidar bir tebessümle <Ağacığım! Sen bal satıyorsun amma yüzün sirke satıyor!> demiş...

Hikâyem nasıl? İbret-bahş-ı kand-ı fûrûşân olacak kadar ehemmiyetli değil mi?

Demek ki şimdi bizim dükkâna sineklerden başka müşteri uğramıyor! Böyle nasıl olur? Buna serian bir çare bulunmasını rica ederim. İşi etrafla düşününüz de bana hulâsa-i efkârınızı bildiriniz. Şayet satışın terakkisine medar olur bir tedbir bulunamazsa semayedeki hissemi alarak, devam edemeyeceği şimdiden anlaşılan, ortaklığı tatlıya bağlamaya hazırım.

Pusulasını göndermiş olduğunuz râhatu'l-hulkûm kutularının hesabına da o zaman bakarız. **[s.62]**

**1.43. MÜNŞİ-İ BÎ-NAZİR-İ KEMAL PAŞAZADE SAİT BEY EFENDİ
HAZRETLERİNİN <MİZANU'L-'UKÛL> NAMINDAKİ MANTIK KİTABI
İÇİN YAZDIĞI MÛTALÂA-NAMEDEN BİR FIKRA:**

Zavâbit ü kavaid-i mantikiyeyi evlâd-ı vatana bilâ-taraf öğretmek ve asr ü zamana muvafık bir mantık kitabımız bulunmak için telif ü tasnifine muvaffak oldukları <Mizanu'l-'ukûl Fî'l-mantiki ve'l-usûl> nam kitab-ı müstetâbın müsveddesini lütfen irsal ile beyan-ı mütalâa etmek emrini havi aldığım emir-nameleri üzerine kitab-ı mezkûra ihale-i nazar dikkat ettiğimde <Mantık> ne demek olduğunu ve şimdiye kadar mantık namıyla edilen safsataların esası ne olduğunu ve mantık denilen ilm-i mahsusa hizmet edenler ne kadar şayeste-i takdir bulduklarını fehm ü izan* ve çünkü biz burada mekâtib-i rüşdiye programlarında mantık dersini teşkil eden dört risaleyi kıraat edip birinci risale olan <Eys agoci> risalesinde eysagoci lafzı <Eys goci>dan mı geldiği, yoksa <İsâoki> lafzının delâlet ettiği <Müdhil> manasını mı müfit olduğu bahisleri içinde yuvarlandıktan ve <Vaziye> denilen risalenin mevzuunu böyle bilemeksizin ibârâtını sayıkladıktan ve <Feride> denilen risale-i sâlisdeki <Reeytu eseden fi'l-hammam> misaliyle meydan-ı bahse soyunup esedi hamama sokmakta ne mana ve letafet bulunduğunu istizah-ı sadedine girişilse mektepten tası tarağı toplamak lâzım geleceği derkâr olduğuna mebni:

<Feryâd-ı besî kerdem ve feryâd-ı resî nîst

Güya ki derîn halvet hamam kesî nîst>

teranesiyle o derya-yı mubahasâtı dahi, kemî arslanı gibi, bilâ-vukuf geçtikten ve risale-i <Gül-nebevî>yi:/ [s.63]

<Bâ müddeî vü sâil, çün pür-şode resâil

Sâkî, bide piyâle! Ez-în ve ân çe hâsıl>

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “idgan” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “iz’an” olmalıdır. (N.Y)

zemzemesiyle hoşça gördükten sonra bir zat-ı kemalât-ı fûrûşun:

<Biz de okuduk biraz maânî>

mısraıyla cühelâya meydan okuması kabilinden olmak üzere <Gavvas-ı bihâr-ı mantık oldu,> beyti lisan-ı hâl ile güya olarak meydana çıkagelidğimizden ve içimizde <Tatlı su Frenkliği>ne heves eden zevat Fransızcada <Lojik*> denildiğini işitip Beyoğlu kitapçılarına bi'l-mürâcaa lojik kitabı namıyla bazı ketep tedarik ediyorlarsa da onlarda dahi bizim resâil-i mahûdede gördüğümüz: <El-‘âlemu hâdisun, li ennehu müteğayyirun ve kullu müteğayyirin hâdisun ve'l-‘âlemu hâdisun> meali yerine <Hevâ-yı nesimi cisimdir. Her cismin sıkleti vardır. Öyle ise hevâ-yı nesiminin sıkleti vardır> misalini görmek gibi ehemmiyetsiz farklardan başka fark bulunamadığından mantığın esas u mahiyetini muvazzah ve şayeste-i vasf-ı <Kavl-i şârih> böyle bir esere şiddet-i ihtiyacımız aşikâr olmakla umum-ı maarif cûyân-ı vatan namına olmak üzere teşekkürât-ı mahsusa ile nam-ı samilerini pirâye-i zeban eyledim.

1.44. EDİB-İ FEZAIL-PERVER RECAİZADE EKREM BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN BİR MAKALESİ

Bu Kânunusani içinde bir pazar günü idi ki gökyüzü kâmilten bulutla kapalı olduğu cihetle güneş arz-ı didar edemiyorsa da soğuk az, [s.64] rüzgâr hafif, hususiyle yerler tamamıyla kuru, vellhâsıl bir kış günü için hava her suretle müsait olduğundan kendi kendime bir kır gezintisi yapmak isterken sahilhane-i hakirânem civarında dağdan <İstinye> üzerlerine doğru gitmeğe başladım.

Tabiatın hangi mevsimde, hangi vakitte olursa olsun –fakat bir başka şekle ükiyafette– daima güzel görünmek hassasına malik olduğu malûmdur. Gezindiğim yüksek yerlerden etrafa nazar olunduğu hâlde dağların, bayırların, derelerin, tepelerin birçok parçaları –elvan içinde kendilerine en çok yakıştırılan– yeşil renk ile

*“Logic” (N.Y.)

mülevven ve bazı mahaller ise serv gibi, fıstık gibi kışın dahi hadârat ve nadâreti zail olmayan ağaçlarla bir kat daha mamur ve mezeyyen görünürdü.

Geze geze o zemini yeşil, ağaçları keزالik yeşil olan yerlerden birçoğuna uğradım. Nihayet İstinye çayırına inerek derenin çağılısını dinledim. Hatta orada birkaç gündün beri cihanı ‘ale’t-tevâlî mütenaim-i envar-ı hayat eden güneşin hande-i iltifatına aldanarak, zi-mihr yer içinde açılıp saçılmak tehlikesine uğrayan, birkaç papatyanın masumane hande-nümâ-yı letafet olduğunu da gördüm.

İşte uğradığım, gezdiğim yerlerde asar ve tezyinat-ı tabiattan hemen her şey mevcut ve hatta bahara mahsus olan ezhârın böyle hakir ve fakat nazik ü latîf bir numunesi meşhut olduğu hâlde yalnız bir şey mefkûd-ı ebedî ki oda bülbüldür.

Evet, ihtişam ve dârât-ı tabiatın en büyük alkışcısı işte o/ [s.65]
küçücük kuştur ki hizmetini ne bir cûybâr-ı huruşanın zemzemesi ifa edebilir, ne de bir bahr-ı mevvâcın demdemesi!

Baharda bir ağaçlığa giderseniz, bakarsınız ki zemini zümrüt gibi çayırılar, çimenlerle mefruş; mine gibi parlak, mine gibi nazik çiçeklerle menkûşdur. Bir taraftan ağır ağır akıp giden bir ırmağın hazin çağılısı işitilir. Başınızı yukarı kaldırırsınız, görürsünüz ki her nev eşcâr –o zemin-i taravet-nişîni güneşin şiddet-i hararetinden muhafaza için müttefikten çalışır gibi– yekdiğerine kavlı atmış; yaprakları bitişmiş bitişmiş de âdeta bir kubbe şeklini almış, o kubbe-i hadrâ-yı bîkararın –hava ve aydınlık almağa mahsus pencereleri hükmünde bulunan– şikâflarından sema-yı firuze-renk pare pare görünür. Aralık aralık vezânî-i nesim ile evrak ü agsânın birbirine sürtünmesinden, ah-ı tahassürü andırır, vahşî ve garip bir seda peyda olur. Siz mevkiin zîr ü balasındaki, etraf u cevânibindeki aheng-i azamet ü ulviyyete köşk-dâr ve nigrân ü hayran iken meşcerenin en çok muzlim ve binaenaleyh nüfuz-ı inzârdan en ziyade salim bir cihetinde saklanmış bir bülbülün garibâne bir seda, âşıkane bir eda ile hazin hazin ötüşünü işittiğiniz zaman yüreğiniz daha başka türlü bir takım hissiyat-ı latife ile meşhûn olmaz mı?

Bir neşidemde dediğim gibi: <Bahar hengâmı gecenin ruhu, seherin canı olan bu âşık-ı mizaç, bu âli tabiat kuşçağız nahlistân-ı tabiatın da âdeta hayat-ı zî-nağmesidir! Bülbülü veyahut ona vekâlet edecek sair mürgân-ı nağam-kârî olmayan mevaki-i tabiiye mürde değilse bile hâbîde gibi görünür!> [s.66]

Hâl ve şanını bir dereceye kadar tavsife çabaladığım bülbülden o gün hasbu'l-mevsim bir ses alamayışım <Letâif-i İnşa> ve <Mirat> namındaki eserlerin sahibi Refik Bey Merhumun, bilmem neden ise, bendenize hazan-ı resîde bir andelîb-i garibin son terane-i hazini kadar müesser gelen

<Acabâ bülbüle ne hâl olmuş?
Derd-i hasretle bî-mecâl olmuş!
Sarıp cism-i zârı nâl olmuş
Yoksa hâlâ bahar gelmedi mi?
Müjde-i vasl-ı yâr gelmedi mi?>

neşidesini ihtar etti.

Hâlbuki bahar olunca bülbülün yine feryadı işitileceğini, o merhumun ise bir daha görülmesi kabil olmadığını düşündüm! Bîçarenin şekli ü siması, kendine mahsus olan tavr u edâsı, fart-ı zekâsı, mekârim-i ahlâkı, uluvv-i cenabı, mekânet ve metaneti, çalışkanlığı ve bu evsaf ü mezîyâtının müstakbel için vadettiği ehemmiyeti ve en sonra –Büyük Kolerada^[1] kendinden bir iki gün evvel irtihal eden biraderi Rıza'ya^[2] Refik-i râh-ı adem olmaya şitab eder gibi –unfuvân-ı şebabının en parlak, en neşeli bir deminde bağıteten giriftar-ı ecel-i kaza oluşu birer birer gözümün önünden, hatırımdan geçmeğe başladı. Etvâr-ı âlemdeki vefasızlığı teemmül ile zavallı Refik'e acıdım. [s.67]

İşte o günkü tenezzühümün* neticesi şu tesirât ve şu tesirâtın neticesi dahi şu manzume oldu.^[1]

[1] Refik Bey'in 1282 senesinde İstanbul'da zuhur eden kolera hastalığından 24 yaşında irtihal etmiştir.

[2] Rıza Bey Refik'in birkaç yaş küçük kardeşi ve mekteb-i tabiye-i askeriye talebesinden idi.

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Kelimeyi olduğu gibi okuduğumuzda Arapça dil kaidelerine göre doğru bir okunuş intibai uyandırmaktadır; fakat “tesezzüh” kelimesini baktığımız sözlüklerde bulamadığımız için bu kelimenin “tenezzüh” şeklinde okunmasını uygun gördük. (N.Y)

[1] Bu kitabın muhteviyatı hep asar-ı mensureden ibaret olacağı için bi'z zarûre manzumeyi derç etmedik.

1.45. BÎ-NOKTA BİR MEKTUP

Dâder-i vâlâ-himem!

Gerd-i Ahmet'le mersûl-i risale-i vedad-ı isalene ser-â-ser matla oldum. Mersûma meram Siverek'de^[1] muallimlikse de malûmdur ki <Merâh>a dek ders görmekle muallimlik sehl değildir. Avamil ve daha sair dersler görmek velhâsıl deh sâl kâmil gerektir ki vasıl-ı meram ola. Hem orada sade muallim değil uslu, kâmil adam ararlar. Ahmet'se hâlâ sade rû. Bu hâlde müsaade-i husul-i meram muhal olur. Amma her kârda irade daima ûlû'l-emrindir.

(Reşat)

1.46. JAN JAK RUSSO*'NUN <NOVEL ELOİZ*> NAMINDAKİ ROMANDAN BİRİNCİ MEKTUPTUR Kİ MÜNİF PAŞA HAZRETLERİ TARAFINDAN TERCÜME OLUNMUŞTUR.

Hanım!

Sizi bırakıp kaçmalıyım. Bunun lüzumunu hissediyorum. Hatta bu kadar beklememeli idim. Yahut, daha alâsı, sizi hiç/ [s.68]
görmemeli idim. Lakin ne yapmalı! Bana dostluk vadettiniz. Benim ıstırabımı görünüz; bana akıl öğretiniz.

Bilirsiniz ki ben sizin hanenize mücerret valideniz hanımın daveti üzerine geldim. Bazı fûnunda behrem olduğunu bilerek böyle hoca kıtlığı olan bir yerde sevgili kızının terbiyesi için benden bir hizmet istedi. Ben de böyle bir kemal-i istidat sahibesinin bazı ezhâr-ı irfan ile tezyinini medar-ı iftihar addederek ve zımında olan mehlekeyi mülâhaza etmeyerek bu hizmet-i pür-hatırı deruhte eylemişim. Bu cesaretimin cezasını çekmeye başladığımı hiç size söylemem. Memul ederim ki sizce işitilmesi nâ-münasip sözler söyleyecek ve namus u asaletinize ve hüsn ü cemalinize karşı borclu olduğum hürmeti ihlâl edecek kadar gaflet etmem. Eğer muazzepp

[1] Harputa tâbi bir kaza. Mektup yazıldığı tarihte Diyarbakır'a mulhak idi.

* *Jean-Jacques Rousseau (N.Y)*

* *La Nouvelle Heloise(N.Y)*

olursam bari yalnız ben muazzep olduğum için müteselliyim. Sizin rahatınızı selb edecek bir rahatı hiç bir vakitte istemem.

Mamafih her gün sizinle birleşiyoruz ve görüyorum ki sizce acımak ve belki tegafül etmek lâzım gelen ıstırab-ı derunumu bilâ-mülâhaza bî-günahane teşdit ediyorsunuz. Vakıa bu makule hâlâtta ümit olmazsa aklın irâe eylediği tariki bilirim. Eğer bu maddede akıl ile edep beynini telif edebilseydim o tarika gitmeye mecbur olurum. Lakin çiğerköşesi için bir fayda memuluyla beni davet ve bu kadar izaz ü ikrama müsteğrak eden bir zatın hanesini hûd-ı be-hûd terk etmek münasip olur mu? Bir gün zevcinin istigrâbını celp etmek arzusuyla malûmat-ı müktesebenizi ketm eden bir valide-i müşfikeyi bu mahzûziyetten mahrum etmek nasıl caiz olur? [s.69] Kendisine hiç bir şey söylemeyerek küstahane bırakıp gitmeli mi? Yoksa çekildiğimin sebebini söylemeli mi? Asalet ve iktidarca katıâ küfüffünüz olmayan bir adamın böyle bir ekrârı kendisince âdeta hakaret olmaz mı?

Hanım! Şu müşkülün halli için yalnız bir çare görüyorum: Bu da beni bu hâle koyan elin kurtarmasıdır. Benim felâketlerim, hatalarım hep sizindir. Hiç olmazsa bana merhameten cemal-i bâ-kemaliniz müşahedesinden beni mahrum ediniz; şu mektubu validenize gösteriniz; beni bir daha kapınızdan içeri koymayınız; âdeta tart ediniz! Sizin her türlü muamelenize katlanırım. Ben kendiliğimden sizi bırakıp gidemem!

Siz beni tart edesiniz! Ben sizi bırakıp gideyim! Niçin?... Cemal ü kemalden müteessir olmak ve şayan-ı tevkir olan bir zatı sevmek günah mıdır? Hayır; güzelim! Sizin şaşaa-i cemaliniz gözlerimi kamaştırmış idi. Fakat siz de buna can veren daha tesirli bir cazibe olmasa hiç bir vakitte inan ihtiyarımı elimden alamazdı. Siz de fevka'l-gâye bir nezaketle hilm ü mülâyemetin ziynet-bahş olacak surette ittihadı ve başkalarının felâketleri hakkında şefkat ve kalbin saffetinden münbais bir akl-ı selim ve bir hüsn-i tabiat vardır ki işte ben bunların hayranıyım! Hulâsa, kemalât-ı suveriyenizden ziyade kemalât-ı maneviyenizin meftunuyum. Sizi daha güzel tasavvur etmek kabildir. Fakat daha dil-nevâz ve bir ehl-i arz adamın muhabbetine daha lâyük farz etmek mümkün değildir.

Cenab-ı Hakk meyl ü mizacımız ve sünnemiz beyninde bir ittihat-ı hafî vaz etmiş. Bundan dolayı bazı kere iftihara cesaret ederim. Henüz pek genç/ [s.70]

olduğumuzdan bizdeki temayülât-ı tabiiye rehin-i fesat olmayıp birbirine muvafık gibi görünür.

Hilkatin siyak-ı vahit üzere olan meslek-i mezmûmlarına sülûk etmezden evvel efkâr ü hissiyatca müttehid-i meslek ü mişvârımız vardır. Reylerimizde gördüğüm bu ittihatın gönlümüzde dahi bulunduğunu tasavvura niçin cesaret etmeyim?

Bazı kere gözlerimiz yekdiğerine karşı gelir. Birlikte bî-ihtiyar ah ederiz ve bazen gizli gözyaşları dökeriz... Ah, Julya! Bu ittihat eğer takdir-i ezeli ise bütün dünya bir yere gelse aman, Julya*, affediniz; şaşkırdım! Saçma söylüyorum! Temenniyâtımı ümit addetmeğe cesaret ediyorum; arzularımın şiddeti mevzularına kendilerinde olmayan imkân rengini veriyorum!...

Gönlümün benim için ne felâketler hazırladığını dehşetle görüyorum. Felâketlerimi ümit ile tahfif etmek dâiyesinde değilim. Mümkün olsaydı gönlüme husumet ederim. Sizden istediğim inayetin mahiyetine bakarak niyâtımın halis olup olmadığına hükmediniz. Beni helâk eden zehr-i helâhilin mümkün ise membamı kurutunuz. Şifa-yâb olmak, yahut ölmekten başka bir şey istemiyorum. Bir âşık-ı dil-fiğâr nasıl lutf u mürüvvetinizi niyaz ederse ben de öyle un f u şiddetinizi niyaz ederim.

Hakikaten size söz veririm ve yemin ederim ki ben de aklımı başıma toplarım yahut, derunumda zuhurunu hissedeceğim, ıstırabı onun ka' rında bir noktaya cem ederim. Lakin Allah için olsun, çiğer-gâhıma işleyen tîr-i nigâhınızı artık bana tevcih etmeyiniz! O naz ü şivelerinizi,/ [s.71]

o sarı saçlarınızı, o nazik edâlarınızı benden saklayınız! Nazarımın gaflet-i harisânesini aldatınız! Helecansız işitilmesi mümkün olmayan güzel sesinizi işittirmeyiniz! Hulâsa, bambaşka bir zat olunuz, ta ki benim gönlüm yerine gelsin!

Size doğru söyleyeyim mi? Geceleri vakit geçirmek için oynanılan oyunlarda herkesin önünde bir takım can-güdâz teklifsizlikler ediyorsunuz. Başkalarına karşı nasıl çekinmiyorsanız bana karşı da öyle çekinmiyorsunuz.

Vahim neticeleri müntec olabilecek şu oyunları lütfen terk edelim. Bu oyunların içinde hiç bir zararsızı yoktur. Bilakis pek muhataralıları vardır. Allah

* *Julia (N.Y)*

bilir, elim elinize tesadüf eder diye titrerim. Bilmem nasıl olup da yine her vakit tesadüf ediyorum! Hemen eliniz elime değer değmez bir yürek oynamasına uğruyorum: Artık bir şey göremez, bir şey hissedemez oluyorum!

Ders esnasında başka türlü mahzurlar vardır: Valideniz yahut halanızın kızı hazır olmayarak bir lahza sizi görürsem bütün bütün vaziyetinizi değiştiriyorsunuz; bir surette vakar u mekânet takınıyorsunuz ve öyle soğuk muameleler ediyorsunuz ki size olan hürmetim ve sizi gücendirmek korkusu akl u idrakimi selb ediyor; kemal-i fetânetinizle beraber güç hâl ile okuyabildiğiniz ders üzerine titreyerek, dilim dolaşarak birkaç söz söyleyebiliyorum. İşte böyle sureta gösterdiğiniz müsavatsızlık ikimize de muzır oluyor: Hem beni mustarip ediyorsunuz, hem kendinizin teellümüne mâni oluyorsunuz. Bu derece makul/ [s.72]

bir zatın televvün-i mizacına sebep ne olduğunu anlayamıyorum. Halkın önünde o kadar hiffet, tenhada o kadar mekânet nasıl mümkün olduğunu suala cesaret ederim. Ben zannederim ki bunun aksi olmak lâzımdır; insan suret-i hâlini hazârın adedine göre tertip etmelidir. Böyle yapacak yerde mahremiyet hâlinde resmî muamele, halk huzurunda teklifsizlik gösterdiğinizizi her vakit müsavi bir ıstırap ile görüyorum. Bundan böyle tenezzülen ittırada riayet buyurunuz, belki daha az muazzep olurum.

Erbab-ı necabetin mecbûl oldukları şefkat bazı kere hürmet göstermiş olduğunuz bir bîçarenin hâli hakkından bize rikkat-bahş olursa mesleğinizce cüz'î tebeddül onun şiddet-i ıstırabını biraz tahfif eder. Eğer onun mahcubiyeti ve hâl-i perişanı size tesir etmiyorsa ve siz onu mutlaka telef etmek istiyorsanız kendisi katîâ dehân-ı şikâyet açmayarak siz buna mukadder olursanız: Sizin emrinizle helâk olmayı nazarınızda kendini kabahatli edecek bir hareket gayr-i mutabasırâneye tercih eder.

Hulâsa, hakkımda her ne emrederseniz razıyım. Hiç değilse mütecasirâne bazı ümide düşümekten dolayı nefsimi itap etmem. Bu mektubumu okursanız redd-i cevabından korkmasam bile sizden rica edebileceğim her şeye müsaade etmiş olursunuz.

1.47. SAMİ PAŞA’NIN RİKAB-I HÜMAYUNA TAKDİM ETTİĞİ

TEŞEKKÜR-NAME

<Berâ, ey âfitab-1 subh-1 ümîd

Ki derdest-i şeb-i hicran esîrem

[s.73]

Be-feryadem res ey şâh-1 cihântâb

Be-yek lahza civânem kon ki pîrem>

Rica ve münacatı nice mâh u sâl vird-i zeban-1 bende-i işkeste bâl idi. El-minnetu lillâh şimdi resîde-i icabet-gâh-1 âlih olduğuna gevâhdır ki geçen gün sevk-i inayet-i sübhânî ile <Çamlıca> şehrâhından güzer-gâh-1 kasr-1 hümayun-1 şahane hıyabanına imale-i kemiyet-i müstemendâne edip aheste-rev-i temaşa iken etraf-1 hıyabanda imarât kerr ü ferr saltanat-1 nazar-1 ribâ-yı ayn-1 basiret ve saha-i dil ü canpezîr fette-i nur-1 lezzet-i mahâbet olarak hayran hayran kadem-i cenabân ve matla-i şems-i amal-i âlemyân olan bab-1 saadet-penâh kasr-1 hümayun-1 pîşgâhına resân oldum. Baktım ki muntaziran-1 inficâr-1 sabah-1 izzet, güruh-1 ruhaniyan gibi, saff-1 beste-i adab-1 ubudiyet olup durmuşlar. O hâlde bu abd-i hayret-zede-i asar-1 cemal-i yek-hutve takaddüm ü teehhüre bî-mecal olup kaldım ve zikri sebkât eden münacatım ki <Berâ, ey âfitab-1 subh-1 ümid> idi, zuhuruna nigehtâr oldum.

Der-ân-1 dem <Âfitab-1 subh-1 ümid> den kinaye olan cemal-i şehenşah-1 âlem-i eşia-feşân-1 envar-1 halâvet ve bilhassa bu zerre-i hâksâre nigâh-endaz-1 nevâziş ve merhamet-reveş-i can-perverişiyle talih ve mukabil oldukta havas ü meşair-i âcizanem ihtizaz-1 hâl-i şebabetle tarablandı; avare gönül şûriş-i nev-peyda ile meşreplendi. Bildim ki <Bin lahza civanem kün ki pîrem> duası dahi ârâyîş-i divan-1 kabul, pîrâyîş-i eyvan-1 husul oldu. Hamden li-tilke’n ni’ami!

<Fütâd-1 ber-ser-i (Sami) hevâ-yı çün to şehî

Kemine hâk-i der-i dergeh-i to bûdî kâc!>

diyerek bir halet ü cidd-engiz ile hutûvât-ı Cenab-ı Zıllu'l-lâhı gubâr-ı feyz-i asarına/

[s.74]

peyrev ü kemal-i meserret ü ibtihâc ile kân-ı seyyarât-ı âlem-bala gibi âsmân-ı dev olup giderdim.

Nagehan mânen-d-i nesim-i saba ber-bürîd-i hacetse-lika nezd-i hakirâneme iltikâ ile feth-i dehân-ı müşgîn-feşân edip hem nefha-i Cibril tebliğ-i selâm-ı sultan-ı celil ettikte sahra-yı beden-i gülzâr bahar-ı riyaz-ı can-ı <cennâtun tecrî min tehtihâ'l-enhâr> oldu.

<În ki mîbînem bîdarîst, ya Rabb, ya be-hâb
Hişten-râ der-çünîn-i nimet pes ez-çendîn azab>

Ah! Bu hâl-i mestî vü hayrette hangi zeban-ı bedû'l-beyân ile eda-yı teşekkür ve hangi dehân-ı sübhân-ı pesendâne ile dua-yı velinimet-i tezekkür olunabilir!

<Ey kudsîyân, âmaân, bana imdâd vaktidir
Bir hayret aldı natıkamın tâb ü takatın!>

Ümit-vâr-ı lutf-ı perver-i dekarım ki her tavr ü hâlde işkeste dehân-ı muhabbet, hâssân-ı dergâh ve hizmet-i pîşvâ-yı dest-yârî vü nusret olup füyuzat-ı asr-ı hümayun-ı hilafet-penâhileriyle âlem ü âlemiyân ta be-hadd kıyamet nail-i hoş hali vü ümran olur; izhar-ı kulûb-ı melhûfân-ı zilâl nazar-ı merhametleriyle şadâb u reyyân buyrulur.

Allahümme matii'l-ename bitûli hayâtîhi bi-hürmeti'n-nebiyyi ve mu'cizâtîhi âmîn!

1.48. MÜŞARÜNİLEYHİN YUSUF KÂMİL PAŞA MERHUM'A BİR MEKTUBU

<Men çi gûyem yekrengem hüşyâr nîst!>

Özr-i hakâyık-i intimâsını ima ve bir taraftan tuhfe-i mürvârîd-i mevâid ile/

[s.75]

derç-i emânı ve amali dehen-küşâ eden işaret-i sârâ ve bazı ifadât-ı mârra ve kârrayı müşir ve hakk-ı âcizanemde payidar olan letâif-i hatır-sazı ve avâtıf-ı bende-nevâzîyi mübşir olan ihlâs-name-i metnûu'ş-şuûn-ı âsafaneleri <Habetat ileyye mine'l-mahalli'l-erfa', ve rikâ-i zat temennu u tereffu> nazar ü itibarıyla telâkki olunup neyl-i hayat-ı taze ile dua-yı afiyet ü selâmet hidîvleri tekrarına muvâzabat olundu.

Ancak bazı etvâr ü harekât-ı kâinata gamze-i çeşm-i hakikat-i ihale vü cevval-e-i basar-ı basiret havale olundukta nakş-gîr-i sahâif-i hava:

<Ez bes ki rîhet reng-i cünûn ber-serem hevâ>

Şatr-ı şuur-fersâsı rû-nümâ olmakla evham u hayalât ile çok vakıa gördüm. O kadar ki hayran ü serâsime ve bilâ-delil-i vesme rehberde-i felevât-ı arz-ı semseme olduğum hâlde

<Kesî zi-çün ve çırâdem nemî tüvâned zed

Ki Nakşiben-i havadis ve rây-i çün ve çırâst!>

nidası samâh-nevâz-ı intibah olup durdum ise de henüz reh-nümâ-yı tayy-ı mefâze-i tarik, vabeste-i bedraka-i tevfik, pâ-beste-i mülâzemet-i refik-i şefik olduğu nezd-reh-i güzînân mesalik-i hidayette vasıl-ı ser-menzil-i tahkik olduğundan ve bu şeraitin nâ-yâb u mefkûd olmasından

<Tursem ne-resî be-ka'be, ey Arâbî

În reh ki to mîrevî be-Türkistânest!>

ukbalarının heylületinden her asân ü encamkârî mütalâa ile velhân ü şadân iken
şahane-i tevbih-ferma-yı ezel:/ [s.76]

<Han, meşev nevmîd çün vakifne-i ez sırr-ı gayb
Bâ-şed-ender perde bâzihâ-yı devrân gam mehor!>

diyerek seyli zen-i sima-yı hayal-i fâsid ü tana efgan-i tavr-ı fikr-i kâsid oldukta
fevren nur-ı hâdî-i allâm serâir-i keşf-i sürâdikât ü setâir edip izale-i zilâl-i evham ü
iklâl-i gamâm-ı efhâm edince inkişaf-ı tam ile nefis-i kec-bîne itap ve şu veçhe ile
hitap ettim ki:

<Gerçi menzil bes hatar nâ-kest ve maksad nâ-bedîd
Hiç râhî nîst kânranîst payan gam mehor!>

Şimdi bu merkezde payidar ve daire-i sabr ü şekîbe medar ve cây-ı <Fihâ
ferec> ümidinde ber-karar oldum.

Artık bundan başka tezyid-i ibaret ve tenvir-i hayalât vabeste-i hengâm-ı
mülâkat olsun. Maksad-ı aslî <Be-selâmet-i revî ve bâz âyî> dualarından ibaret
olmakla

<Ya Rabb, sebabî sâz ki yârem be-selâmet
Bâz-âyed ve ber hândem ez-çeng-i melâmet>

münacatı vird-i zeban-ı mahlâsandır.

<Ben unutmam seni gözüm nûru
Sen de an gâhîce bu mahcûru>

El-bâkî Huvâllâh...

1.49. MUALLİM NACİ EFENDİ’NİN BİR TEZKİRESİ

... daire müdüriyyet-i aliyesine

... mahallesinde kâin ... numaralı evimize bu kere bir odacık/ [s.77]

ilâve etmek istedik. Daire-i aliyelerince lâzım gelen muamelelât kâmilen icra ettirildi. İş yalnız mühendis Efendinin tenezzülen teşrifine kaldı. Kendisine defâât ile <Lutf ediniz, geliniz, şunu görüveriniz; işimiz geri kalıyor> haberi gönderildi. Mübarek hâlâ gelmedi. Bu gidişle –zann-ı âcizaneme göre– geleceği de yok! Bir mühendisin ifa-yı vazife hususunda bu kadar istiğnakârâne davranması acaba nedendir?

Nakil-i varaka ... Efendi, biraderimdir. Daireye gide gele usandı, sair işlerinden kaldı. Bu gidişinde muavenet-i kerimânelerine mazhar buyrularak muvaffak olacağını kaviyyen ümit ederim...

1.50. BOSNALI ŞÂKİR’İN MEKTUBU^[*]

Mektub-ı hamiyet üslûbunuzu aldım. Sünnemi, tahsilimi, (Bosna)dan bir yere çıkıp çıkamadığımı, Avrupa’ya seyahat edip etmediğimi, lisan-ı ecnebiye vukuf ve adem-i vukufumu öğrenmek istiyorsunuz. Başüstüne, söyleyim:

Bendeniz yirmi üç yaşındayım. Tahsilimden ne olacak? Pederimden bazı mertebe usul dersleri gördüm. Memleketimizde ulûm-ı âliye tedris olunur mektepler yok ki ben sende Avrupalı bir gencin tahsil ettiği/ [s.78]

kadar bende behredâr-ı ilm ü marifet olayım! Yazabildiğim kadar lisan-ı Osmanî ve şive-i inşayı yine burada bazı muharrerât-ı edebiyeyi mütalâa ile öğrenebildim. (Bosna)dan bir yere çıkamadım. Yalnız mülhakattan bir ikisinde ufak tefek bir iki memuriyet verdim. Avrupa’ya gitmeyi en ziyade arzu ederdim. Çünkü memleketimizde mefkûd olan usul-i tahsil Avrupa’da –hilkatin hasâis fitratlarından mıdır nedir?– ma’ ziyade mevcut olduğundan, hiç olmazsa, kemalât-ı insaniyeyi hezar-ı şerm ü hicap ile ecnebi bir memlekette, ecnebi bir lisandan öğrenmek

[*] Bir zaman <Gülşen Saray> namıyla (Bosna)da neşr olunan gazetenin muharriri olup fikr ü kalemine asrın üdebâsını hayran etmiş olan nevâdir-i marifetten Şâkir merhumdur ki bu mektubu hâl ü şanı hakkında olan olunan istilâm üzerine cevap olarak yazmıştı.

hevesinde idim. Buna, biri müteehhil olmak, diğeri –saadet-i beşeriyenin azam vesaitinden olan– akçece müzakaya hâlinde bulunmak gibi iki mâni-i heylület ettiğı için muvaffak olamadım.

Avrupa elsine-i garbiyesinden Fransızca gibi her yerde en ziyade müstemil olan bir lisanı öğrenmek hevesi de sair arzularımdan pek de dun değildi. Buna da <Kudretsizlik> namında olan zalim meydan vermediğı için tahsile kudret-yâb olamadım.

Yalnız İslavca bilirim. Çünkü buralarda en mütedavil lisan odur. <Gülşen Saray> hakkında gösterilen muhabbet-i uhuvvetkârânenin ve beni bilmediğiniz için bilmeye sevk eden gayret-i hamiyet-i şiarilerinin teşekkürünü ne lisanla ifa edeceğimi bilemem.

.... medar olacağı için daima mektub-ı ihsan buyurmanızı rica eder ve mukabelede kusur etmeğeciğime vicdan-ı âlinizi zâmin tutarak Efendimi temin eylerim. Baki ...

29 Zilhicce 75 Gülşen Saray Muharriri

Şâkir [s.79]

1.51. REŞİT PAŞA'NIN SADARETTEN İNFİSÂL İLE MECLİS-İ VÂLÂ RİYASETİNE İNTİKALİ HENGÂMINDA SAMİ PAŞA TARAFINDAN YAZILAN TESLİYET-NAME

Vuku-ı tebeddül-i menzil <Ve'l-kamere kaddernâhu menâzil> vefkince mekâdîr-i mukarrere-i cihan-ı aferin iktiza-yı hikmet karininden olup noksan-ı mahiyet ve tedenni-i menzilet ve kevkebeti müstelzim olmadığı ve inkizâ-yı vakt-i mukadderle merkez-i asliyesine temayül ü rücuu bi't-tab' lâzım geldiği beyn'ül 'ayân bedihî vü rûşen ve nezd-i Felatun menkabet-i hidivanelerinde bi't-tecrübe dahi müdellel ü müberrehin olmasıyla şimdilik uzaktan böyle bir tebrik-i hâl ve istikbalin tahtında olan zamâyir-i müstetiresi izahtan keff-i kalem-i beyan edip bi-minneti Tealâ yaverî-i himem-sine-i dâverâneleriyle eyyam-ı kalilede ifadât-ı şifahiye-i âcizanemle ber-tafsil-i ifa-yı levazım-ı tehniyete mübâderet eylerim.

Bu hâlde sözü kısa etmek ve işrâk-ı neyyir-i saadeti gözetmek ercah-ı menâhic-i edep olduğu muhat-ı ilm-i cihan-pîrâ-yı âsafaneleri buyruldukta....

1.52. MÜŞARÜNİLEYHİN SADARETE RİCATI ÜZERİNE YAZDIĞI TEBRİK-NAME

... 'aliyü'd-devam-ı mazhar olduğum iltifat-ı mekârim ihtiva-yı âsafaneleriyle mubahî vü müteşekkir bulunduğum şerefe mebni vuku-ı tebeddül-i evvelde – kehanet-i şairiyet muktezasınca– göstermiş olduğum işaretin zuhuru intizarında olup davat-ı hayriye-i vekâlet-penâhileriyle meşgul iken sipihr-i celâdet-i âsafaneleri merci-i kadimi olan beytü'ş-şeref vekâlet-i küberâda lâmi/ [s.80] vü dirahşan buyrulduğu ihbar-ı mütevâtiresi şaşaa-endaz-ı aktar-ı cihan ve gulgule-perdâz-ı küngüre-i âsmân olup zerrât-ı kâinatı uyandırmış ve ezcümle bu zerre-i naçiz ve kem kaderlerini mütelâli-i envar-ı ibtihâc ü meserret etmiş olmasıyla

<Zi-mansıb ez-heme kes-râ füzûn şeved mansıb
Toyî ki mansıbat ez-mansıb-i to mansıb yâft>

mantûk-ı hakikat-ı intimâsına mâsadak buyrulmuş olduklarına mebni ifa-yı vazife murizinde hâme-keş-i tebrik ü tehniyet deeb-i dîrîn ise de o vadide refik-i muvafık ve sevk-i matiyye-i fikr ü hayal edecek feyfâ-yı mutabık bulmak daire-i imkândan haric ve belki merkât-ı muhalâta âric olmağa <Aleyke ‘avnullâh> münacatıyla iktifa ve beka-yı ömr ü iclâl-i sedaret-penâhileri davat-ı müstecâbetü’l-edâsıyla dergâh-ı kibriyaya iltica olundu....

1.53. ENCÜMEN-İ TEFTİŞ-İ MAARİF AZASINDAN VE SERÂMEDÂN-I ÜDEBA-YI ZAMANDAN SALÂHÎ BEY EFENDİ ATIDEKİ DÖRT PARÇA ASAR-I EDEBİYEYİ LÜTFEN İRSAL BUYURMUŞLARDIR.

1.53.1. – HÜVİYYET MESELESİ –

Size tuhaf bir hikâye nakl edeceğim. Fakat masal diye dinlememenizi rica ederim; çünkü ahiren bir dairede cereyan etmiş bir hakikattir. Cehl-i mürekkebin bir nev’-i cedidini daha göstermek şanına mazhar olan bu zevatın oldukça mühim birer makamda müstahdem bulunmalarına teessüf etmemek kabil değildir. Bakınız! [s.81]

Meziyyet-i insaniye ve kıymet-i zatiyeyi sıfat-ı resmiye ile değil fezail-i fitriye ve kemalât-ı kesbiye ile takdir eylemek şan-ı kadr-i dânişi muktezasından bulunan meziyetli bir genç memur, evrak-ı müteferriesi dest-i tetkikine tevdi edilen bir madde-i mühimmeyi etrafiyla nazar-ı mütalâa ve tetebbudan geçirdikten sonra cürm-i vakiin maznun-ı ileyhe taalluk-ı kânuniyesi rehin-i sübut olamadığını anlayıp yazdığı hulâsa-i istizaniyede madde-i mebhûs-ı anhâdan bahisle beraber (Maznunun hüviyeti sabit olamadığı) cemile-i inkâriyesini derç eder ve evrakı takmayla mâ-fevkindeki zata verir.

Keşke yazıp vermeye idi. <Niçin?> Sual-i mukadderine cevap olarak kıyamet kopmayacaktı deriz. Bunda kıyamete ne sebep var demeyiniz esmayı üstünüze sıçratmış olursunuz. Bir mahşer-i vaveylâda sizin için peyda olur.

Buraya kadar alelâde hikâye edilen madde bir zamir-i adî ile fevkalâde kesb-i ehemmiyet etmiş olursa artık vaveylâlar, kıyametler kopmaz mı? Nerede o rûşen zamirler!

Amir Efendi iptida zavallı genci çağırıp böyle (Hüviyet) tarz-ı naşinidesinde bir lügat icadına cüret ettiğinden dolayı tekdir ü takbih eder. Bîçare adam hüviyetini düşünür, bir de amirin çehresindeki alâim-i ciddiyete bakar, hayrette kalır. <Efendim bendeniz bu âzâr-ı nâ-becâye neden müstahak olduğumu bilemiyorum. (Hüviyet) eser-i ihtira değildir. Bu hâkdân-ı fenada lisan-ı Arap hangi zamandan* beri tekellüm olunuyorsa (Hüviyet) o vakitten beri mevcut ü müstameldir.> tarzında müdafaada bulunursa da fertût-ı bî-behreye ismâ-ı hakikat kabil olamadığından/ [s.82] ve mubahese izzet-i nefis ü haysiyet-i zatiyeye dokunacak iradeye vardığından tarafeyn daha büyük bir amire ifade-i hâl ederler. O amir-i nadan (Hüviyet)e hayran olarak ne cevahir yumurtlasa beğenirsiniz. Şakirdin yüzüne müteabbisâne bir surette baktıktan sonra <Hiç bilmediğiniz bu (Hüviyet)i sehven yazdım deyip de –sevap– diye ısrar edişiniz âdetâ bir cüret-i ser-keşane, bir hakaret-i bî-edebânedir. Bu kelime Arabî ise işte kamus açıp bakalım.> dimez mi? Zavallı memur:

Ben anladı sandımdı meğer anlamamış
Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh

beytini tahatturle beraber cümle-i muharrirede hata olmadığı ve (Hüviyet)i kendileri saatlerce taharri etseler kamusta bulunamayacağını beyan eder ve hayret ü hiddetinden zabt-ı nefis edemeyecek derecede müşkül bir hâle duçar olur. Vay Efendim vay!

Amirlerde surat mı? Dediniz. Burunları o kadar yükselmiş o rütbe yükselmiş idi ki oradan düşecek olanlar <Eyfel*> kulesinin tepesinden yuvarlanacak insanlar ne olmak lâzım gelirse belki onlardan daha ziyade hırd u hâş olurdu. Mademki kamusta bulunamayacak imiş niçin ısrar-ı bî-edebânede bulunmalı imiş. Gençler hem cahil, hem terbiyesiz oluyor imiş! Evvel zamanda amirler her ne söyler, her ne gösterirlerse memurlar onu hakikat-i mahzâ ve malûmat-ı sarfa belleyip böyle <Edepsizlikler> etmezler imiş!. Görüldü ya! Bu kadar gürültüler, kıyametler hep <Hüviyet>ten neşet

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “zamand” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “zamandan” olmalıdır. (N.Y)

* Eiffel (N.Y)

ediyor. Doğrusu hüviyet-i nâ-şinâs olan bu adamlara karşı bu kadar halimâne müdafaada bulunan zatın sabr u şekîbi şayan-ı takdir değil midir? **[s.83]**

Ya hadîdu'l-mizâc bir adam olup da zeban-ı itirazı dırâz ü mahiyet-i hakikiye-i echelânelerini temhîde âgâz eylese ne kadar gülünç olurdu.

Sabırlı zat artık sıfırı tüketmiş olmalıdır ki bu sözler üzerine kamusu açıp gözüne ilişmiş her (Hüve)yi gösterir. İşte Efendim kamusta (Hüviyet) yoktur amma bu (Hüve)lerin her biri bir (Hüviyet) demektir.

Siz bilmiyor, söz anlamıyor iseniz kabahat bende mi? Ben ne yapayım bilmediğinizi bilmiyorsunuz. Kulağınızdan beyninize nefh-i malûmat etmeğe imkân müsait değil ki hisbetenlillâh o mürüvveti bî-diriğ edip de sizi bu cehl-i mürekkepten rehâyâb edeyim. Bir kere şunu nazar-ı dikkate almış olsanız (Hüviyet)in ne demek olduğunu fark ederdiniz: Mehmet Pehlivan vadi-i firarda pûyân olduğu o anda bilmem hangi memleketten bir adamı tutup Mehmet Pehlivan olmak üzere buraya izam eylemişlerdi. Tahkikat-ı vakiadan maznun Mehmet Pehlivan olmadığı anlaşılacak yine vatanına gönderilmişti. O zaman bu adam için yazılan mazbatada ne denilmişti. (<Hüviyeti> sabit olamadı)... Anlaşıldı mı Efendim? Cümlelerini sıralayıp biter. Ötekilerin <Sen bizi tahkir ettin, def ol buradan def ol> gibi sözlere başladıklarını gören genç:

<Ben izah-ı hakikat ettim; siz hakaret diye telâkki eder iseniz nefsinizi müstahak olduğu muameleye hedef etmiş olursunuz> deyip dışarıya çıkar. Şimdi bunların muamele-i cahilânesi mi taaccüp/ **[s.84]** etmeli, yoksa vücutlarından istifade olunur ümidinde bulunanların akıllarına mı şaşmalı bilemem!.. Ben hayretteyim.

<Mecmu-ı letafet> ıtlakına şayeste olan şehri şehirimizin mevsim-i baharında Kâğıt-hane'nin nedâret ü letafet-i mevkiyesi saatlerce temaşa ile duyulamayacak derece-i nazar-rübâyîde bulunduğu bedayi-i tabiiyeye meftun bulunan zevk-i aşinayân indinde müslimdir.

Zeminin, zamanın numune-nümâ-yı behişt olan letafetinden, hazâretinden neşve-yâb olmak maksad-ı tabiat-ı şinâsânesiyle azim-i sûy-ı Sadabad olmak isteyen zevk-i hakiki erbabının, öyle tekellüfât-ı seyriyeyi, hususiyle eyyam-ı mutadeyi ihtiyar etmeğeceği aşikârdır.

Hakikat düşünülürse ceme, pazar günleri zükûr ü nisvân, pir ü civan birçok insanların yüzlerce arabalara rakiben veyahut mâşiyen Kâğıthane'ye şitabân ve akşama kadar araba ve kalabalık içinde gözünü, kaşını bıyığını büküp enva-ı temeshürât-ı edep-şikenâne ve evzâ-ı garibe-i harf-endazâne ile rüsva-yı cihan olmaktan ne kadar zevk aldıkları anlaşılabilir. Çeşm-i ibretle atf-ı nigâh-ı intibah olursa bu kalabalık içinde, asıl seyrolunacak –kenarları enva-ı eşcârla mezîn o cûybâr-ı latîf ile nur-ı ahdara gark olmuş gibi görünen çayırları, dâye-i ebr-i baharın zümrüt gibi yeşil çimenler, rengârenk çiçeklerle tezyin ettiği bayırları– temaşaya tenezzül etmeden erbab-ı gafletin ekseriyet teşkil ettikleri görülür!. [s.85]

Zaten bedayi-i tabiiyeden hisse-yâb-ı intibah olmak isteyen dût-nedlân ve âli nazarânın öyle velvele-gâh-ı rezalette ne işi var!

Doğrusu acımır o erbab-ı gaflete ki eyyam-ı baharın letafet-i neşve-bahşâsından latîf vadilerin, hazin hazin cari olan derelerin seyr ü temaşasından kesb-i şevk ü inşirah etmek gibi bir arzu-yı nezahet-perverânede bulunmayıp da ecnebilerin günlerce temaşasına doyamadıkları o nazar-rübâ, ferahfeza nişîmengâhlarda arabalarla katarlar teşkil ederek akşamlara kadar 'ale't-tevâlî dönüp dolaşım muazzep oluyorlar. Nihayeti tere, toza gark olarak yine gulgule-gâh-ı daimileri bulunan hanelerine gidiyorlar! Bu ne garip gezinti, ne fena sıkıntı!

Mürâât-ı diniye vü adap, adat-ı milliyemize mugayir ahval u herekât ve efâl ü seyyiattan içtinâp edilmesi dinen ve emr-i âliye imtisalen en birinci vazife-i mukaddesimiz bulunduğu hâlde akl u izanı eksik nisvânımızın değil, yaşlı tecrübeli zükûrumuzun da bu yolda mübalatsız davranıp kaide-i mesturiyeti ve terbiye-i umumiyeyi ihlâl eylemeleri erbab-ı hamiyeti dağdâr-ı teessüf edecek ahvâl-i mayûbedendir. Vakıa her diyarda böyle latîf'ül manzar mahaller seyrangâh ve oralarda halkın kemal-i sükûn ü adap ile tenezzüh etmelerine hiç bir şey denilemeyeceği vareste-i iştibâhtır. Fakat nedir o, bazı nisvânımızdaki acube-nümâ-yı redâet olan kıyafet! Nedir o, bazı zükûrumuzdaki lâkaydî-i rezalet!

Azizim!

Son posta ile gönderilen nevâziş-name-i dâderîlerini aldım.

[s.86]

Çiftlikdeki çobanlara ait ihtarâtınızın kehaya tarafından hüsn-i telâkki edilmesinden dolayı taaccüp ettiğimize hayrette kaldım. Çünkü saika-i sadakatle icra edilen ihtarât-ı halisaneyi öyle kibirli adamların hüsn-i telâkki etmesi kabil midir? Öyle adamların ahval-i lâkaydânelerine karşı – velev ki bir his-i melekâne ile olsun– ihtarât yahut muahezâte cüret edilirse insanın aleyhinde peyda-yı husumet ve ilkâ-yı mefsedet ettikleri çok kere görülmüş ve acı acı tecrübe olunmuştur. Binaenaleyh nice bu gibi bir netice-i müteessifenin zuhuru tabii addolunmuştur.

Mamafih senin gibi velinimetine sadakatle hizmet etmek isteyen gayretli, hamiyetli bir gencin o kadar münasebetsiz, usûlsüz muamelelât-ı müstebidâneyi görüp de müteessir olması kabil olamayacağını da itiraf ederim. Çe sûd ki insan böyle ahlâksız arkadaşlar içinde mevken mukadder buldukça ne kadar müteessir olsa, ne derece teessüf eylese semere-i ciddiyesini göremiyor. Öyle adamlar da zerre kadar namus ve gayret, cevher-i hamiyet aramamalıdır. Hiç hamiyet denaetle, sadakat hıyanetle kabil-i imtizaç mıdır? Bu gibi alçaklar talihlerine, mesalihlerine akıl ermiyor, şayet hususiyet-i ahvaline vakif olup arkadaşlarına söyleyecek olsan kimsenin kulağına girmiyor! Bu misillilere mümâşât edilirse (Hebenneka) derecesinde ahmak olsan bile yine seni dirayet, liyakat, nezaket, mizac-ı aşınay, filân gibi sıfat-ı memduhe ile tavsif, büyük büyük iltifatlarla taltif ederler. Haddizatında edep ve terbiyeden mahrum, her güne seyyiat ile melûf bir serseri bulunsan dahi onların indinde kemalât-ı insaniye ve meziyyât-ı âliye ile mütehalli Felatun addolunursun! [s.87]

Bir insan ki efâl u hareketinde vicdanına mütâbaat ve namuskârâne ifa-yı vazife vü hizmet etmek ister, hiç kabil midir ki onların nezdinde makbul olabilsin!. Sen keder etme, Allah rezzak-ı âlem, âlem de çile-hane-i beniademdir.

Beyt

Yârin hadeng-i gamzesi sine deler geçer
Sabreyle cevri ü mihnete serden neler geçer

1.53.2. – HASBİHÂL –

Ey cidar! Düşüne düşünce çıldırarak hâle geliyorum. Derd-i dili kime anlatayım. Bir yâr-i vefa şiar yok, bari sen dinle. Bilirim ki efkârımın, etvârımın nik ü bedini temyiz ü tefrik ile beni ikaz edemez ve müstefit eylemezsin. Fakat bir belâyı diğere duçar etmezsin ya!. Şu hâkdân-ı fenada kibr ü nahvet ve hırs ü rekabet-i hodbinânededen mütevellid igrâz-ı muhtelifle ile yekdiğerini bî-huzur ve seyyiat-ı menfureye sevk ü mecbur eden insanlar arasında bir dost-ı şefik, halis bir refik bulamadım.

Dost zannıyla mahrem-i râz-ı itti haz ettiğim edânî, bilâhare bir düşmen-i bî-müdanî oldu. Kemal-i şevk ile uzattığım dest-i meveddeti kelb-i akur gibi ısırıldılar!. Hayf sad hayf ki ebnâ-yı beşer, birbirini ızrar ve bir tarz-ı hannâsânede kâr etmek istiyor.. Nefret!. Nefret!. [s.88]

(İbni Kemal)in bir katiasını nesre tahvil edelim

Ey nur-i mücessem! Sana nev-nihâl-i bağ-ı melâhat demek hatadır. Şaşaa-i nazar-rübâ-yı cemaline müşabih-i nev-nihâlde eser-i letafet yoktur. Onun hüsn-i nazar-firîbi, mevsim-i latîf-i baharîde daye-i tabiatın bahş ettiği câme-i zümrüdünü ise senin melâhet-sima-yı lahutiyânen öyle allı, yeşilli câmelerin ârâyış-i adîsinden bala-terîndir. Bir fedanın mevsim-i hazandaki hâl-i üryanîsinde nazara hoş görünecek ne letafet var. Fakat, ey semin-beden! Sen candan tecerrüd eder isen... Artık o letafet tasavvur u tasvir olunamaz!

Salâhî

1.54. EBUZZİYA TEVFİK BEY EFENDİ’NİN MİTHAT EFENDİ’YE

MEKTUBU

– Mithat Efendi Hazretlerine –

İskender-i Yunanînin mezarı üzerinde muasırı bulunan hükemanın irat eylediği nutukları havi olan makale-i aliyelerini <Tercüman-ı Hakikat>te okudum.

İsimleri kaydedilen hekimler sırasında bir de <Solon> namı muharrirdir, muahezenizin nasıl bir eser olduğunu bilemem. Fakat şurasını pekiyi biliyorum ki <Solon> İskenderden iki yüz sene evvel dünyaya gelip gitmiş idi (Mn. 640 ilâ 599) ve yine bilirim ki <Solon>dan sonra o namda hiç bir hekim gelmemiş, gelmişse bile tarih bize bildirmemiştir.

Bir de Filotas'ın <İskender'in hâl-i hayatında bize bir ders-i hikmet/ [s.89] vermemiş olduğuna şaşmayalım! Meğer vefatı bize bir ders-i kâfi olacağını görüp duruyormuş!> kelimâtından ibaret nutku gerçekten riyakârâne bir tarzdadır. Çünkü Filotas Makedonya jenerallerinden* meşhur (Parmenion)un oğludur. Parmenion İskender'in tayin ettiği katiller tarafından idam olunmuştu.

İskender'den iki bin yüz sene sonra dünyaya gelenlere meçhul olmayan şu hakikat elbette Filotas'ın dahi malûmu olmak lâzım gelirdi. Bu hâlde bir insan babasını idam ettiren bir sitemkârdan ne türlü ders-i hikmet memul eder! Bâ-husus vefatının halka bir ders-i kâfi olacağını görüp duran bir adam şunun bunun kanına mı girmek ister?

Malûm-ı âlinizdir ki İskender'in Asya'da vefatı günü Diyojen* dahi Korint**de vefat etmişti. Faraza Diyojen sağ olmuş bulunsaydı da Makedonya jenerali tarafından o da sair filozoflar gibi meduven veyahut bilâ-davet naaş-ı İskender'in pîşinde hazır bulunmuş olsaydı, acaba ne yolda irad-ı makâl ederdi?

Hekim-i Müşarünileyh, mazbut olan mizacına göre, hiç şüphe etmem ki Osmanîlerin durûb-ı emsalinden olan şu <Yırtıcı kuşun ömrü az olur!> kavline muvafık bir sözle cihangirin mahiyetini tayin ederdi.

1.55. – CEVABI –

Azizim Tevfik!

Mecmua gelen 38'inci nüshasında bana şöyle bir mektup yazmış olduğunu/

[s.90]

* *General (N.Y)*

* *Diogenes (N.Y)*

* *Korinth (N.Y)*

gördüm. Evvel be-evvel heber vereyim ki senin tarafından <Makale-i aliyelerini> gibi tabirlerle ve cem-i muhatab sîgasıyla hitaplara duçar oluşuma kahırlandım! Senden <Senli benli> mektublar almazsam çıldırıya sevdiğim sade ve halisane sözlerle kimden nail olayım?

İskender-i Kebir'in mezarı üzerinde söylenen nutukları hangi muahezeden aldığımı soruyorsun. Muahezemi sana haber vereyim de şayet mecmuan için istifade edersin:

<Bilsimon*> isminde biri almış eline ... Makası!.. Evet, kalemi değil, bir zamanki <Kurye Doryan*> gazetesinde başmuharrir olmaya şayeste bir makas almış! Nerede bir tuhaf şey görürse kesmiş. Gazetelerde bulmuş kesmiş, mecmualarda bulmuş kesmiş, asar-ı üdebada bulmuş tarihlerde bulmuş, hâsılı her nerede tuhaf bir şey bulmuş ise kesmiş. Sonra tutup <Tuhaflıklar Hazinesi> diye bir kitap çıkarmış.^[1]

Ben de İskender'in mezarı üzerinde Söylenmemiş denilen makaleleri işte bu kitabın zeylinde 39 numaralı sahifede gördüm; hoşuma gitti tercüme ettim.

Sen böyle makaleleri güzel tenkit ediyorsun. İskender'den iki asır evvel dünyaya gelen Solon ile İskender'in vefatı esnasında vefat eden Diyojen'in nasıl olup da o cihangirin mezarı üzerinde nutuk söyleyebilmiş olduğunu makam-ı tenkidde irat eyliyorsun.

Güzel tenkit! Fakat düşünmedin mi ki bazı erbab-ı kalem bir meyyiti değil/

[s.91]

bir takım hayvanat-ı gayr-i natıkayı bile söyletiyorlar! Kudemadan (Ezop*) yenilerden (Lafonten*) kurtlara, kuşlara bunca hikmetler söyletmişler!

Bâ-husus ki bunca hükemanın toplandıkları bir hükümdar cenazesinde elbette yüzlerce serdarlar, binlerce dostlar dahi mevcut olacaklardır. Öyle bir debdebeli günde <Hekim>liğin cümle-i levazımdan olan belâgat ü fesahatını halka göstermek için kemal-i azemet ü iclâl ile ortaya çıkan Solonlar filanlar yutkunup yutkunup da

* *Billsimeun (N.Y)*

* *Kouriyе Deaurian (N.Y)*

[1] Bu kitap <Lö trezor – de – Bonmo (Le Treseaur de Bonnie)> olacaktır ki asar-ı âcizanemden olan <Gencineye-i Letâif>in ismi bundan iktibas olunmuştı.

* *Aisopos (N.Y)*

* *Jean de La Fontaine (N.Y)*

yedi sekiz kelimededen ibaret bir söz mü söyler? Telgraflarda yirmi kelimenin şu kadar kuruşa olması hasebiyle kırk defa kelime sayan muharrirler bile ihtisara bu kadar ehemmiyet vermezler. Kelâm-ı Arap'ta ihtisar-ı matlup olduğu hâlde de bir hatabe bu kadar kısa olamaz. İskender'in hemşehrilerinden ihtisara harf-be-harf hecâ-be-hecâ riayet eden kavm dahi bu kadar kısa söylemez.

Demek oluyor ki sahib-i hayalin biri İskender hakkında bir takım mütalâalar serdetmek istemiş. Bunların her birini bir hekimin ağzına sokup bade oradan çıkarmak için, gelmiş gelecek, hükemâyı kendi hayal-hanesinde kazdığı mezar-ı İskender üzerine toplamış o makaleyi yazmış sonra da Bilsmon'un makası makaleyi keserek nihayet Ahmet Mithat'ın kalemi onu Türkçe'ye tercüme eylemiş.

İşte hakikat-i hâl bundan ibarettir. Sen bana mektubunu mecmuanla göndermiş olduğun gibi ben de sana cevabımı işte Tercüman-ı Hakikat'le gönderiyorum. Baki hulûs ü uhuvvet! [s.92]

1.56. ŞAİR-İ HİKMET-MEÂSİR ARİF HİKMET BEY EFENDİ'NİN BİR MEKTUBU

Huruf-ı âliyâtın sûtûr-ı sâfilâta nüzulü kabilinden olarak bu kere misal-i nur-ı şühût şaşaa-pîrâ-yı vüsul-i vürut olan ihsan-name-i kutsiyet allâme-i fahimanelerinin mütalâa-i mezâyâ-yı kerimânesiyle bir mertebe mütelâkki-i feyz-i nâ-mütenâhî oldum ki her kelime-i keramet-penâhı inzâr-ı ihlâs-âverâne-i ahkarânemde esrar-ı envar-ı kemal-i Allah'ı izhar için birer mirat-ı tecelli görünerek sevâd-ı safahatında bârika-gîrâ-yı iltifat olan lemât-ı mekârim-i âyâtı müşahede ettikçe gâh alâyim-i sürurun galebât-ı cezbâtıyla gaşy ü mahv, gâh nesâyim-i huzurun nefhât-ı reşhâtıyla safa-pezîr-i sahv olurum

Kalbimce şu letâif-i hâlâtı görüp kendimi ba'de'l-fenâ makam-ı beka-billaha suûd eylemiş bir salik-i hayret-i mesalike benzetirdim ve öyle sevinirdim ki bilâ-ihhtiyar icra-yı vücudumun ... vadilerinde manevî bir lisan-ı hakikat-ı beyan ile mahmidet-güzâr-ı mesârîr olduğunu hissederdim. 'Ale'l-husûs o name-i saadetin fatiha-ı fütûh-ı iştimâli olan

<Gayri felekte dîdesi rûşen-i velâyetin>

Zeminindeki sâniha-i âle'l-âl ne derece neşe-bahş-ı dil-i pürmelâl olduğunu tarife muktedir olabilsem ifaza-i ruhaniyetle kâşane-i derunumu ham-hane-i eleste döndürdü demeye özenirdim.

Elhâsıl saye-i füyûzat mâye-i kerimânelerinde tab-ı bî-mecâlim tevârüd-i tulûat ile o kadar mali oldu ki derhâl 'alâ tarîki'l-irticâl:

<Ey dâvir-i güzîde-i devrân-güzâr-ı feyz,

Allah müstedâm ede ikbâl ü devletin>!

[s.93]

Himmat seninle eylesün âlemde istihâr

Sensin medâr-ı mefhareti ehl-i himmetin

kıtası nakş-efgen-i hayal olur olmaz:

Ey hâme, kes uzatma zebân-ı talâkatı!

Zira kesildi nâtıkamın tâb ü takatı

beyti mürtecelen ve müteakiben zamîme-rân-ı makâl olup tasdiden ihtirazen onu hüsn-i hatime-i hasb-i hâl-i ittihaz eyledim. Yoksa Nefî merhumun:

<Bu da tesîr-i şevk-i iltifâtındır ki tek durmaz

Eder sihr ile hâmem hamle ejderhâ-yı Mûsâ'ya>

dediği gibi, bâis-i taciz olmayacağını bilsem, bende-i naçizinizin dahi şabede-i sühanda ne sanatlar gösterebileceğini bilirsiniz....

Arif Hikmet

1.57. SAMÎ PAŞA'NIN SADR-I ESBAK MUSTAFA NAILÎ PAŞA'YA BİR TEZKİRESİ

Es-selamu aleyküm. Ve's-selâmetü ileyküm ve'l-âfiyetu ledeyküm ve'l-izzetu ve'l-ikbâlü beyne yedeyküm!

Geçen gün hatır-ı âcizanemi sual buyurdunuz. Daima hatırınız gülşen saray-ı inbisat olsun; pür-neşât olsun. Mersûl-i bendeniz geldiğinde uykuda bî-hod idim; âlemde nâ-bûd idim. Durmadı gitti; işi bitti. Bade uyandım; yastığa dayandım. Haber verdiler rayiha-i selâm-ı samileriyle gönlüm münşerih oldu; pek müferrih oldu. Cevab-ı/ [s.94]

teşekkür verecek oldum. Gelen adam gitti dediler. Kalem sağ olsun dedim. Gerçi hastayım; dil-şikesteyim. Lakin muhabbete dil-besteyim.

Aheste aheste bir teşekkür-name yazmaya tahrik-i enamile ikdam ettim; ziyade ihtimam ederim. Enamil süst ise gönül dürüsttür.

<Gönül imlâya kadir mi? Kuva azaya kahir mi?> dediler. – <Çocuklar, gafilsiniz; surete mailsiniz. Bilmez misiniz ki <Saraylı maâllâh gönüldür> hususâ bir

gönül ki süllâf-ı muhabbetle mest-i ser-gerdan olur; yâr özleyip giryân olur, böyle gönle imlâ nedir? Dünya ve mâ-fi-hâ nedir!

Dedimse de unufvân-ı şebab bu sözleri sarîr-i bap, tanin-i zebâb gibi dinletir; üftâdeyi inletir.

Her ne ise, sözü uzatmayalım; intiha aratmayalım.

Malûm-ı âli-i âsafaneleridir ki alüfte-i ülfet, aşüfte-i sohbet, esir-i muhabbet bir bendeyim; pek efgendeyim. Selâm-ı afiyet-i bahşânızın şeker ve sipâsını edadan sonra iltikâ-yı tesliyet-nümânızı da rica ederim. Çünkü bedeniz gidemem; tahrik-i kadem edemem. Teşrifte râğbet buyurursanız İhya-kerdeniz olurum; sıhhat bulurum.

1.58. FAHRÛ'L-ÜDEBA EKREM BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN YİRMİ BEŞ SENE EVVEL –BİR CAMİ-İ ŞERİF İÇİN LEVHA TAKDİMİNE DAİR– YAZDIKLARI RİCA-NAMEDİR Kİ YADİGÂR-I ŞEBABLARINDANDIR

Cenab-ı tesis-ferma-yı ibadethane-i dünya, Celle Şânühü ve Tealâ, velinimet-i bî-minnetimiz şehriyar-ı meali şiar Efendimizle berabeb âleme mahz-ı hayr olan vücud-ı/ [s.95]

behbûd-ı ismet-penâhilerini nagamât-ı ezan-ı Muhammedî tanin-endaz-ı mesâmi-i enam ve salât-ı hamse baki vü ber-devam oldukça; hâsılı cihan durdukça ârâyış-i gülşen saray izz ü afiyet ve kâffe-i amal ü makasid-ı hayriye-i cenâb-ı veliyetü'n ni'amîlerini ayine-i husul ü teyessürde cilve-ger eyleyerek kalb-i pak-i tâbnâk-ı devletlerini mâl-â-mâl ferah ü meserret buyursun âmin.

Nam-ı namî-i cenab-ı ismet-penâhilerine olarak saye-efgen-i saha-i inşa vü ikmal olan nev-cami nev-tarh-ı bî-baha, ki kubbe-i tak-ı muallâsı beraber sipihr ü hem-şekil-i hilâl olan zerrin-i ilm-i menâr-vâlâsı hased-efrûz-ı mâh ü mihrdir, her hususta mazhar buyruldukları tevfikât-ı celile-i cenab-ı semadânîye dâl ü mubahat-engîz-i umum bendegân-ı halis-i elbâb olmakla be-lutfâ Teâlî daha böyle nice nice tesisât-ı hasene vü hayriyeye mazhariyetleri dua-yı icabet-i intimâsıyla tebrik ü tesîde mufavvakiyet-i cedide-i cenab-ı ismet-penâhilerine iptidar ve cami-i envar-ı lâmi-i mezkûre talikine müsaade-i ihsan-ı âde-i cenâp veliyet'ün na'amîleri müteallik

buyrulmak istirhamıyla bir kıta tuğra-yı garrâ levhasının pişegâh-ı merâhim-penâh-ı ismet iktinâhlarına takdimine ictisâr olunmuştur. O bapta

1.59. NAZİF ÂMEDÎ'NİN TAZİYETİ HAVİ BİR MEKTUBU ^[1]

Kâsidân-ı ahbâr-ı matem-engîz ... Efendinin mâh-ı şebistân-ı hayatı hadd-i muhâka resîde ve çirk-ab-ı alâik-i dehr-i deniden dâmen-i çîde olduğu haber-can-ı suzunu neşr etmekle dil-i matem-zedeyi garîk-i bahr-ı ahzân eylemiştir. <İnnâ lillah...> ayet-i kerimesini tezkâr ile teskin-i tâb-ı derun etmek şerait-i ehl-i imandan/

[s.96]

binaenaleyh <İnnemâ yuveffâ...> nas-ı şerifiyle itfa-yı nâire-i elem ve itmam-ı hüzn ü matem eylemek lâzımedendir. Hemen Cenab-ı Hayy-ı Müsteân merhum müşarünileyh mevâid-i ravza-i rıdvân ve avâid-i nimet-i gufran ile mütelezziz ü mütenaim oldukça bakilerini sıhhat u âfiyetle menus buyursun.

1.60. DİĞER

Taziye-namenin dert tazelemekten başka bir işe yaramayacağını bilirim. Ne çare ki vezâiften bulunmuş da onun için birkaç lâkırdı söylemek istiyorum. Söyleyeceğim şeylerin de tecdid-i keder edeceğini bilirim. Haydi o kederine teceddüd etsin!

Merhumun acısını unutmak zat-ı âlinize değil, iki üç kere yanına girip çıkmak şerefine nail olanlara bile bir büyük küfrân-ı nimettir. Vücut-ı mübareki yerlerde yatıyorsa hulâsa-i insaniyeti olan mekârim-i ahlâkının yâd-ı hazini de bizler toprağa girinceye kadar gönlümüzde yatacak. Şu kadar ki gözyaşı ile cenaze yıkanmaz. İnsan kendini itlâf etmekle hayatı mevtalara intikal etmez.

<Kendi vefat ettiyse hatırı da vefat etmedi ya> meselini elbette bilirsimiz. Mutlaka ruh bakidir. O ruh-ı mübarek ise sizin değil küçük bir bendesinin bile etrafından ayrılmaz. Hayatında bir musibet için ne kadar keder edebilir idiyiseniz

^[1] Diyarbakırlı Sait Paşa Hazretlerinin pederi Nazif Efendidir.

mematında, kendi hatırına riayeten, ondan ileri gitmemelidir ki ruh-ı kerimi ahirette sizin dünyada bulunduğunuz hâli düşü-/ [s.97]

nerek muazzep olmasın. Bundan başka Mustafa Paşazadelik ne demek olduğunu yâr u ağyara karşı göstermek her işten, her vazifeden mukaddemdir.

Şimdi merhumun mevkiinde siz bulunuyorsunuz. Onun irtihaliyle herkese nam-ı âlisini unutturmamak, o kadar büyük bir zatın bedel-i müşahhası olmak lâzime-i şükranınızdır. Bu da sıhhat-ı vücut ile olur. Efendimiz ise kendinizi bütün bütün kedere verince vücutta sıhhat kalmaz.

Gayret, beyim! Hanedanınızın izzet ü şanı şimdi sizinle kaim olacak. Tahsilinizin bir semeresi görülecek ise şimdi görülecek. Dünyada eğlenince, ferah ne kadar serû'z zevâl; belâ u musibet ise ne derece ciddi bir şey olduğunu acı bir tecrübe ile anladınız. Siz bu gün merhumun kaim makamısınız. Kaviyyen ümit ederim ki hepimiz yanınıza geldikçe kendimizi merhumun huzurunda kıyas ettirirsiniz. Baki ...

**1.61. ŞAİR ULVÎ MAKÂL ABDULHAK HAMÎT BEY EFENDİ'NİN
<VASITA-İ SERVET> NAMINDAKİ TİCARET VE ZİRAAT GAZETESİ
MÜDÜRÜNE YAZDIKLARI BİR MEKTUB-I TEBRİK-ÂMÎZ**

Ziraatla ticaret mevcudat-ı medeniye'nin zevahiridir. İlmin, marifetin ameliyyâtıdır. Ziraat, toprak kazıp elmas çıkarmaktır. Ticaret, demir satıp altın kazanmaktır.

Tabiatıyla sanatı birbirine mezc etmek ziraatla ticarettir. Ticaretgâh olan bilâd, dünyanın en büyük şehirlerindeki ziraatgâh olan arazi hep/ [s.98]
onların civarında bulunur. O bilâdın, o arazinin her biri ziraat ve ticaretten istihsal olunan menafiin berâhîn-i mütenevviesini ihtiva eder.

Londra ticaretgâh olduğu için büyüktür: Mamure-i medeniyet namını almış. İngilizler mail-i ticaret oldukları için zengindir: Cihanın her köşesinden bir maden-i servet çıkarmışlar.

Ziraat ticaretin iptidasıdır. Ticaret ziraatın muktezasıdır. Servet ü bereket ise bu iki fiil-i hayrın netice-i bî-nihayetidir. Ziraat ikdam, ticaret muvaffakiyet, servet mükâfattır.

Viyana'da <Brater*> ziraat eseridir. Paris'te Ekspozisyon* ticaret yadigârıdır.

Ziraat bir sahradır ki ticaret sayesinde bir bahçe hâline girer. Ticaret bir bahçedir ki ziraat feyziyle mahsuldar olur. Servet bir definedir ki –ekseriyet üzere– o bahçenin altında zuhur eder.

Meçhul olan istikbal ticaretle temin olunur. Fâni bilinen mâzî ticaretle avdet eder.

Bir çiftçi mensup olduğu devlete bir asker neferi, bir ilim talibi kadar hizmet etmeğe kâfi bilinmiştir.

Erbab-ı ziraat asarını safahat-ı zemin üzerine yazmış üdeba-yı tabiiyedir. Bir saksı çiçek ziraattır. Bir nebatat sergisi yine ziraattır.

Bahçıvan üstad-ı kudretin hâme-i zihayatıdır.

Bir tacir, müteallik olduğu aileyi; tüccar bulunduğu milleti İhya eder.

[s.99]

Küçük bir dükkân veya bir ev ticarettir. Büyük bir fabrika veya bir şehir yine ticarettir.

Bir zerrâ, türap üstünde olan muharrerâtına her yerde kâri bulur. Bir tacir, dünyanın hiç bir tarafında ecnebi kalmaz.

Bir münşi, bir âlim bir zabıt gurbette açlıktan ölebilir. Ziraat ve ticaret mektebinden çıkmış bir adam için mevtten başka hâil ü hâil yoktur!

Şiir fikirdir; ziraat ve ticaret fiiliyattır: Fikir her yerde satılmaz; fiil her yerde geçer.

Bir kitap daima anlaşılmaz, bir tarla daima anlaşılır.

Erbab-ı tetkik ziraatla ticarete o kadar ehemmiyet vermiştir ki bu gün ziraata <Fen> Ticarete <İlim> ıtlak olunur. Bu fen ile ilmin kütüb ü mekteb ü kâtibi vardır. O kitapları okuyan, o mekteplerden çıkan mevcudatı mütalâa eder. Mütalâası da her nazarda hem nefsine hem ailesine fayda-bahş olur.

* *Prater (N.Y)*

* *Exposition (N.Y)*

İşte siz <Vasita-i Servet> namıyla Osmanlılar için bir ziraat ve ticaret gazetesini çıkarıyorsunuz. Himmetiniz meşkûr olur. İhvan-ı vatanımıza o mekteplerin usul-i tahsilinden, o kâsiblerin netâyic-i kesbinden bahsedeceksiniz; muvaffakiyetiniz temeni olunur. Gazetenizin her nüshası bir (Vasita-i Servet)dir; ziraat ağaçtan bir yapraktır, ticaret kitaptan bir sahifedir*. Sizi tebrik ile kesb-i messâr ederim. [s.100]

1.62. BİR VAKFİYE MUKADDEMESİ^[1]

Zilâl-i uzûbet mail-i saffet iştîmâl-i hamd, ki çeşme-i ‘aynü’l-hayât kulûb-ı ehl-i yakindir, destyârî-i vefk-i tevfik ile cedâvil-i elsine-i mümin üzere cari ve nesim-i amber-şemim-i sena, ki havz-ı lebrîz-i pür-feyz dil-i ehl-i dindir, feyzân ettikte riyaz-ı sine-i teşne-lebân-ı melek ü melekûta sâri olur. O bağbân-ı gülşen fitrat ve mühendis-cünbân-ı cinân-ı hilkatın, mimar-ı suh-ı tak-ı eflâk, vâzı-ı mamure-i hâk –Cellet zâtuhu ‘an derki’l-idrâk– Hazretlerinin saha-i çemen-zâr-ı dergâh-ı rahmet mesahalarına hezar-i acz u iftikâr takdimine cüret olunur.

Hamden lillahi’l-vâkıfî’l-ahvâl, daimen bi’l-guduvvi ve’l-âsâl dürûdi müte’âkibi’l-vürûd, ki muattar-ı saz-ı meşâmm ehl-i din-i akıbet-i mahmuttur, o menassa-niştîn-i sadr-ı istifa ve şâri-i şeriat-ı garrâ (Muhammed Mustafa) ve resul-i müctebâ –Sallalahü aleyhi ve selem– mâhabbeti’r-rîhu’s-saba, o mazhar-ı kavli pak-i <Levlâk>, o mahzen-i sırr <Mâ arefnâke> Hazretlerinin ravza-i şeref-nâk ve hücre-i tâbnâklarına çemen çemen ve dâmen dâmen kemal-i edep birle arz olunmaya cesaret kılınır. Ve güllâb-ı sitayiş-i habâb-ı pür-sevap, ki neşr-i fevâyih-i mankabet-i levâyih ettikçe rutubet-bahşâ-yı dimağ-ı mümindir, şişe-i cinân ve lüle-i zebandan efşân-ı merâkid-i ashab-ı bâ-safa ve hâb-gâh-ı âl-i abâ –Rıdvânu’l-lâhi Te’âlâ ‘aleyhim mâdâmü’s-subhu ve’l-mesâ– kılınmaya ictirâ olunduktan sonra badi-i meymenet mübâdî-i sûtûr bendî-i tahrir ü inşa ve bâis-i celîl ül mebâis nush-i hilkat-i huruf u imlâ budur ki: [s.101]

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “sahika” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “sahife” olmalıdır. (N.Y)

^[1] 1109 senesinde yazılmıştır.

Bilfiil muhafız-ı velâyet kesîretü'l-berekât (Basra) olan destur-ı Hurşid-i menkabet, vezir-i kamer-talat, müdebbir-i ata redd-i fitnat, müşîr-i müşteri tedbir, sahib-i kalb-i cebir saadetlû Hüseyin Paşa –Kesera'l-lahu hayrehu vaffere min fadli ecrihi– Hazretleri gerdani-i dünya mânend-i dolab-ı hevâ bî-beka ve âsiyâb-ı mütezelzilü'l-aktâb gibi medar-ı fena olup sakinân-ı ribât-ı harab-ı abadî kabile-i râhile ve naîm-i ayş u işreti zilâl-i zaile olduğuna dürbin-i iman ve ayn-ı yakın-i pür-ikan ile mütebassar olmakla <El-sadakatü fidyetün li'l-me'âsî> mefhumuna câzim ve <Mâ tukaddimû li enfusikum min hayrin ...> nizam-ı muciz intizam-ı terğîbine azim olup <Elhamdu limulhimi'l-mekârim –Ve'ş-şükru li-sahibi'l-merâhimi> Agâzesiyle tashih-i niyet-i tavviyet ve akd-i serîre-i pür-saffet ile meclis-i şeriat-ı garrâ-yı Muhammedî ve mahfel-i nezaret-pîrâ-yı Ahmedî –Aleyhi efdalü't-tahiyya– da vefk-i meram üzre vakf-ı atiu'l-beyanı teslim ü tescil ü tesbîl-i delilin lâzım-ı lüzum ile tekmile nasb buyurdukları mütevellîiemin –Şekkera'l-lâhu sa'yehu – mahzarında ittifak-ı bâtın ü zahir ve safa-yı niyet ü hatır ile ikrar-ı sahih-i şerî mutazammın-ı takrir-i kelâm-ı hacceste nizam ve itiraf-ı sahih-i meram-ı ferhunde encam etti ki ...
İlâ ahire

1.63. BİR MEKTUB-I LETÂİF ÜSLÛP

Dâhil-i halka-i meclisiniz olanlardan her kimi gördümse halka-begûşunuz olmuş buldum. Min cümletihim Revnakî Osman Efendi kardeşimizin muhsinat-ı etvâr-ı dil-rübânızı kuvvet-i namiye-i hayaliyesinde tecessüm eden hüsn-i Yusuf'a kıyas ile ezyâf-ı/ [s.102]
Züleyhâ gibi enamil-i akl ü idraki barîde-i sikkîn-i hayret eylediğine ve evsaf-ı cemilenizde bilâ-fasıla mediha-serâ olduğuna mütefattın oldum. Hele Uzun Mustafa mithat ü tahtınızda olmayı başının arşa erişmesine delil-i ittihaz etmekle çemen-safa-ı vasfınızda serv gibi ser çekmiştir. Uzun Mustafâ'nın zülf-i hûbândan etval ü dirâz ü muris-i behçet ü ihtizaz olur hâlâtı arz u ibraz olunacak rütbelerde değildir. Keramete dair itimat olunmayacak işleri vardır. Meselâ nîş defterdarlığından infisâlı vaktine kadar sevâd-ı ceride-i amâli olan evzârı süyûl-i istiğfar ile şüst ü şû edip şimdi âstîn-i zühd ü veradan izhar-ı bâzû-yı velâyetle ibraz-ı hareke-i keramet ederek rûy-ı

baharda bast-ı seccade-i nebâhat birle sütun-i keştî-vâr-ı kamet-i vâlâsını izhar edip başka yüzden bir bûy çekmiştir; evvelki Uzun Mustafa değildir; görseniz itimat etmezsiniz. İtimat olunmayacak kadar da var ya! Bendeniz dahi vareste-i zunûn olmadığından

<Ez-siyehkârân hadis-i tövbe cürm-i dîğereş
Câme-i hod-râ ezân bihter ne-şevîd külhânî!>

ile mukabele ettikçe onlar çîn-i cebin-i celâl ile

<Cihân halkı şu denli münkir olmuştur kerâmete
Nedir bu fi'l-i münkir? Der, eğer mevtâyı söylesek!>

tevbihî ile müdafaa ederler! Hele Efendim, Mustafa'nın ahvali medd-i rişte-i iştiyakımızdan mümted bir mana olduğundan varaka-resânın pâder-rikab olduğunu da Revnakî Efendi haber verdiğiinden kasr olundu. Fima ba'd dahi bende-i dildâdelerin kenare-i evrak-ı mânendi beride-i mikrâs-ı nisyan buyurmamaları mütemennadır... [s.103]

**1.64. RİCAL-İ DEVLETEN VE KUDEMÂ-YI MÜNŞİYÂNDAN
DEFTERDAR AHMET NAZİF EFENDİ'NİN TEVBİHİ HAVİ BİR
TEZKİRESİ**

Birkaç günden beri defterdar kapısına adem-i teşrifleri muhakkak olmaktan naşı galiba bir maslahat-ı mühimmeleri zuhur etti za'mıyla mühr-i zen-i leb-i sükût olmuşuk. Ancak iki zatın birden teşrif etmemesi mahzâ ittifaka ve belki Ramazan-ı Şerifin takarrübü cihetiyle keş-i sahra hikmetine mübtenî olmak varid-i hatır olmuştur. Cenab-ı şerifinizin mansıbı hasret-keş-i hâcegân-ı münasipten iken adem-i rağbetleri kûş-i evliya-yı nemâya resîde oldukta müstelzim-i su-i zan olmak umur-ı zahireden olduğundan gayrı iki zat-ı büzürg-vârın maa'l-havaşî kapıya adem-i tenezzüleri fî'l-hakika memuriyetinizin revnakına kedad-ı âver olup binaenaleyh fima ba'd hevâ vü hevese tebaiyyetten dâmen-keş-i ferâğ ve 'alâ mâ cerea'l-'âde tatillerinden maada kapıyı terk ile mahal-i havadis ve sürâğ olmamaları hususî hayır-hâhlığımız hasebiyle ifade olunduğu malûm-ı şerifleri olmak için tasdie iptidar olundu.

**1.65. MÜŞARÜNİLEYHİN ERZURUM VALİSİ DARENDELİ MEHMET
PAŞA'YA YAZDIĞI TEBRİK-NAME**

Cenab-ı müfidi'l-cûdi 'ale'l-âfâk, ziynet-i bahşende-i âsmân-ı nüh tak –'Azze şânühu ve celle sânauhu– Hazretleri medar-ı kârhane-i nizam-ı enam ve mâ-yekûlu aleyhi hassun ve âmmun olan zat-ı sürûşî sıfat-ı desturîyelerini meda'l-'avâm/

[s.104]

Vesîletu'l-husûl-i meram her nâ-kâm ve zarîatü't-teyessür mehâmm-ı devlet ebed-i kıyam etmek ediyesi zebân-ı güzâr-ı istimrar olduğu hitamdan maruz-ı abd-ı müstehâm budur ki:

Erbab-ı neam ü mürüvvet ve ashab-ı fazl u inayetin memnun ve mahcubu olan zevata, tahdisen li'n ni'am, tedarik-i pâdâş u ceza ehemm olduğuna binaen bu kerem-dide-i şâkiri'l-mesaileri dahi telâkki-i mâfât kasdıyla tercüman-ı esrar-ı derun olan lisan-ı hulûs-i nişan ile dua-yı beka-yı ömr ü devlet ve sena-yı menkabet-i zat-ı

kerûbî sıfatlarına leyl ü nehar müdavim ve iltimâ-ı neyyir-i ikbal ü saadetlerine nazara ber-endaz-ı mülâzım iken, bi-hamdihi sübhânehu ve Teâlâ, hulûs-i kalb-i saf-ender-saf eseri olmak üzere hakk-ı devletlerinde inzâr-ı atıfet-i şehriyarı cilve-nümâ olup o havaliyede olan kâffe-i ser-haddâtın umur-ı dakika ve celilesine nezaret ve mehmâmm-ı lâzımet'il ihtimamını rüyet etmek şartıyla eyalet-i Erzurum behçet-i rüsûm-ı savb-ı mekârim evb-i hidivanelerine avâtıf-ı illiye-i Hazret-i Tacdârî'den tevîz ü tevcih ve kadr ü şan-ı devletleri kemâfi'is sabıkî terfî ü tenvîh kılındığı nevîd-i meserret-i bedîdî sâmia-i çakerîyi müşennef ve eviye-i ihbar olan kûş-i hakikat-ı benevşi müşerref eyledikte:

<Fetekâseme'n nâsü'l-masarrata beynehum
Kısmen fekâne ecellühum hezzen eben>

medlûlu üzere müteşerrifan-ı şerefât-ı câh u ikbal ve münteziran-ı sûtû-ı mühr-i iclâlleri olan zevat-ı hulûs-i sıfatın cümlesinden efzûn-ı tahsil-i meserrât gûnâ-gûn ve kesb-i dest-mâye-i neşât-ı derun etmiştir.

Cenab-ı Hakk mansıb-ı mes'utların herhâşta mübarek ü ferhûnde edip/

[s.105]

muvati-i huyûl-i câh u ikballeri olan memalik ehalisini zîr-i cenah-ı atıfetlerinde çar-ı bâliş-nişîn-i itmiân u refâhiyet ve mütekkî-i visade-i asayiş ü istirahat eyleye âmin.

Tebrik ü tehniye-i mansıb-ı esna ve arz-ı dua-yı bî-riyaya iptidar-ı müterettibât-ı zimem-i bendegân-ı hulûs-i şiar olduğu bahanesiyle tasdie ictisâr olundu: İnşallahu Teâlâ ledâ şerefi'l-vüsûl bu abd-i âcizleri dua vü senalarında zerretü mâ tecviz-i kusur etmeyip anbean neşr-i muhsinat-ı âsafanelerinde tağyir-i üslûp ve temyîl-i efide vü kulûb etmediğim mevrîd-i füyûzat-ı nâ-mütenâhî-i İlâhî olan zamir-i levh-i aşınalarına aks-i endaz-ı vuzuh oldukça hakk-ı âcizanemde ilâ yevminâ hazâ bî-dirîğ ve mebzul olan merâhim-i bende-nevâzîlerin kemâkân ebkâ ve gâhice kerem-name-i sâmiyeleriyle ser iftihar mı mevsûl-i küngüre-i molla-i alâ buyurmaları babında ...

1.66. MOLLA CÂMÎ HAZRETLERİNİN BİR MEKTUBU TERCÜMESİ^[1]

Kad câenî kitabı müstecmiu'l-fedâili
Min mercii'l-ahali, bel mecmâu'l-efadili

Nazm-ı bedî' ve nesreş herkes şenîd goftâ
Lillahi hayru nazımın lillahi dürru kâilin!

Kendim için bir şeref-name addettiğim mektubunuza karşı hakkıyla ifa-yı şükran edebilmek bu bapta acizimin insilâbına tevakkuf eder. Havi olduğu letâifin şerhi ise hiç haddim değildir. **[s.106]**

O, ne sevimli namedir ki açıldıkça çeşm-i remed-i didemi tenvir ediyor; kapandıkça dil-i remîdeme taviz oluyor.

Unvanı unfuvân-ı civanîyi andırır; mazmûm-ı rengini ümit kadar şirindir; sevâdını hamil-i nur görüyorum; beyazını matla-ı sürur buluyorum. Fatıhası fütuhât-ı ebediyyeden bir nişandır; hatimesi saadetle hatm-ı hayattan müjde-resândır. Arzı âşığın maşukuna arz-ı niyazı, matla-ı erbab-ı sıfatın ömr-i dırazı kadar dilkeştir.

El-kıssa bitûliha eger ömr-i dirâz
Der-mülk-i suhanverî Rûm şîb ü firâz

Ta kerde be-vasfî ân yeki menzîl-i tayy
Ahir be-karargâh-ı acz-i âyem bâz

O iltifat-namedeki letafeti tarif-i vakia muhaldir. Fakat sizin için gönlümde sakladığım muhabbeti tavsif de ona bir misaldir.

^[1] *Dipnot Yok (N.Y)*

Ân teşne-leb ki râheş zed lutf-i nîm katre
Çün arzu na-bâ-şed ser-çeşme-i zelâleş
Her zerre aks-i Hurşid-i ân-ra ki kerem-sâzed
Ne-buved aceb ki sûzed Hurşid-i bî-zevâleş

Bu hâlde inân-ı beyan-ı semt-i ihtisara tevcih olunmak tabii görünür.

Çü ne-buved gayet kârî pedidar
Tekâid-i maslahat bâ-şed der-ân kâr

Şurası da var ki şimdiki hâlde senem altmışı* aşmış, yetmiş kavuşmak üzere bulunmuştur.

Ne mütehayyilemde kuvvet kaldı, ne de müfekkiremde teemmüle tahammül kaldı. [s.107]

Rişte-i nazmım incele incele üzüldü, sabha-i nesirim koptu, dağıldı; meydan-ı kafiye daraldı, saz-ı sec'im ahenkten kaldı; şevk-i tab'ım kırıldı.

Ne kimse ile bir kârım, ne de bir kârda kararım yoktur.

Her neye rabt-ı kalp etmek istiyorsam çok geçmiyor terki vacip olduğunu görüyorum.

Hâlâ bana lüzum-ı hakikisi olmayan şeylerle iştilal ediyorum da derece-i lüzumunu <Onsuz olamam> tabiriyle bir dereceye kadar ifade edebileceğim şeyden baîd bulunuyorum.

Maksud-ı can, derun-ı dil ü didemde olduğu hâlde ben nâ-bînâlığımdan naşi dide gibi gibi mütecessisâne her köşede dönüp dolaşmakla uğraşıyorum.

<Yâr der can ve dilem der-talebeş ser-gerdân
Seyr-i mecnûn sûy-i her vadi ve Leylî der-hayy>

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "alsımışı" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "altmış" olmalıdır. (N.Y)

Hazret-i Zülcelâl hakkı için bir saat olsun şu vücud-ı mecazîden kurtularak maksud-ı hakikiye karışmak nice dünyevî, uhrevî saadetlerin cümlesine nail olmaktan bin kat alâdır.

Ey mânde derîn renc-kerde bend behîç
Beküste ziyâr kerd peyvend behîç
Yârest heme ve anca be-cüzvey hîçest
Ta key bâşî ez-heme horsend behîç

Ebu Ali Sakafî meclisinde ekseriya <Ey heme-râ behîç be-furûhte ve hîç-râ be-heme harîde!> hitab-ı mürşidânesiyle tahrîk-i zeban-ı hikmet ederdî.

Şeyh Şiblî'ye <Derece-i ulyâ-yı tahkike vasıl olduğun hâlde niçin müsterşidine ifade-i hakâyık etmez, sükût edersin?> سوالini/ **[s.108]**
irat eyledikleri vakit <Kalbimin bir lahza terk-i mâsivâ ederek huzur-ı Hakk'ta bulunması nice ulûm-ı evvelin ü ahirîni öğrenip öğretmekten evlâdır.> cevabını vermiştir ki elhakk-ı muhakkakânedir.

Yine ona birden biri demiştir ki: <Lean teride himmeteke ilâllahi sâ'aten hayrûn leke mimmâ tal'at 'aleyhu'ş-şemsu>

Evet, bin türlü alayîşe müstağrak olan bu hâkdân-ı fâninin huzur-ı kalb-i devlet-i celilesine nisbetle ne kadar olabilir?

Bu sözleri arz edişim kendi hâlîme acıdğımdandır. Yoksa

Hacet-i tembih nîst arif-i agâh-râ

<Nefahâtu'l-üns> unvanıyla ürefâ-yı ümmetin makamât u makâlâtından bahs eder bir kitap cem etmişim, bunun bir nüshasını size ihdâ ediyorum. Ümit ederim ki mütalâasına devam ile şimdikinden ziyade cemiyet-i hatıra malik olmaya çalışırsınız.

1.67. MÜŞARÜNÜİLEHİN FATİH SULTAN MEHMET HAN HAZRETLERİNE OLAN MEKTUB-I FARİSÎ'NİN TERCÜMESİ^[1]

Ey nesim-i hoş-bû! Ka'bet'ül-'amal-i cihan bir menzil-i mukaddese doğru şitab etmeği arzu ederim.

Evvelâ ârâm-gâh-ı yâra uğra, ziyade müşgîn-i nefis ol, ondan sonra kemal-i ihlâs ile yola düş! [s.109]

Buradan (Horasan'dan) bir padişah-ı cihangirin himmet-i âliyesi sayesinde merkez-i memalik-i Osmaniye olan İstanbul'a gideceksin. Gide gide oraya varınca bargâh-ı refî-i şehriyarî neresidir? Sor, öğren, git hâk-râh-ı derbânı bûs et. Müsaade aldıktan sonra tazim-i tam ile huzur-ı celil-i padişahîye çık. Mücahid-i galib, Fatih-i meali menakıp Hazretlerine muhibb-i hakikisi Câmî tarafından tarafından şu vech ile arz-i ihtisas ile:

<Ey Kahraman Gazi ! Mesned-i şahanen şeref-feza-yı ser-firâzîdir. Aba vü ecdad-ı izamın Ebû'l-beşere kadar birer birer tadat olursa görülür ki her biri bir âli mesned-nişîn, her biri bir tacdâr-ı adalet-i karindir.

<Bir zamanlar dünya aba vü ecdadının vücutlarıyla fahretmiştir. Şimdi ise cihanın yegâne medar-ı iftiharı sensin. Şimdiye kadar pîrâye-i serîr-i iclâl olan padişahân içinde senin gibi kesb-i fazl ü kemal etmiş kim vadır? Müşkûlât-ı hikmeti, mücmelât-ı marifeti sözlerin hall ü izah eder; râh-ı meşşâiyûnu bilir, bildirirsin; nur-ı işrâkiyyûnu görür, gösterirsin. Bir kahraman için lâzım olduğu kadar ateşin tabiatsın. Tabien fehâme-i gavamız-ı hikmetsin!

<Kulbe-i nur-ı İlâhî öyle pür-tübâr olmuştur ki onda zulmet-i melâhîye meyl-i eseri kalmamıştır. Fikr-i nakkadın riyaziyata maildir, bundan naşidir ki memalik-i riyaz-ı hulde dönmüştür. Şehrâh-ı şeriat salikisin, şeriat-ı himmet-i bülendinde kuvvet bulur. Nice dâru'l-esnâm mücahedâtınla ma'bedu'l-İslâm olmuştur.

Merasim-i işfâka muhibb, zemâim-i ahlâktan müctenipsin. Huda hikmeti, afeti, şecaatı, sehâveti –erbab-ı hasedin rağmına– sende cem etmiştir. [s.110]

<Âsmân u hâkdân müdavim-i ayin-i devran oldukça rûşen-i âsmân reyine muvafık olsun; şeref-i hâkdân hâk-i pâyinle mütezayid bulunsun!

^[1] Bu da Naci Efendi'nin tercümesidir.

<Ey nesim! İhlâs ve duamı huzur-ı şahaneye arz ettikten sonra sana terfik ettiğim şu birkaç parça nazm-ı garibi –ki hafıza-pîrâ-yı hûşmendân olacak şeylerdir– unutma. Nazar-gâh-ı padişahîye takdim et de de ki: <Bir karınca saika-i ihlâs ile Hazret-i Süleyman’a yarım çegirge ayağı ihdâ eylemiştir. İşte benim de elimden huzur-ı şahanenize bu kadarcık bir şey takdim etmek geldi. Bir hediyenin değeri sahibinin kudretiyle münâsi olmak tabiidir.

<Bunu da söyledikten sonra tab’-ı hümayuna melâl getirmemek için yalnız tekrar-ı arz-ı tazim ile iktifa ederek hatm-ı kelâm et.>

1.68. BİR TEZKİRE

Hevâ-yı âlem mutedil oldukça hevâ-yı dil müteğayyir ü mütebeddil olup sevda-yı sohbet ahab-ı sebep-i hareket ü ıstırap olduğundan bu hâlde sükût-ı ‘inde’l-‘ukalâ tavr-ı mecnun ve mütalâa-i kütüb-i fûnun-i kaziye-i <El-fûnunu Cünun^[1] dur. Eğer bâr-i hatır olmazsak yarın ‘ala’s-seher âfitab-ı enver-i zîr-i ufuktan peyker göstermeden zerre misal, kapıdan duhula mecal olmazsa bacadan nüzul emr-i mukarrerdir. [s.111]

^[1] Aslı <El-cünûnu Fünûn>dur. Lakin burada iltizam-ı nükte vü mazmun ile kaziye ber-aks edilmiştir.

1.69. RESMİNİ GÖNDERMİŞ OLAN BİR ZATA YAZILMIŞ BİR MEKTUP

<Mirat-ı dilde sûret-i ihlâsa kıl nazar
Mazûrdur merâsime dâir kusûrumuz>

mukaddimesiyle tasvir-i merama iptidardan meramım takdim-i maruzatta zuhura gelen tekâsülümün istida-yı affi mebhasında heyulâ-yı ümide bir suret vermektir.

Malûm-ı âlileri olduğu üzere kesret-i muhabere elbette bir münasebet-i suveriye muhtaç olarak hakikat-ı mana ise havsala-i tasvire güncâyışten muarrâ ve Efendimize nakş-gîr-i zamir olan hususiyetim azade-i misal ü eşkâl kazayâ-yı tasavvuriye ile tarifi muhal bir mana olduğundan suver-i elfâza girmiyor ki her zaman maruzat ile resm-i meveddeti meydana koyayım.

Geçende dü-dest-i iftihar ile aldığım ve nakş u nigâr-ı maâniyesine hayrette kaldığım tahrirat-ı aliyelerinin havi olduğu* tasvir-i dil-pezîri ele ve gül-berg-i müfekkirde mürtesim olan hayal-i âliyelerini dile alarak bir ona bir buna atf-ı nigâh-ı iştiyak ettikçe hayali ayn-ı taravet ve misali mahz-ı mekânet bulduğumdan hayalin misale mutabakat-ı ayniyesi hakkında müsellemler olan kazıye-i hükmüyeyi bu hususta eşkâl-i akime sırasında gördüm. Bu tasavvuru bilâ-tahkik-i tasdik ise burhan-ı nazariye mutabık olmakla beraber gaybın şühûda mugayeretini istilzam edeceğinden bu neticeden kurtulmak için tamik-i efkâr eyledikçe hayal-i kadimin misal-i hâdisi muhalefet-i meriyesi suver-i devr-i zaman ile kabil-i tagayyür ve maâniyenin heyet-i asliyesiyle nikâb-ârâ-yı tesettür olmasından neşet ettiği anlaşılmalı maânîyi suver ile tasvir-i/ [s.112]

ber-vech ile suret-pezîr olamayacağı sabit olmuş burhan-ı bedihî dahi yukarıda beyan ettiğim mazerete bir beyyine-i uhrâ addolunmuştur.

Gelelim şu inayetten hâsıl olan meserretime: Şimdiye kadar çeşm-i hasret-i cemal-i âlilerine iştiyakta daim ve gerçi hayal-i bî-misal vâlâlarını onun yerine kaim ise de dil-i mail-i sıklet-gîr-i cismaniyet ve yâr-i dil olan hayal-i bî-muadil ise letafet-pezîr-i ruhaniyet olduğundan mürekkebin mücerredle ülfetinde fikdân-ı münasebet-i

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “oldu” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “olduğu” olmalıdır. (N.Y)

cinsiye derkâr-ı ve bu cihetle hatırım nakş-ârâ-yı âzâr iken irsaline inayet buyrulan şu hayal-i mücessem, ki arâz-ı tasavvurdan beri ve eşkâl-i tahayyülden arî bir cevher-i nadide, belki indimde cevher-i can ile sencîdedir, tamam-ı suret-i amala ve müştakı bulunduğum cemal-i bâ-kemale mutabık olduğundan rehin-cây-ı ihtiram ve karin-i can-ı müstehâm eyledim.

Bunun teşekküründe rû-nümâ-yı zuhur olan terâhî ise bu defa ... Efendi Hazretlerine ayrıca takdimine muvaffak olamamaklığımla dahi müsbet olan kesret-i meşguliyetimden ve tahrirat-ı aliyelerinin vürudu sırasında –Cenab-ı Hakk cümle müteallikatı daire-i âfiyette ber-devam etsin– ...nın vuku-ı vefatı cihetiyle hâsıl olan musâbiyetimden ileri gelmiş bir kusur-ı zarurî olduğundan onun dahi iltimasını affederim ...

1.70. AKİF PAŞA’NIN BİR TEZKİRESİ

Cenab-ı aferinende-i zemin ü zaman, ziyet-dihende-i baharistân-ı imkân hemîşe zat-ı sami simat-ı kerimânelerini zîver-i efzâ-yı çemen safa-i devlet/ [s.113] ü ikbal eyleyip heme ân saha-i zamir-i münirlerini şükûfe-zâr-ı ibtihâc ü hubûr ve gülberg-i fevâid-i âliyelerini mühbit-i nesâyim-i inşirah ü sürur eylesin.

Bihamdihi Tealâhu kudret-i celile-i cenab-ı perver-digâr-ı muktezasınca ab u tâb-ı fasl-ı rebî-i cism-i zemine ifaza-i hayat-ı bedî edip hûş u hûruş-ı çemen lücce-i hadrâya gıpta-zen ve reng ü bûy-ı şükûfe vü ezhâr-ı hayret-efzâ-yı ashab-ı itibar olarak ayine-i tab’-ı vâlâları gibi cevvi havada letafet ü saffet-i peyda ve her bir nüzhet-gâh-ı dil-güşâ enva-ı tayyib ü taravetle mahsûd-ı cenân erbea-i dünya^[*] olup mürgân-ı terane-perdâz, alelhusus tercüman-râz-ı aşk u niyaz olan andelîb-i hoş-avaz-ı nağamât-ı müessire ile terennüm-saz ü sâmia-nevâz olmaya âgâz etmekle şu eyyam-ı behçet-i irtisamda seyr-i sahil ü sahra ve temaşa-yı sun’-ı Huda nüfus-ı beşeriyyeye bâis-i inbisat ü şadmânî, belki gıda-yı ruhanî olacağından bi-minneti Tealâ (Bahariye), yahut leb-i deryada diğeri bir mesire-i ferahfezadan hangisine sevk-i zevrak-ı ikbal buyrulursa saye-sıfat-ı çakerleri dahi şeref-yâb-ı maiyyet olmak üzere emr ü iş’ara inayet-i aliyeleri şayan buyrulmak babında ...

[*] Bundan maksut hâk-i pâk-i kabeteyn ile Necef ve Kerbelâdır.

1.71. MÜNŞİ-İ MEŞHUR KANİ'NİN EHİBBÂSINDAN UYKUCU BİR ZATA YAZDIĞI MEKTUP:

... Hazretlerinin meclis-i bî-nazir ve mahfel-i safa-pezîrleri savbına müşâm-ı kudsiyân ve dimağ-ı kerrûbiyâne şayan-ı fevakih miskiye-i davat-ı tayibât ve revayih-i zekiye-i tahiyât fâyhât-ı ittihâf olunduktan sonra şükr-i hâb/ [s.114] u hidette gunûde gunûde ve bâlin-i saadet ü izzette hâbide olan mizaç-ı zarafet-i imtizaç-ı dâimü'l-ibtihâcları feyziyab-ı nesim-i istiksâ ve saye-nişîn-i mürevvehe-i istinbâ kılınır. Hemîşe cenab-ı Rabbü'l-âlemîn cümlemizi hâb-ı gafletten ikaz eyleyip menam-ı istirahatatta nâim ve hâr-ı ekdâr-ı rüzgârdan salim eyleye âmin.

Künâm-ı kalemdân ve menam-ı devat-ı amber-efşânda sereb-bâlin-i istirahat olan aklâm-ı müşgîn-i erkâm resîde-i intibah-ı tam olup pister-safa-güster-i sahife-i meveddete bu güne şükr-rîz-i hüsn-i beyan olur ki:

Bir mukteza-yı takdir-i ilâhî zat-ı siyâdet-simatlarından müfârakat olduğu günden beri nergis-i çeşm-i hakikat-bînarifaneleri tahrik-i mürevvehe-i itidal ile temaşa-yı sahife-i eyyam u leyâle dest-res olmamak gerek ki nim satır mektub-ı letâif üslûbunuza nail olamadık. Cenab-ı Bârî karîben zevk-yâb-ı neşve-i musahabat ve müşahede-i didarınız ile rehin-i hüsn-i murafakat olmak müyesser eyleye. Yemn-i himmet ve dua-yı hayrınız berekâtıyla ruz u şeb gaflet olunmayıp bir dakika hâb-ı nûşîn ve enfâs-ı şirinden hali olduğumuz yoktur. Hakk Tealâ zat-ı maarif-simatlarını yevmen fe-yeymen nevm. lâ-yuhsâ ve şükr-i hâb-ı bî-intihada gunûde-i bâlin-i gül-i âgîn buyursun. Bundan böyle dahi tarafımızı dua-yı hayr-ı icabet-i eserden ferâmûş buyurmayıp hâb-ı girândan bîdar oldukça mektubunuzla yâd ve edna iltifat ile dil-şad buyurmanız mercûdur. Baki...

1.72. VEYSİ'NİN BİR TAVSİYENAMESİ

Bâis-i tahrir-i mektup meveddet-i mashûp ve bu canibe etemm-i intisab ile [s.115] mensup ... Efendi ki zatında bin nefes ve müeddeb ü mahcup ve kemal-i sıdk u emanet ile mahbûb'ul-kulûb-ı mütedeyyin ü salih ve sâî-i itmam-ı mehâmm-ı

mesalih bir bendeleridir, ilâ hazih'il ân ticaret-i şeriyye ile tahsil ettiği bezâa-i mâliyesi bu esnada giriftar-ı pençe-i usât-ı Firenk olmakla vücûh-ı maaşu zank ü dervâze-i intiâşu teng olmuştur. Cebr-i hatır-ı meksûrına takayyüt ve gâh u bî-gâh hâl-i pürmelâlini tefakkud ile vaki olan mühimmat-ı şeriyyesine hüsn-i ianet ve imdad u muaddât-ı metalib ve mümeddât-ı makasidini idad-ı mukteza-yı zat-ı şefkat nihadları olduğundan maada sebep-i tatyîb-i kalb-i muhlis ve dâd-ı itiyadlarıdır. Baki hemîşe makdî'l-merâm olalar.

1.73. MEKTUP^[1]

...

Eslâf-ı şuara-yı Osmanîye asarından intihab-kerde-i âcizanem olan ebyât-ı vesair manzumâtı havi bir mecmâa-i müntahabat terkip etmekteyim ki ismi <Makulât> olacaktır. Gerek isminin gerek muhteviyâtından bi'l-münâsebe geçende zat-ı âlilerine de göstermiş olduğum birkaç parçanın delâletiyle mecmuanın mahiyetini pek güzel tayin buyurmuş olduğunuza eminim. Bir kısmının, İnşallah, karîben neşri mukarrerdir.

Kitap için bir mukaddime yazılmak lâzım geliyor. Ancak bendeniz bu vazifeyi şu mektubumla buna karşı tahririni diriğ buyurmayacağımız/ [s.116] ümidinde bulunduğum mütalâa-name-i âlilerine ifa ettirmek istiyorum. Çünkü bu surette –evvelâ, müsellim olan kudret-i temyiz-i tahrirâneleri hasebiyle mutâlâât-ı aliyelerinden birinci derecede kendim müstefit yani hatır-ı âcizaneme gelmeyen bazı noksan cihetlere delâletinizle vakif olarak kabl'en neşr ikmaliyle kitabı kıymetlendirmekten, saniyen gerek mektubumla gerek mütalâa-namenizle erbab-ı mütalâaya kitap hakkında etraflı malûmat verebilmekten ibaret– iki fayda buluyorum.

Bendeniz Şiir-i Osmanîyi aynıyla üryan fakat mehâsin-i tabiiyesiyle calib-i nazar-ı istihsan bir fakire-i sahib-i cemale benzetmekteyim. Gerçi haiz-i nisab-ı zevk-i tabiat bazı ashab-ı kudret bunu güzelliğine hürmet, fakr-ı hâline merhamet ederek giydirip kuşatarak lâyük olduğu hâlde bulundurmaya çalışmışlarsa da giydirilen

[1] Bir vakit tertibiyle iştil ve neşrini tasdim ettiğim mecmua-i müntehâbât için Ebuzziya Tevfik Bey Efendi ile Muallim Naci Efendiye yazılmıştı.

şeyler –ya suret-i ilbâsındaki adem-i maharet, yahut fikdân-ı zarafet sebebiyle–
tamam-ı endam-ı dilaramına ve kudret-i bülend-i dilberânesine muvafık
düşürülemediğinden bîçare şimdiye kadar letafet ve melâhat-ı mev’hûbesini izhar
edememişti. Hele şükürler olsun ki

<Şi’r eğer i’caz bâ-şed bî-bülend ve pest nîst
Der yed-i beyzâ heme engüşt-hâ yek-dest nîst>

sözünün butlanı ispata muvaffak olan müteahirin dühât-ı üdebamızın hıyâatkârî-i
dest-i himmetle perniyân-ı maânî-i latifeden bir takım fahir ve nazar-rübâ libaslarla
tezyin-i endam, tezyid-i esbab-ı izz ü ihtişamına sarf ettikleri ihtimam sayesinde bu
gün o şahid-i nazende eda-yı hayal-i umum-ı bedayi-i pür-sitânın uyun-ı amalini nur-
ı cemaliyle tenvire başlamıştır.

Gerçi değiştirilen elbisenin birçok parçası pâlâs-pareden/ [s.117]
başka bir şey değilse de bir takımı meydana getirilmesi için vaktiyle nice nükud-ı
himmet, belki cevahir-i hayat sarf edilmiş ve bâ-husus böyle bir vücud-ı nazik-tere
mükârenetle kıymet-i asliyelerini bir kat daha artırmış şeyler olduğu için ötekiler gibi
muhavved-i abad-ı nisyana atılmayarak bir tarafta saklanması hem münasip hem
kadir-şinâslık vezâifinden olur. İşte bendeniz de <Makulât>ı bu maksada mebni ve
bir (Muarrız) olmak üzere tertibe başladım.

Mecmua her ne kadar esasen eslâf-ı şuaranın asar-ı müntahabası için tertip
olunmuş idiye de

<Ahlâfi unutma câiz olmaz>

tembihine ittibâen muasırlarımızdan olup da üslûb-ı kudemada şiir söylemekle
müştehir veyahut bu yoldaki eserleri tarz-ı cedîd üzere olan eserlerinden ekser
bulunan şuaramızın asar-ı ber-güzideleriyle de tezyine itina olunacaktır.

Malûm-ı âlinizdir ki biz de –kaside ve hikâyât-ı manzumeden maada– hemen
iki beyit bulunmaz ki merbutat’ül ma’nâ yani bir maksadın beyanına münhasır
bulunsun. Binaenaleyh asar-ı kudemadan intihap olunan şeylerin çoğu ebyât-ı
kıt’attan, nadiren, gazel gibi, üç beş beyitten mürekkep parçalardan ibarettir.

Eşâr-ı Osmanîye içinde müntahablarını bulup toplamak hakikaten –Üstat Muhterem Ekrem’in dediği gibi –<Baldıranlık içinde çiçek toplamak> kabilinden olmakla bu işte ne kadar zahmetler çektiğimi çekmekte olduğumu tarif edemem!

Şiir, esasen –her neye dair olursa olsun– makul/ [s.118]

binaenaleyh makbul olacak bir fikr-i ulvîyi, bir his-i refiki tasvir-i beyan için icat olunmuş ve bu cihetle <Lisânu’l-gayb> sıfat-ı mütemeyyizesini ihraza ispat-ı istihkak etmiş bulunan bir lisan-ı diğer iken ekser şuaramız bu nükteden gafletle hevâyilik yani beyhude-gûluk, yâve-tırâzlık girîvelerine sapmışlardır. (Amma bu seyyie-i İran Edebiyatı mükallitliğinden mi ileri gelmiş ne olmuş bu da bir mesele-i ahiri) bu sebeple meselâ bir şairin eşârından yüz beytine imale-i nagâh-ı dikkat olursa görülür ki doksanı mutlaka fena, kusur ondan dokuzu sade lafzen güzel, yalnız biri hakikata karîb yani <Makul>dur.

Hele lütfen şu beyitleri okuyunuz da görünüz:

Sunarsa hâl-i lebin seyr-i hân-ı vasla n’ola
Gelir tabî’ata kahve ‘ala’s-sabâh lezîz

-

Değil hâl-i siyeh ol nevresin gerd-i dehânında
Dilâzâr olduğün dâye-i kudret büber koymuş

-

Da’vî-i acz sûzişi etti beyân bana
Pervane dün gece oturup yan be-yân bana

-

Düşme dü-rûze rif’ât için kayd-ı mihnete
Zira ki iki nokta ile câh çâh olur

[s.119]

‘Aceb mi ehl-i kalemde bulunsa mâh-lika
Kamer dedikleri zira rakam bozuntusudur

-

Çâh-ı zekan-ı üftâdesi dilbeste-i zülfüz
Zincirlikuyu anın için meskenimizdir

-

Her taze nahl-i gülşeni pir-i sefid eden
Bir dil-‘acûz mevsiminin koca karıdır

-

Kuşhâneden vazife-i bî-ımtinan alıb
Bostancı ekmeğiyle çerâğ oldu ‘andelîb

-

Beklesem iskelede bir iki çiftyle sizi
Yarın eyler misiniz üç sularında teşrîf?

İşte bu gibi zevzeklikleri, lafz u mana oyuncaklarını, bir takım soğuk, iğrenç, köhne mazâmîn ü teşbihâtı bir tarafa bırakalım. Ya hele o (İrsal-i mesel) nevinden olan ve edebiyat-ı atıkaca birinci derecede makbul sayılan sözleri ne yapalım ki ekseriya bir takım akyise-i fâside ile vücud-ı hakikat pâymâl-i huyûl-i hayal eyleyip geçiliverilmiştir.

Bunun için irad-ı emsileye hacet yok, çünkü her hangi şairin (Divan)ı açılmış olsa en azdan yüz tanesine tesadüf edilecek kadar çoktur. **[s.120]**

Emr-i intihapta duçar olduğum bu kadar müşkülât ü mezâhim ile beraber topladığım, bir taraftan da toplayacak olduğum olduğum eşârı beş kısma taksim ettim:

Kısm-ı evvelde –İlâhiyât ü hikemiyâta müteallik-i arifana, hakikat bînâne neşidelerle mülâhazat-ı hikemiye kabilinden manzumeler; kısm-ı sâniide –Şairâne

yani hayalen ve mealen latîf, murakkas şiirler; kısım-1 sâliste aşk-1 u garama, şükr ü şikâyete, zarifane kinâyât u tarizata dair sözler; –kısım-1 râbide durûb-1 emsalden yahut darb-1 mesel olmaya lâyük sözlerle muhaverât u muhaberatta hâl ve mevkiye münasip irat olunabilecek sade kelâmlar; kısım-1 hâmiste hikâyât ve emsali bulundurulacaktır.

Bu beş kısım eşâr meyanına öyle yılan, akrep, ok, hançer, cellât gibi korkunç teşbihler; muğbeçe, mey meyhane gibi ser-mestane sözler bulundurulmayacağını ve alelhusus <Fahriye> hezeyanlarına asla iltifat edilmediğini de başkaca arz edebilirim.

Bir de

Değil şebnem şerâr-1 âh-1 bülbüldür ki çıktıkça
Düşer kesb-i rutûbetle hevâdan gülsitân üzre

-

Seninle mâhı vezn ettim terâzû-yı hayalimde
O bir yanı göğe ağdı kav malûm oldu miktârı

-

Mass edüp enmele-i mey-zede-i sâkîyi
Süzdü rindan yine parmak üzümünden bâde

[s.121]

Beyitleri gibi bir kısım şiir daha var ki –yerde saplı bulunan bir iğnenin gözünden diğer bir iğneyi birkaç hatve uzaktan atıp geçirmek gibi– faydasız bir hüner olmaktan başka kıymeti olmamakla beraber gönül bir türlü terk ü fedaya razı olamıyor. Nitekim insan bu yolda bir (sözün endazı) hünerinin değersizliğini bilirken bile yine suret-i icrasını temaşadan kendini alamaz. (Demek ki meyl-i garaip cibillet-i beşeriye muktezasında imiş)

Şöyle bir kıyas ile bendeniz bu kabilden olan şeylerin de cem’i lüzumunu ispat edebilirim. Evet, doğrusu ben bunları da terk etmek istemiyorum.

Şurasını da arz edeyim ki: Biz de şimdiye kadar müntehaplar hep huruf-1 hecâ sırası üzere ya şuaranın esamisindeki ilk harflere yahut şiirin kafiyelerine itibar

ederek mecmualarını o vech ile tertip etmişlerse de bendeniz alacağım şeylerin yalnız şu beş kısımdan hangisine münasebeti varsa ona dikkat ederek sıra usûlüne riayet etmeğeceğim. Bundan maada <Makulât> yalnız elde mevcut eserleri havi olmayıp bir taraftan toplandıkça neşredileceği gibi her neşrolan cüz'ü de yine bu beş kısmın her biri için şiiir bulundurulacağından bu suret dahi tertip-i kadime riayet hususunda beni mazur bulunduruyor.

Bilmem rey-i âliniz nasıl olacak?

<El-arifu yekfihî'l-iş'âre> mefhumunca Makulât hakkında Efendimize şu kadarcık izahâtı kâfi görerek yalnız arzu eylediğim mütalâa-name-i edibânelerinin mümkün olduğu kadar süratle tahriri ricasını tekrar ile hatm-ı güftâr ederim ...

<Reşat> [s.122]

1.74. BİR TEZKİRE-İ CEVABİYE

...

Tezkirenizi ihdâ buyrulan risalelerle beraber aldım. Suret-i mahsusada teşekkür ve hakkımda ibraz olunan teveccühten dolayı iftihar ederim.

Gerek bu risalelerin gerek neşri arzusunda bulunduğunuz eser için bendenizden <Takriz> yolunda bir şey beklemeyiniz. Çünkü evvelâ <Takriz> yazmak âdetim değil. Saniyen bir eser hadd-i zatında kabil-i kabul ise takrize filâna hacet olmaksızın da mazhar-ı kabul-i amme olacağı, aksi takdirinde ise –velev ki Nefiyâne medhiyeler yazılsa– fayda vermeyeceği cihetle lüzumsuz görürüm.

Şayet asar-ı kalemiye-i âcizanemden bir şey istenilirse takdimine ve her hâlde risaleniz için elden geldiği kadar ifa-yı hizmete hazır olduğumu arz ederim.

Asarınız hakkında edinilen tarizatın hiç ehemmiyeti yoktur. Böyle şeylere müteessir olarak duçar-ı yeis ü fütur olmak gençlik, tecrübesizlik alâmetidir. O herkeste vaki olmuş bir şeydir. İnsan gitgide alışır. Asıl hüner halkın beyhude tarizatına bakmaksızın girilen tarik-i marifette ilerlemeye, hiç olmazsa sebat etmeğe çalışmaktır. Baki ...

<Velehu> [s.123]

1.75. ŞAİR-İ MEŞHUR NABİ'NİN BİR MECLİS-İ ZÜREFÂDA KALEME ALDIĞI DAVET TEZKİRELERİNDEN BAZILARI:^[1]

... Hazretlerinin nâdî-i neşât-ı abad ü meserret bünyâdlarına gıda-yı zemzeme-i ruhaniyân olmaya şayan-ı nevale-i nemekin hoş çeşni-i dua ihdâsını müteakip bir âverde-i mahlas bî-riya budur ki:

Cenab-ı şerifleri ile çoktan daire-nişîn-i hânçe-i sohbet ve nemek-lîs-i mâide-i ülfet olmak kiler-i zamirde müstekinn olmaya İnşallahu Tealâ hurûş-ı sabahgâhı aheng-i neva ve dücâce-i dücâ vaz-ı beyza-i beyzâ eylediği hengâmda cadde-i teşrifî pîşgîr-i kadime-i azimet ve kebab-ı dil-i müştakâne nemek-feşân-ı tesliyet olmaları mercûdur

...

1.76. DİĞER

Dekâyık-ı nagâmat sıdk ü safa şinâsı ve şa'b-ı makamât-ı ahd ü vefa rû-şinâsı birader-i eazzım Efendim Hazretlerinin sabah rahatı'l-ervâh ikballeri sait ve aheng-i zevk-neva-yı nây-ı inşrâh-ı bâlleri mezîd olmak davatı takdim olunup tesis-i perde-i suz u güzâr ve taklîs-i daire-i râz-ı naz ü niyaz ile güfte-i hulûs beste-i dil-i şikeste taksimleridir ki:

Celacil^[2]-i felek-i sazkar âyâ makam-ı muhayyerde karar eyledi mi, yoksa/

[s.124]

evc-i istiğna-yı şehnazda nakşkâr üzere midir? Diye usul ile istihbarı vesile-i âgâze-i mâye-i hatır-ı tahirleri olmuştur. Bi-minneti Tealâ deryabî-i zihn-i Farabileri buyruldukta zîr ü bemm-i rebab-ı tabirde tel kırdığımız mahalleri tâziyane-i hâme-i rast tabir ile tamir buyurmaları babında.

^[1] Şair müşarünileyh bunları vüzeradan Ali Paşa huzurunda zürefâ-yı küttâp ve üdeba-yı belâgat-ı intisaptan münakıd bir cemiyette vüku bulan bahs üzerine on altı tarz üzere kaleme almıştır.

^[2] Zil, def etrafındaki ziller.

1.77. DİĞER

... Hazretlerinin encümen-i hakâyık-ı nizamlarına berk-i sebz-i dervîşâne* -i dua ihdâsından sonra ber-dâşte-i senaveri budur ki:

Cenab-ı şeriflerinize mukabele-i nüsha-i sohbet ve idare-i peymâne-i muhabbet havasıyla mânend-i ney-i nalân ve şevk-i kudümunuzla sine-i küpân olduğumuz meşmûl-i zâika-i irfanımız olmakla İnşallahu Tealâ pâlaheng-i kars-ı hurşid-taban meyan-ı Mevlevî-i çerh-i gerdanda dirahşan olduğu zaman hem tekke-i dervîşân olan gamhanemize idare-i cebhe-i azimet ve izale-i gubâr-ı vahşet buyurmaları çeşm-dâşt-ı intizarımızdır Baki ...

1.78. DİĞER

... Hazretlerinin mirat-ı hakâyık ü ikan ve medar-ı dekâyık ü irfan olan nâdî-i mînû-şânlarına incizab-ı zencir-i zamir ile dua-yı süreyya'üt tesîr-i isalinden sonra nümûde-i mahlas-ı saf derunlarıdır ki:

Zenbûrek-i nühüfte-i süveyda-yı kalbimiz cazibe-i ihlâslarına pâ-beste ve rakkas-ı bî-ârâm-ı hatırımız derece-i ihtisaslarına* peyveste olmakla İnşallâhu Tealâ girîbân-ı murassa-i kaba-yı gencûr-i deycûrdan saat-ı zerrin-i hurşid-i dirahşan/

[s.125]

olduğu zamanda dârû-yı berü's-sâ'a teşrifleriyle bu nîş-i hürde-i akreb-i hicrana ifaza-i ifakat-ı teskin ve idare-i miftah-ı nevâzişleriyle evkât-ı dua vü senalarıyla yakın buyurmaları mütemennadır.

1.79. MÜŞARÜNİLEYHİN BU MECLİS HAKKINDAKİ MAKALESİ

Bir şebângeh bir meclis-i ruhanî nizamda, ki târ u pûd-i bisât ü firâşî harir-i zer-târ-ı inayet ü tevfiikten rişte ve ecza-yı bina-yı feyz-pâşî güllâb-ı tetkik ve itr-i

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “devrişâne” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “dervîşâne” olmalıdır. (N.Y)

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “ihtaslarına” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “ihtisaslarına” olmalıdır. (N.Y)

şahî-i tahkikten sirişte idi, efvâc-ı yümn ü saadet-i dest-i bündâdı hizmet ve kürûh-ı enbûh-ı hayr u bereket dâmen-i be-meyan-ı iradat ve çeşm-dûz-ı kûşe-i ebru-yı işaret olmuşlar idi. Mâide-i fezail ü maarif-i der-meyan ve macun-ı cevahir-i letâif-i der-dehân ve sevânih-i tabirât ü zerâif-i der-zeban idi. Ne meclis:

Meclis-i sahib-i sûtûde seyr, vezir-i pâ-rekîze cevher, fazıl-ı mülk-i hisâl, faiz-i derece-i ilm ü kemal,

Yegâne-i vüzera, yekdâne-i vükelâ, âsaf-ı sâni, ferîd-i be-meydanı, dâmâd-ı şehenşah-ı enam, memduh-ı elsine-i hâs u âmm, âsaf-ı âzîm'üş şân, reff'ül unvân, hulâsa-i terkib-i fazl u kemal yani Ali Paşa-yı bülend-i ikbal ki cevelân-ı lisan-ı irfanları elsine-i daire-nişînân-ı bezmi zeban-ı şem-i meclis gibi kuvvet-i natıkadan bî-nasip ve hüsn-i tabirât-ı maânî nişanları çeşm ü dil-i mesâmi-i huzzârı bî-şekîb edip enamil-i fehm ü idrakleri turra-i piç-der-piç-i maânîye şânezen ve ser-pençe-i kuvvet-i mütehayyileleri tûy-der-tûy agtiye-i tevriye/ **[s.126]**

vü istiârâta çâk-efgen olduğu hâlde bu dâi-i fersude-bâl yani (Nabi)-i perişan makalelerini şayan-ı nigâh-ı iltifat ve hitab-ı halâvet-bahşâlarına kâse-i sâmiâmı lebrîz-i şehd-i şirin hayat buyurup <Kuvvet-i tasarrufât-ı münşiyâyane ile bir şahid-i nev-hırâm-ı maânî kaç libas ile cilve-güzâr ve bir dûşîze-i taze endam-ı meal çend perde ile kabil-i izhar-ı şive vü refâr olur ve bir ab-ı saf kaç perde-i şükûfeden suret-nümâ pertev-i şem-i mazmun kaç reng-i cam-ı revzenden hüveyda olmak hîz-i imkândadır? Yani mana-i vahit kaç türlü tabir ile tahrir ve suret-i vahit kaç renk ile tasvir olunmak mutasavverdir?> diye tahrir-i leb-i cevher-rîz-i istintak ü istihbar buyurdıklarında ahali-i meclis-i âlilerinden bazıları suret-i saniyesini istişkâl ve sâlise vü râbiasını hûd-i derece-i imtinaya isal etmeleriyle bu fakir bir hemzede bâl tarafından şevk-i nazar-ı tahsin ve dâiye-i nevâziş ü aferinleriyle yek-şüphe müdette o tıfl-i nev-hırâm-ı maânî hadd-ı bulûğ-ı merdan olan mirkât-ı pânzdeh-i payede cilve-saz ve o kumaş-ı nev-zuhur-ı pânzdeh-i zerrâ pay-ı semend-i bülendlerine payendaz kılınmıştır.

1.80. MEŞAHİR-İ KÜTTÂBDAN TRABZONÎ MERHUM EMİN HİLMÎ EFENDİ’NİN BÎ-NOKTA BİR MEKTUBU

(Îrâe-i alâim-i vedd ü vedada dair levha-i mühimmedir)

Server-i güruh-i ehl-i keremâ, ser-âmed-i kümmel-i küremâ, mükerrerem-i
vâlâ-himemâ!^[1] [s.127]

Mademki mihr ü mâh-ı saha-i sema devvâr olur ve arsa-i âlem ihata-i sûr-i devamla dem-i ademedek muhkem durur, der-i târem-i hemserine matala-i hilâl-i himem ve dergeh-i kâm-âverine, ki mahal-i kemal-i keremdir üss-i esas-ı sa’d ü suadla sidre-vâr-ı devamdır ve daire-i hall her umur u kâr ola; ve kâis-i dil-i ilham-ı mevîlin müdâm-ı mâ‘-i sürurla dola. Amme-i sülale-i vâlâ-güherinle talihin mes’ut, sâl-i ömrün lâ-madûd ola..

O, der-mekârim-i memerrinde gönlüme mesâr salar raddede muamele-i memduhe-i ikram velâ had velâ add medet ü kâm gördüm ki ona muadil-i hü mâ reh-i kârim dua-i mühimm’ül edâ ki devamdır ve ma’a serr-kelime-i mükerreme-i Lâ-ilâhe-illâllâh.

<Hاللولا her girih-i kâm-ı dilin hem-vâre
Dil-i hussâd ki hemdem ola dâim âlâm>

Hisseme ait dürûdun gerdkâr-ı ahade hamdle kölene göre her hâl ü mahalde ehem-i mehâmmdır.

Mâ hasalü’l-keâm, memlûküne her gerd-i râhın kehl-i merdümün emel ü kâm ve südde-i keremgâhın medar-ı husul-i meramdır. Merhem-i himemin dâ-i ekdâra devadır; deva-yı keremin derd-i dile medet-resâdır. Verd-i rahmın ruha râihe-res-i sürurdur ki herkese malûmdur; gülde, lâlede o râiha madûmdur. Dûha-i dilinde mevâd-i mekârim-i mahsuldür; seda-i mekârimin mesâmi-i amme-i âdeme mevsûldur. Gönlüm kemal-i kereminle –Elhamdülillah– daima mesrur, mâl-â-mâl

[1] Birincisi <Keremâ> dır ki nihayetindeki hemze edat-ı nidadır. İkincisi <Küremâ>dır ki <Kerimin> cem’idir.

sürurdur. Ruhum sikke-i kemal-i hilm ü rahmına mail ve der-hem-i himemine sâildir ki ona ilm-i ‘âl’ül ‘âlin kâmilin hâsıl ü güvâh-ı adildir. O merhalede serd-i mail-i mesâil ve sâil-i delaile medd-i li-keîâm-ı uhrâ ve reva değil; ve sûr-i a’lâm-ı/ [s.128] malûmda isale-i sevâd-ı midâda ihale-i kilik-i sudâ kölene hâildir. Her hâlde emr ü irade ehlu’l-hikem ve’l-emrindir

1.81. MUMAİLEYHİN TAVUS TAKDİMİNE DAİR KİBARDAN BİR ZATA ARİZASI

Peyda-ger-i per ü bâl-i vücut olalı andelîb-i kalb-i âcizaneme gülistan-ı dil-sitân teveccühlerine revaih-i ferahfezasını gıda-yı ruh-ı revan ve kafes-bend-i âlem-i şühûd olalı tûtî-i tab’-ı müstemendânem sekristân-ı inayet-i celilelerinin vâsf-ı halâvet-bahşâsını vird-i zeban ettiğinden ve aç serçenin kendini darı pazarında zannetmesi kabilinden olmayıp

(Yapar garîb kuşun aşyanını Allah)

müeddâsınca intisabıyla müftehir olduğum âsitân-ı âli-i kerimâneleri bendelerine göre bir aşyane-i merhamet hükmünde bulunduğundan bi-hakki ayeti (Ve’t-tayrûn sâffâtin...) bu nimet-i azimenin şikâr-ı şükürünü her bâr şahin gibi gözler ve şahbaz-ı mecd ve iclâl-i dâverilerinin ‘ale’ d devâm evcğâh-ı ikbalde pervaz etmesi dua-yı vâcibu’l-edâsını be-sıdk-ı nas <Evelem yerâv ilâ’t-tayri fevkahüm...> her şâm ü seher yâd ü tilâvet ile kanarya gibi çağırır ve öter olduğum ihlâs-ı âcizanem delâletiyle eğerçi hem rütbe-i tayrângâh-ı hü mâ olan nezd-i cami’ül mecd-i kerimânelerinde her gün doğan güneş gibi rûşen ü zahir olmaktan naşı o bapta itâre-i kebûter-i maruzat ile vakitli vakitsiz öten horoz gibi izhar-ı seda-yı tasdie hacet yoksa da turna geçimine/ [s.129]

tatbiken hiç olmazsa yılda bir iki kere nesr-i tâir-i ariza uçurulmasıyla feth-i ecniha-i hususiyet edilmesi farizadan olduğuna ve

<Bendegânın hâlini a'lâ bilir Mevlâları>

hükmünce bendelerinin meslek-i hulûsta olan hâl ü mişvârım* deve kuşuna şebîh olup 'alâ teâkub takdim-i arâiz ile havalanmak istersem de mevki-i edepte develik sıfat-ı mefrûzası muhtır-ı nâ-bûdî-i cenah olmakta ve bu arzudan feragat-ı hamel-i gayr-i mütehammilini tahmil-i zuhur-ı iltizam etmek istesem develik hâl ü hareketini mâni bulunmakta olup 'alâ kilâ't-takdireyn için hâl-i vasatını ihtiyar etmek lâzımeden görünerek bu da leyleğin kemiği ölçüp biçip sonra bel' etmesi hakkında ibret-nümâ-yı beşer olan teemmülüne nazaran vesilesiz hilâf-ı adab-ı ubudiyet olacağına binaen münasip vesile gözetmekte iken şu aralık dâm-ı temeüllük-i âcizaneme sayd olan iki tavus kuşunun âsitân-ı merhamet-i aşıyan-ı kerimânelerini ârmişgâh etmek hevesine düşerek lisan-ı hâl ile <Her kuş yuvasında öter> meselini terennüme âgâz etmiş olduklarına nazaran bunların –bir karınca tarafından vâkıf-ı serâir-i Mantık'ut tayr olan zat-ı sami-i Süleymaniye çeker ki budü ihdâ edilmesi kabilinden olmak üzere– <İnne'l-hedayâ 'alâ miktarı muhdîhâ> kelâmına tevfikeyn pişegâh-ı âli-i dâverilerine takdimleri dâne-çînî-i atıfet-i aliyeleri bahsinde bendelerine bir güzel vesile addolunması, 'alâ cenâhi'l-isti'câl, irsallerine cüret olundu.

Eğerçi hâk-i pay-ı devletlerine hediye takdimi hadd-i âcizanemden birün ise de lutf-i sami-i çaker-i nevâzîlerine olan kemal-i istinadım bu mütalâyayı zihnimde Anka gibi bî-vücut bırakmıştır. Lütfen bunların kafes-i zerrin-i/ **[s.130]** kabulde tertip-i levazım-ı iskânlarına inayetle kebk-i fahr-i âcizanemin hıraman olmasına müsaade-i celile-i keremkârîleri şayan buyrulmak* babında

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "mişverâm" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "mişvârım" olmalıdır. (N.Y)

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "buyulmak" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "buyrulmak" olmalıdır. (N.Y)

1.82. MUMAİLEYHİN BİR TESLİYET-NÂNESİ

Âfıtab-ı cihan-ârânın bir aralık taht-ı sehâbda kalmasıyla ziya-i tabiiyesi zail olmayacağı ve sehâb-ı arizînin indifa-i haylûletiyle cevher-i şule-i şemsiye elbette arz-ı çehre-i berûz edip kimini şemiye-dâr-ı yeis ü hacâlet olacak derecede müptelâyı tebb-i temmuz-ı nedamet ve kiminin husul-i semerât-ı fevâidi için mezraa-i amalîne ifaza-i envar-ı tertip edeceği bedr-sima gibi zahir ve

<Güneş yer üstüne düşmekle pâymâl olmaz>

müeddâsı malûm-ı âmm-i sagâir ü kebâirdir.

Buna misal olabilmek güneşin tutulması kabilinden olmak üzere mihr-i ikbal-i fehimaneleri bir müddetçik kisfe-i kûsûf-i telebbüsünü arzu eylemiş ise de şu hâdisin vakt-i karîbde mündefî olmasıyla beraber dua-i ziya ve kemâ-kân-ı tenvir-i çeşm-i asdikâ edeceği mânend-i kevkeb-i süheylâ rû-nümûn ve bedihi bulunmuş olduğuna ve bi-keremihi Tealâ garre-i garrâ-yı ümidin zaman-ı sa'd-i iktiran-ı tulûu hulûl etmekte bulunduğuna mebni karîben pertev-saz-ı burc-i ikbal ü kâmrânî olarak bendeleri gibi zaten hurşid-i taattufât-ı celilerinin müstefîz-i envar-ı mazhariyeti olup da el-haletü hazîhi kevkebi sakıt olmuş bulunan bendegânın uyun-ı mubahatı kemâ-kân-ı tenvir buyrulması dua-yı hayr-ı ihtivası terfî-saz-ı/ **[s.131]**
eydî-i huzû olduğum hâlde bârgâh-ı kabul-i bârîye arz olunmakta olduğu beyanına iptidar kılındı.

1.83. KÜBERÂDAN BİR ZATA NAR TAKDİM Ü İHDÂSINA DAİR ARIZA

İzmir’de vaki bahçemizin kapısına bu sene

<İnne fî bostanînâ nârencenâ
Men cenâ nârencenâ nâr cenâ>[*]

beytini sebt ü ketb etmesinden ve bu vaîdin kulûb-ı ağyarda havf ü hirâs peyda eylemesinden dolayı nasılsa dest-i tasalluttan kurtulmuş olduğu hâlde taraf-ı çakerâneme gönderilen bir miktar narın yalnızca ekl ü tenâvülü bel’-i dâne-i nâr etmek gibi hararet-i bahş-ı dil ü can-ı nizâr olacağından bir sandukçasının hâk-i pay-ı samilerine takdimine cüret olundu. Bunlar her ne kadar dest-âvîz-i naçiz-i makulesinden ise de <Dostum beni ansın da bir çürük elma ile olsun> meseli hükmünce lütfen vaz-ı tabakçe-i kabul buyurmaları cümle-i temenniyâttan bulunduğu misilli mezkûr-i rummanın alâ cinsinden olmaları cihetiyle yalnız kiler-i âliyelerine teslimi emir verilmeyip de cehhâlden birinin <En-nârü fakihetü’ş-şitâi> terkeb-i Arabîsindeki ateş manasına olan (Nâr) lafzını ism-i Türkîsi nar olan meyve zannıyla <İllâ yafa nârı olursa pek ilâdır!> diyerek verdiği mana gibi bilâhare daire-i devletleri halkının dahi öyle bir yanlış mana vererek ya narların hâl-i humûzatından/

[s.132]

yahut şayan-ı ekl ü tenâvül olmaz bir haletinden bi’l-bahs bunları beynlerinde koğuş mahsulu etmek gibi bir hâl ü harekete tasaddî etmeleri melhuz olduğuna ve şu sanîa ile nar tanelerini tatlı yutmuş bulunsalar dahi mademki Efendimize sanîa yolunda ihtiyar-ı kezb ü dürûğ etmiş olmalarından dolayı ömrüm oldukça <Ve kinâ Rabbenâ ‘azebe’n nâr> duasını bi’l-iltizam havf-ı azab-ı nar ile ağızlarının lezzetini kaçırılmak lâzım geleceğine mebni kendilerinin o mebhasta sadr-nîşin-i <Fî’ d-derki’l-esfeli mine’n nâr> olmalarından ve her hâlde narların nasb-i hulkûm-ı ahir olmakla beraber kere-i nâriye-i mahv ü hebaya munkalip olmasından muhâzaları müstedâ bulunmuştur. O bapta

[*]Meali: Bostanımızda turunç var ama her kim koparırsa eli yansın

1.84. AKİF PAŞA’NIN <SAHBÂ-NAME> İSMİ VERİLEN BİR MEKTUBUDUR Kİ BAZI MAHALLERİ TAYY OLUNDU

Biraderiniz Efendi Hazretlerine gönderilen mektupta taraf-ı halisanemize selâm tahrir buyrulmuş; ve aleykümü’s-selâm ehlen ve sehlen!

Gelelim ki meyhane-i muhabbette şarab-ı şeydâyı ile sekrân olduğumuz mesmuunuz olduğuna binaen dümen elimizde iken bu hâlin hilâf-ı memul-i vukuu bâis-i endişe olarak hakikat-ı hâlden istifsar buyrulmuş olduğundan tafsil olunur:

Âlem-i abın ümran ü cünbüş ü neşât-ı bî-payanı ve o âlemin hükümet ü tasarrfu (Bintü’l-‘ineb) namında lalin-i leb, küşade müşerreb-i ber-dilber-i mekârin zîr-nigîninde olup kendisi mânend-i Felatun ham-hane-i hükümette mütevârî^[1]/

[s.133]

belki şişede nihan peri gibi cam-ı masfâdan gayrı câmeden arî ama emr ü fermanı su gibi her mahale cari hatta uruk u asâba dahi sârî olarak ismi duhter ama hükmü merdane ve surette ab ama manada ateş-i serkeşten nişane olup o afet-i devranın aşkına giriftar olan bir daha cihana bakmak muhal ve bir kere harim-i vaslına duhul eden kendini yâd kılmak ‘adîm’ul ihtimâl olduğu ve buna mümasil nice nice acayip hâlât ve garaip keyfiyat dahi bazı ashab-ı vukuf-ı lisanından gûş-i hûşa vasıl olarak o âlemin dâr ü diyarından, kûçe vü pazarından bir mahale girmek, elden gelirse o dilber-i ateş-meşrebin zevk-i visaline erip safalar sürmek ve bu keyfiyetle hâr u has-ı keyf ve kemi kâşane-i hatırdan silip süpürmek sevdası tab’-ı şûrideye galebe etmekle bir gün münasib-i ihvan ve muvafık-ı yâran ile o âleme duhul-i müyesser oldukta ayine-i cam-ı cihan-nümâyâ nazar ettim; ne gördüm:

Bir âlem-i vâsi ki her köşesi nice bin iklimi, her iklimi nice bin şehri muhit olmuş; hây u hûy-ı âşikân, feryat u vaveylâ-yı müstemedân, sît ü seda-yı sâzendegân u bâzendegân ile her tarafı dolaşmış; kimi derd-i firak-ı yâr ile ney gibi nalân, kiminin hayal-i dildâr ile hâli keman gibi figan*, kiminin santur sıfat sinesi sehm-i kaza-yı müjgân-ı canana hedef olmuş, cevr ü tegafül-i dilberle def gibi beli

[1] Hekim-i ham-nişîn <Diyojen>dir. Lakin kudema galat ederek bu sıfatı Felatun’a veriyor.

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “fian” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “figan” olmalıdır. (N.Y)

bükülmüş, hûş u hurûş-i şevk ile mey gibi giryân, kimi zevk-i visal-i maşuk ile sürahi
gibi handan, kimi kâkül-i dilber-âsâ perişan, kimi dil-sitân-/ **[s.134]**
veş hasta vü bî-derman, kimi bülbül gibi pür-hûş, kimi güller gibi hâmûş, kimi ratl-i
giran-ı aşkla mest ü medhûş, kimi tavk-ı zencir-i cünunla ser-gerdan u sebû-berdûş,
kimi âgâz-ı nazm edip

<Sanma bizi sofî gibi seccâde perestiz
Biz ehl-i harabâtdanız mest-i elestiz>

matlarıyla müterennim, kimi

<Mollâ okusun medresede şerh-i mütâli'
Metn-i kadehi sun bize biz ehl-i şürûhuz>

makalesini mütekellim, kimi

<Bir cam sun Allah için,
Bir kâsede ol mâh için>

nağamâtıyla dest-i küşâ-yı niyaz, kimi

<Meclis-i cânânda ser-kerem-i câm-ı aşk olub
Bir kadeh meyle değıştim küfrü de imânı da>

neşesiyle kayd-ı mâsivâdan azade vü ser-firâz, kimi

<Kerem kıl kesme sâkî iltifâtın bî-nevâlardan
Elinden geldiği hayrı dîrîğ etme gedâlardan>

hitabıyla dem-saz, kimi

<Hoş geldi bana meygedenin âb u havâsı>

mezâyâsıyla pür-şevk ü mesâr, kimi

<Durmayıb şevk ile mey nûş eyle
Şahîd-i kâmi deraguş eyle!>

zemzemesiyle cüra-nûş-i tevfik, kimi

[s.135]

<Yâran-ı safâ-yı bezm-i ünsi
Mestân-ı şarâb-ı câm-ı kudsî
Bir kâsedden içtiler şarâbı
Bir maddenin oldular harâbı>

terennümüyle mediha-han-ı şarab-ı erguvan, kimi

<Men îñ ü ân nedânem, ser-mest-i cam-ı aşkem
Mutrib, be-zen nevâyî! Sâkî, bideh piyâle!>

cünbüşleriyle meydan-ı muhabbette ser-gerdan olmuş; nicelerini de gördüm ki bir zaman mekr ü füsûn-ı dildâra aldanmış, evham u hayalât ile oyalanmış yani –kendi zeaminca– akili divane sanmış pazar-ı cihanda eğerçi nakd-i ömr ile çok şey kazanmış, lakin akıbet-i nukre-i rindan ile bahtı uyanmış, mâl-i meksûbu züyûfa çıkıp hayli utanmış, bu âleme can atıp şarab-ı aşka kanmış, renkten renge boyanmış, şem-i ruhsâr-ı yâre pervane gibi dolanmış, baştan ayağa kadar yanmış, dehânı mühr-i sükût ile kapanmış; Elhâsıl o mahbub-ı zaman, fettan-ı cihan her birini bir şekle koyup feyz-i ihsanıyla cümlesini doyurmuş: Mecliste deveran eden o, dillerde cereyan eden o, sinelerde feveran eden o! Sureta ayş u tarab çok, lakin manada ondan başka bir şey yok!...

Çün bu hâli müşahede ettim, bilirim ki

<Bir câm açılır gerçi bakılsa yine amma
Mestâne eden ‘âlemi bir neş‘e-i hikmet!>

Hemen bî-pak ü bî-pervâ o aşır cihanın bezm-i hâssına girip **[s.136]**

<Merhabâ, ey cam-ı meynâ-yı mey-i yâkût reng!
Devri gelsün senden öğrensün sipihr-i bî-dereng
Mey değil rûh-ı revân-ı mürde-i gamsın hele
‘Âlemin cânı değilsin cân-ı âlemsin hele>^[1]

diyerek ayağına düşüp bir lahza didar-ı tâbdârına çeşmim düş oldukça bir dilber-i bî-himmeta gördüm ki ayine-i cemalinde nice müesser bedia mer’i ve nüsha-i kemalinde gûn-â-gûn asar-ı mergube mervî vü gerden bilir ve sine-i safi feyz-bahşâyı kâfur-çîn, belki dil-i erbab-ı tevekküle mükabil dü mirat-ı bî-himmeta-yı saffet-ayın, meyan-ı nazenini letâifu’l-hayâlden terbiyet güzîn, nâfe-i müşgîni mâye-i asl-ı müşg-i gazalân-ı çîn, her uzvu mütenasip, her ne kadar rüsva-yı mizaç ü ateşin meşrep ise de nezaket beden, letâif endam, ihtizaz kamet ve refât u hırâmda bî-bedel olduğu gibi dil-i sùhtelere lutfu cari olduğundan her mecliste aşkına ten-dâde-i aguş olarak ram ve âşık-ı şeydâsı kemal ü neşât ile ser-kerem-i meram olur. Lakin yine dâmen-i afet ü itisâmı pak olmak mülâbesesiyle dildâde-i didar-ı mihr-i envarı olan uşşak daimen ve müstemiren müstaid-i derd-i firak olmalarıyla mahlasları dahi

<Kona dirlerse desinler tuta gör yâr-ı eteğın>

diyerek ref’-i neng ü âr ve ref’-i muğalata-i taârüz ü temânü-i akl ü itibar ve

<Gelib âsâyîş ü rahâtların bir bir beyân eyler
Cünûn iklimini görmüş dil-i divâne besbelli> **[s.137]**

^[1] <Nefî >nin sakinamesindedir. Bazı dakika bînân-ı şuara mısra-ı ahirde mana göremiyorlar.

mealini kayd-ı ceride-i efkâr ile nûş-i sagar-ı sahbâ vü şeydâyî ederek mest ü medhûş
u sebû-berdûş-ı sarhoş oldum.

<Tutmayıp sükkân-ı tedbîr bahr-i aşka fülk-i dil
Saldırıp çektirdi gitti Hakk selâmet vere!>

1.85. EMİN HİLMİ EFENDİ'NİN TALİB-İ TAHSİL-İ MAARİF BİR NEVCİVAN-I ARİFE YAZDIĞI MEKTUB-I NASİHAT-ÂMÎZ

Şu âlemde malûm-ı cümle evliya-yı ulûm u ilm minare gibi meşhud-ı uyun-ı
umum olduğu üzere <Utlubû'l-'ilme mine'l-mehdi ila'l-lahadi> emr-i münifi
icabınca sünûf-ı rical ü nisa lâbis-i libas-ı hayat oldukça tahsil-i ilm ü kemal etmek
vazife-i meşrûasıyla memur ve bu bapta sadr-ı celil-i nübüvvetten sâdır olan
<Talebü'l-'ilm faridatun 'alâ kulli müslim ve müslimat> eser-i celimli teşnîf-saz-ı
semah amme-i muvahhideyn olan asar-ı sahihadan olduğu emr-i gayr-i mestur olup
bu takdirce

<Nîst âb-ı hayât cuz dâneş
Nîst bâb-ı necât cuz dâneş>

medâyih-i mahkasına mazhar olan maü'l-hayât ilm-i danişi mecra-yı tahsile
icra vü derîçe-i marifeti küşad etmek farizadan ve ilm ü marifet be-gayet aziz ü
muhterem olduğu ve ashab-ı maarif <Mevtu'l-'âlimi kemevti'l-'âlemi> meal-i
hakikat-ı iştimâline nazaran be-kadr-i âlim şerif ü sami kadar bulduğu gibi/ [s.138]
sıfat-ı zemîme-i cehl ü nadanî pek fena bir sıfat olup bahayimden cihet-i fârîka-i
imtiyaziyesi olan merd-i akile göre cehalet büyük fezahat ü âr ve cahile <İnsan>
ıtlakı

<Merd-i nâdân zi-merdumî dûrest>

hükümünce ‘ala’l-ittifâk bir ism-i müstear olduğu <El-câhîlu leyse bi-şey’in> kelâmı misilli kelâm-ı kibar ile müspet olan mevâdd-ı malûmeden olmakla o mebhasta ihtiyar-ı külf-e-i temâdî-i güftâr, mâ-zahri izhar kabilindendir.

İşte şu mukaddimât ile dürre-i nefise-i ilm ü marifetin sedefçe-i âlemde ne derece kıymettar ve pîle-i hasis-i cehl ü nadanîde ne mertebe merfû’u’l-itibar olduğu anlaşılıp ve

<Ta’allem, yâ fetâ! Fe’l-cehlü ‘ârun
Velem yardâ bihi, illâ hımârun>

Pend-i hikmet-mendî gûş-ı hûşa küpe eyleyip ona göre saadet-i beşeriyenin azamı ve maraz-ı cehlin merhemi olan maarif-i cemile-i insaniyenin istikmal-i esbab-ı tahassüliyesiyle beraber <El-hattu nısfu’l-ilmî> hükümünce nısf-ı ilimde madûd olan ve <El-hattu li’l-fukarâi mâlun> vakfinca husul maaşa vesile-i müşhile bulunan kavaid-i mergube-i tahririye vü inşaiyenin dahi istihsaline ve her hâlde

<Gâfil-i mişvezkâr ki fırsat-ı ganîmetest!>

mısrâmın hükümüne bittabiye ömr-i azizi bad-ı hava geçirmeyerek/ [s.139]
envar-ı Şemsü’l-ma’arif-i danışten istifaza ile saadet-i ebediyye iktisabına teşmîr-i sâid-i say ü itina etmeleri siyakında...

1.86. BİR MEKTUB-I ÂŞIKANE

Her târ müşbâr-ı zülf-i dil-cûsu silsilet’ül alâka-i uşşak, her mûy amber-bûs-i rayiha-bahş-ı meşâmm u mezâk olan gül-i zîbinden eda-yı gülîstan-ı melâhat gonçası ranâ-yı gonca-i hüsn ü letafet, mazhar-ı sitayiş

<Ferişte hû, peri rû, hûr işve>

yâr-i vefadâr-ı elzem, âlem-pesendim, memduh-ı be-güftâr

<Mâh-1 tal'at, nigâr-i Zühre cebîn
Hüsnünün sâni'ine sad tahsîn!>

dildâr-1 kamer-didar-1 eazim Efendim!

Badiye peymâ-yı âlem-i aşk u hevâ <Kays-1> nâdiru'l-kıyâs-1 sevda-zedenin
<Leylâ-yı> sahib-i hüsn ü âne ve tîşe-zen-i kûh-1 belâ <Ferhâd-1> harîk'ül fûâd-1
rüsva-şüdenin <Şirin-i> şirin lebâne rakam-1 şedde-i dâstân olan alaka vü muhabbeti,
belki sevabık-1 mihnet-keşan-1 üftâdegândan <Vâmık-1> alakakârın <Azrâ>yı
'azabü'l-'izâre olan meveddeti kabilinden olmak ve netîcetü'l-keâm

<Âşık-1 sâdık benem, Mecnûn'un ancak adı var>

vakfinca Mecnun ve emsali âşıkân-1 şöret-nümûnun derece-i mefrata-i
vedadiyelerine müreccih bir hâlde bulunmak üzere zat-1 melek-simalarına peyda-ger/

[s.140]

olduğum alaka-i sadıka ve muhabbet-i faika münasebetiyle gâh hayal-i hâl-i amber-
nişan-1 mehveşâneleriyle nokta şimar-1 dağ-1 hasret ü melâl, gâh arzu-yı gîsû-ân-1
nükhet-feşânlarıyla –şâne gibi – sine-çâk ü perişan hâl olup

<Havlusu reşk-efgen-i bâğ-1 irem
Ravzası rıdvâne cây-1 muhterem>

müeddâsına mâsadak olan kûy-1 behişt-i bûy-1 dilberânelerinden devrî-i sûru hâsıl
edip gurbet-i saray-1 hicret ü firkatı ârâm-gâh edeliden ve –Eğerci

<Hayâlin hatırımda nakş-1 hâtem-veş münakkaştır
Müvâlât-1 dile mâni' değil ba'diyyet-i sûr>

fehvasınca badiyyet-i suveriye mucib-i tedenni-i muhabbet-i kalbiye olmayıp <El-
mer'û ma'a men ahabba> hükm-i münifinden ahz ve istinbât edilen maiyet-i
hayaliye-i dil-rübâyîleriyle cihet-i vahdet-i maneviye her hâl ü mahalde mevcut ve

rüsûh-ı hubb-ı meveddet-i bade-mekân ü zaman ile zail olmayacağı rû-nümûd ise de –bizim tarab-efzâlarından cüda düşüp <El-celâu a'zamu'l-belâi> vadisine gideliden beri– ruhsâr-ı naşir-i envar-ı melîhaneleri ateş-i hicranıyla kânun-ı kalb-i müstemendânem ne derece muhterik ve (Alev-rîz) ve bu kâm-dâr-ı sükût ü intifa olmak üzere dide-i hasret dide-i âcizanem ne suretle sirişk-engîz olduğu ve giriftârî-i illet-i firkatle

<Be-derd-i dil-i giriftârem devâ-yı dil nemîdânem>

demekte olduğum gibi

<İllet kavi, tabîb ise nabz-âşina değil!>

[s.141]

hükmünce etibbânın tedbir-i devasında beyan-ı acz etmekte buldukları hümâ-yı muharrikatü'l-kuvâ-yı iftiraklarının muhtaç-ı ilâç olduğu –İnikâs-ı hâl hüzn-i iştimâl-i âcizanemle– mirat-ı zamir-i münirlerinde suret-nümâ olması ve binaberîn derd-i firâğa <Lokman>-ı hikmet-aşına gibi derman edilmek istenilmesi üzerine hilkat-i hasenelerine meyl ü mânend, melâik-pesent olan ahlâk-ı ber-güzideleri cümle-i cemilesinden olarak <El-mürâseletü nısfu'l-muvâsala> şive-i ferahfezasını göstermek ve o suretle fevâid-i sıdk-ı mutat-ı müstemendânem tenşît ü tefrîh edilmek maksad-ı âlisiyle irsaline isale-i jale-i inayet buyrulan ve

<Sezed ki kâtib-i divân-saray-ı huld keşed

Sevâd-ı nüsha-i û ber-beyaz-ı dîde-i hûr!>

mithat-ı muhakkasına mazhar olan lutf-name-i dilaraları –ki tahsis-i nân-pare-i dilşadı için be-nefse nefis ve muazzez bir berat, her satır rengini teskin-i teşenegî-i hasret için birer mecra-yı ab-ı hayattır– güya mürafakat-ı saba-yı saba-kadem ile bir subhdem râhe-res-i iştihak u ârâyiş de yed-i müştak olarak led'el müşahede ve'l -kelimât-ı vefa istinası <Kâenhüm suverun> çehre-nümâ-yı menassa-i şadî vü hubûr olduğu gibi reyhân-ı can-feza-yı mezâyâsı

<Mürde bodem bûy-ı yâr-i dil-nevâz âmed be-men
Yâd-ı ger-i canî ki ez-men reft-bâz âmed be-men>

rayiha-i müferrahasını münteşir ve hulâsa-i mazmun-ı dil-güşâsı cihet-i vahdet-i muhabbette <Nahnu kemâ kunnâ nahnü nahnü> manasını mübeşşir olduğu/

[s.142]

anlaşılmiş ve bu bapta tatyîb-i hâl u hatırla beraber mekîn-i kulbe-i <El-gurbetu kürbetun> ve suzende-i ateş-gede-i <El-firkatun harkatun> olduğum hâlde şerare-i iftiraka su serpmek üzere cereyanî-i reşehât-ı inayete vaki olan himem-i dil-rübâyileri fi'l-cümle medar-ı intifa-yı nâire-i hicran olarak derhâl lisan-ı kâl ü hâl-i âcizanem tahmiden ve teşekküren natıka-perdâz

<Kulbe-i mâ ravza şod, çün nânem-i rıdvân resîd
Dîde rûşen şod çü bûy-i (Yûsuf-ı Ken'ân) resîd>

olmuştur.

Hemen cenab-ı ahseni'l-hâlikîn, bahar-ı hüsn ü melâhatlarını aşırp hüzünden masun ü emin buyursun âmin!

Ah, nur-ı didem Efendim! Encüm-i şimar-ı leyâl-i hasret ve cerihadâr-ı nîze-i firkat olalıdan beri

<Müptelâ-yı gama sor kim geceler kaç sâ'at!>

müeddâsınca sahipler edemez ve deva-yâfte-i ifakat olamaz ve (Sinetü'l-firâki senetün)^[1] hesabınca dem-i elem-i tevem-i firâğın kesb-i imtidâd ile kat'-ı rişte-i inbisat-ı fevâid eylemesinden dolayı

<Eyyam-ı inbisât iledir lezzet-i hayât
Tufan-ı gamda adama lâzım mı ömr-i (Nûh)?>

^[1] Meali: Hâl-i firakında uykuya dalmak bile insana seneler kadar uzun gelir.

medlûlunca tufan-ı gam-ı hicranda lezzet-i hayat ve ferah-ı ruh bulamaz bir hâl-i melâl-i iştimâlde bulunduğumdan hemîşe kalb-i gam-güsârımın hulâsat'ul hulâsai amali ber-kadem-i akdem ve ber-dem-i mukaddem-i avdetle hâk-i pay-ı uyun-ârâlarına/ [s.143]

yüz sürüp rüyet-i cemal-i nâşiru'l-lemma'ânlarıyla tenvir-i çeşm-i dil ü can eylemek emr-i ehemminden ibaret olduğu bedihî olup binaenaleyh şu arzu-yı can-güdâzın karîben hâsıl olması dua-yı mühimmine hasr-ı enfâs-ı hayat olunmakta ve bed-rika-i kader irâe-i râh-ı tevfik eder olduğu hâlde bu matlabın ahd-i karîbde husulü memul bulunmakta ise de hîn-i muvasalata kadar tatîr-i meşâm-ı iştîyak için şükûfe-i kelimâtı revayih-i müferraha-i vuslat-ı istişmâm ettirir kerem-nameler ihsan u irdâfiyle kûze-i kalb-i müstemendânemin lebrîz-i zülâl-i meserret buyrulması hususuna isale-i midâd-ı şevk ü zarâat olundu. Baki....

1.87. BİR TEBRİK-NAME-İ İZDİVAÇ

Sülale-i handan-ı asalet-nişan devletlerinin tevsi-i silsilet'ül zeheb-i zürriyet niyet-i hayr âyetiyle bu eyyam-ı mesatet-i (Fânkihû mâ tâbe lekum ...) ayet-i kerimesi hükm-i celiline ittibâ ve (Men tezevvece fakad âhsene nısfâ dînihi) kelâm-ı hikmet-i encamını istimâ ederek icra-yı velime-i tenâküh ü teehhül buyrulduğu heber-i ferahat-ı fercâmı ... Efendinin gelen mektubunda tebşir olunmuş ve şu beşaretin arûs-ı memnuniyete ne vechle ârâyış-i kesret verip ne türlü ziyet-i vüsat kazandırmış olduğunu vicdanım kesdirebilmekte ise de hâme-i kem-i bezâa-i âcizanem çanak çömlek taşıyıp da düğün evini bilmeyenler gibi, şu fart-ı meserret-i kemiyet ü keyfiyyetini tamamıyla bilip tarif ü tefhim/ [s.144]

edemeyeceği anlaşılmiş olduğundan orası irfan-ı âlilerine havale edilerek nakl-i cihaz-ı tekellüfât-ı tafsiliyeden sarf-ı nazar olunmuştur.

Hemen cenab-ı Hallâk-ı kâinat <Tenâkehû tenasülû> eser-i sıdk-ı iktiranın kail-i fasîh'ül lisânı olan müfehhar-ı mevcudat –Aleyhi ekmel'ül tahiyat– Efendimiz Hazretlerinin âli 'âli'l-âlf hürmetine velime-i hayriye-i aliyelerini müteyemmen eylemek dua-yı bi'l-hayrını hulûs-ı kalp ile yâd ü irat ettiğim gibi sûr-ı

(mezkûr)dan dolayı cemiyet-gâh-ı tab'da zuhur eden galebe-i sürur-ı mülâbesesiyle tebriki havi olmak üzere

<Ya gazeldir, ya kaside armağanı şâ'irin!>

mısraı hükmünce tanzim olunan kaside-i naçiz lafen takdim olundu. Bunun ümit olunan caizesi arâis-i mubahatı tezyin edecek esvâb-ı fahire-i teveccühât-ı aliyelerinin cism-i devama elbâs buyrulmasından ibarettir. Baki....

1.88. MUHYÎ-İ EDEP ŞİNASI'NİN PARİS'TEN VALİDESİNE YAZDIĞI MEKUP^[1]

Benim canımdan aziz olan valideceğim!

Geçenki aldığım mektubunuzda bir yıldan beri hasta olduğunuzu bildirmiş idiniz. Lakin bundan anladığıma göre canınızla uğraşır/ **[s.145]** mertebeye gelmişsiniz. Öyle ise Efendim niçin bu zamana kadar bildirmediniz? Eğer bildirmiş olaydınız çarçabuk tahsilin arkasını alıp şimdiye (dek) âsitâneye gelirdim. Çünkü bundan mukaddem daha kolaylıklar var idi. Her ne ise şu günlerde işimi bitirmek üzereyimdir.

Eğer hastalığınız ağırlaşır ise tez tez bize yazın. Ta ki avdet etmenin çaresine bakayım. Ama yine siz ihmal buyurmayıp şu hastalıktan kurtulmaya çalışın. Vücut sağ olduktan sonra mâl ü mülkü ne yapmalı? Sakınip bu hususta parayı esirgemeyesiniz. Birkaç tabibe baktırın. Eğer borç bile edilirse edasına Allah kerimdir. Hemen siz var olun!

Efendim, şimdi icap ediyor ki şu ona kadar gönlümde sakladığım sırları size söyleyeyim. Ta ki ne size, ne bana dağ-ı derun olmasın; çünkü beniadem bi't-tab' hırslı olduğu aşikârdır. Ama bu hırs birkaç türlüdür.

^[1] Bu mektup müşarünileyhin on yedi yaşında iken yazdığı bir mektubudur ki kendi hattıyla muharrer ve mühriyle mahtûm olarak el-ân mahzufudur.

Benim hırsım, şimdiki akl ü idrakime bakılırsa, biraz geçinecek ile çok hünerden ibarettir. Elhamdulillah Te'âlâ şu genc yaşımda bunlardan bir miktar hissedar oldum. Lakin hakikatte hep senin sayendedir. Zira beni okutturup yazdırttın. Senin hakkını bin yıl yaşasam ödeyemem. Senden başka kimsem yoktur.

İşte Efendim maazallah, sana bir hâl olacak olsa senden başkasına <Valide> demeye ağzım varamaz; diyemem, Allahu alîm! Seni ben ölünceye kadar unutamam.

... felek müsaade ederse merhum pederimin kemiklerini İstanbul'a/ [s.146] getirteceğimdir^[1]. İnşallahü Tealâ mahsus bir türbe yaptıracığımdır, cümlemizin bir mekânda olmasını arzu ediyorum.

Senin indinde en edna olan şeyi zayi etmem. Senin haneni söndürmem; rahmete vesile olur asara say ederim.

... emân, canımdan aziz olan valideciğim! Gençlik ve cahillik münasebetiyle size her ne kabahat ettimse cümlesini affet, hakkını helâl eyle.

İbrahim Şinasi

30 Kânunusani 69

(‘An Paris)

1.89. ZAMAN-I KADİMDE FİZAN-I NİL VUKUUNDA MISIR VALİLERİ TARAFINDAN AHALİ-İ MISIR'A HİTABEN TASTİR OLUNAN ŞEHRAYİN BUYRULTUSU

Siz ki çemen-güzînân-ı bihterîn riyaz-ı heft-iklim, hoş-mezâkân-ı dil-nişîn şekeristân-ı pür-naz ü naîm, hilat-pûşân-ı eltâf-ı Rabb'ül 'âlemîn, beşaret-nüvîsân <Dahalû Mısra inşaallahu âmînin> olan mahrûse-i Mısır'ın ve Hıttâ-i mezkûre-i bâhir'ül nasrın sadat-ı kirâm-ı ferhunde etvârı, ülemâ-ı izam-ı zeybinde asarı, mirlivayân-ı bâhiru'l-iştihârı, (Sancak)-güşâyân-ı sâhibü'l-itibarı, (Ağayan)-ı asâkir-i encüm-i şümârı, reşâyış-i Haremeyn-i şerifinin/ [s.147]

^[1] Pederi Topçu zabıtı olup 42'deki Rusya seferinde şehit olmuş. Şumnu'da medfündür.

nazarı, divan-ı gerdûn-ı eyvanın Utarid-i rakamân-ı gevherbârı, musahibân-ı sadakat-girdârı vesair cümle sigar ü kibarısınız.

Hâliyâ –Elhamdülillâhi’l-‘aliyi’l-a’lâ– işbu sâl-i bereket iştîmâl-i ferhunde şühûr-ı vesene-i kesîret’ül meymene-i haceste zuhurda mededkârî-i perverdigâr-ı âlem ve abyârî-i çeşme-sâr-ı mucize-i fahr-i ümem –Sallallahu aleyhi ve’s-sellem– birle yenabi-i avarif ü ravâdif-i ilâhî ve mâü’l-hayât-ı füyûzat-ı nâ-mütenâhî vesair cedâvil-i selsebil-i evsaf ve enhâr-ı saf-ı saffet ittisaf-ı iradat-ı aliye-i Hakk Tealâ ve Tebârek ile zamîme-i Nil-i mübarek olup ve seylâb-ı sirişk-i uşşak gibi izdiyâd bulup <Ve mine’l-mâi kulle şeyin hayyen> misdak-ı şerifi üzere böyle hûş u hurûş-ı peyderpeyden hıyâz-ı riyaz-ı erbab amal-i ab-ı zülâl-i ümit ile mâl-â-mâl olmuştur. Ve gülbâng-ı hezar-ı vasiyet ve seda-yı mürgân-ı lâlezar ile gülistan-ı âlem dolmuştur.

<Ravzâtü mâin nehruhâ selsârun
Ravzatü seca’in tayruhâ mevzûnun
În per ez-lâle-hâ-yı rengârenk
Ve ân per ez-mîve hâ-yı gûnâgûn>

‘Ale’l-husûs bu sene-i sûtûde beyan-ı Nil-i süreyya’ül cereyan mikyas-ı kıyastan güzâr edip murat üzere her tarafa cari olup gitmiştir; ve münâdiyân-ı pesendide savt u amel-i âzâze-i <Mine’l-cebeli ilâ’l-cebeli> ile kûş-ı âlemiyânı pür etmiştir; ve bu şevkle dihkân-ı rüzgâr-ı külâh-ı iftiharî âsmâna yetirmiştir ve keşt-i arzuda tohm-ı hezar-gûne gınasın meram üzere bitirmiştir.

Felâ-cerem <Ve lei’ş-şekertum leezidennekum> magzâsı üzere cümle ûlû’l- ebsâra ve ayan-ı emsâra lâbüdd ü lâzım ve vacib ü mütehattimdir ki enva-ı/ [s.148] tazarru-ı can-ı sipârî birle secde-ber-i mirab-ı şükr-bârî olup, mutat-ı kadim ü itiyad-ı müstedîm üzere meyl-i ta be-meyl şükran-ı vefa-yı Nil ile tertip-i esbab-ı şadmânî ve tergîb-i ashab-ı kâmrânî edip gerekdir ki mirlivayân-ı Hurşid-i ilm ve âğayan-ı asâkir-i sitâre çeşm-i vesair ayan-ı velâyet ü erkân-ı devlet, ‘alâ mâ huve’l-‘âda, belki senin maziden ziyade izzet’ül ma’îne-i neşâtı inşada ve tayb-ı turrat’ül kayd-ı inbisatı amade kılıp mezîn-i arziyelerden rûy-ı Nil’i tezyin ve mukarneskârî zevraklar ve

gûnâgûn bayraklar birbirbirine izhar-ı miknet ü tahsin edip sonra dahi seadetlû kerametlû padişah-ı reb'-i meskûn Hazretlerinin dua-yı beka-yı saltanat-ı ruz-efzûnlarına müdâvemet ü iştigal üzere olalar.

1.90. BAZI TABİRÂT VE ISTILAHÂT-I KADİME-İ İNŞA^[1]

Atebe-i padişahîye ahali tarafından takdim olunan muhazzar elkâbı

Atebe-i aliye-i sidre-makam, südde-i seniyye-i gerdûn-ı ihtişam-ı lâzâlet-i mahmiyet-i be-himayetü'l-melikü'l-'allâm-ı türabına cezire-i Kıbrıs'ın umumen ulema vü sulehâ ve eimme ü hutebâ ve zuamâ vesair ayan ü eşraf ve fukara kullarının muhazzar-ı sıhhat-ı aj birle arz-ı hâl-i mâ fi'-bâlleri oldur ki [s.149]

Diğer

Atebe-i aliye-i adalet-penâh, südde-i seniyye-i saadet-i destgâh-ı lâzâlet makrûnen bi-inâyeti'l-meliki'l-ilâh türabına...

Diğer

Atebe-i aliye-i adalet-şiar, südde-i seniyye-i saadet-karar-ı lâzâlet mahiyet-i bi-himayetü'l-melik il settâr türabına ...

Miralay ve muhassallar arzı

Degâh-ı felek-medar, bârgâh-ı gerdûn-ı iktidar türabına arz-ı bende-i bî-miktar ve zerre-i hâk-sâr oldur ki

Kazat ü nevvâb-ı ilâmları elkâbı

Der-devlet-i mekîne arz-ı dâi-i kemine budur ki

Diğer

Der-devlet-i medar-ı aliye türabına arz-ı bende-i bî-miktar budur ki

^[1] <Münşeâtü'l-letâif ve Sandûkatü'l-ma'ârif> namındaki bir eski inşa kitabından mehûzdur.

Nev-i diğeri mahzar elkâbı

Atebe-i aliye-i adalet-unvan, südde-i seniye-i saadet-nişan lâzâlet âliyâ ilâ inkırâzü'l-devrân türabına ...

Vüzerâ-yı âli makamdan Padişah-ı İslâm Hazretlerine

Devletlû, kudretlû, nusretlû, inayatlû, padişahımız hazretlerinin erkân-ı âlem-medar olan vücud-ı azizlerini Hazret-i Allah Celle Şanühü Hazretleri daima hıfz u emânında masun u mahfuz edip şevket ve adaletlerini yevmen/ **[s.150]** fe-yevmen efzûn ve a'dâ-yı devletlerini makhûr ve ser-nigûn etmekle saye-i saadetlerini amme-i ibadullah ve bu kulları üzerinde ber-karar eyleye âmin. Mehabetli padişahımın rikab-ı hümayun-ı adalet-i makrûnlarına arz-ı hâl-i kavleri budur ki

Avam-ı nâstan rikab-ı hümayuna arz-ı hâl elkâbı

Cenab-ı Mevlâ-yı Müteâl Azze şanuhü 'ani's-şibhi ve'n-nazîri ve'l-misâl şevketlû, kerametlû, mehabetlû, inayatlû, merhametli, padişah-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerini serîr-i saltanat-ı seniyyelerinde ber-devam ve mübarek-i vücud-ı hümayunlarını ve daire-i mülûkânelerini vekâye-i samedâniyesinde masun ve ömr-i devletlerini yevmen fe-yevmen efzûn ve a'dâ-yı bed-hâhlarını makhûr ve daima onlar üzerine mansûr eyleye âmin ...

Diğeri

Padişah-ı cihan-penâh, nasarallahu ve ebbede saltanatehu ve eksere 'alâ'r-re'âyâ ve'l-berâyâ merhametehu hazretlerinin rikab-ı hümayun-ı adalet-meşhûnlarına arz-ı hâl-i fakir-i dua makâl budur ki

Diğeri

... Hazretlerinin pîş-i rikab-ı hümayun-ı adalet-makrûnlarına rûy-ı ubudiyetimi nihada ve çehre-i rıkkıyetimi mâlide kılıp bahr ü ber ilâ yevm'ül haşr dest-i yümn ve kabza-i teshir gîtî-sitânîlerinden sabit ü üstüvâr olmak duaları edasından sonra arz-ı hâl-i abd-i bî-mecal budur ki

Küberâ-yı erkân-ı devletten vüzerâ-yı izama

Vezir-i âsaf-şan, âsaf-ı Süleyman-nişan saadetlû, mekremetlû, meveddetlû/
[s.151]

birader-i bülend-i ahterim destur-i mükerrermet-unvan hazretlerinin meclis-i şerif-i behişt-ayin ve mahfel-i münif-i saadet-karinleri sabv-ı devlet evbine mezîd-i tevkir ü ihtiram ile dua-yı beka-yı ömr-i devlet ve sena-yı sebat-ı kadr ü rıfatları takdim ve pürşş-i hatır-ı âtır feyz-i meâsirleri merasimi tetmîm olunduktan sonra zamir-i münir-i hurşid-i tenvirlerine münhâ-yı devlet-i cûy-ı safî zamirleri budur ki

Kurb-ı devlette olan zevata

Hakk Sübhânehu ve Taeâlâ Hazretleri âfitab-ı âlem-ârâ-yı hilafet ve cihan-dârî olan şevketlû, kerametlû padişah-ı din-penâh-ı Huldullah hilafete ilâ yevm'ül intibâh hazretlerinin hurşid-fer ve şevket ü iclâllerin âsmân-ı saadette hemîşe dırâhşan edip devletlû sultanım hazretlerinin dahi kevakib-i mecd ü ikballerin her an taban eylemek ediyesi vird-i zeban kılındıktan sonra

*Vüzerâ vü Mir-i Miran ve Ekâbir-i Ayandan Sadrazam Hazretlerine Tahrir Olunan
Ser-levha-i Mekatib-i Mergube*

– Valide vesair Sultanlarından –

Âli vakar, zî'l-iktidar-ı paşa-yı azam ve müşîr-i efham hazretlerinin huzurlarına merasim-i izz ü ikbal-i kamrânî ve levazım-ı mecd ü iclâl-i câvidânî ediyesi tecdid ü temhîd kılındıktan sonra alâ ve eşâr olunan budur ki

– Dâru's-saâde ağasından sadr-ı âli hazretlerine –

Devletlû, saadetlû, inayetlû, mezîd refetli ve fî'l-himem efendim
hazretlerinin/ [s.152]

mültecâ-yı ekârim-i ashab-ı izz ü câh olan pişegâh-ı meali dest-gâhlarına gayet tazim
ü ibcâl ve nihayet-i tefhim ü iclâl ile kâlâ-yı vâlâ-yı hâsü'l-hâs sıdk u velâ ve
perniyân-ı bî-himmeta-yı muhâdenet menâs-ı mahmidet ve sena arz ü ihdâ ve hatır-ı
hatîr-i lâzımü'l-tevkir kerimâneleri 'alâ vechü'l-tekrîm zîver-i istikşâf ve istinbâ
kılındığı siyakında ber-dâşte-i senaver bî-merâları oldur ki

– *Kırım Hanlığı canibinden sadrazam hazretlerine* –

Muvakkıf-ı refîu'ş-şân-ı vüzerat ü kâmrânî ve mahfel-i münî-i şâmili'l-erkân-
ı sadaret ü ferman-ı rânî lâzâle âliyen bi'l-'avni'r-rabbani savb-ı saadet evbine
mezîd-i tazim ve fart-ı tekrîm birle zimmet-i i ihlâsımıza mültezim olan dua-yı beka-
yı ömr-i devlet ü ikbal ve sena-yı sebat-ı kadr ü menzilet ü iclâlleri takdim ü tetmîm
olunduktan sonra zamir-i münir-i mihr-i tenvir ve hatır-ı âtır-ı müşteri nazirlerine
mühnâ-yı muhibb-i devlet-i cûy-ı safî zamirleri budur ki

1.91. BAZI FIKARÂT-I LATİFE

Mimar-ı kalem-i hendesedanlarıyla tamir-i dil-i viran dâî-i hulûs-i nişan
buyurmaları hassaten rica olunur. O bapta kerem cenab-ı siyâdet-i meâb-ı mekârim-i
şiyemindir.

– *Diğer* –

Ez-kadim-i cenab-ı saadet nisablarıyla meyanede rabîta-bend-i istihkâm olan/
[s.153]

bünyân-ı hulûs ve muhabbet ü alâka-i derun ve meveddet-i devrî-i sûrî ile
inhidamdan masun ve 'aled'd devâm ezkâr-ı mahmidetleri vird-i zeban-ı ihlâs-
nümûn olmaktan naşi her bâr ihbar-ı afiyet asarlarına intizar-ı der-gâr iken..

– *Diğer* –

Mektub-ı meserret meşhûnlarıyla mebani-i meveddeti tekit ve esas-ı muhabbeti teşyîd eylemekten tehâşî buyurmayalar

– Diğer –

Ez-kadim-i meyanede metin ü müstahkem olan alâka-i ekîde-i hillet ve rişte-i suht- beste-i vedd ü mühâdenet muktezasınca heme ân ezkâr-ı cemile ve evsaf-ı pesendide-i kerimâneleriyle evân-ı güzâr-ı izhar-ı hulûsa bahane cûy-ı intizar iken...

– Diğer –

Hakkâ ki bu senakârlarının rişte-i ihlâsı halka-i der-izzetlerine o veçhile beste değildir ki keşmekeş-i mübâadet-i suveriyeden güsiste ola ve târ-ı ihtisası kûşe-i eyvan-ı devletlerine o mertebe merbut değildir ki sarsar-ı havadis-i eyyam ile reste ola...

– Diğer –

Çekîde-i hâme-i sihr-i asarları olan nemîka-i fesahat-ı bâr ve sahife-i fesîha-i belâgat şiarlarının zuhur u berûzu bisât-ı inbisatı der-meyan ve ribât-ı kühen hane-i dil ü cana kabile-i neşâtı mihman eylemiştir. Hem-vâre teveccüh-i veçhe-i ikbal ile hoş-hâl olalar. [s.154]

Hâcegân ü Küttâb ü Şuara ve Ülemâ vü Meşâyih ü Hükemâya Münasip Fıkarât ü Tabirât

El-haletü hizze-i nev-bâve-i bostan sühan, reşk-i güzârân-ı tarz-ı kühen olan hoş kelimâtı müşt Emil ve zîbende elfâz ü nikânti mütezammın mektub-ı şerifeleri vasil ve mazmununda derç olan ibârât-ı seliseye itlâda tabiata inşirah-ı tam ve hatıra inbisat-ı mâlâ kelâm hâsıl olup nev-arûs-ı maânîye iltibas ettikleri libas-ı taze bâis-i revnak ve ziyet-i bî-endaze olmakla hayyât-ı tab'-ı zerdûzlarına hezar-ı tahsin ve nisâcî-i kalem-i sihr-endûzlarına enva-ı aferin olunmuştur. Hakkâ ki bahr-ı nazm ü nesrde bu gûne lâli-i mütelâli zuhura getirmek ve tamam-ı mertebe kâm almak sizin

zevk-i seliminize muhattastır. Hemîşe cami-i enva-ı haysiyât ve malik-i esnaf-ı kemal olalar.

– Diğer –

Bilfarz her ne rütbe târ ü pûd ibârât ü istiârât ile nush-i kâlâ-yı mana ve şua-i hurşid makale cevahir-i mazmunu nazm edip ankûd-ı Süreyya eylemeğe kabiliyet ü istitaatım olsa da yine bazar-ı itibarda hâce-i bender-i maarif ü kemal olan devletli efendimiz hazretlerinin kumaş-ı natıklarına nispet bu riya ve elfâz-ı der-rübâlarına kıyasen hazef-pare-i bî-baha olduğundan kat'-ı nazar-ı tab'-ı nüktedanlarına izhar-ı marifet eylemenin bahr-ı ummana dürr ü güher ve misbâh-ı sabaha çerâğ-ı bî-nur ü fer arz eylemekten farkı olmayıp dâb-ı üstadiyete kemal-i riayet ü bendelerine hüsn-i himmetlerinden naşi adem-i ihtimamıza rıza vü ruhsat vermeyip saadetlû bey kardeşlerine firistâde buyurdıkları meltafa-i kirâmîlerinde şahid-i çehre-i mekâlim âb ü tâb-ı letafetten/ [s.155]

bî-behre olduğunu suret-i tahsinde telmih ü iham ile tembih ü efhâm buyurmuşlar. Cenab-ı izzet meâb ni'em'ul menâbları beytü'ş-şeref âfitab-ı devlet ve melce vü mazalle-i erbab-ı marifet olmaktan hali olmayalar ...

– Diğer –

Zat-ı bî-nazirleri enva-ı hutûta malik ve cümle-i fûnuna salik olduklarından gayrı sürat-ı kitabette saba-yı sebük-bâr gibi hoş refât ve tesvid-i kitapta süreyya'ül beyân bir merd-i çabuk-süvarısınız. Elhâsıl bu harekât-ı bîkarar ve bu reviş ü refât ile bir name-i belîğ-i latîfu'l-üslûb tahrir eylemişsiniz ki altın ile nakş ü nigâr olunmuş gibidir. Bundan sonra bu pürkâr-ı devvârda nokta vaz edecek bir mahal kalmamıştır. Zihî devlet ü saadet ki böyle hüner muteber-i kabza-i kudretlerine musahhardır! Âyâ cihanda kimlere müyesserdir? Bilfiil ferîd-i dehr olalar ...

– Diğer –

Bihterîn-i hengâmda nemîka-i nezîfe-i mühr-i irtisamları vasıl olup sûtûr-ı latifesinde keşide-i kalem cevahir-i nizam olan rakam-hâ-yı siyaket-âmîz ve mezâyâ-yı nezaket-engîzleri berat-ı atik-i iştiyakı tecdit etmeği İnşallahü Tealâ malûm-ı sarraf-ı nakd-ı zamirleridir. Hak budur ki alâka-i sabıkadan naşi cenabınıza mertebe-i

incizab-ı derunum birun-ı daire-i tabirdir. Hemen Cenab-ı Hakk cümlemizin muhasebe-i umurunu mutabık mukabele-i tevfiik ve lâzıme-i zimmetimiz olan hizmetin edasında lutf u inayetin rehber-i tarik eyleye. Bundan böyle dahi/ [s.156] tarafımızı levha-i hatırdan mahkûk-ı kalemtırâş-ı ferâmûş buyurmayıp İhyanen tahrik-i hâme-i müşkîn-i libas-ı vedad etmekten hali olmayalar.

1.92. ISTILAH-I NAHV-İ ARABÎ ÜZERE BİR HULÛS-ÂMÎZ

Feza-yı dil-güşâ-yı berr ü mekremette nasb-ı kerde-i eyâdî-i füyûzat olan bargâh-ı müzerkeş-i târ-ı mürüvvet ü hamiyetlerine öteden beri evtâd-ı kaviyyet'ül bünyâd ü ihtisasım mesbût u meşdûd ve târ-ı enfâs-ı beka vü hayatım sûy-ı midhât-ı zat-ı nadire hilkatlarına maksûr u memdûd olduğu nisbet-i şümulde emr-i metbûu mukarrer olan tekit-i lafzî vü manevî ile ispat ü teyide muhtaç olmadığı mümeyyiz-i gass ü semin-i kemiyyât ve mübeyyin-i heyet-i hazr-ı semin-i keyfiyyât olan tab'-ı meali neb'-i âsafanelerine bariz ve gayr-i müstetir olmaktan naşi –Şükren lihazehi'l-ni'ami– istisna-yı aklî vü naklî ile müstesna ve nida-yı <Ya men lehu'l-fadlu ve'l-himem> ile münadi olan zat-ı mekârim-i nuût u sıfatlarına her bâr ref'-i ruka-i ihlâs ile tekit-i mebanî-i ihtisasa fırsat-ı cûy iken ceml-i mekârim-i müstenifeyi mahzâ tecdit ve merâir-i hüsn-i teveccüh-i âsafanelerini mücerret-i ahkâm ü teşyîd zımnında bu muzâf-ı havaşî-i dergâh-ı muallâ kıbâb ve bu tâbi-i havl-i bârgâh-ı menû'l cenâblarına lütfen ve keremen firistâde buyrulan bir katıa mufâvvaza-i mekremet-i muâvazaları ki diba-yı istebrak nümâ-yı hüsn-i nescî emtia-i bülegâ-yı ezmîne-i sülûseye kesad-âver ve her bir lafz bedîi'l-insicâmı mübtedâ-yı mürüvvet hidîvlerine mukaddem haberdır, bir hîn-i ferah-ı karinde râha zîb-i vürut ve kâlbüd-i nâtûvâna ifaza-i 'aynu'l-hayât-ı sürur-ı nâ-madûd edip bu gâşiye/ [s.157] dâr-bâre-i mekremet ve bu bir kes-tüvân-ı girift-i civar-ı inayetlerini bu cevâh ile dahi memnun-ı iltifat buyurdıkları için lisan ve cinân-ı medh ü ihlâsta yekdiğere mütesabık ve beynlerine tenazü-i fiileyn lâ-hakk olup bilahere maa't-tesâvî lisan-ı sadakat-nişan-ı ehâdîs-i tayyibe-i medâyih-i menâyihlerini râvî ve cinân-ı rasînu'l-erkân hasr-ı mahziyet ile hulûs-ı gayriden hali vü havi olduğunu beyan-ı vesile-i arz-ı

rıkkıyet ve hususiyetim olmuştur. İnşallahü Tealâ ledâ şerefu'l-vüsûl abdi sadıku'l-tavîyeleri fî kulli hînin dua-yı beka-yı ömr ü devlet-i ebed-i karin ve sena-yı zat-ı mahmidet-i rehinlerinde sabit ü kaim ve ihlâs ü rakkıyetim sahih ü hakiki olup şevâib-i agrâz ü ilelden salim olduğu merci-i temyiz-i maarif ü nekrât-ı akvâl ve mikyas-ı tebyîn-i mevâzîn-i amâl ü miyâr tayin-i müphemât-ı ahval olan zamir-i mücellâ-yı mirat-ı nazire aks-i endaz-ı vüzûh oldukta bundan böyle dahi devlet-i muvasalattan bedel bazı olan kerem-name-i mürüvvet-i hatimleri irsaliyle bu şermende-i lahâza-i atıfet ve bu ser-efgende-i mevâhib-i pür-bereketlerini haiz-i rehine-i mefharet buyurmaları babında ...

1.93. KÜTÜB-İ MEŞHURE-İ ARABİYEDEN BAZILARININ ZİKR-İ ESAMİSİ İLTİZAMIYLA YAZILMIŞ BİR MEKTUP^[1]

Ceriha-i fevâid-i firkat-zedeye edviye-i (Şâfiye) ve hatır-ı şevk-âlûdeye emniye-i (Kafiye) olan mülâkat-ı zat-ı sûtûde sıfatları (Netâicü'l-efkâr)-ı/ [s.158] hulûs-verânem olarak 'ale'd devâm (Mutavvel)-i tahiyyat ü senaları ezber ve (Usul)-i hulûs ü muhabbetleri müstahzır kılınmakta olduğunu savb-ı fazılânelerine (İzhâr) ve (Ravzatü'l-ahbâr)-i âfiyetlerinden ictinâ-yı bâ küre-i amala iptidar eylemek (Nuhbe)-i fikr ü hayalim iken (Dürer)-i (Gurer)-i dua-yı el-hayr üstadâneleri bâre-i âcizanemde hem tesir-i kibriyet-i ahmer ve (Hulâsa)-i himmet behiyeleri fark-ı naçizâneme yâr ü yaver olmak takribiyle bu esnada vuku bulan imtihana duhulumuz müyesser ve be-'avne Tealâ mülâzemet rûusunu ahz ile mukaddeme-i tedrise vüsulumuz mukadder olmakla cihet-i tellemmüz ile taraf-ı eşreflerine derkâr olan nimet-i ihtisasıma binaen bu vech ile nail-i (Gunye)-i meram olduğum (Şemsü'l-ma'arif)-i kalb-i tâbnâklarına bâis-i hazz-ı mevfür olacağı meczûm ve (Kânun)-i mihr ü müvâlâtım (Tafsil) ü teviz ü (Telvîh)ten (Muganni) olduğundan (Gayetü'l-beyân)-i şevk ü garam-ı halisanem muciz ü (Muhtasar) kılınarak mücerret-i ifade-i hâl ve iftihâs-ı hatır-ı mekârim-i iştimâlleri siyakında...

^[1] Bu mektup şair-i meşhur Galip Bey merhuma isnat olunuyor.

1.94. YİNE BU YOLDA YAZILMIŞ BİR MEKTUP

Hasabe'l-uhûvveti'l-ma'neviye beynimizde mürtebit olan rabîta-ı kaviyye-i sıdk u muhâdenet ve vâsîtatü'l-akd-i (Ferâ'id)-i mecmua-i muhalasat icabınca (Bahr-ı râ'ik) dil-i fazl-ı mevil-i levzaflerinde cây-gîr-i rûsûh u istikâr olan (Dürer)-i (Gurer)-i mekâsîd ve emânî keşide-i silk'il leâl-i teysîr-i samâdânî olması ediye-i halisanesiyle tahşîye-i metn-i şevk ü garam etmekte iken <El-mü'minu (Mir'ât)u'l-mu'mini> müfâd-ı müfîdi üzere mesbût-ı ceride-i kalb-i vefa meşhûn-ı/ [s.159] âcizanem bulunan kazîyye-i bedîhetü'l-entâc-ı hubb u velâ (Mirat-ı usul)-ı hakâyık ve cam-ı (Cihan-nümâ)-yı dekâik olan zamir-i münirlerine aks ü incilâ etmekle

<Selâm dost-ı şenîden saadet ü selâmet>

Serrî âfitab-ı (Meşârik)-vâr (Mutâli)-i kemmûndan rû-nümûn olarak bu kere reh-güzâ-yı (Menâr)-ı (Fenâr)^[1] ve cûyende-i cûd u ata-yı Hazret-i Gaffar berdâr-ı sahn-ı âverimiz refetli Selim Süreyya Efendi^[2] bendeleriyle lütfen ve inayeten firistâde buyrulan (Tuhfetü'l-mülûk)-ı selâm-ı menşat'üs sulûkları mânend-i nihâl-i aşk-ı behçet efzâ-yı (Ravza)-i simah ü ziynet-bahş-ı (Hadika)-i enika-i inşirah olmaktan naşi öteden beri her dem ve ân (Nefahât'ül üns) muvâzabetle muatter-saz-ı meşâm-ı can ü cenân olageldiğim (Netâicü'l-efkâr)-ı ensiye-i seniyyeleri kemal-i ibtihâc ü iftirâh ile be-hulûsü'l-bâl-i merfû-ı icabetgâh-ı Rabbi Zülcelâl olduğu beyanıyla mahzun hazane-i bâl-i per-i belbâl olan cevher-i giran-mâye-i meyl-ver-i gûn bu mebhas-ı (Mutavvel)ü'z zeylde (Telhis) ü takrir-i tasvib-kerde-i gülün (Hariri) tahrir olduğu cihetle bu kadarcık kelimât-ı mütezammînatü'l-(İşârât)-ı tebyîn-i meramda (Kafîye) ve ceriha-i sadre (Şâfiye) görülerek mücerret-i (Mültakâ'l-ebhur)-i füyûzat-ı nâ-mütenâhî ve (Keşşaf)-ı müşkülât ve Hayyü İlâhî olan zat-ı fezail-peymâ-yı tahrirânelerinden* iltifat-ı zahire-i feyz ü himmet ve

^[1] Bu lafzın hem (Fenârî) namındaki kitaba, hem hâmil-i mektubun azimet edecek olduğu Yenişehir (Fenâr) delâleti olmakla pek münasip düşmemiştir.

^[2] Süreyya Paşa Hazretleri

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "nahrîrânelerinden" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "tahrirânelerinden" olmalıdır. (N.Y)

istifaza-i (Reşahât ‘aynu’l-hayât) fahr ü saadet-i emniye-i mahsusa ve (Gunye)-i mahsusasıyla tezbîr-i vesika-i müstemendâneye icra kılındı...

[s.160]

1.95. FAZIL-I BÎ-MÜDÂNÎ CEVDET PAŞA HAZRETLERİNİN <TARİH-İ ATA> İÇİN YAZDIKLARI TAKRİZ

Dakika-şinâsân-ı ahval-i edvar indinde müstağni-i beyan u ihtardır ki tahavvül-i asar u avam ve tebeddül-i etvâr ü eyyam ile yalnız ahval-i eşhas u akvam değil, belki şive vü eda-yı elsine-i enam bile tagayyür etmektedir.

Bir lisanın yüz sene evvelki tabirâtıyla şimdiki ıstılahâtı pîş-i nazar-ı dikkate alınsa ne kadar tahavvülâta uğramış olduğu basar-ı basirete rûşenâ olur.

Vaktiyle <Çavuşluk> devletçe ne kadar mutena bir unvan olup da çavuşlar içinde nasıl haysiyetli zatlar bulunduğunu bilmeyerek tarihlerde çavuşlardan bazı düvel nezdine elçi gönderildiğini asrımızdaki <Deâvî çavuşlarını>^[1] pîş-i nazara alır – Bunlardan nasıl sefir gönderilmiş! – diye taaccüb ü hayrette kalır.

Elhâsıl, mürur-ı zaman ile, efrad-ı insan gibi, elfâz ü ıslahât-ı lisan dahi tagayyür ü teceddüd edip gider; alehusus tabirât-ı resmiye, vukuat-ı cesime ile, vaz-ı aslîsini bütün bütün değiştirip başka kuvvetler, başka meziyetler peyda eder.

İşte bu kabilden olarak vakia-i hayriyeden^[2] sonra enderun ü birunca zibâ-nezd olan tabirât-ı resmiye o kadar tebeddül etmiştir ki bu/ **[s.161]** tabirâtın vaz-ı hakikisi ve suret-i istimaliyesi bilinmedikçe o asrın vakâyi-i tarihiyesinden pek çoğu lâyıkıyla anlaşılabilir, o vakte idrak edenlerin henüz bakiyesi zîver-i sahife-i hayat olduğu cihetle şimdilik o misüllü tabirâtın maâniyesine bazı mertebe kesb-i vukuf olunabilirse de onların dahi arkası alındıktan sonra tarihlerde münderiç olan pek çok elkâb ü unvanların tahkiki kabil olamaz.

Binaen ‘alâ zalik –mukdemâ enderun-ı hümayunca mukayyet olan pek çok elkâb ü unvanların şerh ü izahını kâfil ve enderundan muharrec-i meşahirin terâcim-i ahvalini şamil olan– işbu tarih, devlet-i aliye tarihini mütalâa edenlere göre, bir ayn-i basiret ü dürbin-i hakikat olmakla müellefine lisan-ı sitayişle teşekkür olunur. Ce’ala’l-lâhu sa’iye meşkûrân...

^[1] Mühâkim-i adliyenin teşkiline kadar –eski zamanda <Çavuşbaşılık>, sonra <Deâvî Nezareti> namı verilen– bir dâire-i nizamiyede mübaşirlik hizmetini gören hademeye denilirdi. (Biraz müddet sonra bu tabirin dahi meçhulât sırasına geçeceği derkârdır.) **Reşat**

^[2] Vâlid-i kesîru’l-mehâmid Hazret-i Padişahî cennet-mekân Gazi Sultan (Abdülmeccit) Han Hazretlerinin Gülhâne-i Hatt-ı Hümayunu ilan buyurdıkları 1259 senesidir.

1.96. MEŞHUR CİBALİ HARİK-İ KEBİRİNE DAİR SELANİKLİ ATA EFENDİ'NİN BİR MEKTUBU

Ba'd-i tarh-ı tekâlûfât-ı âdiyye istifsar-ı hâl ü hatırımız hususu bu vech ile tediye olunur ki:

İşbu 1196 senesi Ramazan-ı Şerifinin 13'üncü Perşembe günü saat üç sularında Cübb-i Ali^[1] derununda vaki <Çingiraklı Değirmen>/ [s.162] ittisalinden Mavnacı Ali'nin hanesinden kazaen zuhur eden ateş-i sûzân <Nâru'l-lâhi mûkadetun> sedasıyla ve lüle-saz-ı âsmân olup, bir dilber-i ateşin-ruhsâr gibi, <Âşık Paşa> canibine hıraman ü meyâl ve <Kasapbaşı Çeşmesi>ne ateş-zen-i iştiâl oldukça, top-ı kale-kûb gibi, <Üsküplü>ye tıraka-bahş-ı vaveylâ iken onda iki şakk olup şakk-ı evveli <Haydar>a doğru şerare-feşân, şakk-ı sânisî <Müftü Hamamı>na –Ve 'aleyhi'l-fetvâ– deyip <Kadı Çeşmesi>ni sûzân ve kazaya rızadan maada çare olmadığından <Otlakçı Yokuşuna> suûd ve etraf ü eknâfını cayır cayır yakıp alef-zâr-ı dûd ve li ecli'z ziyâre Fatih Cami-i Şerifine vürüt edip Haydar canibinden şerare-dâr olan ateş-i dûzâh-medar-ı yemin ü yesârda derkâr olduğu hâlde <Efrâziye> semtine kamet-i firâz-ı efrâz olup, sihâm-ı belâ gibi, büyût u menazile atlayıp bi'l-küllîye hâkister ve caminin havlusuna dehşet-fiken-i şûr u şerr oldukça havali-i (Mezkûr)da bad-ı ateşten kadd-i hamîde olan ibadullahın ahmâl ü eskâli kâlîçe-i ateşin-endam ve gösterde-i zemin-i inhidam olup cami-i (Merkum)un kubbesi göğüs gerip minareleri dik gelmekle derununa duhula fırsat-yâb olamadığından etrafını tavaf ederek Fatih merhumun türbe-i şerifelerini ba'd'ez ziyâra merkad-i envarlarına İhlâsla Fatiha-han oldukça şiddet-i rüzgârdân canibine temas ve bahr-ı sefid, bahr-ı siyah caniblerinde kâin-i medarisi karin-i indirâs* ü ateş-i esas edip talebe-i ulûmu bi'l-küllîye dil-sûhte-i bî-kıyas etmiştir.

[1] Hemen her lafzı vaz'-ı tabîî vü asliyesinden çıkarmak merakında bulunan bazı ashab-ı kalem bunun için dahi türlü türlü tevcihâtta bulunuyorsa da –esmâda vech-i tesmiye ve mana aranılmayacağı– kaide-i küllîyesine itbâen bunu söylendiği gibi <Cibali> yazmak her halde evlâdır.

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “indâris” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “indirâs” olmalıdır. (N.Y)

Bade, küçük, büyük <Karaman>ı ba'de'l-ahrâk kurbunda vaki haffâf-haneyeye pay-ı endaz-ı sûrat ve haffâları mest ü ser-gerdan-ı hayret ve sirâchaneye doğru tehzîz-i rikab-ı (alev-tâb) ederek bir iyice donatıp/ **[s.163]**
eğerçi etrafına imale-i licâm-ı iltihab etmemiştî ama bir kulu dahi (Küllü âtin karîb) vadisinde <At Pazarı>na kerem-i inân-ı tevsen-i ıstırap olup onda hayli üzengi parlatmıştır..

Balada takriri zeban-güzâr-ı hâme-i ateşin câme olduğu üzere <Üsküplü> semtine giden ateş <Salih Paşa Çeşmesi>ne ilm-keş-i nâr-ı farîk olup <Ve ferîkun fi's-sa'îr> mealince azaplar canibine neşr-i azab-ı dûzah-ı eser ederek Unkapanı'na cevvalle-nümâ-yı nîkmet ü ricat-ı kahkariye ile dirhem dirhem hareket ve <Atlama taşı>na hutve-endaz-ı haybet ve <Küçük Pazar>a müntehî olarak germî-i pazara onda recâç verip vâfir alış veriş ettikten sonra Haydar'dan zebâne-keş olan ateş-i alev-gîr-i canip <Zeyrek>e resîd olup cevânibinde vaki-i ebniye ve cevâmi-i vesairyi bi'l-küllîye zîr ü zeber ve zirvesinde kâin-i kâşaneyeye sirayet ve derununa duhul ettikte kabil-i harâset olmakla silip süpürüp yemininde vaki <Çinili Hamam> derununa girip ve yesârında vaki değirmen zukâklarını döne döne yakıp harap eylemiş ve

<Âsyâb-ı dehre geldik biz de nevbet bekleriz>

fehvasınca ashabının ahvalini diğer-gûn etmiştir.

Bade şerere-i ateş asker-i cehennem peykerini sekiz tabur edip iptida-yı zuhurundan otuz üç saat mürur etmiş idi ki tekrar <Küçük Pazar>da büyütüp etrafını pür-sûz ederek tarafeynden hücum-ı şerer-pâş-ı hemûm <Ağa Kapısı>na misal-i bad-ı semûm estikte o saray-ı mahsus <Keennehum bünyânun mersûs> bir tak-ı bilâ-nikât iken <Tekeli> Köşkünün tahtânisinden bedâ ile gittikçe terakki bularak Yangın Köşkü'ne/ **[s.164]**

kadem-i nihada ve köşk dahi, nahl-i erguvan-âsâ, reng-i binadan sade olarak <Kul bunalmayınca Hızır erişmez> kavlince padişah-ı âlem-penâh şevketli efendimiz hazretleri onda mevcut olmalarıyla gerçi saray ile köşk külliye muhterik ise de bâ-yümn-i teveccüh-i hazret-i padişahî etrafındaki ateş-i münkatî vü mündefî olmuştur.

O gün cumaya tesadüf etmekle eda-yı salat-ı Cuma mümkün olamayıp herkes minarelerde ezan-ı sûz ü güdâza âgâz ve hademe-i ahali-i harîkin fesh-i sıyâmına bâ-fetva-yı şerife cevaz verildikten sonra yağmacı güruhunun harîke <Kızıl Bayram> dediklerinin serrî nümâyân olmuştur.

Bade <Zeyrek> zîrine tenezzül eden dahi <Vefa>ya doğru azm edip <Ol bî-vefaya dek gideriz> müfâdınca semt-i Vefa'dan mürur ve canib-i cevr ü cefaya ubûr ve <Kuyucular, Molla Hüsrev, Şehzadebaşı> taraflarına bünyâd-efgen-i şûr oldu ve bir canibi tımarhane verâsından zincir-keş-i cünun ü ıztırar ve henüz rehâyâb olmamış divane-vâr, <Tiryakiler Çarşısı>na bir şevk ü nigâh-ı merhametle keyiflerine değmeyip tiryakilerin ne macun olduklarını tefhim ve civarında meyve-çin-i şevk olarak <Kirazlı Mescit>ini ba'de't-tenâvül Âtızade merhumun konağına atf-ı zaman-ı azimet ve o hanedana katıâ utûf etmeyip öteki ateşin koluna matûf-ı aliye olmuştur.

Bir tarafı dahi <Bozdoğan Kemeri>ni kuşatıp, ikâb-ı dûzahiyân misal, <Acemoğlu> meydanına ferzâne at sürmüştür. Bundan akdem Çavuş/ [s.165] başı bulunan Ahmet Nazif Efendinin hanesini asar-ı ümrandan tenzî^[1] vesair büyüüt ü süknâyı harabe-zâra tazîf ile viran ve <Eski Odalar>a müteheyyi olarak tecdidini tembih ile güzerân etti.

Sultan Mehmet canibin bir kolu <Sarı Güzel>i, bir kolu <Yeni Odalar>ı –eski âdettir– diye selâmlayıp derununda bulunan kol taifesi selâma durduklarında katıâ iltifat etmeyip Dûdmân-ı Bektaşiyeyi harap ettikte <Halıcılar Köşkü>ne düşenip o fezaya bast-ı kâlice-i âl-gûn eylemiştir.

<Ne o renkler çıkardı nev-be-nev kâlice-i ateş
Döşendi kıpkızıl bir ateşin âtlas mıdır gabrâ>

mazmunun bedidar edip herkes hayretten birbirine bakarken öküz boynozu kuşatıp <Aksaray, Şehzade, Ekşi Karatut, Koska, Kazasker Hamamı> civarlarından hamele-i

[1] O zamanın ricalinden bulunan bu Ahmet Nazif Efendi'nin nâmı gibi asar-ı kalemiyesi de parlak imiş ki bazı kütüb-i inşada görülen tesvidâtan anlaşılıyor. Kitabımızda müşarünileyhin dahi bir iki eseri bulundurulacaktır.

can-güdâzîye âgâz ve Aksaray tarafından, şakk-ı asâ-yı muvahhidîn gibi münferik olup

<Lehîb-i husûla sûz-ı zamânedir bu şerâr>

müeddâsınca hârik-âde olarak bir fırkasını <Haseki> canibine tahsis ve fırka-i diğeri <Toz Koparan> semtine tarsîs ve cevânib-i erbaasını mugabber'ül hâtır ederek harîk o vadilerde taş dikmiştir!

Birkaç fırkası dahi <Kocamustaa Paşa>ya dökülüp pir ü bernâ engüşt berdehân-ı hayret olarak tazarru u niyaz-ı Hakk'a meşgul ve yine onda/ **[s.166]** sağ, sol olup Hekimzade Ali Paşa Cami-i Şerifi'ne devrâ-saz-ı ârâm olunca hademesi ve etrafının sekenesi –Âyâ, bunun ilâcı nedir? – diye çare-cû olduklarında merhumun ruhaniyetinde sâdır olan

<Ey ahali! Ateş-i (ahrâk)dan âzürdeyim
Mûmyâ-yı tesliyet her-giz müfid olmaz bana>

mazmunuyla ahaliyi rencide hatır eyleyip ateş külliye iltiyâm-ı kabul etmeyip eknâfını hâr u yâbis ettiğinden Kocamustaa Paşa'ya nice dırâz-ı intibah ve <Sünbül Efendi> Hazretlerinin ab-rûyu berekâtıyla hazan-dide-i izmihlâl olmuştur.

Bir semti dahi –Ağreb mine'l-vukâât– <Silivri Kapısı>na âric, bir semti dahi <Yedi Kale> semtine, bir ejder-i heft-ser gibi, haric ve bir tarafı <Kazasker Hamamı, Ekşi Karatut, Aksaray> caddesinde etraf ü inhasıyla yanarak <Lâleli> Cami-i Şerifi'ne tarh-ı alev-gûn-ı ezhâr ve oraları mânend-i şakâyık-zâr etmiştir.

Cami-i mezkûrun derununa vaz-ı mâmelik-i ahmel ü eskâl ve mefruşat ederek tahassun eden rical ü nisvân, sigar u kibar, akviyâ vü zuafâ dağ-ı ber-dil-i fitile sûz <Elaman!> olarak <Ya nâru kunî berden ve selâmen> ayet-i rahmet fezasında istimdad ile el'atş-ı güyan olan ibadullah dört yüzünden mütecaviz olduğu resîde-i hadd-i tahkiktir.

Cami-i mezkûrun derununa mevzu-ı eşyanın mecmuu birden tutuşup altı mahzen olmakla tahminen beş altı binciği hatb-ı huşk-ı memlû olup <Kurunun yanında yaş da yanar> fehvasınca zîr ü balada mültehib olan/ **[s.167]**

ateş-i derununda bulunanların mecmuunu birden ciğer-sûz-ı şahadet ve dil-i hararet-i didelerini cam-ı şarab-ı kevser ile irvâ ederek mütevârî-i mükâfat ruz-ı ceza eylemiştir.

Ma'-hazâ benim efendim, işbu nâr-ı mesâibe rey-i sâib-i kârger olamayıp

<Bu bir gazap buna kanca tulumpa kâr etmez>

diye hademe-i harîk-i nevmîd olarak canib-i Hakk'tan müteveccih zuhur-ı meded-i inayet oldular. Harîk dahi Lâleli'yi derya-yı ateşe gark edip Koska semtine pâ-nihade-i şeamet ve Râgıp Paşa Hazretlerinin kütüphanesine ketebe-saz-ı rağbet ve derun-ı kütüphaneleri mahfuz olmakla müşarünüileyhin türbe vü merkadlerine özr ile cebin-sây-ı sûz u güzâr olup müşarünüileyh dahi kemal-i harareten işbu beyte âgâz ettiler.

<Ey çeşm-i girye-hîz! Eserin yok mudur senin?
Âteş içindeyim heberin yok mudur senin?>

Âher kâr-ı türbe vü merkadden geçip o canibleri harab ü yebâb ederek <Langa Bostanı>na resîde ve vâfir büyût ü dükkâkîn ile hisar-ı Lânga'ya bir ateşten pâlânka çıkarıp yakarak yıkarak kapısından dışarı huruç ve birununda olan kahvehanelere vülûc etmesi garaib-i zamanedendir.

Sahilin derya ile beynleri şeker-ab olmasından leşker-i ateş-i zor-âver orâda muzmahil ü perişan olmuştur.

Öteki tarafı dahi Silivri Kapısı'na müteha olacak mahalde ekmeççi/

[s.168]

fırını pişegâhında <Karaçalı Bostanı> demekle maruf mahalde gülistan-ı karar olmuştur.

Bir canibi dahi sîm-keşhane kurbunda rişte-i imtidâdı hadde-i sükûndan geçirmiştir.

Bir canibi dahi <Kaptan Paşa Hamamı> kurbunda lenger-endaz-ı ikamet olmuştur.

Tarafeyni dahi <Sulu Saray> ve <Ayazma Kapısı> dâhilinde endâhte-i ka'r-ı zemin ü can-nişîn-i cehennem esfelü's-sâfilîn olmuştur.

Ateş-i ser-keşin evvel-i zuhurundan hengâm-ı sükûneti 64 saat olmakla heşt behişt olan İstanbul'u tabakat-ı heft dûzahtan nişan edip tahminen 300'den mütecaviz –sagîr ü kebir– cevâmi ü mesâcid, 36 hânkâh-ı fukara vü mabet ve takriben 260 hamam ü büyüüt ü menazil vesair ebniyeye muadil muhterik olan şeylerin tafsil ü tabiri daire-i imkânda değildir. Hemen Huda-yı zî-şan-ı ibadi hakkında şu âlâm u gumumu hatime-i mesâib eyleye âmin.

Mahrûku'l-sekenâ ve'l-eşyâ

Ahmet Ata

1.97. <SÜS> UNVANLI BİR MAKALE^[1]

Süs denilen şey öyle bir düşmen-i desisekârdır ki hücumla başladığı zaman haiz olduğu kuvvetin tamamını sadme-i evlâsında irâe eylemez. İnsan/ [s.169] buna pek cüz'î müsaade eyliyorum zanneder. Hâlbuki bu düşmen-i şirin eda ilk müsaadeyi gördükten sonra yani bir kere makbul olduğunu anladıktan sonra müsâadâtın son rütbesini ihzâz etmeyi arzu eder. İnsan ise birincide mağlûp olduktan sonra ikincisinde galip olamaz; artık mağlûbiyet malûbuyeti tevhit eder. Bu ise insanın zayıf tarafını buldu mu zebun-keşlikteki maharetini gittikçe ibraz ederek insanı tamamıyla pençe-i esâretine alır. Bu fikrin hilâf-giranı yani süs taraftarını olarak bir hayli muterize tesadüf etmek ekvâ-yı melhuzattandır. Lakin biz muahezelerimiz olacak zevata şimdiden: <Sabır buyurun; çünkü çok geçmez sizi de süs yüzünden mutazarrır binaenaleyh kavlimizi tasdiğe mecbur görürüz> demekten başka bir mukabelede bulunmayacağımızı temin ederiz.

Süsün insana keyif ve haz vermekte pek çok şeylerden müessir olduğunu kimse inkâr etmez. Lakin evvel-i emrde varidatın masarif-i zaruriye vü tabiiyeyi tesviye ettikten sonra – mağlûp olmamak şartıyla– buna kifayet edip etmegeceğini hesap eylemek elzemdir.

^[1] Ebuzziya Tevfik Bey Efendi Hazretlerinin <Muharrer> namındaki eserlerinden mehûzdur.

Herkes süse başlayacağı zaman masarifi-i zaruriyesini tehvîn edeceğini zu'm eyler! Bunlar o zaîf fikirlerdir ki ihtira-kerdeleri olan tahmin-i kâzib ve kıyas-ı fâside yine kendileri firîfte olur.

Süs, bir haneyi tezyin eyleyecek yerde 'inde'l-hakika –her türlü manasıyla– berbat eder; hanenin burhan-ı saadeti olan esas-ı sadegîyi mahvederek yerine, sahte mütekebbirlere mikyas olan, nazar-rübâ bir takım eşyayı hasise ikame eyler ki yek nazarda bunların ârâyişine kapılarak mikyas ü endazeye sığmaz mesarifi göze aldırır. **[s.170]**

Süs, hakikati batıl, batılı hakikat şekline tahvil ile evi esasından değiştirir; en hayırlı olan itidal-i rahatı zîr ü zeberle haneyi harap eyler.

Demek oluyor ki mukaddime-i hâlde bir hevese mütâbaat ediliyordu; neticede ise bir cinnete ittibâ edilmiş oldu!

Bize, her kendini akil addedenlerin hoşnut olamayacakları, şu mütalâatı serdettiren <Didero*>nun^[1] bir küçük fıkrasıdır. Didero pek fakir, hâlbuki müftekir idi.

Eseri olan <Ansiklopedi> vakia pek ziyade mazhar-ı rağbet olmakla beraber ihtiyacâtını güç hâl ile tesviye edebilirdi. Sefaleti o mertebede idi ki fikrinin gird-bâdı içinde yuvarlanarak bir evin tavan arasında yaşar, bununla beraber serbest ve mağrur taayyüş ederdi.

Kendisi darb-ı nutuk, cerbeze-i lisanı sayesinde asrının kadirşinâsânı tarafından mahâfil-i ülfetlerine hezar minnetle davet olunur ise de böyle şeylere ehemmiyet vermediğinden Diyojen'in fıçısında aradığı saadeti o da tavan arasında müheyya bulurdu. İkametgâhının mezbele hâlinde bulunduğundan dolayı ahababının serzenişinden kurtulamazdı. Fakat Didero mefruşatça mübalatsızlığının işrâb eyleyebileceği fakrı fakr-ı hakiki addetmeyerek bunları o kadar muvafık ve mükemmel bulurdu ki tebdil ü tanzimini asla düşünmezdi.

<Jeofern*> namında kibardan bir madam, vaktiyle sabak eden hizmetine mükabil, Didero'ya güya ifa-yı şükran maksadıyla gıyabında hanesini mahall-i/

[s.171]

* *Denis Diderot (N.Y)*

^[1] Müellifât-ı meşhure sahibi bir Fransız filozofu.

ahira nakl ile eşya-yı mecûdesini tebdil ü müceddiden tanzim etmişti. Madamın bu hareketinden Didero haberdar olmadığından mekân-ı cedidine götürülünce vahle-i evlâda izhar-ı taaccüble beraber mahzûziyetini ketm edememişti. Binaenaleyh şu birinci tanzimat, tetimmât-ı sairiyi de tevlid ü icap eyledi. Didero onları da icraya mübâderet etti. Tanzimattan tanzimata iptidar ede ede iş <Rob Döşanbır* >ın teceddüdüne netice verdi. Onu da yeniledi ama bu bapta o kadar garabet, o rütbe leâtif, o derece şetaret gösterdi ki –cümlemizin imtisaline bir hüsn-i misal olduğu cihetle– bizi dahi fikra-i mebhûseyi nakle mecbur eyledi.

Fıkranın bazı parçaları:

<Ben niçin entari (entari)min kıymetini bilmedim? O benim bedenime göre biçilmiş bir haftân idi; ben de onun biçimine muvafık idim. Vücudumun her katmerini, beni rahatsız etmeksizin, ihata ederdi. Ben onunla yakışıklı, şayan-ı tasvir idim! Benim için hiç bir ihtiyaç yoktur ki onun kifayeti sâlip olmasın. Onun letafeti daimi idi: Kitaplarımdan biri gubâr-âlûd olduğundan onun eteklerinden biri tasfiye eylerdi; kalemden bir katre mürekkep damlayacak olsa ona göğüs verirdi; onun bana şebkat eden emeğini, mürekkep damlalarından hâsıl olan uzun uzun siyah zihleri irâe vü ispat ederdi; hatta bu uzun zihler edebiyatı, muharriri, muştagil adamı da ilân ederlerdi. Şimdi ise bir zengin <Finân'im>^[1] kim olduğum belli olmuyor! [s.172]

<Ben onun içinde iken ne kendimin, ne de hizmetkârımın savrukluğundan hazer ederdim; hatta ateş kıvılcımından, su damlalarından bakım yoktu. O eski geceliğimin sahib-i müstakili idim; şimdikinin ise esiri oldum!

<Esatir-i evvelinde altın pöstekiyi muhafaza eden mutalsam ejdehâ benim kadar bî-huzur olmamıştır: Fütur her canibimi ihata ediyor. Bir heves-âlûd-ı ihtiyarlık eli ayağı bağlı iken çözülp kendi hâline heveslerini icraya terhis eyledi; bu ise genç bir çılgının keyfine tabiiyetten ibarettir...

<Vakıa ben ağlamıyorum; göğüs geçiriyorum ama her an kendime hitap edip diyorum ki: –lanet olsun o adama ki harc-ı âlem-i akmişeyi bir reng-i ala boyayarak

* *Geofferin (N.Y)*

* *Rob-dö-chambre (N.Y)*

[1] <Zengin Finân> Hint bezirgânı demek gibi Fransızca durûbtandır.

bahasını artırmıştır! Benim rağbet ettiğim o kıymetli libasa lanet! Nerde tevazukârâne ve rahat-feza palasparem?

<Ey Diyojen! Eğer sen tilmizini <Aristip*’e>^[1] lâıyk bir mânto altında görürsen ne kadar hande eylersin! Ey Aristip! Bu mükellef mânto pek çok alçaklıklarla ödenmiştir. Ten-perev ve rahat bir Mezheb-i Kelbi^[2] sahibinin serbestliğı yolunda yaşamak neye miyastır?... Dostum! Bak şu süs belâsının âlemi hercümerç edişini dinle:

Benim köhne entarim etrafımı muhit olan sair palaspareler cümlesinden olarak bir ot sandalye, bir ağaç masa, bir <Bergam>^[3] kâliçesi,/ [s.173]

kitabıma mahsus olan çam tahtasından bir raf, nakş ü dantelâya bedel etrafı zımbalı ve masa ile rafa merbut bir pûşîde ve bir iki alçı statu* evimin ahval-i umumiyesiyle mütenasib ziynetlerden idi. Şimdi ise o tenasüp mahv oldu; eski heyet-i içtima kalmadı; o letafet, o cemiyet heba oldu!

<Ben bir köylü karısını istikrah etmeksizin temaşa edebilirim. Başına sardığı o kaba bez parçası, ruhsârı üzerine dökülen ve saç denilen kıl yığıntısı, gerek köhneliğinden gerek güğе (güve)lerden kalbura dönerek bedenini yarı beline kadar setr etmekte olan nimten, dizlerine kadar inen fistan, o çıplak ve yarı tabanlar bana kerye görünmez. Zira bu benim hürmet ettiğim şey bu âlemin heykel-i zihayatıdır; şikâyet ettiğim şey bu âlemin (Yani fakrın) vücudu olup yoksa onun şeklini tasvir eden şu ahval-i mecmua değildir. Binaenaleyh yanımdan geçtiğı vakit hava-yı nesimimi tatır eden ve fakat başını İngilizkârî bezenmiş, bileklerindeki manşeteleri (kollukları) paralanmış, çorapları beyaz, lakin potinleri delinmiş olan bir alüftenin manzarası içimi bulandırdığı cihetle onun akıbet-gârlüğinden ayaklarımı men eder. Eğerci o bana dünkü debdebe ve haşmetinin alâimini irâe ederse de bu günkü sekâletinin emarelerini de setr edemez.

* *Aristippos* (N.Y)

[1] Felatun ile muasır süslü giyinir bir hekim-i Yunanî

[2] Diyojen’in mezhebidir ki erbabına <Kelbiyyûn> denir>

[3] İtalya’da bir şehirdir ki harc-ı âlem kâliçe çıkar

* *Statue* (N.Y)

İkametgâhım hercümerç edilmeden evvel işte böyle (Köylü karısının kıyafeti gibi) mevzun idi; bir ucunu duvara mıhlamış olduğum kâliçenin bir hayli müdetten beri merbut olduğu duvardan infisâl/ [s.174]

etmiş olduğunu görürdüm; iki musavver levham vardı ki bence kıymetsiz şeyler değildi: Biri <Posen* > nam Fransız ressam-ı meşhurunun <Sahra-yı Tîh'e Kudret Helvası Nüzulü> namıyla tasvir etmiş olduğu levha-i meşhurenin taklit edilmiş bir nüsha-i matbuası, diğeri yine bu ressamın Yehûda kırallarından <Asoreut'un huzurunda yeğeni Ester'in divan duruşu> unvanlı levhasının yine bu yolda bir nüsha-i mukallidesi idi. Şu iki levhadan birincisini <Ronblu Bir İhtiyar> ikincisi <Verenet Fırtınası> unvanlı levhalarla mübadele eylediler.

Saman sandalye yerine meşin kaplı bir koltuk kaim olarak ikisini bir izbe mahale nefyettiler. Omer*, Virjil*, Horas*, Siseron* gibi meşahir-i şuara hep o bîçare çam tahtası üzerinde bulduklarından bîçare tahtanın beli bunların sekaletine takat getiremeyerek tak olmuştu. Şimdi ise bu meşahir bir müzeyyen kütüphane haps edildiler. Hakikat-ı hâlde de bu mahbes onlar dururken bana lâyık değildir ya!

<Eski şömine^[1]min duvarı çıplak idi. Şimdiki bir büyük ayna ile setr ü tezyin ettiler. Dostum! Kalküta*'nın yadigâr-ı mahareti olan alçı statullarımı bir <Venüs> heykeline tahvil ettiler ki beyaz alçılarımin yerine kırmızı bir tunç ikame edildi!

<Ağaç masam hâlâ sabitkadem idi. Vakıa bana bunu da çok gördüklerinde şüphe etmezdim; ama karmakarışık birçok risalelerle perakende müsveddâtımı muhafaza eylediği cihetle ona tasallut edememişlerdi. Ne çare ki günün birinde o dahi duçar-ı belâ oldu. Kendi keyiflerince/ [s.175]

oturmaktan olan zavallı evrak-ı perişanım şimdi kilitli çekmeceler içine girdi.

<Ah, bu tezyinat-ı beytiye temayülünün elinden ah! Bu nazik ve muharreb his! Âli bir mezâk! Amma her şeyi yerinden oynatıyor, alt üst ediyor!

* J. Poessen (N.Y)

* Homeros (N.Y)

* Virgil (N.Y)

* Horac (N.Y)

* Ciceron (N.Y)

[1] Odalarda bulunan yerli ocak.

* Calcutta (N.Y)

Pederlerin mahsulünü sa'yını telef ediyor; kızları cihazsız, çocukları tahsilsiz bıraktıyor! Görmüyor musunuz, ne kadar iyi işler icra, ne kadar fenalıklar ika ediyor!

<Ey, benim ağaç masamı alâ yazıhanelere tahvil eden! Bilmiş ol ki milletleri tebâh eden sensin! Sen bir gün olup da benim eşyamı <Sen Mişel^[1]> köprüsü üzerine çıkartarak münadiler vasıtasıyla –dört yüz franka bir alâ Venüs statusu! Haraç, mezat!– diye nida ettireceksin>

Didero, yeni ve zikıymet eşyaya tahvil olunan palaspareleri meyanında yalnız çuha kenarlarını birbirine dikmekle vücuda getirilmiş olan ufak bir kâliçeyi muhafaza etmiş ve o, prenlere lâyük surette, mefruş bulunan odasının bir tarafına sermiş idi. Her sabah hâb-gâhından kalkıp da mütalâa hanesine girdikte mahrum olduğu eski tarz taayyüşünü teessürle yâd ü tekrar eyler ve intihaz-ı fırsata muvaffak olduğu anda kendi fakr-ı mukaddesini yekiden iktisap hevesiyle o kâliçeye mütehasırâne nazar ederdi. [s.176]

Didero o eski dostu yani Madam Jeofern hakkında hürmet-i mahsusasını bu hareketinden dolayı kasr u taklîl edecek yerde bilakis tezyit eyledi. Çünkü madamın Didero'yu bir mezbeleden böyle hükümdarâne tefriş ü tezbîn edilmiş bir daireye nakletmesi hekim hakkında bir büyük tecrübe dersi olmuş ve efkâr-ı hükmiyesinin metanet ü isabeti sayesinde süs denilen afetin en metin fikirlere ilkâ edildiği gurur, en ulvî gönüllere bahş ettiği hazz ü sürurdan tevellüt eyleyecek vahameti bu inkılâp se rûze zarfında idrak etmiştir.

Hatta ondan sonra Didero:

<Şimdiye kadar gurur ile ref'-i cebin etmedim; zahrım sadrım gibi metin ve müdevverdir; bu ise hep o evvelki küşade cebinlik, hep o evvelki his demektir. Hayır, dostum, hayır! Ben hâlâ bozulmadım. Bana arz-ı hacet eden erbab-ı ihtiyaca hâlâ kapılarım küşadedir; ben onları hâlâ can kulağıyla dinler, nasihatlarımı verir, hâllerine acır, yardımlarına müsâraat ederdim. Hâsılı, azizim, şimdiye kadar o zehir henüz hükmünü icra etmedi; lakin mürur-ı zaman ile ne olacağımı ben de bilemem...>

^[1] (Dipnot yazılmamış) Kelimenin orijinal yazımı Saint Michel^(N.Y)

Vakıa süs denilen zehrin mühlik olmakta istisnası yok ise tesiri şahsa göredir. Süs beni, seni, ötekini, berikini, pençesini attığı anda zehirler; fakat bu zehrin neden ibaret ve tesiri ne derece kuvvette olduğunu kuvve-i/ [s.177]

hikmet ü irfan ile istidrak eden bir hekim-i hakâyık-ı aşınayı defaten helâk edemez. Nasıl edebilsin ki Didero, her şahsa göre ‘aksa’l-gâyât-ı saadet ü huzur olan, enva-ı ârâyiş ü mezînâttan şikâyetle yeni kâşanesine nisbetle –Lâyhâr’ın– külhanı hükmünde olan mezbelesinde saadet ü rahatı müteessirâne yâd ediyor?

Şimdi bizim ev, ki Didero’nun hatta icâre ile durduğu tavan arasına nisbetle bî-himmeta bir saray hükmünde iken, yeri geldikçe –beğenmemelikten kinaye olarak– Külbe-i fakırane beyt, kalenderâne gibi vasıflarla yâd etmekteyim, bir Madam Jeofern çıkıp da Didero’ya tehiyye vü ihsan ettiği daire gibi bir mahal tahsis ederek bana bahş eyleyecek olsa acaba ben bizim eski evi kâle alır, ve bir iki ot minderle yemek iskemlesini düşünür müyüm? ... ne ihtimal! Belki o anda benim olduğuna kuvvet-i kalp hâsıl ettiğim o daire-i cedideyi de beğenmemeye, esbab-ı ziyet ve intizamına bin noksan bulmaya, bu bile bir yere kendimi lâyük görmeye başlarım; zira ben süsün mâhî-i saadet ü rahat olduğuna değil, mahz-ı saadet ü rahat olduğuna kailim! Bu sebeble süse müteallik ne kadar esbaba malik olacak olsam bir ev kadarına daha muhtaç olduğumu düşünerek ömrümü onun husuluna hasr ederdim. Hâsılı, elime ne geçerse süse müteallik-i esbaba feda eder, evimi bir süs sergisine döndürürüm! Ondan sonra ise garip garip muhakemete başlar dünyada süslü bir eve, süslü mefruşat ve esvâba malik olmayanlar nazar-ı ikrah ile müşahede ve lisan-ı nefretle yâd ederim!

Lakin mürur-ı zaman ile o esbab-ı ziyet bozulmaya, hane harap olamaya başlar. Meselâ pencerelere astığım kadife perdeler güneşten solarak tavanın/

[s.178]

yaldızlarıyla gayr-i mütenasib bir vaz ü levn peyda eder, kâliçeler pamal ola ola evvelki letafet ü revnakımı gaip eyler, sandalyelerin kumaşları yırtılır, âyineleri bu eşya-yı bukalemun elvanın aks-i temasillinden jeng-i küdûret-i istilâ, manzara evellki tezyini nisbetinde nefret-bahşa bir şekle efrâg eder.

O mezîn-i saatlerim, ki kimi piriver, kimi kronometredir, her saat (v)urdukça evvelki saatin kesb-i zeval eylediğini ilân ve belki her dakika mürur ettikçe vakt-i

zevalin takarrübünü ihtar eder; o yaldızlı çerçevelere müstağrak kıymettar resimler, koltukçu dükkânlarında sürünmek veya nâ-ehil ellerine düşmek zamanının hulûluna ağılıyormuş gibi, vaz-ı küdüret gösterirler.

Ben ise bir sene evvel hanemin intizam ü letafetine ve esbab-ı tefahür ü ziynetine bakıp da kendimi bir definenin ejder-i mutalsamı gibi mağrur görürken giderek o ziynet-i müstearın zevalini idrak ile –sahil-i selâmetten uzak düştüğü hâlde gemisi fırtınaya tutulmuş kaptan gibi– hayret içinde kaldım! Hâl bu derecelerde iken bir gün, misafir kabul ettiğim salonun –ki ziynet ve mefruşatça her odaya faiktir– ressam Rafael*’in asarına takliden tezyin ü câ-be-câ tezhip edilmiş olan tavanının ortasından dört zira merbaında bir sıva iner!... Bu rahne ise birçok zamandan beri lüzum-ı tamir ü tebdili lisan-ı hâllerine efhâm eden eşya-yı sair hakkında tanzimat-ı cedide hevesini takviye eyler. Sarrafı çağırırız, gelir; bir kere evin ahval-i umumiyesini nezâreye (v)urur; tahminâtını icra eder; talep ettiği akçayı üç ay vade, yüzde on iki faiz ile ikraz edip çıkar gider!... Ben ise ertesi gün tamire mübaşeret ederim;/

[s.179]

bir taraftan sıvacılar, nakkaşlar tavanı yaparlar; bir taraftan yorgancılar perdeleri, kanepeleri tecdit ile meşgul olurlar; hâsılı beş on gün içinde hane eski ziynet ve intizamını bulur. Fakat ben eski evimde haniya şu külbe-i ahzân veya beyt-i dervişane diye yâd ettiğim mahûd ahşap evde iken, vakıa bir iki ot minderle kırık dökük bir iki iskemleye malik idim: amma ne kimseye on para deynim, ne de ziynet ü intizama hevesim vardı. Şimdi on beş bin liralık bir âli binaya, on beş bin liralık mükemmel bir esas-ı beyte malik oldumsa da şöyle bir tamiri için bin beş yüz lira borca girdim! Demek ki bizim eşyanın rubu ile konağın bir direği sarrafın zir-i tasarrufuna geçti!..

Şimdi nasıl etmeli? Zaman-ı teeddiyeye de iki ay var; fakat havayicimi tesviye edecek irattan başka bir gelir yok! Acaba masarif-i zaruriyeti şöyle bir az kasr edebilip de tasarruf edebildiğim miktarıyla şu borcun faizi olsun verebilir miyim? Heyhat! Bizim evde topu bir hizmetçi vardı; malzemeyi de kendim gider alırdım; şimdi böyle bir kâşane-i cesimin işini görmek için hizmetçi iyileşti; böyle bir konak sahibi sabahleyin sebzehaneye, kasaba, bakkala gidebilir mi? Bi’t-tab’ bu iş için de

* *Raffaello (N.Y)*

bir ayvaz, misafirlere hizmet için bir uşak tutuldu; yani evin içinde üç nefer de adam arttı! Kabil midir ki kasr-ı masarifle tesviye-i deyn edilebilsin? Lakin ben borçlu kalmak da istemem; bari şu avizelerle lüzumsuz birkaç levha var, onları yaftalarında muharrer fiyatın sülüs noksanına eski sahibine satabilsem, bin liralık kadar hâsıl olur; beş yüzüne de Allah kerimdir!... [s.180]

İşte tamir-i ihtiyacında borç ede, borç tesviyesinde eşya sata sata bir gün ne görsem iyi? Yattığım yataktan başka o muntazam konakta eşya ıtlakına şayan fakat bir şey kalmamış!... Bir vakit ziynet ve sefahat sergisi olan bu kâşane suyu çekilmiş değirmene döndü! –Onun iyisi bu konağı da satıp kendi hâlime mütenasip bir evceğiz yani bir <Beytü'l-hüzn> almaktır– der, yine heyet-i sabıkaya ricat ederiz. Lakin o elden çıkan esbab-ı ziynetle muntazam konaktan fakat ah ü nedametten başka yadigâr kalmaz!

Didero gibi bir hekim, saadetin huzur-ı bâl ve kanaat ü itidalden ibaret olduğunu bilir; ârâyiş ü ziyneti pay-ı hakaretle kakarak insanın ihtiyacını defe kâfi olan eşyayı dünya ve mâ-fi-hâya değişmez; değişenlerin hâli ise şu ziynetli konak sahibine a'nî bana benzer!...

1.98. <MEZAR TAŞLARI> UNVANLI BİR MAKALEDEN MÜSTAHREÇ FIKRADIR

Mezar taşlarına yine bazı ebyât ü ibârât-ı tahrir ü hakî kadim-i Yunanîler'de dahi cari bir âdet olduğunu zikretmiş idik. Fakat onlarda ya hikemî bir mısra veya hikemî bir ibare yazılırdı. Bizde ise her şeyde olduğu gibi bu hususta dahi hadd-i maruf ber-taraf edilerek bir takım lüzumsuz şeyler, hiç münasebet almaz hikemler (!) –vücudu bâis-i rahmet-i âlem imiş gibi– medfûnun irtihalinden dolayı eyvan-ı feleğin zir ü zeber olmasını temenni yolunda türrehhâtı havi pek çok taşlara tesadüf olunmuştur. Vakıa/ [s.181]

bazı mezarlar görülmüştür ki üzerlerinde mahkûk olan muharrerât hem muvafık-ı hakikat hem mucib-i rikkattir. Şair-i meşhur Pertev Efendi merhumun sofiler dergâhındaki hatîrede medfûn Revanici Derviş Mustafa hakkındaki nazmı gibi ki şudur:

<Dervîş Mustafâ-yı revânî fûrûş kim
Ruh-ı revânı şad ola ehl-i vefâ imiş
Aşr-ı muharreminde bin iki yüz altının
Mersiye-han-ı tekkede ateş-nevâ imiş
Bir kere <Ya Hüseyin> diye sayha eyleyip
Tevhid içinde göçtü nasıl can feda imiş
Defnoldu gitti gözlerinin kanı dinmedi
El-hak muhibb-i âl-i Resûl-i Huda imiş
(Pertev) ben öyle bir kuru davayı dinlemem
Âşık demek de işte bu zata sezâ imiş>

Şu manzume âdeta vakayı hikâyeden ibarettir. Vaka ise havaikten bâ-husus facia-i malûmeye adem-i takat yani handan-ı risalete fart-ı muhabbetten olduğu cihetle medh ü sitayişe şayeste iken şair hakikat-ı hâli olduğu gibi nazm etmiş ve takdir ü teessürü herkesin havsalasına havale etmiştir.

Bu türlüüne bir şey söylenemez. Zira şair ne methetmiş, ne de mübâlağa eylemiş; bir mağlûb-ı muhabbetin galeyan-ı sevda ile suret-i irtihalini hikâye etmiş.

Fakat bazı taşlar görülmüştür ki meselâ <Sen öyle bir vücutsun ki huld-ı berîn
senin kudümünle iftihar edecek; hûr u gulmân senin/ **[s.182]**
hizmetin şerefiyle mümtaz olacak> (!) mealinde manzumeleri havidir. Vakıa bu
sözleri söylettiren müteveffânın gaybûbetten hâsıl olan fart-ı teessürdür, ne fayda ki
bu türlü hulûs-ı bâridin veya, daha doğrusu, rüya-yı mahzın medfûn hakkında
dünyevî faydası olmadığı gibi uhrevî zararı olmayacağı da malûm değildir.

Zamanımızda ise efkârın hâsıl eylediği ciyâdet mezar taşlarına kadar şamil
olarak onları da bir hüsn-i üslûba tahvile teşebbüs eyledi ki bu yolda yazılan
taşlardan numune olarak bir ikisini aynen kaydeyledik.

(Taam ederken boğazına kemik saplanan bir genç için tertip olunmuştur)

<Bekâ mümkün değildir gerçi kim dünyâ-yı fânîde
Fenâ amma belâ-yı mahz olur ahd-i civânîde>

<Bu zemin-i matem-i âkînde nuhüfte-i hâk olan ... ki ... bir cevher-i girân-baha idi ... Efendinin silkü'l-âl-i evlâdına fasıla-i intiha idi. Diriğ ki henüz ... yaşında iken medar-ı zendegî-i kavi olan bir lokma gıdadan leb-i âlâ-yı hûn-ı şahadet oldu! Öyle bir der-yekta-yı fetânetin kıymet-nümâ-yı pazar-ı kemal olmadan umman-ı hafâya galtân olmasından ise valideyn ü akrabası hakikaten sedefler gibi sine-çâk-ı derd-i hasret oldu. Dünyada perverde-i naz ve naîm idi, masumiyetinden ümit olunur ki ukbâda dahi cilve-saz-ı nüzhet saray-ı naîm olur.

<Ey sahib-i ibtisâr! Bu mezarı imale-i nigâh-ı itibar etmeden güzâr eylemeye başı ucunda gördüğün nişan değil, fena-yı âleme bir mütehaccir-i misal-i/ [s.183] hâildir; derununda gunûde-i sükûn olan merhumun ruhunu bir Fatiha ile şad eyle ki senin de akıbet-i karargâhın bu hâk-i siyeh dildir.

<Dest-i cellâd-ı ecelden ne civan-ı kavi halâs olur, ne pir-i zebun!

<İnnâ lilahi ve innâ ileyhi râci'ün>

Diğeri

<Şu hâk-i siyahı firâş-ı sükûn eden ... ki, ayine-i cemalinde aşikâr idi, iki büyük hanedanın mücma'ül bahreyn-i ismetinde hâsıl olmuş bir der-şehvâr idi. <Pederi ... Beye sermaye-i ümid-i meserret idi, validesine dürrer'üt tac-ı müfaharet idi.

<Vaktâki şîr-i maderden dehen-şûy-ı fitam oldu, zehr-i ecelle telh-kâm oldu, yani eyyam-ı ömrü ... yıl ... ayda tamam oldu; güya ki ulûvviyet-i zatiyesi fitrat-ı beşerden hariç olduğu için ihraz-ı rütbe-i melekîyetle vasıl-ı makam-ı ihtiram oldu. <Tercüme-i hâlinin zabtına gönüller tahammül etmek nâ-kabildir, onun için kitabe-i sergüzeşt-i ömrü bu seng-i kavi dildir.

<Hemen feyyaz-ı ezel kabrini kıyamete kadar münevver etsin. O, yattıkça akrabasını efdal-i ömr ile muammer etsin.

Müddet-i hitama erince, gerek pir-i günahkâr ol, gerek tıfl-ı/

[s.184]

masum, saik-i ecel ne zamanını gaip eder, ne de fırsatı fevt! Bismillahi'l-hayyi'l-kayyûm.

Diğeri

(Hattat-ı meşhur Vahdetî için tertip olunmuştur.)

<Bu zaviye-i Vahdeti inziva-hane-i sükût eden Mehmet Şevket Vahdetî, ki şiraze-bend-i silsile-i şeyh İmâdî,^[1] idi, hutût-ı İslâmiyede asrının (Şeyh) ve (İmâd)ı idi.

<1250 sene-i hicriyesinde talimhane-i hayata vürut eyledi; 1288 senesi muharreminde itmam-ı felâket-name-i vücud eyledi. Madâ mâ madâ ve ceffe'l-kalemu

<Hükmünü itmâm edince hâme-i sun'-ı kadîm

Şahne-i mevt eylemez bir lahza tehîr-i zamân>

En güzel yazılmış mezar taşlarından biri de şudur ki bir tıfl-ı nev-sâle içindir:

<Ey toprak! Üzerine pek de siklet-bahş olma! O senin üzerine pek az basmıştır> [s.185]

^[1]<Şeyh İmâdî> meşhur Şeyhü'l-İslâm Ebussuût silsilesinin künyesidir. Ebuzziya Tevfik Efendi ile rızâen biraderleri bulunan Merhum Vahdetî bu silsiledendir. (Merhumdan bir sene kadar hatt-ı sülüs taallüm eyledim. Rahimehu'l-lâh!)

**1.99. MUALLİM NACİ EFENDİ'NİN ŞAİR-İ HİKMET-ŞİAR ARİF HİKMET
BEY EFENDİYE BİR CEVAP-NAMEŞİ**

Hazret-i Hikmet!

Sizin gibi:

<Geh mu'tekif-i deyrem ve geh sakin-i mescid

Yani ki torâmî talebem hane-be-hane>

meali hasb-i hâli olan cihan-gerd-i ariflerin bizim gibi talebe-i feyz-i irfanı
<Manastır'a geleli inkıta-i mekâtibeden dolayı –Bâng-ı isyan mî zened nâkûs-ı
istiğfar-ı mâ– teranesine hem ahenk olacak kadar ayyuka çıkmış günahlarım çok>
yollu mütevâziane iltifatlara mazhar buyuruşları itikad-ı müznibâneme sevab-ı ekber
olduğunda şüphe yok ise de inayet-name-i hekimanenizi bir zaman şeref-yâb-ı
kudümünüz olan bizim kalender-haneyeye bir akşam tam vaktinde gelen birader
bendenizin elinde görünce kemal-i neşve ile

<Ger gūnahest ve ger sevâb be-yâr!>

demekten keff-i lisan edemedim. Nice zamanlardan beri beklemekte olduğum öyle
bir lutf-ı âliye buyrulduğumdan dolayı bilhassa arz-ı şükran eylerim.

Geçen sene ... Manastır'a azimet eden ... Efendinin avdetinde lisanını tezyin
eyleyen menakıb-ı celile-i kerimâneleri arasına <Nasılsa cevap yazmaya vakit
bulamadılar!> fikrasının karışması huzur-ı kalbi –takdir buyuracağımız derecede–
teşviş ettiği cihetle

<İnsâfın o yerde nâmı yok mu?>

[s.186]

diyeceğim geldi. Çünkü

<Mâ eğer mektûb-ı nenüvîsîm ayb-i mâ mekon
Dermiyân-ı râz-ı müştakân kalem nâ-mahremest>

gibi sözlerin sizce de <Özür-leng> kabilinden olduğunda tereddüt etmiyorum. Hele belâgat-nameniz geldi de o hâli zail eyledi.

Şimdilerde muhibb-i halisiniz –bilmem ne hikmete mebni –

<Kurb-i cânî çü buved ba'd-i mekânî sehlest>

yolundaki sofiyane tesliyetle de kesb-i ârâm edemez oldu.

<Çok mu iki gün bendelerin eylese işret>

deyip duruyorum.

<Şerh-i îñ kıssa-i cân-sûz ne-goften ta key
Sûhtem sûhtem îñ râz-ı nühuften ta key>

diye feryat edenleri iskât etmeği en ciddi taraftarlarından olduğunuz kânun-ı adaletle muvafık bulamazsınız zannederim. Münasebetle arz edeyim: Bursa'da bulunduğunuz zamanlar ifa-yı memuriyet yolunda icra-yı adaletle geçmiş olduğunuzu tevatür derecesinde işittikçe bütün adalet muhibbleriyle beraber iftihar ü afiyet ve salâbetinizin devamı duasını tekrar ediyorum. Gerek Allah'ın gerek padişahın rızası işte böyle tahsil olunur.

<Avave-i arzkârâne>nin izhar-ı mahiyetine dair olan emr-i âliyenizi elimden geldiği kadar icraya çalışacağım. İktihâm olunamayacak bazı mevânie tesadüf ederseniz <Mâ kellefa'l-lahu nefsen favka takatihâ> müeddâsınca nezd-i sâmiyenizde mazur tutulacağımı ümit ederim. [s.187]

<Hâkanî>nin buradan Manastır'a, Manastır'dan buraya gitmiş gelmiş olan

<Keşîşân-râ keşeş bînî vü gûşeş
Be-talim-i çü men kıssîs-i dâñâ>

beyti Şimdi hatırıma Şu fıkrayı getirdi:

Vaktiyle memurinden biri <Kırk Kilise>deki memuriyetinden infisâl etmiş. Muciren Manastır'da açılan bir memuriyete tayini tasavvur olunmakla beraber bunu idare edip edemeyeceğinde tereddüt gösterilmiş. Demiş ki: <Ben (Kırk Kilise)yi idare ettim; bir (Manastır)ı idare edemeyecek miyim?>

Latife ber-teraf, iltifat-nameniz mahlas-ı kadiminizi tarif olunamayacak surette minnettar eyledi. Ara sıra olsun böyle dil-nevâzâne inayetlerde bulunarak cilvegâh-ı muhabbet-i mukaddeseniz olan gönlümü lebrîz-i Şevk etmenizi suret-i mahsusada niyaz eylerim.

Asıl <Asar-ı icaz-nümâ> Efendimizin feyz-i âfîtab-ı tab'ınızla neşv ü nümâ buluyor. Siz söylerken biz de söyleyecek olursak âlem-i manadan

<Siz bilmiyorsunuz susun üstâd söylesin>

nidası varit olur. Bendeniz takdim-i asara müteallik olan iradenizi yerine getirmeye çalışırım. Fakat Şimdiye kadar elbette birçok sânihat-ı celile vücuda getirmiş olacağımız cihetle onlardan bir kaçının olsun ihsan buyrulmasını kemal-i iştiyak ile istidadan da geri duramam... [s.188]

1.100. ŞAİR-İ MADER-ZAT İSMAİL EFENDİ'NİN <YÂD EDERİM>

UNVANLI BİR MAKALE-İ BELİĞASI

İnsan maziye irca-ı fikr etmek isteyince –nihayeti görünmeyen amâk-ı hafâyâsından nazar-ı tecessüse doğru uzanıp gelen şuaât-ı semaviye gibi– zihne birçok hatıralar tebâdür eder. Lakin bâsireye varit olan şuaâların menâbi-i asliyesi badiyetleri nisbet-i mütekafiyesiyle küçük görüldüğü gibi pişegâh-ı mütefekkiyeye alınacak hayalât-ı maziyenin de ayrı ayrı râci buldukları âlemlerden nısfı ve mede'l-eyyam-ı kısm-ı külliyesi gayr-ı mer'i kalır, unutulur. Bununla beraber görülen âlemler, sürülen demler arasına yâd edilirse mâdâme'l-hayât beriyu'n-nisyân olurlar.

Mevlidim olan Mekke-i Mükerrede'de güzâr eden zaman-ı sabâvetime ait bazı tahayyülâtımı kendi kendime tekrar etmekle mütelezzizim; o kadar mütelezzizim ki hissettiğim lezâiz-i vicdaniye olsa olsa rüyada kendini aguş-ı madere atılmış gördüğünü zannettirecek surette hande-nümâ-yı beşâşet olan bir tıfl-ı nâ'imin ara sıra kalbini okşayan ezvâk-ı ruhaniyeye muâddildir.

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Serap gibi tabiatın Arabistan'da gösterdiği asar-ı dide-firîb-i hükmünün nümâyîş-gâh-ı zuhuru olan o vâsi' kum deryalarında ser-nigûn olmuş bir zevrakçe-i hayat-ı şekl-i garibinde görünen develere rakiben her altı ayda bir kere (Tâif) arasında ettiğimiz seferleri yâd ederim!

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:/

[s.189]

Çoluk çocuk hep birlikte şütür-süvar-ı azimet olduğumuz hâlde bedevilerin nişîn-i vahşeti olan o dehşetli dağların arasından meselâ gece yarısı geçerken – berehne pâ olarak develere mâşiyen reh-nümâlık eden cemmâllerin– deşt ü hâmûna ve cibal-i teselsül-nümûna ariz olan sükût u sükûnu ihlâl için kendilerine mahsus bir şive-i Arabî ile icra ettikleri taganniyât-ı şâtırâneye taşlardan, kayalardan tekabül eyleyen inikâs-ı hüzn-i âveri, velhâsıl düşündükçe hatırıma gelen o yerleri yâd ederim!

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam: O zaman her birini, zulumât-ı kâinatı izale için melekler tarafından akşamdan akşama talik ve ikâd edilir, bir kandil

olmak üzere telâkki ettiğim nücûm-ı zehrâya ve kamerden dökülen nur damlalarıyla, üzerine bir ferş-i müzehhep serilmiş zannettiğim, sahraya menzil-ârâm-ı ittihaz eyleyen bir tepeden hayran hayran bakarak tatlı uykuya daldığım geceleri, o geceyi takip eden ve güvercin gibi oralarda kesretle bulunan bazı sevdalı kuşların terennümât-ı teessür-bahşâlarıyla alkışlanan o parlak parlak seherleri yâd ederim!

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam: Hac vakti fariza-i mansûsayı ifa gayret-i muvahhidânesiyle kürre-i zemini dolaşırcasına tul-i emel gibi uzun uzun misafirleri ve meşâkk-ı hayat-ı sûz-ı seferi ihtiyar ederek aktar-ı baîdeden Mekke-i Mükerreme'ye akın akın dökülüp gelen zevvârın –Lika-i İlahî görmek için başları kefenlerden çıkarak arasa-i haşre gider gibi beyaz beyaz ihramlarla tahaşşüt-gâh-ı hüccâc olan– meydan-ı vesî' (Arafat)a azimetleri hengâmında ref' ettikleri <Lebbeyk!>/

[s.190]

nidalarının tesir-i heyecan-engîzine yürekler değil, melekler, felekler dayanamayan o binlerce kafileden müteşekkil ulvî heyet ve manzaraları yâd ederim!

1.101. BİR TEŞEKKÜR-NAME

Cenab-ı kerem-bahşâ-yı âlem, kail-i kerime-i <Velekad kerremnâ benî âdeme>in mahlasîn-i abadi hakkındaki mevâhib-i mâlâ-nihayesi cümlesinden olmak üzere zat-ı sûtûde sıfat-ı hidivanelerinde tecelli eden haslet-i âliye-i lutf u merhamet ve seciye-i celile-i keremkârî vü atıfet muktezasınca ... bendeleri hakkında matla-i mekârim-i kerimânelerinden ziya-efşân-ı zuhur olan neyyir-i kerem ü ihsan-ı Hakka ki herkese ve her âciz ü bîkese şamil bulunan kemal-i mürüvvet ve şefkat-i seniyye-i Dâverîlerine bir misal-i cedid-i fahir ve <İnne'l-lezîne sebakat lehüm minna'l-hüsna ... > beşaret-i firkanîyesine mazhariyet-i sâmiyelerine burhan-ı bahir olduğundan mütehattim-i zimmet-i musâdakât olduğu üzere ediye-i hayriye-i ... penâhilerine yekiden hasr-ı enfâs ile her hâl ü mahalde muhtacı bulunduğum teveccühât-ı mûcibü'l-mubâhât-ı âsafanelerinin bekasını istirhama cüret ederim o bapta ...

1.102. JAN JAK RUSSO'NUN <NOVEL ELOİZ> NAMINDAKİ ROMANINA YAZDIĞI MUKADDİMENİN TERCÜMESİ

Büyük şehirler tiyatrolar, fesad-ı ahlâka müptelâ olmuş akvam romanlara/
[s.191]

muhtaç bulunuyor. Ben ebnâ-yı zamanın ahlâkını bildiğim için bu mektupları neşreyledim. Keşke ahrâk-ı bi'n nâr etmeğe mecbur bulunacağım bir asırda yaşamış olsaydım!

Vakıa kitabın üzerinde yalnız naşiri olduğum muharrir ise de kitabın muharriri ben olduğumu asla ahfâ etmek istemem. Yazdıklarının hepsini ben mi yaptım; yoksa muhaberat umumen düzme şeylerden mi ibarettir, buraları nenize lâzım? Sizin için bunlar mutlaka tasnîâtta madûddur.

Her namuslu adam neşrettiği eserin müellifi kendisi olduğunu itiraf ü ilân ile mükelleftir; binaenaleyh kendime mal etmek maksadıyla olmayarak mahzâ vaki olacak itirazata cevap vermek için ben de bu kitabın üzerinde namımı ilân ediyorum.

Kitapta fena noktalara tesadüf edilirse hemen yüzüme çarpılsın. Mamafih şayan-ı takdir şeyler görüldüğü hâlde dahi kimsenin tebrikâtına ihtiyacım yoktur. Kitap fena ise onun fenalığını herkesten evvel ben itiraf ederim. Çünkü kendimi olduğumdan daha alâ bellemek istemem.

Vakâyi-i muharrerenin sıhhat ü hakikatine gelince: Filvaki ben iki âşığın memleketini pek çok kere ziyaret ettim; fakat orada ne Baron Distanje* ile kerimesine, ne de Mösyö Dorba ve Milord Edvar Bomston* ile Mösyö Dolmar'a^[1] dair harf-i vahit işittim. Ondan maada şurasını da ihtar edeyim ki romanda tasvir ettiğim memleketin evsafını gerek ashab-ı mütalâaya lüzumdan ziyade malûmat vermemek gerek muhtelif mahaller irâesiyle ashab-ı mütalâyayı daha mükemmel eğlendirmek için istediğim gibi tahrif/ [s.192]

ettim. İşte söyleyebileceğim şey bundan ibarettir. Herkes beğendiği gibi düşünsün.

* *Distance (N.Y)*

* *Milord Edouard Bomston (N.Y)*

^[1] Bu isimler romandaki ashâb-ı vekâyiindir.

Bu eser eydî-i nâsta tedavül etmek için değil mahzâ birkaç kişinin mütalâası için vücuda getirilmiştir. İnşası asar-ı münşiyâne vücuda getirmeye muktedir olanları nefret-han, meali ahlâk hususunda mertebe-i mufarritede müteassıb görünenlere ilkâyı heyecan edecektir. Bâ-husus mektupların havi olduğu hissiyat-ı fezail-i muhsineden mahrum olanlar nezdinde harikulade hâlât olmak üzere telâkki olunacaktır. Hâsılı kitabın mezâyâsı ruhban güruhunun, fesad-ı ahlâk erbabının, filozofların hoşuna gitmeyip zürefâ-yı nisvânın tehevürünü mucip olacak ve fakat iffet ü namus sahiplerini zemâyim-i ahlâktan bir kat daha müteneffir eyleyecektir.

Kitabın müstemil olduğu mektupları tamamıyla mütalâa arzusunda bulunan her kimse tesadüf edeceği hatfât-i kitabete^[1] mukavemet için silâh-ı sabr ile silâhlanmalıdır.

Ashab-ı mütalâa badi-i emirde muharrer kitabın Fransız, zarif, akademi azasından veya filozof olmayıp^[2] ecnebi, تنها-nişîn bir delinkanlı ve zihinlerdeki tasavvurât-ı mecnunâneyi felsefe zu'm eyleyen bir çocuk olduğuna kani olmalıdır.

Düşündüğüm şeyi söylemeye neden ihtiraz edeyim? Kitab-ı asar filozofânenen ziyade kadınların işine yarar; hatta münâfi-i ahlâk-ı harekâtta/ [s.193] bulunmakla beraber velev cüz'î olsun bakiye-i namus ve his-i istikamete malik olanların pek çok işine yarayabilir.

Kızlara gelince: Bu bahs-i ahirdir; afif bir kız hiç bir vakit roman okumamıştır. Ben ise bu romanıma bir nam verdim ki ilk sahifesine nazar eden kimse romanın neden bahsettiğini izan eder de ona göre davranır. Bu unvanı^[1] gördükten sonra kitabın yalnız bir sahifesini mütalâaya kendinde cüret gören bir kız namusunu leke-dâr etmiş bir kızdır. Lakin leke-dâr olmasını asla bu kitabın tesirine hamel ü isnat etmesin; çünkü o hâl evvelden vukua gelmiştir. Mademki bir sahifesini mütalâaya cesaret etmiştir kitabı baştan ahire kadar okumalıdır. Onun için artık kitabın bir güne mazarratı mutasavvir değildir.

[1] Russo zamanındaki terkibât garaip-nümâ-yı münşiyâneyi yani şive-i atik-i inşayı bi'l-külliyeye tebdil eylemiştir ki şimdiki tarz edebiyatın (Fransa'da) müessisidir.

[2] Voltara (*Voltaire*) tarizdir.

[1] Russo'dan evvel (Eloiz) ismiyle başka bir roman yazılmış ve onda ise ahlâk nokta-i nazarından hayli sakim e'fâl tasvir edilmişti. Russo ise kitaba <Yeni Eloiz> unvanı vermiş ve bu sebeple havi olduğu vakâyiin evvelkinden daha sakim olmak lâzım geleceğine unvan-ı kitabı delil göstermiştir.

Hüsn-i ahlâk hususunda salâbet gösteren bir kimse kitabın iptida ki sahifelerini okuyup da fart-ı gazab u nefretle kitabı fırlatıp atar ve müellifine tan ü düşnâm eyler ise vaki olan haksızlığa mukabil bir güne şikâyette bulunmam. Onun yerinde ben olsam ben de öyle yapardım. Birisi kitabı tamamıyla mütalâa ettikten sonra onu neşretmiş olduğumdan dolayı beni zemm ü takbih ederse varsın etsin; isterse takbihâtını bütün halk-ı cihana neşretsin. Lakin gelip benim yüzüme karşı söylemesin; zira ömrümün nihayetine kadar kendisine hürmetsizlikte bulunmam lâzım gelir

J. J. Russo [s.194]

1.103. MÜVERRİH-İ YUNANÎ PLOTARK*’IN BİR MAKALESİ ÜZERİNE REDDİYE^[1]

Eğerçi Plotark’ın şu makale-i belîğası okundukta ve hele ovada* çayırdaki kendi hâliyle otlayan kuzuların ertesi gün kasap dükkânlarında asılı duruşları göz önüne gelip insan hemen et yemekten vazgeçeceği gelir; lakin mesele etrafıyla düşünüldükte bu gürültülerin cümlesi safsata-i filozofâne ve mücerret-i belâgat-ı izharı için ittihaz olunmuş bir fikr-i şairâneneden ibaret olduğu zahir olur. Çünkü gerek Fisagor*’un gerek ondan mukaddem gelen Zerdüş’ün ekl-i luhûmdan içtinapları Plotark’ın bu makalede sayıp döktüğü vech ile tabiat-ı insaniyeye sahihen muvafık olmadığını cezm ettiklerinden olmayıp belki bir cesetten izale-i ruh etmek mezheplerince münasip olmadığındandır. Çünkü bunlar her cesetteki ruhu bizatihi kaim bir cevher-i münferid-i gayr-i müteakkıl zu’medip her ne zaman bir cisimden müfârat ederse istidadına muvafık diğer bir kalıba hulûla mecburdur itikat ederler. Bundaki butlan ise muhtaç-ı beyan olmadığından meselenin bu cihetinden sarf-ı nazarla yalnız et yemek insan için tabii olmadığı bahsinde hatır-ı kâsıra gelen bazı mutâlaâtı irat edelim:

Fisagor’un mezhebini tervîc edenler hayvanı öldürmek yahut lahmını yemek mugayir-i tabiat-ı insaniye olduğunu iddia edip hulûsa-ı burhan olarak rikkat, merhamet, şefkat, riayet-i hukuk, şükr-i nimet gibi sıfat-ı mahsusa-i insaniyeyi sened-i mevkiinde şefî’ tutuyorlar ve çünkü sair sibâ’ gibi biz/ [s.195] hayvanatı kendi pençemizle yırtmadığımız ve kasap, aşçı ellerinden geçtikten sonra yediğimiz ve mezbûh ile meyyiteyi tefrik ettiğimiz cihetle bunun insandan vukuunu tabii değildir demek istiyorlar. Zannolunur ki bu guruh hükemâ tabiata mâ vaz-ı lehinden gayrı meşreplerince mana verip ondan dolayı yanılıyorlar.

Cümleden evvel bunlara sual olunur ki insanın bu evsaf ile ittisafı yalnız zevî’l-ervâhın idam ü istihlâkı emrine mi münhasırdır? Elli, ayaklı, kaşlı, gözlü,

* *Plutarkos (N.Y)*

^[1] Plotark bu makalesinde insanlar için hayvan ekli münasip olamayacağı fikrini iltizam eyleyerek o yolda idare-i lisan etmiştir.

* *Bu kelimedeki dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “evlâda” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “ovada” olmalıdır. (N.Y)*

* *Pythagoras (N.Y)*

mâşî, muhterik-i ecsâmdan başka hayat yani ruh sahibi mahlûk yok mudur? Tahkikat-ı ahire-i ilmiye nebatatın ve belki bize cemâd görünen nice ecsâm-ı salabenin kendi istidatlarına mahsûn bir ruh, bir hayat ve onların da kabil-i memmat olduğunu ispat etmedi mi? Koyunların, kuzuların sahralarda melediklerini işitip kendilerini, otladıklarını görüp sütlerinden, yünlerinden istifade olunduğunu mülâhaza edip artık bu kadar eltâfına mazhar olduğumuz bir canlı mahlûku boğazlamak ve sonra büryan edip yemek merhamete, şükr-i nimete, riayet-i hukuka yani vazâif-i insaniyeye mugayir olduğu görülür de ya tarlalarda altın gibi sararmış, renk ve letafetle sahralara zîb ü revnak vermiş olan ve bir kuzu nasıl doğup tedricle buyursa o dahi daneden çıktıkta iptida yeşil yaprak, sonradan zümrüdîn sak ü akıbet bir tertip ü intizam-ı hayret-bahşâ üzere içi sıra sıra danelerle memlû başak hâline giren buğdayları, ağaçların bir sene zahmet ve emek çekerek yetiştirdikleri gûn-â-gûn meyveleri orak, bıçak ile –hiç merhamet etmeksizin– kesip biçmek de bu insaf, bu evsaf niçin hatıra gelmiyor? Ama siz nebatatı zevi'l-ervâhtan addetmemek/ [s.196] isteyeceksiniz yani tertib-i tabâyi-i ecsâmda ihtilâf olsun da ruhun ecsâm-ı mütenevvieye taallukunda merâtib ü derecât olmasın diyeceksiniz; bu tasavvur kudret-i ezeliyeyi tahdit değil midir? Hayvanatın sûr-ı hilkatlerine göre tenasülleri bir tohum vasıtasıyla ve izdivac-ı tarikiyle olanları ve anasırdan mürekkep bir cisimde kan ve ahlât ile beslenerek büyüyüp sonra bir delikten yahut yumurtadan çıkanları ve süt, ot, et ile müteayyiş olarak tedricen büyüyenleri zi-ruh tanıyıp da nebatat –ki onlar da bir tohumdan ve erkekli, dişli bir nev-i izdivaçtan husule gelir ve kendilerine mahsus diğer anasır ile tereküp edip <Toprak> denilen bir rahm-ı unsurîden henüz hall ü keşfolunmayan bir takım mevâdd-ı namiye ile beslendikten sonra meydana çıkarlar ve onlarda ecsâm-ı sairiyi hem efnâ hem ihya eden anasır-ı vahiye ile perveriş bulup tufûliyet, şebab, şeyhûhete uğrayarak ekmâl-i müddet ederler ve her ne vakit medar-ı hayatları olan asıldan münfekk olurlarsa hayvanların katli hâlindeki mevte uğrayıp eser-i hayat kendilerinden zail olur –siz bunlara <Zi-ruh> demeye neden cesaret etmezsiniz? Ambarda yığılı duran zehâiriniz ruhları zail olmuş bir takım ecsâd-ı meyyite değil midir? Siz onları değirmenlerde ezip ateşlerde tabh edip nasıl eklediyorsunuz? Görülüyor ki siz kuzunun bağırdığını işitiyorsunuz da onun için ona merhamet ediyorsunuz! Yoksa yed-i kudretin bu kadar sanat ve kemal üzere tekvin

ettiği bir nebatın hizmetine müteessir olduğunuzdan dolayı değil! Zira böyle olsa ağaçtaki meyveler de siz koparıırken lisan-ı hâl ile bağırap <Amân, bana dokunma! Ben tabiatın bir mahlûk-ı/ **[s.197]** zi-rûhuyum!> dediğini de işitmeli ve ecsâm-ı hayvanatta görüp takdir ettiğiniz kudret-i Rabbaniyeyi bir elmada, bir üzümde, bir buğdayda, bir sarı çiçekte dahi görmeli ve yukarıda saydığımız sıfatlar sahihan sizde varsa artık taraftarlığı bırakıp hayvana nasıl acırsanız nebata da öyle acımalı ve lahm yemediğiniz gibi nebat, meyve dahi tabiat-ı insaniyeye muvafik görmemeli idiniz!

Süt hususuna gelince: Siz bundan da içtinap ettiniz; zira bundaki gadr ü zulmü, şiar-ı insaniyete mugayir olan ahvali görmeli idiniz! Koyunları ne istihkak ile ağıllara doldurup hapsediyorsunuz? Kuzuların, buzağuların hakk-ı tabiiyeleri olan sütleri niçin gasp ediyorsunuz? Eğer siz çocuğunuzun validesiyle beraber sizden daha kuvvetli bir mahlûkun eline esir düşseniz sizi firar edemeyecek veçhile taht-ı nezaretinde tutsalar ve hatunun sütünü büsbütün çocuğuna vermeyip cebren sağalsalar, hatta sütünü vermemek hatunun elinde olsa da hani bizde sütünü vermeyen inekleri aldatmak için buzağularını yanlarına getirildiği ve o suretle sütü sağıldığı gibi çocuğunu gösterip sonra içmeye bırakmaksızın geri çekseler ve hatunu sağalsalar hoşunuza gider mi? Onların kisveleri olan yünleri onların sırtından soyup kendi sırtınıza ne hakla eksâ ediyorsunuz? Öküzü niçin hapsedip boyunduruğa koşuyorsunuz? Ağzına niçin <Gem> ayağına demirden <Nal> (v)urup üstüne biner, sırtına yük yükletir, arabaya koşarsınız bu hak ve ehliyeti ve bu hayvanların özlerine tagallüp ve istilâ salâhiyetini size kim tevcih etti? **[s.198]**

Diyeceksiniz ki: ya biz bu hayvanları hâllerine bıraksak yırtıcı hayvanlar onları telef ederler –Acayip! Yine merhamet! Ya bu hâli onları halk eden zat-ı Bârî hiç düşünmedi mi? Onları yaratmak murat ettikte insanları çağırıp <İşte ben şu mahlûkatı yaratacağım; fakat onları zaîf olduklarından yırtıcı hayvanlardan kendilerini koruyamazlar; siz onların muhafazasına tekeffül edin> gibi bir şart teklif etti mi? Dağlarda milyonlarca sürü sürü gezen yabani koyunlar, keçiler, vahşi öküzler, atlar, eşekler nasıl yaşıyorlar? Bunları yırtıcılar niçin yırtmıyorlar? Niçin sülaleleri kesilmiyor? Bunların sahipleri, çobanları, köpekleri var mı? Amma bunlar hanegî olduklarından vahşîler gibi koşup kaçamazlar dersiniz onları hanegî eden biz

değil miyiz? Hele bir kere yakalarını bırakalım; birkaç batın hâl-i hürriyette tenasül etsinler; bakalım onlardaki betâet kalır mı? Ahırda beslenen atlarla yaylada büyüyen hergele beynindeki fark bu hâli ispat etmez mi? Tavşan kadar zâif, narin, masum bir hayvan yoktur ve her yırtıcı hayvan (İnsan da dâhil olduğu hâlde) ona düşmandır; dağlarda ovada gezip beka-yı neslini muhafaza ediyor da koyun ondan pek çok kavi iken niçin nefsini vikaye edemesin? Saniyen insanın ağzından karşılıklı dört (adet) sivri dişleri görülüyor ki azı dişlerinin altlı üstlü yanlarındadır; koyun, keçi, at, sığır, tavşan gibi taayyüşleri yalnız nebatata münhasır olan hayvanlarda bu dişler görülmez; bilâkis arslan, kurt, köpek, kedi gibi lahm ile müteayyiş olanlarda bunların emsali müşahede olunur; bunlara bakıldıkta insanı halk edip vâcib'ül/ [s.199] vücut daha eti, otu, bilmezden evvel onu et yemek için yaratmış ve et ezmeye mahsus olan âletleri de ağzının içine koymuş olduğu istidlâl edilir. İmdi, bu delil göz önünde değil belki ağzının içinde mihli dururken artık Fisagor'a filâna taklit arzıyla hilkatın bir cihetini muattal mı bırakmalı?

Salisen, tabiatın eşya-yı sairde cari olan âdet-i umumiye ve kaide-i külliyesine nazar ü tatbik olundukta dahi bunda hilâf-ı tabiat bir hâl görülmedikten fazla belki belki icab-ı hükm-i tabiat olduğu görülür; çünkü kurt koyunu, koyun da nebatat üzerindeki böcekleri, böcekler de birbirlerini eklediyorlar; denizdeki balıklar gücü gücü yetene ta <Morina>dan Süpürge Balığına kadar birbirlerini ekl ile geçiniyorlar. Mekûlât ü meşrubatımız ve teneffüsümüzle her gün, her saat nice bin mahlûkatı birden bel' ü mahvediyoruz! Vücudumuzdaki nice bin böcekler dahi muttasıl bizim cesedimizi gıda ediyorlar!

Velhâsıl, bütün mükevvenat birbirlerini ekl ile tagaddi ve yekdiğerini mahvediyorlar. İşte mukteza-yı tabiat bu hâl görülür. Artık biz hem hayvan hem de bi't-tahsîs et yenen cinsinden olduğumuz hâlde niçin tabiatın hilâfına gidelim?

Râbiân bizim hayvanları kendi elimizle zebah etmekten teneffürümüz dahi ekl-i lahmın tabii olmadığını ispat eder bir delil değildir; zira ekser-i melûfâtımızda âdet-i tabiat yerine kaim olduğu gibi bu nefret de bize âdetten gelmiştir; meselâ ben sabâvetimde kasap şakirdi olaydım sanırım ki şimdi koyun kesmek ile değnek yontmak nazarımda müsavi olurdu? [s.200]

Hatta benim itikadımca mezbûhât ile meyyiteyi tefrik ve evvelkinden istikrah etmeyip ikinciden nefret dahi tabiattan gelmeyip belki âdetten neşet etmiş bir tabiat-ı saniyedir; yoksa bir hayvan ha kendi kendine ölmüş, ha sen öldürmüşsün iki surette de ruh zail olup lahm ü şahm ve ceset kalır. Ben zannettim ki eğer sizin aşçı haberiniz olmaksızın bir ölmüş tavuğu hemen yolup piyaza yatırsa sonra onunla bir güzel ızgara kebabı yapsa siz onu eklederken fark edebilirsiniz! Yahut bir muhasara, ya kaht içinde bulunsanız da ölü bir hayvan bulduğunuzda istikrah edip yemeyesiniz! Demek ki bu fark ü temyiz bize âdetten gelmiş bir hâldir; her ne zaman âdete bâis olan esbap kalkarsa asl-ı tabiat meydana çıkar.

Hâmisen, hükemâ! Ekl-i lahmın tabii olmadığını ispat sadedinde bize çiğ (çiy) et yemek ve tırnaklarımızla koparıp yırtmak teklif ediyorlar yani bunlara <Mümteni> demek istiyorlar. Dünyada ne kadar kavim var ki eti çiğ yerler! Hatta ben gözümle gördüm: Bir kadın çiğ eti pişmişe tercih edip biz pişmişe nasıl sühuletle koparıp yersek evde çiğ eti öyle ısıra ısıra kemal-i lezzetle yer idi! Bir çocuğu sabâvetinde beri tırnaklarıyla et koparmaya alıştırm ve tırnaklarını ona göre hazırlayın; büyüdüğünde eti tırnaklarıyla koparır mı koparmaz mı görürsünüz.

Masum hayvanları yiyip yırtıcıları yememek bahsinde dahi meyl-i tabiatıma tâbi olurum; ben boğazım hususunda ismete mükâfat, sibâ'a mücazat dâiyesinde değilim; damağıma hangi lahm hoş gelirse onu yerim;/ **[s.201]**
hem umumen âkilü'l-lahm olanlar âkilü'l-lahm olanları yemezler; zira onların lahmında o kadar lezzet yoktur. Görmez misiniz ki arslan, kaplan, kurt, ayı; karakuş, şahin, atmaca birbirlerini yemezler; ahu at, sığır, koyun, keçi, turna, güvercin, serçe sayd ederler.

Bir diyecek söz daha var ki: <İnsanın hilkatden âkilü'l-lahm olduğu teslim olunduğu takdirce bile mademki sıfat-ı akl ü temyiz ile mümtez ü beyan olunan evsaf-ı insaniye ile sair-i sibâ'dan ser-firâzdır, insan için irhâk-ı ruh gibi bir fiil-i mekruh nâ-sezadır.> diye bilirsiniz. Vakıa bu söz bir kalb-i rakik-i insaniyeden zuhura gelmeğe ve hüküm ü muktezasıyla her insan amel etmeğe şayandır; lakin hayf ki hariçte icrası mümkün değildir! Siz ki tahsil-i kemalât-ı insaniye yolunda avamdan ziyade tasfiye-i nefis etmiş ve dekâyık-ı kevn ü tabiatı gözden geçirip mukteza-yı hilkat üzere taayyüşü ve can telef etmemeği kendinize kaide-i hareket

tutmuşsunuzdur eğer bu kaidede siz fiilen sabit iseniz o zaman biz de teklif için min cihetin istihkak kesbedersiniz. <Mikroskop> denilen bir nev-i dürbün var ki gözümüzün göremediği küçük şeyleri bize büyük gösterir; siz eklini tecviz ve teklif eylediğiniz sebzelere, içtiğiniz sulara hiç bir kere bu âletle nazar ettiniz mi? Nazar ettiniz ise bunların mürekkep oldukları küçük kurtcağızları, uzun solucan şeklindeki böcekleri gördünüz mü? Bunlar canlı mıdır cansız mı? Canlı iseler onları ekl ve imha irhâk-ı ruh değil midir? Meselâ başınız bitlendikte hamama gidiyorsunuz ve o hayvancıkları sabunla telef ediyorsunuz; ya bunların eti, canı yok mu? **[s.202]**

İmdi, mademki bu kaidenin fiilen icrasında siz de âciz oluyorsunuz, ya sair halkı sizin böyle nakıs ve imkân-ı akli ve haricîsi gayr-ı müspet olan davanızı tasdike nasıl davet ediyorsunuz? Bu mukteza-yı insaf mıdır? Hem siz bu ahkâmı hangi terâzû-yı hakkaniyetle tarttınız da doğru olduğuna cezm ü yakin hâsıl ettiniz? Eğer mizan akıl ise o mizanın doğru tarttığından nasıl emin oldunuz? Haniya makulâtın her meselesinde hatalara uğramak şöyle dursun mahsusâtın olan meriyatta bile her hatvede sehvden hali olmamak şanından olan ve âlemlere nizam verdiği ve beş on kitap okumakla ebnâ-yı cinsini hakir görüp kendini ulûm-ı evvelin ve ahirine vakif zannettiği hâlde bir dakika sonra vukua gelecek şeyden haberdar olmayan mizan-ı akl değil mi? Demek ki bunun gibi ahlâk mesailinde sizin iltizam ettiğiniz efkârın çoğu vicdan-ı sahihinizin mahsulü değildir; belki reyimi ebnâ-yı cinsime kabul ettirip kendimi onlar arasında mümtaz gösterip takarrür edeyim gibi nefs-i emmârenin ilkâ ettiği ucb u gururdan münbais hayalâttır.

Ey, belâgati ve hüsn-i ifade vü mübalağayı burhan-ı hakk zanneden hükemâ! Bir davayı, hususa koymazdan evvel lehindeki, aleyhindeki muhtemelât-ı akliyeyi iyice düşünün; elfâzın şairane ve beligâne olup da tesirine dikkat ettiğiniz kadar olsun meal ü mefhumun hariç ve vakıa mutabakatını da hesap edin! **[s.203]**

1.104. NABİ'NİN DAVET TEZKİRELERİNDEN^[1]

Cenab-ı keriminizle leb-cûybâr-ı mülâkatta tebrîd-i hararet-i iştiyak ve tadil-i mizac-ı iftirak nühüfte-i zaviye-i zamirimiz olmakla inşâ'el mevlâ inficâr-ı tebâşîr-i subh mânend-i habâb-ı âfîtab-ı cereyane derkâr olduğu isnada ifade-i selsâl-i teveccühleri ile tartîb-i dimağ-ı intizar ve izale-i sevda-yı ıztırar buyurmaları derhâsttır

Diğer

Cenab-ı refiinizle hem-rikab-ı tarik-i ittihat ve rûşen-i cenab-ı meydan-ı hubb ü vedad olmak ediyesi inân-ârâmızı rübûde etmekle İnşallahü Tealâ hemail-i zerrin-i mihr-i enver âvîhte-i gerden-i edhem çabuk-hîz-i sihr olduğu mahal bu na'l-ver-i ateş-i iştiyaklarının sahn-ı mihnet sürâsını nakş-ı süm-i semend-i teşrifleriyle hem kevkebe-i âsmân buyurmaları eazz-ı mültemesâtandır.

– Diğer –

Sermaye-dâr-ı kâlâ-yı irfan olan zat-ı dakika-dânları ile mahzen-âmîz ü ittihatı teng-i güşâ-yı harir-i muvâneset ve endaze peymâ-yı yeke tâzî-i kerem-i ülfet olmak zaviye-gîr-i kârbân-saray-ı zamirimiz olmakla İnşallahü Tealâ damgâ-yı/

[s.204]

zerrin-i benderçe-i çîn kenare-i atlas-ı felekte suret-nümâ-yı temkin olduğu zaman ribât-ı neşmîn-i dil-nişnimize de muvazene-i ecza-yı mihr ü muhabbet için tahrik-i terâzû-yı kadime-i azimet buyurmaları sencide-i dü-keffe-i çeşm-i enzârımızdır

Diğer

Ebyârî-i feyyaze-i inayet ve rîziş-i zevlâl-i iltifat-ı bî gayetiniz ile şüst ü şüy-ı pîrâhen-i çirk-âgîn-i hicran ve tathîr-i câme-i hırmân etmek çoktan beri câkerde-i taşt-hezar-ı sûrâh-ı dil ü can olmakla İnşallahü Tealâ kursa-i sabun-ı mihr-i münir

^[1] Bu tezkirelerden dört tanesi hata-yı kalem-i nâsîh ile okunmaz, meal çıkmaz bir hâle konulmuş olduğundan bi'z zarûre terk edildi.

lakın çarh-ı müstenîrde kef-feşân-ı sepîde-i subh olduğu o anda taraf-ı senaverîye tahrîk-i kadime-i teşrif ile dâmen-i dilden izale-i vash-ı hicrana himmetleri mercûdur

Diğer

Cenab-ı maarif-i nisabınız ile gaibâne ceride-i hayale müspet olan hevâ vü muhabbet-i bi'l-müşâfehe lisan-ı kalemlle sahife-i sâmiaya tahrir olunmak arzu-yı debîr-i zamir olmakla İnşallahü Tealâ rîg-dân-ı zer-efşân-ı âfitab taban-ı dest-i katib-i müsvedde-şekâf bâ-medâda gerdan olduğu zaman kalem-i hutûvât-ı saadet-resânlarıyla sahife-i saha ve hane-i fakiranemiz hem-reng-i nüsha-i cennet buyurmaları çeşmedâşt-ı tevakkuumuzdur. **[s.205]**

Diğer

Cenab-ı bülend-i cahilerinin avaze-i hüsn-i sîret-i vasiyet ve seda-yı lutf-ı tabiatları avaze-gîr-i iştihar ve şûr-efgen-i mesâmi-i sigar ü kibar ve harekât-ı matbuaları kârbend-i nakş-ı usul ve cünbüş-i mutedilâneleri pâ-beste-i hüsn-i kabul olmakla ferda daire-i zerrin-i hurşid râmişger-i gerdûnda bedidar olduğu isnad-ı kudüm-i saadet-i lüzumlarıyla hane-i hâmûşânemizi eşref-i makamât ve ser-iftiharımızı vasıl-ı evc-i mubahat buyurmaları hulâsa-i amalimizdir

Diğer

Cenabınızla gaibâne beynimizde cari olan nükud-ı müteâkib'ül vürûd-ı hubb u vedad-ı nâ-madûd olmakla sarraf-ı sipihr-i dakika-şinâs-ı nukre-i encümle tebdil eylediği zer-i âlem-tâbî âverde-i pazar-ı subhgâh eylediği vakitte cenab-ı şerifinizle hem-zânû-yı sohbet-i hâs ve kîse-i arzuda olan nukre-i nâ-mağşuş-ı ihlâs yegân yegân şümürde-i benân beyan ve güzâşte-i ser-engüşt-i zeban kılınmak ümidiyle sefere-i sâmia küşade ve tahte-i seniyyemiz amade olduğu malûm-ı izzet buyuruyla.

Diğer

Senaverleri müddet-i medideden biri teb-zede-i humâ-yı iftirak ve esir-firâş-ı iştiyakları olmakla İnşallahü Tealâ tabib-i hazık subh-ı sadık-ı tedavi/ **[s.206]**

emraz u eskâm ve izale-i ilel-i sevda-yı zalâm için hâven-i zerrin-i mihr-i müniri icra-yı envara derkâr eylediği mahal-i pürsiş-i hatır-ı bimar ve tafahhus-ı nabz-ı nâ-hemvâre-i dil-i bîkarar için ser-be-bâlin-i hasta can-ı iştihaklarını teşrif ve şerbet-i şifa-bahş-ı iltifatlarıyla mizac-ı malûl-i intizarımızı taltif buyurmaları intiha-yı imânî-i tab'-ı zaîfimizdir.

(Kalem-i încâ-resîd ve ser-i be-şikest)

1.105. ISTILAHÂT-I MUSİKÎ ÜZERE YAZILMIŞ BİR MEKTUP

Ta künbed-i lâcived-i sipihre kandil-i zerrin-i mâh u hurşid-i âvîhte ola, hemîşe bihterîn-i meta-ı kâr-hane-i aferiniş olan vücud-ı letafet nümûdlarını ziyet-i efzâ-yı revac-gâh-ı hüsn-i Hüseyinî olup hisar-ı hıfz-ı samâdâniyede nühfet ü evc-i saadet ü kâmrânîde Büzürg ü nuhust olmaktan hali olmayalar, bi'n nebiyyi ve kadrihi'l-âli!

Eğer mutrib-i keremleri âgâze-i şehnaz etmeyip resm-i şükr-i lebân-ı arbân Şâm u Irak üzere penç-gâh-ı havass-ı sual-i hali Bayatî Uşşak'a Rast gelmekle Muhayyer kılınırsa El-minnetu lillâhi Tealâ Çar-gâh-ı anasır-ı vücud-ı zemin-i Nişâbûr sıhhatte mevcut olup Mahur-ı âsîb-i çarh-ı muhalif-i girdârdan Rehavi ve sünûr-i gerdûn-ı dun-ı arzbârdan muhtefî olup neva-yı ezkâr-ı cemile-i dostan ile hamyâze-bahş-ı memalik-i Isfahan olduğumuz ser-perde-i sühkân-ı iştibâhda beste nigâr-ı hafâ değildir.

Bir sepîde demde rahatu'l-ervâh olan name-i dil-nevâz-ı hezar işve/

[s.207]

vü naz ile aheng-i nağme-i Hicaz ederek bin Saba ve kabile-i safa birle vürüt edip biz dahi Gerdaniye ümidiyle sad-hezar-ı arz-ı niyaz ile karşılayıp

<Nâme âvered Resûl-i to ve men ez-şadî
Geh ser-name hemî bûsîm ve geh pay-ı Resûl>

fehvası üzere mazmun-ı izzet-i meşhûnenin iptida-yı kıraatı Buselik ve intihası Aşiran ile hatmoldu. Muammer olalar! Benim biraderim; hakikat-i hâl-i şeref-i vürudu o kevne vicdan-gîz ve halet-bahş olmuştur ki taraf taraf ahali-i Acem sanki nevrüza resîde oldular. Dügâh-ı leyâl ü neharda dâi-i velâ-cûyları olduğumuz hasebiyle zat-ı gerdiy'us sıfâtlarından mercûdur ki mâye-i ibtihâc-ı derun olan name-i dil-keş ve varaka-i ferah-bahşlarını irsal etmeden nikriz-i gürîz etmeyeler. Baki ...

1.106. YÜZ ELLİ SENE EVVEL SURRE-İ HÜMAYUN MÜNASEBETİYLE İMARET-İ MEKKE-İ MÜKERREMEYE YAZILMIŞ BİR TAHRİRAT-I SÂMIYE

Atıyyât-i faizetü'l-berekât-ı padişahinin sükkân-ı Kabe-i Mükerreme ve haddâm-ı Ravza-i Mutahhara'ya her sâl ferhunde fâlde irsali lâzım olan surre-i şerife mutad-ı kadim üzere bu sene-i mübarekte dahi bî-kusur bağlanıp ... yediyle o savb-ı savâb-nümâya irsal olunmuştur. İnşallahü Tealâ şeref-i vusulü müyesser oldukta zikrolunan surre-i şerifeyi destur-ı kadim ve üslûb-ı müstedîm üzere defter-i mucibince ashab-ı hukuka tevzi ü taksim-i vedad ü teslim edip bi'l-gudüvvi ve'l-esâl hami-i din-i mübîn-i nebıyy-i muftar ü ferman-ferma-yı selâtin-i rüzgâr/ [s.208] olan saadetlû, azametlû padişahımız halleda'l-lahu Tealâ hilafetehu ilâ yevmi'l-karâr Hazretlerinin beka-yı ömr ü devlet ve sena-yı kadr ü saltanatları ediyesine iştilgal ettirmeğe ve o diyar-ı meymenet-asarın hıfz ü hırsatı ve fukara vü zayıfanın refahiyet ü istirahatı hüccâc-ı hidayet-i münhâcın emn ü selâmeti babında ve tarik-i müstakimlerinden udûl ü inhiraf edenlere kemal-i itidal ile gûşmâl verilmesi hususunda himem-i Hâşimiye derkâr buyuruyla ki âsitân-ı muhalled'ül erkân ve dûdmân-ı müşeyyed'ül bünyân-ı padişahîye sadakat ü ihlâs ve mütâbaat ü ihtisası olanlara muhabbet ü ittihadımız gayet'ül gâyedir. Bâ-husus ki cenab-ı âliyeleri handan-ı nübüvvet ü dûdmân-ı risaletin vasıtat'ül akd-i cemiyeti olasız muhabbet eylememek ve gayretlerini çekmemek nice mümkündür! Mercûdur ki aba ü ecdad-ı âli nejâd ü kudsî nihadlarında ve zat-ı saadet intisablarında mevdua olan tayyib-i arâk ve mekârim-i ahlâk muktezasınca eyyam-ı adalet-i encam-ı pâdişahîde fukaraya adl-i

vedad ve taraf-ı âli-i pâdşahîye fevkalâde inkıyat ile tahsil-i nik-name bezl-i içtihat buyurular.

Baki hemîşe der-sadr-ı saadet ve mesned-i şerafet-i muhalled ve peyvend-bad-ı bi-Rabbü'l-'abâd!

1.107. YİNE O TARIHLERDE EMÎRU'L-HÂCC TARAFINDAN ÖZBEK HÂKİMİ'NE TASTİR OLUNMUŞ MEKTUP

Bu sâl-i ferhunde fâlde Bağdat-ı behişt-i abad tarafından kasd-ı hacc-ı Beytu'l-lahi'l-haram ve niyet-i ziyaret-i ravza-i Seyyidi'l enam –‘Aleyhi efdalü's-salâti ve's-selâm– eden hüccâc-ı hidayet-i minhacın İnşallahu'l-mülkü'l-vahhâb zehab ü iyâbları hizmetiyle hâliyâ bu daîleri Emirü'l-hâcc olup (Ve izzin fi'n-nâsi bi'l-hacci) nida-yı/ [s.209]

muciz edası tertibiyle terğîb-i hâcc-ı zevî'l-ibtihâcda iken o zat-ı melikiyü's-sıfât ve melikiy'us simât, râkî-i sellem-i nasfet, âric-i muâric-i keramet Hazretlerinin dahi hidayet-i Rabbanî ve tevfik-i Sübhânî bedraka-i tarikleri olup (Ve lillahi 'alâ'n nâsi haccu'l-beyti men'is tetâ'a ileyhi sebîlâ) hükm-i muhkemini icraya azimet ve kemal-i iclâl ile mukarrer-i devlet eserlerinden nehzat buyurdıkları haberi gûş-zed-i dâi-i devletleri olup bu tarafın ahbârı ve bu tarikin vaki-i hâli hâk-i pay-ı saadet-pîrâlarına arz u ilâm olunmak lâzıme-i zimmet olmağın* varak-pare-i ihlâs-ı encam çün ariza-ı huddâm lâzımü'l-ihtiram-ı rakam-zede-i kilik-i ihtisas-ı ihtitam kılınmıştır. İlm-i âlem-ârâ ve zamir-i hurşid-ziya-yı veliyyü'n ni'amîye hayz-ı hafâda olmadığı üzere hâk-i pak-i Bağdad-ı dâru's-selâm burc-i evliya ve mesakin-i asfiyâ olup ziyaret-i merâkad-i Hazret-i İmam Ali Razî ve Hazret-i İmam Hüseyin-i Veli ve Hazret-i İmam-ı Azam-ı Rabbani ve Hazret-i Abdulkadir Geylânî –Rıdvanullahi Teâlâ aleyhim ecma'în– ile müstefiz-i ervah-ı ashab-ı yakin ve müstemedd-i envar-ı enfâs-ı eimme din olmadıklarından gayrı bu tarik-i ittifak-ı ehl-i afak ile eshelü'l-muvâsıl ve akrebü'l-menâzil bir şah-râh-ı emniyet-penâh olmakla İnşallahu Teâlâ bu tarafa atf-ı inân-ı yekrân-ı azimet-i Hüsrevanî ve teveccüh-i âli-i pür-emânî buyrulursa her vechle zahir-i reh-revan-ı Beytu'l-lah'ül-haram ve kâm-reva-yı kafile-i hüccâc-ı

* “Olmakla” (N.Y)

hidayet-i münhâc olup nail-i sevap dü-cihan olacakları minnet-keş-i tahrir ü beyan değildir. Baki ferman o celilü'ş-şân Süleyman nişanıdır. [s.210]

1.108. BU MÜNASEBETLE BAĞDAT VALİSİ'NDEN İTİMÂDÜ'D DEVLEYE YAZILMIŞ NAME

Bu sâl-i ferhunde fâlda Bağdad-ı dâru's-selâm tarikından hacc-ı Beyti'l-lahi'l-haram ve ziyaret-i ravza-i Seyidü'l-enâm –Alehi efdalu's-salâti ve's-selâm– eden hüccâc-ı zevî'l-ibtihâcın zehab ü iyâblarının temşiyet ve lâzime-i hıfz u hırâsetleri için kudvetu'l-emâsili ve'l-akrân... Bey Emiru'l-hâcc tayin olunup memalik-i İnan'dan dahi kasd-ı beyt-i refi'üş şân eden hüccâca ruhsat verilip geşt-zâr-ı amal-i Müslimîn sehâb-ı mekremetleriyle reyyân ü terîn buyrulmak babında mektub-ı sadakat-âgîn-i rakam-zede-i kilik-i muhabbet-ayin kılınmıştır. İnşallahü Tealâ şerefyâb-ı mütalâa-i müstetâbları oldukta bu tarikten kasd-ı hacc eden hüccâc-ı mezûn ve her veçhile istimalat birle revana buyurmaya takayyüd-i âliyeleri derkâr buyrulup bu bapta mebzul buyrulan mekârim-i kerâmiyeleri müstelzim-i nik-nâmî olduğu zamir-i münir-i hurşid-i nazirlerine pûşide değildir. İnşallahü Tealâ bu mahlasları dahi himayet ü riayetlerinde her veçhile teşmîr-i bâzû-yı ihtimam etmek mukarrer olduğundan gayrı şah-râh-ı hüccâc ü züvvâr-ı küşade ve âmed-şüd-i âyende vü revende muharrik-i silsile-i muhabbet ü hillet olup sebep-i teşyîd-i bina-yı sulh-ı metin ve bâis-i terfiye ahval-i Müslimîn olduğu reyb ü riyadan müberrâdır.

1.109. CEVABI

Evet; buyurduğunuz (Mubahis) dahi manzûr-ı âcizanemiz oldu. İnsan bir kere makaralığı ele almaya görsün; yoksa bunu kendine pişe ve endişe/ [s.211] edince her şeyde, hatta en ciddi hususâtta bile şayan-ı hande cihetler bulur çıkarır! Amma böyle –içtiği konyakların tesir-i hard-ı sûzuyla pusulayı gaip ederek gemisini karaya çarptıran şu nâ-Hudayan-ı meslûb'ul iz'ân gibi– her gördüğü <Ab-ı huşk>ı

konyak, her tesadüf ettiği <Fülk-i zerrin-i felek>- güya <Jüpiter> tarafından tahlis için gönderilmiş gümüş kayık zanneden zavallı bir hayret-zedenin isnadât-ı yâve-perdâzânesiyle belâgat-ı lisan-ı edebimiz hiç bir vakit kıymet ü itibar-ı hakikisinden düşmez.

<Âb-ı paka ne zarar vakvaka-i kurbağadan?>

Zannımıza kalırsa buraları Frenklerin maarif-i şarkiyeye aşına olan ulema vü üdebası nezdinde dahi malûm olan hakikatlerdendir.

Binaenaleyh ecanib tarafından hiçbir zaman vukuu eksik olmayan bu gibi tarizat ü temeshürât bizce mucib-i endişe vasıf olamaz. Asıl endişe vasıf olunacak bir cihet vardır ki o da ecanibin beğenmedikleri şeylerin bizce dahi beğenilmemeye başladığı görmekten ibarettir.

Letâif-i inşaya derç olunan asar-ı kudemadan hiç birinde manasız söz yoktur. olanlarına tesadüf edildikçe tayyolunmaktadır. Manasız gibi görünenler ise <Fülk-i zerrin-i felek> gibi tabirlerdir ki bunların manalarını ve manalarındaki letâif-i şairaneyi erbabı anlar. (Kelimâtın manalarını ihlâl eden hatayâ-yı tertibeye bahs-ı ahirdir ki İnşallah bundan sonra vuku bulmamasına çalışılacaktır.)

Mukaddimeyi lütfen bir kere daha mütalâa buyurur iseniz bunların (Ne hikmete/ [s.212] mebni kabul olunup intihab u derç edilmekte bulunduğu)na vakif ve şu suretle hall-i müşküle muvaffak olursunuz.

1.110. SULTAN SELİM-İ SÂLİS HAZRETLERİNİN VELÂDETLERİNDE TEZYİN-İ ŞEHİR İÇİN ISRAR BUYRULAN EMR-İ ŞERİF

İftihâru'l-emâcid ve'l-ekârim, câmiu'l-mehâmid ve'l-mekârimi'l-muhtass bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'd dâim, dergâh-ı muallâm Kapıcıbaşlarından Kıbrıs mahsalı Ali, dâm-ı mecde ve kıdvetu'l-nevvâbü'l-müteşerrîn (Lefkoşa) naibi Mevlana, zeyd-i ilme, tevki-i refi-i hümayun-ı vasıl olucak malûm ola ki Cenab-ı Vahhâb'ül vücûd ve müfizu'l-hayr ve'l-cûd – Takaddesat zatehu 'ani'l-vâli ve'l-mevlûdi– Hazretlerinin

iradat-ı İlâhiye-i ezeliyye ve meşîyyet-i samadâniye-i lemyezeliyesiyle selâtin-i azâm-ı nisfet-ayin ve havakîn-i kirâm-ı muaddelet-i karinin zîver-efzâ-yı evreng-i hilafet ve ziynet-bahş-ı erîke-i saltanat olmaları bâis-i tevellüd-i emn ü emân ve sebep-i tezayid-i asayış-ı ibâd-ı Rahman ve vesile-i inkıta-i uruk-ı erbab-ı bağı vü tuğyan olmaktan naşı padişahân-ı adalet-unvanın ittisal-ı zuhur-ı nesl-i celil ve beruz-ı sülale-i tahire-i selfilleri müstelzim-i tertip icra-yı nizam-ı âlem ve müstahkem-i rabita-i şiraze-ahval-i beniadem olmakla taht-ı ali baht-ı şehir-i yarî üzere cülûs-ı mesatet-i menus-ı hüsrevanem vaki olalıdan beri eğerçi nazm-ı kerim-i icaz vesîm (Yehibu limen yeşâu inâsen ve yehibu limen yeşâu'z zukûr) mana-yı mevâhib-i intimâsına mazhariyetle nail-i hibeti'l-lahi'ş-şukûr olup matla-ı eşrâk-ı fûrûz-ı ikbal-i saltanatımdan ber-necib-i saadet kevkeb-i meymenet-i rahşanımın zuhur u tulûuna/

[s.213]

uyun-ı sükkân-ı aktar-ı müterassad-ı mevki-i terkip iken (Nûru 'alâ nûr) maşrıkından neyyir-i atıye-i Sübhânî lâmi ü ahter-i maşrık'ul envâr-ı Yezdânî talih olup bin yüz yetmiş beş senesi Cemaziülevvelâsının yirmi yedinci mübarek-i hamîs (Perşembe) gününde semere-i şecere-i devlet ve nevbâve-i ravza-i saltanat, mevhibe-i Cenab-ı Hallâk-ı Kerim Şehzade Sultan Selim, Emedd'al lâhu zilâle bekaihi bi't-tekrîm, revnak da mehd-i vücud u cilve-rîz-i gehvâre-i şühût olmak hasebiyle beşaret-i zuhur- behçet-i nüşûrundan bilcümle sükkân-ı mukarrer-i hilafet-nişanım haiz-i şadmânî vü sürur ve dâhil ü haric-i hisar-ı âsitâne-i saadetim icra-yı merasim-i tehniyet ü şehrayin ile karin-i ibtihâc-ı nâ-mahsur olmalarıyla işbu beşaret-i ferah-işaretin etraf-ı memalik ve askâ-i mesalik-i mahrûsama neşrile kâffe-i ibadullahın hissâ-yâb-ı enva-ı müserrât kılınmaları lâzıme-i tahdis-i na'm-ı celile-i Bârî olduğu cihetle tebşir-i velâdet-i şehzade-i meali menkabetim zımnında işbu emr-i şerifim ısdâr ve ... ile irsal olunmuştur. Vüsulunda bâ-kürre-i hadîka-i saltanatımın imtidâd-ı ömr ü devlet için meşâyih ü zühhâd-ı vesair bendegân-ı ibâd taraflarından mesâcid ü mahâfilde eda-yı vezâif-i dua ve tertip-i enva-ı mehâmid ü sena ile mutad-ı kadim üzere yedi gün yedi gece esvâk ü emsâr tezyin ve husûn u kalâdan top ve tüfek şenlikleriyle icra-yı mukteza-yı şehrayin ettirilerek izhar-ı meserret ü şadmânî edip ama bu vesile ile reaya vü ahaliye taaddî vü tecavüzden hazer ü mücanebet eylemeniz babında ferman-ı âli şanım sâdır olmuştur. İlâ ahire.

[s.214]

**1.111. SADRAZAM MUSTAFA PAŞA TARAFINDAN KAMANİÇE
MUHAFIZI İBRAHİM PAŞA’YA İLÂN-I SADARETİ MÜTEZAMMIN
YAZILAN MEKTUP**

Benim Saadetlû Kardeşim!

Hâliyâ, âdet-i dünya lâzımü’l-fenâ üzere, merhum Vezir-i Azam (Köprülü) Ahmet Paşa azimet-i dâr-ı beka etmekle şevketlû kudretlû Padişahımız Hazretleri sadaret-i uzmâ ve vekâlet-i kübra hizmetini bu mahlasınızın gerden-i ihtimamına tahmil ve hizmet-i ibadullaha ki efdâlu’l-ibadattır, muhibbinizi nâmzed ü tevkil buyurmuşlardır. Cenab-ı müfettih’ül ebvâb her hâlde tehiyye-i esbap ile tatyîb-i hatır-ı ahbap etmek müyesser ve ümmet-i merhumeye nâfi ve hayırlı hizmetlere muvaffak u mazhar edip rıza-yı yümn-i iktiza-yı padişahî iktisabıyla mubahî olmamız mukadder eyleye. Felihazâ canibeynde olan mevâlât ü meveddet hasebiyle mektub-ı muhalasat-ı üslûb-ı tahrir ve keşide-i silk-i tastir kılınmıştır. Fimaba’d cenab-ı saadetlerinden dahi melhuzdur ki o serhadin hıfz ü hırâseti hususunda muhit-i takat-ı beşeriyye olan vech üzere bezl-i kudret ve sarf-ı miknet buyurup vaki olan umur u hususunu müşir ve asar-ı sıhhat ü selâmetlerini muhber-i mektup muhabbet-i üslûp irsaliyle lâzım olan ahvali ilâmından hali olmayalar. Baki hemîşe eyyam-ı izz ü rıfat-ı kâmrânî daim-i bad.

1.112. KANİ’NİN BİR DAVET TEZKİRESİ

Efendim, bu eyyamda zümre-i betâlin ile ülfette zevk ve ihtiyar-ı uzle/

[s.215]

eden mütaassıbîn ile hemrenk olmak için irtikab-ı külfette neşe ve şevk olmadığı malûmunuzdur. Hoca Hafız Divan-ı Belâgat unvanında buyururlar ki:

<Be-savt-ı bülbül ü kumrî eger ne nûş-i mey

İlâc key konemet âhir’üd devâi key

elhâsıl, bu fırsatı fevt etmeyip sonra

<Küşad-ı gonçe-i dil kaldı bir bahara daha>

diyerek teessüfle temeni-i mevt etmekten ise evvelce ölüp dirilip ayin-i ber-güzîn-i Cemşîdi İhya vü imâte-i züh-i bî-eserle handan-ı harabâtı tamir ü termîm buyurmaları mercûdur.

Özr-i şerîsi yok ise zade-i Pir-i Mûgânı terdîf-i matiye-i teşrif buyursanız bezm-i duhter-i rez-i cariyenizle pirane taze zevk vermek için bâzîçe-i tıflâneye nizam verilir idi. Câmîzade Piyâle Bey dahi teşrif edeceklerdir. Kadem-i rencide buyrulmazsa şikeste hatır olup belki meclisten ayaklanacakları melhuzdur. Kebabî Efendi tâb ü tef-i iştiyakınızla sûzân ve Sürâhî Çelebî ser-i seferede teşrifinize nigerândır efendim.

1.113. TEBLİĞ OLUNAN BİR VARAKA

<...>

Frenklerin bizim muharrerât ve bâ-husus tabirât-ı mustalaha-i münşiyânemizi ne suretle tercüme ve tefehhüm etmekte olduklarına dair bu günlerde bazı evrak-ı havadis vasıtasıyla meydana konulan mubahis-i manzûr-ı âliyeleri/ [s.216] olmuştur. Zann-ı âcizanemce neşr buyurmakta oldukları <Letâif-i İnşa>da munderiç muharrerâtın birçokları ve asar-ı kudemanın hemen kâffesi bu makule tabirât ü fikrat-ı garaib-i âyât ile meşhûn olduğu görüldüğüne binaen bunların ne hikmetle taraf-ı âliyelerinden kabul ü intihap olunup derç edilmekte bulunduğunu ve ne için tebdil veyahut tay ü ilga buyrulmadığı sual ile hall-i müşküle himmet buyrulmasını rica ederim...> [s.217]

CEVABI*

Evet; buyurduğunuz (Mubahis) dahi manzûr-ı âcizanemiz oldu. İnsan bir kere makaralığı ele almaya görsün; yoksa bunu kendine pişe ve endişe edince her şeyde, hatta en ciddi hususâtta bile şayan-ı hande cihetler bulur çıkarır! Amma böyle –içtiği konyakların tesir-i hard-ı sûzuyla pusulayı gaip ederek gemisini karaya çarptıran şu nâ-Hudayan-ı meslûbu'l-iz'ân gibi– her gördüğü <Ab-ı huşk>ı konyak, her tesadüf ettiği <Fülk-i zerrin-i felek>- güya <Jüpiter> tarafından tahlis için gönderilmiş gümüş kayık zanneden zavallı bir hayret-zedenin isnadât-ı yâve-perdâzânesiyle belâgat-ı lisan-ı edebimiz hiç bir vakit kıymet ü itibar-ı hakikisinden düşmez.

<Âb-ı paka ne zarar vakvaka-i kurbağadan?>

Zannımıza kalırsa buraları Frenklerin maarif-i şarkiyeye aşına olan ulema vü üdebası nezdinde dahi malûm olan hakikatlerdendir.

Binaenaleyh ecanib tarafından hiçbir zaman vukuu eksik olmayan bu gibi tarizat ü temeshürât bizce mucib-i endişe vasıf olamaz. Asıl endişe vasıf olunacak bir cihet vardır ki o da ecanibin beğenmedikleri şeylerin bizce dahi beğenilmemeye başladığı görmekten ibarettir.

Letâif-i inşaya derç olunan asar-ı kudemadan hiç birinde manasız söz yoktur. olanlarına tesadüf edildikçe tayyolunmaktadır. Manasız gibi görünenler ise <Fülk-i zerrin-i felek> gibi tabirlerdir ki bunların manalarını ve manalarındaki letâif-i şairaneyi erbabı anlar. (Kelimâtın manalarını ihlâl eden hatayâ-yı tertibeye bahs-ı ahirdir ki İnşallah bundan sonra vuku bulmamasına çalışılacaktır.)

Mukaddimeyi lütfen bir kere daha mütalâa buyurur iseniz bunların (Ne hikmete mebni kabul olunup intihab u derç edilmekte bulunduğu)na vakif ve şu suretle hall-i müşküle muvaffak olursunuz.

* Bu metin 201'inci sayfada geçmişti. Buraya tekrar konulmasının sebebi 213'üncü sayfadaki düzeltmedir.

1.114. <İFADE-İ MAHSUSA>

<Letâif-i İnşa> eslâf ü muasırîn-i üdeba-yı Osmaniyenin ya kasd-ı latife vü mazmun, ya iltizam-ı sanayi-i bediye-i icaz-nümûn ile yazdıkları asardan ibaret bir mecmua-i müntahabat olmak üzere tertip edilmiştir. Fakat bu yolda yazılmış asar pek nadir ele geçirilebildiği cihetle emr-i intihab-ı tabii bir daire-i mahduda dâhilinde cereyan eylediğine ve ma'hazâ erbab-ı mütalâanın tenezzülen bî-diriğ buyurdukları rağbet-i maşukane abd-i âcizi bu dairenin bir derece daha tevsiyle bunu âdeta bir <Kıraat Kitabı> hâline koymak hevesine düşürmüş olduğuna binaen ref'-i mahdudiyet için unvan-ı balası tayy olunarak badezîn yalnız ikinci yani (Muharrerât-ı Nadire) namıyla neşrolunmak münasip görülmüş ve binaenaleyh <Letâif-i İnşa>ya on dördüncü cüzde hitam verilmiştir. [s.218]

1.115. (FİHRİST)

SAHİFE	SERLEVHA-İ MÜNDERİCAT	SAHİB-İ ESER
2	KARİİNE	REŞAT
5	ESKİ LETÂİF-İ İNŞANIN MUKADDİMESİ	REFİK BEY
7	ISTILAHÂT-I FENN-İ MUSİKİ ÜZERE BİR MEKTUP	AZİZ BEY
8	BİR TEZKİRE	AKİF PAŞA
9	TERSANE ISTILAHİYLA MEKTUP	AZİZ BEY
12	BİR TEKKE TAMİRİ İÇİN TEZKİRE	...
13	SAAT TEŞEKKÜRÜNÜ HAVİ TEZKİRE	HAFİZ MÜŞFİK
14	BİR MÜZEKKERE	SADRETTİN BEY
15	KÖMÜR İRSALİNE DAİR TEZKİRE	...
16	TAVSİYENAME	AKİF PAŞA
18	ISTILAH-I SARF-I ARABÎ ÜZERE MEKTUP	...
19	ATEŞ GECESİ TEMAŞASINA DAVETİ HAVİ TEZKİRE	HOCA NAİLİ
20	SERDAR HAFİZ PAŞA'YA MEKTUP	ŞEYH MAHMUT EFENDİ
21	NEVVÂBDAN BİR ZATA	EBUSSUÛT
21	DAVETİ HAVİ TEZKİRE-İ SÂMİYE	REŞİT PAŞA
22	SÜREYYA PAŞA'YA MEKTUP	RAHMİ EFENDİ
23	BİR CERRAR HAKKINDA MEKTUP	SÜNBUZADE VEHBİ*
27	ISTILAH-I KIRÂAT ÜZERE MEKTUP	SEYİT VEHBİ
29	BİR TESLİYET-NAME	VELEHU
30	MEVLİD-İ ŞERİFE DAVETİ HAVİ TEZKİRE	RAGİP PAŞA
31	HEDİYE AT TEŞEKKÜRÜNÜ HAVİ MEKTUP	ÂŞİR EFENDİ
32	BİR MEKTUP	FITNAT-I ŞAİRE
34	BİR KAYYIM HAKKINDA TEVSİYE-NAME	AKİF PAŞA
35	KANDİL TEBRİKİNİ VE TAVSİYİYİ HAVİ TEZKİRE	VELEHU
36	BİR CERRAR İÇİN TAVSİYE-NAME	HALİM GİRAY

* Bu mektup Veysi'ye ait bir mektuptur. Bu fihristte yanlış gösterilmiştir. Biz fihristi aynen yazmakla birlikte; düzeltmeyi dipnotla yapmayı uygun gördük (N.Y)

37	BİR MEKTUP	KANİ-İ MEŞHUR
41	MEKTUP	RAGIP PAŞA
42	MÜREKKEP VE KALEM İRSALİNE DAİR MEKTUP	...
43	BİR CERRAR İÇİN TAVSİYENAME	VEYSİ
45	İFTAR DAVETİ HAVİ TEZKİRE	ÂŞİR EFENDİ
47	BİR MÜZEKKERE	AHMET ERİB EFENDİ
48	BİR TAVSİYE-NAME	REŞAT
49	ÜSS-İ ZAFERE TAKRİZ	İZZET MOLLA
51	SIFAT-I BAHARA DAİR BİR MAKALE	...
53	BİR TAVSİYENAME	KETHÜDAZADE ARİF EFENDİ
54	TEŞEKKÜR-NAME	REŞAT
54	MEKTUP	VELEHU
55	ÂLİ PAŞA'YA TEZKİRE	SAMİ PAŞA
57	SİTEM-ÂMİZ BİR TEZKİRE	VELEHU
58	TAVSİYENAME	REŞAT
59	DİĞER	VELEHU
61	ŞEKERCİ MEKTUBU	MUALLİM NACİ
63	MÜTALÂA-NAME	SAİT BEY
64	MAKALE	EKREM BEY
67	BÎ-NOKTA MEKTUP	REŞAT
68	JAN JAK RUSSO'NUN MEKTUBU	MÜNİF PAŞA
71	ARİZA-İ TEŞEKKÜRÜYE	SAMİ PAŞA
75	KÂMİL PAŞA'YA TEZKİRE	VELEHU
77	BİR TEZKİRE	
	MUALLİM NACİ	
78	MEKTUP	BOSNALI ŞÂKİR
80	TESLİYET-NAME	SAMİ PAŞA
80	TEBRİK-NAME	VELEHU
81	HÜVVİYET-İ VESAİR	SALÂHİ BEY
89	MİTHAT EFENDİYE MEKTUP	EBUZZİYA TEVFİK BEY
90	CEVABI	MİTHAT EFENDİ

93	BİR MEKTUP	ARİF HİKMET BEY
94	BİR TEZKİRE	SAMİ PAŞA
95	BİR RİCA-NAME	EKREM BEY
96	DİĞER	..
98	<VASITA-İ SERVET> GAZETESİNE	HAMİT BEY
101	BİR VAKFİYE MUKADDİMESİ	..
102	BİR MEKTUP	..
104	BİR TEZKİRE-İ TEVBİH-ÂMİZ	AHMET NAZİF EFENDİ
104	TEBRİK-NAME	VELEHU
106	MOLLA CÂMÎ 'NİN MEKTUBU TERCÜMESİ	MUALLİM NACİ
109	DİĞER	VELEHU
111	BİR TEZKİRE	..
112	BİR MEKTUP	..
113	TEZKİRE	AKİF PAŞA
114	MEKTUP	KANİ
115	TEVSİYE-NAME	VEYSİ
116	MEKTUP	REŞAT
123	TEZKİRE-İ CEVABİYE	VELEHU
124	DAVET TEZKİRELERİ	NABİ
126	BÎ-NOKTA MEKTUP	EMİN HİLMİ EFENDİ
129	TAVUS TAKDİMİNE DAİRE ARİZA	VELEHU
131	BİR TESLİYET-NAME	VELEHU
132	NÂR TAKDİMİNE DAİR MEKTUP	VELEHU
133	SAHBÂ-NAME	AKİF PAŞA
138	BİR MEKTUB-I NASİHAT-ÂMİZ	HİLMİ EFENDİ
140	BİR MEKTUB-I ÂŞİKANE	VELEHU
144	TEBRİK-NAME	VELEHU
145	MEKTUP	ŞİNASİ
147	MISIR VALİLERİNİN BİR BUYRULTUSU	..
146	BAZI TABİRÂT-I KADİME	..
157	ISTILAH-I NAHV-İ ARABÎ ÜZERE MEKTUP	..

158	KÜTÜB-İ ARABİYEDEN BAZILARININ ZİKR-İ ESAMİSİYLE MEKTUP	GALİP BEY
159	DİĞER	..
161	TARİH-İ ATA'YA TAKRİZ	CEVDET PAŞA
162	CİBALİ HARİKİNE DAİR MEKTUP	SELANİKLİ ATA
169	SÜS UNVANLI MAKALE	EBUZZİYA TEVFİK BEY
181	MEZAR TAŞLARI	VELEHU
186	ARİF HİKMET BEYE MEKTUP	MUALLİM NACİ
189	YÂD EDERİM	SAFA EFENDİ
191	BİR TEŞKKÜR-NAME	REŞAT
191	NOVEL ELOİZ MUKADDİMESİ	ALİ BEY
195	PLOTARK'IN REDDİYE	..
204	DAVET TEZKİRELERİ	NABİ
207	ISTILAHÂT-I MUSİKİ ÜZERE YAZILMIŞ MEKTUP	..
208	İMARET-İ MEKKE'YE BİR TAHRİRAT-I SÂMİYE ... ÖZBEK HÂKİMİNE MEKTUP
210	BAĞDAT VALİSİNİN İTİMÂDÜ'D DEVLEYE MEKTUP	..
213	SULTAN SELİM-İ SÂLİS HAZRETLERİNİN VELÂDETİ BEŞARETİNİ VE İCRA-YI ŞEHRAYİN EMRİNİ HAVİ FERMAN	..
216	BİR VARAKA	..

1.116. MUHARRİRİN ASAR-I MATBUASI

Güldeste – Divançe-i Eşâr

Gencine-i Letâif – Birçok Fıkrât-ı Latife vü Mudhikeyi Havi Nâdiru'l-emsâl Bir Eserdir.

Aristonois – Fenelon'un Asarından Mütercim Bir Hikâyeciktir.

Talim-i Kitabet – Müptediler için Yazılmış Mükemmel Bir (İnşa) Kitabıdır.

Der-derst Tab' Olanlar

Ümit – Milli Bir Hikâye

Zey-i Talim-i Kitabet

Mülahhas Tarih-i Osmanî

Rehber-i İmla – İkinci Kısım (Tedrisat-ı Rüştîye Kitaphanesine dahildir.

(Kaspar Matbaası)

1.117. TASHİH*

211'inci sahifede münderiç <Cevabı> serlevhalı fıkranın mahali 216'inci sahifedeki <Varaka>dan olacak iken hîn-i tertipte sehven oraya konulmuş olduğundan bunların boş kalan üst taraflarına bir iki kelime veyahut bir işaret-i mahsusa vazıyla mahallerinin tayinine himmet buyrulması mutalâîn-i kiramdan rica olunur.

* Bu düzeltme 205'inci sayfada yapılmıştır. (N.Y)

*(Kapak-1)**
MUHARRERÂT-I NADİRE
YAHUT
HAZİNE-İ MÜNTAHABAT

Müntahabı
Reşat

(Cüz 1-ila 6)

Maarif-i Nezaret Celilesinin Ruhsatıyla Tab' olunmuştur
Dersaadet

(Kaspar Matbaası) – Babîâli Caddesinde Numara 25)

Sahib ü Naşiri
Asır Kütüphanesi Sahibi Kirkor

1311

* *Muharrerât-ı nadire yahut Hazine-i Müntahabât'ın ikinci baskısında kullanılan kapaktır. (N.Y)*

(Kapak-2)
MUHARRERÂT-I NADİRE
YAHUT
HAZİNE-İ MÜNTAHABAT

İzmirli İsmail Hakkı Bey Kütüphanesi*

Müntahabı
Reşat

Sahib ü Naşiri
Asır Kütüphanesi Sahibi Kirkor

(Tab'-ı Evvel)

Maarif-i Nezaret Celilesinin Ruhsatıyla Tab' olunmuştur
Dersaadet

(Kaspar) Matbaası – Babîâli Caddesinde Numara 25)

1307

* Bu ibare aldığımız bu nüshanın üzerine matbu bir şekilde yazıldığı için bu kapakta yazmayı uygun gördük. (N.Y)

2.1. <İFADE-İ MAHSUSA>

<Letâif-i İnşa> eslâf ü muasırîn-i üdeba-yı Osmaniye'nin ya kasd-ı latife vü mazmun, ya iltizam-ı sanayi-i bediye-i-i icaz-nümûn ile yazdıkları asardan ibaret bir mecmua-i müntahabat olmak üzere tertip edilmiştir. Fakat bu yolda yazılmış asar pek nadir ele geçirilebildiği cihetle emr-i intihab-ı tabii bir daire-i mahduda dâhilinde cereyan eylediğine ve ma'hazâ erbab-ı mütalâanın tenezzülen bî-dirîğ buyurdıkları rağbet-i maşukana muharrir-i âcizi bu dairenin bir derece daha tevsiiyle bunu âdeta bir <Kıraat Kitabı> hâline koymak hevesine düşürmüş olduğuna binaen ref'-i mahdudiyet için unvan-ı balası tayyolunarak badezîn yalnız ikinci yani (Muharrerât-ı Nadire) namıyla neşrolunmak münasip görülmüş ve binaenaleyh <Letâif-i İnşa>ya on dördüncü cüzde hitam verilerek buna cild-i evvel ittihaz edilmiştir.

İhya Efendi Hafidi [s.2]

2.2. AYETULLAH BEY MERHUM'UN <RÜYA HAKKINDA İKİ HEKİM BEYNİNDE MUHAVERE> UNVANLI BİR MAKALESİDİR

Hekim –Malumunuz olduğu üzere cemi-i eşyanın havas ve yekdiğerlerine olan suret-i tesir ü nispet kavânîn-i tabiiye muktezasından olduğu hâlde nev-i beşerde kavânîn-i mezkûrenin haricinde bir takım ahval ü keyfiyat hiss olunuyor ki bunların esbab ü hakâyıkı hâlâ keşfolunamayıp mektûm kalmıştır. Meselâ, <Rüya> denilen keyfiyet ki insan halet-i menamda cemi-i havas ve kuvâsından mütecerred bulunduğu hâlde yani hariçten havas-ı hums-i zahiresiyle hiçbir şey hissetmeğe muktedir olamadığı hâlde bir takım eşkâl-i suver görüp aynıyla yakazada bulunur gibi söyleyip işitmektedir. Bundan maada pek çok defa henüz hîz-i vücud u şühûda vasıl olamamış vukuat-ı kablelvuku bulmuş gibi görülmekte veyahut vuku bulacaklarına bir suretle keşf ü itlâ hâsıl olmaktadır. İşte insanın bu hali hakikaten mazbut olan kavânîn-i tabiiyenin asl ü esası olarak bir takım kavânîn-i meçhule-i İlâhiye dahi olmak lâzım gelir.

Hekim-i Diğeri –Vakıa bu mesele muhtaç-ı tetkik ü tahkiktir. İnsanın halet-i menamde olan mahsusâtına gelince, bunun tetkik-i esbabı pek müşkül değilse de magîbâta olan itlâ pek kolay bir mesele değildir. Uykuda iken rüya görmek aynıyla yakazada iken hülya etmek gibi bir keyfiyettir. İnsanın kalp ve midesi uykuda iken de fiillerini icra etmekte bulunduğu gibi kuvve-i mutasavvire vü mütehayyilesi dahi fiil-i tasavvür ü hayalden geri/

[s.3]

kalmaz. Bu hâline uyanık iken <Hayal> uykuda iken <Rüya> tabir olunmuştur. Lakin magîbât-ı umura olan itlâa güç mana verilebilir. Çünkü İlâhiyûnun itikadı üzere insanda bir kuvve-i ruhaniyenin vücuduyla nevm gibi bir hâl-i insilâhta vukuat-ı âtiyeye kesb-i itlâ etmek inkâr olunamasa bile itlâ ü malûmat-ı vücut üzerine müterettib bir keyfiyet olup vukuat-ı zaman ise kablelvuku madûm olduğuna göre en ziyade akla baîd gelen cihet burasıdır.

Evvelki Hekim –Evet, bu mesele hakkında bir kıyas-ı mantikî tertip olunduğu hâlde netice pek garip çıkar: (Davî) –Vukuat-ı müstakbele kablelvukumevcuttur, çünkü insanın vukuat-ı müstakbeleye kablelvukukesb-i itlâ ettiği bi't-tecrübe müsellemdir, bir şeye itlâ mutlaka o şeyin mevcut olmasını istilzam eder,

binaenaleyh vukuat-ı müstakbele kablelvukumevcut olmak lâzım gelir. Hâlbuki vukuatın vücudu <Vukuu> haysiyetiyledir; bir şey <Vücut> yeni istilzam eden bir sebepten makdem mevcut olmak aklen mümkün olmayıp muhaldir. Bu hâlde bu kıyasın fesadı neresindedir bilemiyorum? (Teşbih) –Meselâ denilse ki insanda sem’ ü basardan başka bir kuvvet daha vardır ki göz ile göremediği şeyleri dürbün ile bakar gibi uzaktan görür; kulağıyla işitemediği sesleri kulağına boru konmuş gibi işitir. Pek alâ, vakıa biz gözümüzle göremediğimiz şeyleri dürbünle görebiliriz. Lakin o dürbün ile gördüğümüz şeyler fi haddi zatehim yine mevcuttur. Eğer madûm olaydılar ne kadar keskin bir dürbün ile baksak hiçbir şey göremezdik. Meselâ/ [s.4] insan bir dürbün ile boş havaya baksa ne görebilir? O hâlde göz ile dürbünün ne farkı olabilir?

İşte bunun gibi insanda vukuat-ı müstakbeleyi keşfeden bir kuvve-i ruhaniye olsa bile vukuat-ı müstakbele kablelvukumevcut olmak lâzım gelir ki bilinsin. <İlim> vücut üzerine müterettiptir; ademe ilim olur mu? Meselâ bir insan rüyada hanesini muhterik olmuş veya olacakmış diye malûmat alıyor; bir müddet sonra aynıyla hanesi muhterik oluyor. Hâlbuki rüya görüldüğü zaman harik maddesi büsbütün madûm idi. O kimse kuvve-i ruhaniyesiyle ademe nasıl malûmat hâsıl etti?

İşte meselenin en müşkül tarafı budur. Şimdi insanın vukuat-ı müstakbeleyi kablelvukugörüp bilmesi bi’t-tecrübe müsellemler olduğu hâlde balada tertip ettiğimiz kıyasa ve şu izahata göre vukuat-ı müstakbele kablelvukumevcut olmak, yahut mevcut hükmünde bulunmak icap eder. İşte rüya bahsinde en ziyade muhtaç-ı tetkik olan cihet budur.

İkinci Hekim –Burada mesele itidlalat-ı hariciyeye tatbik olunduğu hâlde bir dereceye kadar hallolunabilir zannedirim. Meselâ hâl-i yakazada bir vaka zuhur etmeden evvel o vakaya müteallik evvelce zuhur eden bazı mukaddemâttan istidlâlen atıye hükmolunduğu kesîru’l-vukû’dır. İşte bunun gibi âlem-i rüyada görülen vükâûât-ı müstakbeleye <Kuvve-i ruhaniyenin istidlâl tarikiyle olan keşfiyatından ibarettir> denilebilir.

Evvelki –Evet, tevcih pek makuldür; fakat bu mutabakatı tamamıyla izah ve ikmal için o emirde hâl-i yakazada olan istidlâli tetkik etmemiz lâzım gelir. Yakazada bir vakadan diğerine intikal etmek zihinde/ [s.5]

mazbut olan bir takım kavaid ü tecârübün iane vü vesâtiyle hâsıl olur, yani zihinde bir mukaddime olmayınca bir netice istihâl etmek mümkün olamaz. Meselâ bir adam meydan-ı muhaberede tertip olunmamış bir lağıma ateş (v)urduğu anda o lağımda barutun ateş alarak üstündeki toprağı atıp ve toprağın üzerindeki askeri telef ederek galebe olunacağı neticesini istidlâl eder ki bu tecrübe ile vukuat-ı mezkûrenin yekdiğerine derece-i irtibatı bilinir. Lakin rüyada da böyle olmayıp zihinde hiçbir mukaddime yokken defaten bir vakanın zuhur u hudusuna itlâ hâsıl oluyor. İşte burasını nasıl halletmeli? Mutabakat kabul etmiyor.

İkinci –Meselenin bu cihetini tevcih mümkündür: Hariçte bazı vukuat nasıl yekdiğerine merbut ü muttasıl ve nasıl birbirlerine mütenasib ü gayr-i münfasıl ise vukuat-ı umumiye-i zamaniye dahi umumen yekdiğerinin mukaddemât u netâyici hükmünde olup kuvve-i ruhaniye insanın bir hâl-i insilâhında kavaid-i umumiye-i vukuata kesb-i itlâ edip kuvve-i akilenin yakazada tertip-i mukaddemât ile netâic-i istihsal ettiği gibi kuvve-i ruhaniyede bu tarik ile bazı vukuat-ı müstakbeleyi keşfedebilir. İşte hatıra bundan başka bir vecih makul gelmez.

Evvelki –Vukuat-ı zamaniyenin umumen yekdiğerine irtibatı pek çok mubahisi istilzam ettiğinden buna kail olmadan evvel bunun icabâtını da ayrıca mülâhaza vü tetkik etmek muktezadır. Vakıa, bir vaka daima diğér vakanın, yahut vakâyiin mukaddimesi ve ondan evvel zuhur eden vakanın da neticesi hükmünde olarak kuvve-i ruhaniyenin vakâyi-i müstakbeleye daima bir tarik-i istidlâl ile kesb-i itlâ etmesinden başka zâhib olacak/

[s.6]

makul bir yol görülemezse de bu da akla tevafuk etmiyor. Çünkü vakâyi-i zamaniye umumen yekdiğerini mukteza olarak cereyan etmek bir kaide olsa insanda kuvve-i akile vü müdebbirenin ve belki ihtiyar ü iradenin lüzumu olmamak lâzım gelir. Mademki vakayı hep yekdiğerini istilzam ediyor, Mademki ta bidayet-i hilkat-i âlemde zuhur eden vakayı bu günkü vakâyiin bir mukaddime-i lüzumiyesi hükmünde bulunmuş oluyor yani cüz‘î, küllî cümle vukuat zincir gibi müteselsil geliyor; o hâlde mütehattim’ül vukû’ olan vakayı için insan irade vü ihtiyarını ve temyiz ü efkârını nereye sarf etsin?

Böyle emvâc-ı belâ gibi birbirini veli eden hâdisat-ı zamaniye arasında kalan keştîbân-ı akl keştî-i ihtiyarını ne tarafa sevk etsin?

İkinci –Vakıa, vukuatın teselsülü bunu intaç ettiğinde şüphe yoktur. İnsan zahiren sahib-i irade vü ihtiyar ve malik-i temyiz ü efkâr zannolunursa vukuat-ı zamaniye içinde aynı emvâc arasında kalmış dümensiz bir sefine hükmünde olup tedâbîr ve idrakât-ı eânesiyle zannolunan harekâtı aynıyla sefinenin suret-i tereküb ü inşasından ve sıklet-i hiffetinden neşet eden çalkantısı gider. Yani vukuatın esbab ü ilâle-i hariciyesinden başka bazı vukuata insanın efkâr ü etvârı dahi birer sebep oluyor ise de o efkâr ü etvârın da nice esbab-ı sairsi vardır.

Hâsılı, saded-i bahs-i insanın halet-i menamda vakâyi-i mütakbeleye kesb-i itlâ etmesinden vakâyi-i müstakbelenin kablelvukumevcut olmaları lâzım geldiğine mübtenî idi. Evet, işte vukuat-ı kablelvuku mevcut değillerse de hep yekdiğerine merbut bulduklarından <Ruh-ı insanı> bu günkü/ [s.7] vukuatından istidlâlen belki birkaç sene sonra zuhur edecek hâdisat-ı kevnîyeyi keşfedilebilir.

Bu mesele bundan başka bir surette keşf ü tevcih olunamaz zannederim. Eğer bu bapta daha mutâlaât-ı sair tahattur olunursa mevki-i bahse konulmak müstercâdır^[1]

2.3. MÜŞARÜNİLEYHİN <İLM-İ KIYAFET> NAMINDAKİ TELİFİ İÇİN YAZDIĞI MUKADDİME

Cenab-ı Hallâk-ı ins ü can –İstağnet isbatu zatihi ‘ani’ d delîli ve’l-burhân– Hazretlerinin eşia-i envar-ı İlâhîyesi cem-i mahlûkat ü mükevvenatın safahat-ı mirat-ı terâkîb-i cismiyelerinde –’Alâ merâtibi isti’dâdihüm– aks-i endaz-ı âlem-i his ü şühût olduğu erbab-ı tahkik ü basirete rûşenâdır.

<Ve izâ nazarte ilâ’s-semâi be-nazreti

Fârâ’s-semâu tedullu enneke vâhidun

[1] Bu makale üzerine güya <Mutâlaa> olmak üzere yirmi sene evvel çıkan mülga <Hakâyıku’l-vakâyi> gazetesine bir taraftan bir varaka derç ettirilmiş idiye de mahtûbâtı hemen <Kamus>un rüya lügatına verdiği manadan ibaret olduğundan sahib-i makale tarafından nazar-ı iltigâta seza görülmemiştir. (Mithat Efendi Hazretlerinin <Nevm ü Hâlât-ı Nevm> unvanlı risalesinde rüya hakkında bir takım akvâl u mutâlaât-ı hekimâne vardır).

Ve izâ nazarte ile'l-kevâkibi nazreten
Fârâ'l-kevâkibu li'l-mükevkebi şâhidun>

Bundan maada şu meskenimiz bulunan kürre-i arzda manzûr ü malûmumuz olan eşya, terâkîb-i unsuriyeleri haysiyetiyle, mevalid-i selase yani meâdin/ [s.8] ü nebatat ü hayvanat diye başlıca üç kısma taksim olunup bu kısımlardan her birinin şamil olduğu efrad-ı mahlûkat dahi umumen zihayat bulunmuştur.

Hayatın tarifine gelince, onu da iki kısma taksim edip birine <Hayat-ı Hakiki> diğerine <Hayat-ı İtibarî> denilmiştir. Çünkü Hayat-ı İtibarî halkın insan ve hayvanda ihsâsâtına nazaran mahlûkat-ı sairde mefkûd addettikleri hayattır. Hayat-ı Hakiki dahi cümle mahlûkatta bir haysiyet ü keyfiyette tesir eden hayattır ki onun tesiri ancak <Kevn ü fesat> ^[1] tan ibarettir. Hatta bazı hükemanın ruh-ı insanîyi ruh-ı hayvanîden tefrik ettikleri bu sebebe mebni olup bize kalırsa onlar ruhun asarında olan ihtilâfî cevher-i ruhta zannederek yanılmışlardır.

İşte esas-ı bahsimiz bu ihtilâfın eserde mi veya müessirde mi olduğunu tahkik ile yalnız eserde olduğunu ispat ettikten sonra esbabını izah etmektir.

<İlm-i Kıyafet>in esası asıl bu meseledir. Zira mükevvenatta müessir bir olduğu hâlde asarın ihtilâfını mucip olan esbap neden ibaret olabilir? Malûm olduğu üzere cemi-i ecsâm-ı tabiiye heyulâ ve suretten yahut, tabir-i ahirle, ruh ile cisimden ibaret olduğu hâlde bu ihtilâf-ı asar ancak suretlerin ihtilâfından neşet etmek lâzım gelir.

İstitrat

Gerçi <Heyulâ> bahsi zamanımızda korkunç bir suret peyda etmişse de/ [s.9] biz o dehşeti tadil edelim. Zira bu heyulâ ve <Suret> meselesi –bilmem ki hangi sebepten ise– âdeta bir efsane hükmüne girerek ekser indinde mesâil-i kadimenin en fâsidi addolunmuştur. Fakat bu bahsimizi de korkunçluktan kurtarmak için evvel-i emrde heyulâ ile suretin ismini anmayarak ispat edelim.

Bize en yakın olan yani üzerinde bulunulan kürre-i arzda mevcud-ı eşyanın ahval ü keyfiyatna nazaran zahirde tabiaten yekdiğerine mugayir mütehâlif görünen

^[1] İkinci <İstitrat>ta bahsi geçer

eşya, mürur-ı zaman ile, hep yekdiğerine tahavvül etmekte olup fi nefsi'l-emr mahiyet-i cevahir-i tagayyür ü tahavvülden biri olmakla bu eşya-yı mütehavvile vü mütegayyirenin mâ bih'il kıyâmı olan bir cevher-i vahid ü muttasılın vücudunu tasavvur lâzım gelerek onun namına <Heyulâ> ve tagayyür ü tahavvül kabul eden keyfiyata <Suret> yahut birincisine <Cevher> ikincisine <Araz> tesmiye kalınmıştır. Yani bu seylâb-ı vukuata bir mecra aranmıştır.

İkinci İstîtrat

İmdi bu Suver-i araziyeinin mahali olan cevher-i heyulâdan her suret gelip geçtikçe ona dahi <Kevn ü Fesat> yani lisan-ı ammede <Bozulmak> ve daha açık olmak – <Dirilip ölmek> tabir olunmuş.

Fakat tahkike gidildiği hâlde acaba hangi suretlere <Olmak> hangi suretlere <Bozulmak> denilir? İşte burası şayan-ı tetkiktir. Çünkü suretlerin <Vuku> haysiyetiyle tabiaten yekdiğerinden hiçbir farkı yoktur.

Meselâ bir cisim, sulb-i hâlınden mâyi' ve ondan buhar heyetine tahavvül ettiği hâlde o cismin kesp ettiği suretlerin hangisine bihakkın <Kevn> hangisine <Fesat> diyeceğiz? Demek oldu ki ecsâmın kesp eylediği/ **[s.10]** suver-i muhtelifeden bazısına <Kevn> bazısına <Fesat> tabir etmek bir emr-i itibarî olup insan daima kendi işine elverecek bir surette bulunan ecsâma <Kevn> ve o sureti tabir ettiği hâlde <Fesat> tabir ediyor. Yani fasit olmuş, bozulmuş nazarıyla bakıyor!

Hâlbuki hakikatte hiçbir cisim fesat bulmayıp –herhangi surette bulunursa bulunsun– daima Cenab-ı Hakk'ın vaz buyurduğu kavânîn-i tabiiyenin ahkâmına hizmet etmekte bulunuyor. Meselâ bir su, bir hayli müddet durduğu hâlde onun bir kısmı tebahhur edip bir kısmı da bir takım hayvanat ü haşarat hâsıl ediyor. Biz suyun o hâline baktığımızda o sureti <Fesat> addediyoruz. Hâlbuki o su fasit olmayıp yine mükevvenat-ı tabiiye hizmette bulunuyor. Bu takdirde tabiatta <Fesat> yoktur? Ancak hep <Kevn>dir. Binaenaleyh hep <Dirilik>tir; <Ölüm> yoktur. Biz ziruh dediğimiz insan veya hayvan –kendisinden sudûruna alışmış olduğumuz– efâl ü harekâttan kalınca ona <Ölmüş>, yani bozulmuş, fasit olmuş diyoruz. Hâlbuki hakikatte o ne ölmüş, ne bozulmuş, ne de fasit olmuştur. O bizim ülfet ettiğimiz hâli

terk ettikten sonra aynıyla evvelki gibi onu tabiat istihdam eder; hiçbir cüz'ü zayi olmaz.

Daha vazih beyan edelim: Eğer dünyada insan olmaydı. Kevn ü Fesadı kim tefrik ederdi? Suver-i cesimenin beyninde fi nefsi'l-emr ne fark olurdu? Meğerki insanlar gibi tabiatın da işine* yaramayacak suretlerde bir takım cisimler bulunmalı idi. Demek oldu ki <Kevn ü Fesat> itibarî bir şey olup hakikatte hiç birbirinden farkı yoktur. **[s.11]**

Balada beyan edildiğimiz gibi meşhudumuz olan tagayyürât ü tahavvülât-ı eşya suver-i cismiyyeden neşet edip mükevvenat-ı umumiyenin asl ü esası olan <Ruh> veya kuvve-i hayatiyenin keyfiyet ü mahiyeti birdir; muhtelif değildir. Ruhun eşyaya tesiri hilkat ü terkiib-i unsurîlerine göre olup meselâ hep buhar vasıtasıyla yani bir türlü kuvvetle işleyen makine ve fabrikaların hareket ü amelleri, suret-i amâlarına göre, tahallûf ettiği gibidir; o tahallûf buharda değildir. Faraza İngiltere'de yapılmış mükemmel vapur makinesi ile burada yapılan bir makineyi işletmek için verilen buhar bir nevidir; lakin makinelerin işleyişlerinde olan fark buhardan olmayıp makinelerden neşet eder.

Bu takdirde gerek mevalid-i sülûse ve enva-ı hayvan, gerek hassaten efrad-ı insan beynlerinde hıfz-ı heyet, nevm, his, istidat, rüşd ü sedat gibi mazhariyetler cihetiyle görülen tebâyün ve ihtilâf ruhların ihtilâf ve taaddüdünden neşet etmeyip ancak kendilerinin halklarından icap etmiştir. Binaenaleyh hilkatın umumen ahlâf ü istidada tesiri olmak lâzım gelmekle onun alâmât-ı mahsusası da bulunmak iktiza eder.

Öyle ise (İlm-i Kıyafet)in esası sabit oldu. Bundan sonra ahkâmından bahsedelim.

Hilkat-i insanîye nazar ederek! O ne mevzun-ı kadd ü kamet, o ne mütenasip bir kıyafettir! Güya ruh-ı insanînin bir siyâb-ı mahsusası ve şahid-i kudretin bir nikâb-ı menkûşudur. Güya ruh-ı câvidânî bala-yı cebin-i insaniyeden/ **[s.12]**

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "işte" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "işine" olmalıdır. (N.Y)

bin lisan-ı hakikat beyan söyler. Meleket-i vücud insanda pay-ı taht-ı ruh, insanın sırr-ı hikmet-i eseri olduğu gibi cebin dahi bir kasr-ı âlidir ki mükevvenata ravza-i çeşmân-ı nur-efşânından nazar eyler.

Ne âli hilkat! Hakikat, vech-i insana bir mirat-ı muciz-i âyât denmeye seza değildir ki hikmet-i zâtü'l-vahiyet o ayineden bin remz ü işaret, bin tavr u hareketle hafiyen arz-ı didar eder? Vech-i insanda tarif ü tavsife gelmez bir takım asar-ı ulviye vardır. Çeşm-i insanın kamaşıp bakamadığı hurşid-i dirahşanın –bir damla çamurlu sudan münakis olduğu gibi– envar-ı zâtü'l-vahiyet dahi –bir kesif balçıktan yapılmış olan– cesed-i insandan öyle pertev-endaz-ı inikâs olur!

Ey, ruh-ı pür-fütûh! Bu vücud-ı turâb-âlûda taalluk etmeğe nasıl tenezzül ettik?

<Men melik bûdem ve Firdevs-i berîn câyem bûd
Âdem âvered der în deyr harab-ı âbâdem >

Îlâhî! Bu vücud-ı insan gibi bir kalıb-ı mevzun, bu kalıptaki his-i hayret-nümûn nedir? Bu ne kâmil ve kudrettir? İttihat içinde ihtilâf! Azâ vü cevârih-i insana ne münasip vazolunmuş, nasıl yekdiğeriyle hüsn-i imtizaç etmiş, nasıl latîf ü nazik bir gıtâ ile muhat* olmuşdur?

Nev-i insan bu kürre-i arzın en mükemmel bir mahsulü olup kuvâ-yı tabiiyenin asarını en ziyade izhar ü ibraz eden bir mahlûktur. Kuvâ-yı tabiiyenin asarı mahlûkat-ı sair efradında pek dağınık olup hiçbir şeyde insanda olduğu kadar cem olmamıştır! [s.13]

Bu hâlde hilkat-i insaniyenin kuvve-i ruhaniye tesirâtına en muvafık bir surette bulunduğu yani aşikâr olur. Yani ruh, kalıb-ı insanda her mahlûktan ziyade icra-yı efâl edebiliyor. Demek oldu ki hilkat-i insaniyenin suret ve terkinde ruh ile bir münasebet-i maneviye vardır. Hatta bu hilkate tenasüp ve kemal ne kadar olursa asar-ı ruhaniyede o kadar kuvvetli hiss olunur. Bu takdirde maddenin manaya münasebeti pek vazih görülür. Bundan sabit olur ki mahlûkat-ı mevcudatın –bazı

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “muhas” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “muhat” olmalıdır. (N.Y)

tabîyyûnun zehab-ı fasitleri gibi- <İttifakı> olmayıp umumen icabât-ı hakikiye ve hikmet-i Rabbaniye üzerine halk olunmuştur.

<Fâ'tebirû ya ûli'l-epsâr>

2.4. REVAKIYYÛN-I HÛKEMÂDAN <EPIKTET*>E MENSUP BAZI AKVÂL^[1]

1

Vukuatın hep senin arzun ki muvafık surette vukuunu temenni etme. Nasıl tecelli ederse ona razı o ki mazhar-ı tevfik olasın.

2

Elinden çıkan bir şey için hiçbir vakit <Ben bunu zayi ettim.> deme, <İade ettim> de! Evlâdın mı vefat etti? İade olunmuştur; zevcen mi vefat etti? İade olunmuştur; mutasarrıf olduğun arazi mi/ **[s.14]**
gasp edildi? Bunun için de <Gasp olundu> deme <İade olundu> de! Amma diyeceksin ki <Gasıp fena adamdır>. O senin ne vazifen? Bu araziyi sana bahşeden Cenab-ı Vahhâb'ül atayâ değil midir? Öyle olunca artık kimin vasıtasıyla <İstirdat> etmiş olduğunu düşünmek lâzım gelmez. Yolcular misafir oldukları bir hane nasıl bir nazarla bakarlarsa sen de emval ü emlâkına o nazarla bak.

3

Malûmun olsun ki <Dil-hâh>ın gayeti ona muvasalat, <Nefret>in gayeti de menfur olan şeyden mübâadettir. Bu hâlde dil-hâhına nail olmayan bir kimse bedbaht, menfuru olan şeye giriftar olan kimse de müdbirdir. Sen eğer yalnız mugayir-i tabiat olan şeylerden nefret ü tebâüd edersen bunlardan birine giriftar

* *Epictete (N.Y)*

^[1] Ea'zz-ı ehıbbâmızdan ve erbab-ı marifet ü dâniştın Yenişehir müddei-i umumiyesi sabık Mihalaki Efendi Hazretleri eserin aslı bu nâmçeden bi't-tercüme ihdâ buyurmuştur.

olmaktan emin ve fakat hastalıktan, fakr (yani hâle kanaat)tan, mevtten nefret edecek olursan duçar-ı musibet olursun!

Bu hâlde tabii yani hükmümüz altında olmayan şeyler hakkındaki nefretini onlar üzerinden kaldırıp hükmümüz dâhilinde bulunan şeylere naklet. Harf-i imlâda sahife-i kalbinden sil. Eğer hükmümüzde olmayan şeyleri emel edersen muvaffakiyetsizliğe mazhar olman muhakkaktır. Zira hükmümüzde olup bizim için badi-i şeref olan şeylere bile her zaman vusul-i müyesser olmuyor. Binaenaleyh hâl-i hazır hakkında yalnız ihtiyâtkârâne ve mutedilâne karar-ı ittihazıyla iktifa et.

4

İnsanı mustarip eden bizatihi eşya değildir; mahzâ bizim bunlar hakkındaki/ **[s.15]** efkârımızdır. Meselâ mevt hadd-i zatında mucib-i havf ü haşyet bir şey değildir. Zira böyle olmuş olsaydı Hekim-i Sokrat*'ın dahi bundan mütedehhiş olması lâzım gelirdi. Mevtin müthiş bir şey olduğu hakkında olan fikrimizdir ki bizi giriftar-ı haşyet ediyor. Binaenaleyh bir belâya tesadüf ettiğimiz, yahut bir ıstırab ü eleme giriftar olduğumuz zaman yalnız kendimizi yani efkâr-ı zatiyemizi takbih etmeliyiz. Duçar olduğumuz musibet için başkası itham <Müteallim>ler kârı, ne kendini ne de başkasını itham etmemek ise <Âlim>ler şiarıdır.

5

Gayre ait bir meziyet için katîâ mağrur olma. Faraza bir at –Mağrurane– <Ben yakışıklıyım> demiş olsa bu söze tahammül kabildir. Fakat sen mağrur olup da <Benim pek yakışıklı bir atım var> dersen ata ait olan meziyet için tefahür ediyorsun demek olur. Hakikatte sana ait olan şey nedir? Efkar ü mülâhazatını hüsn-i istimal. Eğer sen bunu tabiata tevfiken istimal edebilirsen var mağrur ol. Zira bu takdirde hakikaten sana ait bir meziyet için izhar-ı gurur etmiş olursun.

* *Socrates (N.Y)*

6

Bir ziyafet mahalinde ne yolda harekette bulunmak lâzımsa cemiyet-i beşeriye içinde dahi o yolda harekette bulunmak lâzım geldiğini hatırlıdan çıkarma. Meselâ esna-yı ziyafette dolaştırılan taam tabağını sana arz olunduğu zaman elini uzat, hisseni al. Lakin senden geçerse tevfiik etme. Henüz tabak sana gelmemiş olduğu hâlde ise aç gözlüler gibi tabağa/ **[s.16]**

atf-ı nazar-ı hars u âz etme; sana kadar getirilmesini bekle. İşte evlâda, zevceye, servet ü samana, şeref ü şana nail olmak hususlarındaki arzularında da bu yolda hareket edersen seza-yı tahsin ü şayeste-i tazim olursun. Mamafih bu niam-ı celile sana takdim olunup da kabulden istinkâf eder. Kendini müstağni ve gayr-i mütenezzil gösterecek olursan ulüvv-i cenabın ta evc-i balasına itilâ etmiş olursun^[1].

7

Bilcümle belliyât ü müsâibî ve alehusus mevti her gün göz önüne getir; bu takdirde hiçbir vakit deni mülâhazalarla iştilal, hiçbir şeyi derece-i müfritede arzu ve hayal etmezsin.

8

Marulların tanesini kaç parçaya satıyorlar? Farz edelim ki on paraya. Bir adam on para verip de bir marul alacak olursa sen on para vermediğin, marula da malik olmadığın için malikiyetçe kendini onun madununda addetmemelisin; zira o adam marula malik ise sen de vermediğin otlağa maliksin.

9

<Vacibe-i zimmet> yani vazife alelâde münasebet ile muvazene olunur. Meselâ bir adam <Peder> midir? Ona hürmet, takayyüt, tahkirât ve su-i muamelelâtına/ **[s.17]**

tahammül vacibe-i zimmettir. Ama pederin fena bir peder imiş! Demek ki mutlaka iyi bir peder halk olunması lâzım gelirdi öyle mi? Hayır! Sen yalnız bir <Peder>e muhtaç idin.

^[1] Fakat zamanımızda kaziyeye ber-akstir.

Farz edelim ki kardeşin sana haksızlık etti. Sen yine onunla kat’-ı münasebet etme; haksızlığı için de müteessir olma. Sen istemedikçe kimse seni ızrar edemez. Kendini zarar-dide addedecek olursan işte o zaman mutazarrır olursun.

10

Ekseriya sükûtu itiyat et. Söyleyecek olursan lüzumu takdirinde söyle. Sözü de az ve fakat güzel söyle. Bi’l-icâb söz söyleyeceğin zaman dahi kaide-i itidale riayet et.

Adî ve hasis şeylerden yani meselâ mekûlât ü meşrubata müteallik ve bir kimsenin medh ü zemmini müşair-i tefevvühâtta kefi lisan eyle^[1]

11

Müâşeret ettiğin adamların muhaverâtını, muktedir olduğun kadar, daire-i edebe idhâle çalış. Bilmediğin kimselere tesadüf edersen sükût et.

Çok gülme, her şey için gülme; kahkaha ile de gülme.

Meakil ü meşârib ve ikametgâh ile hademe gibi sarf-ı ihtiyacâtına mahsus/

[s.18]

olan şeyleri lüzumundan ziyade alma; tezyinat ve hutûtâta* müteallik şeyleri terk et.

2.5. ŞAİR-İ MADER-ZAT İSMAİL EFENDİ’NİN <YÂD EDERİM> UNVANLI BİR MAKALE-İ BELİĞASI^[*]

İnsan maziye irca-i fikr etmek isteyince –nihayeti görünmeyen bir zulmetin amâk-ı hafâyâsından nazar-ı tecessüse doğru uzanıp gelen şuaât-ı semaviye gibi– zihne birçok hatıralar tebâdür eder. Lakin bâsireye varit olan şuaâların menâbi-i asliyesi badiyetleri nisbet-i mütekafiyesiyle küçük görüldüğü gibi pişegâh-ı mütefekkiyeye alınacak hayalât-ı maziyenin de ayrı ayrı râci buldukları âlemlerden

^[1] Hekimin bu kelâmını, alehusus cümle-i ahireyi bizim <Kahvehane müdavimleri> ne okumalı.

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “hutûzâta” şeklinde yazılan kelime; cümlenin anlamına göre “hutûtâta” olmalıdır. (N.Y)

^[*] Bu makale her ne kadar Letâif-i İnşa’nın 189 rakamlı sahifesinde münderiç ise de bazı mahalleri yanlış basılmış olduğundan muharririn talebi üzerine tekrar edildi.

nısfı ve meda'l-eyyâm-ı kısm-ı külliyesi gayr-ı mer'i kalır, unutulur. Bununla beraber görülen âlemler, sürülen demler ara sıra yâd edilirse mâdâm'el hayâtı beriyü'n nisyân olurlar.

Mevlidim olan Mekke-i Mükerreme'de güzâr eden zaman-ı sabâvetime ait bazı tahayyülâtımı kendi kendime tekrar etmekle mütelezzizim; o kadar mütelezzizim ki hissettiğim lezâiz-i vicdaniye olsa olsa rüyada kendini aguş-ı madere atılmış gördüğünü zannettirecek surette hande-nümâ-yı beşâset olan bir tıfl-ı nâ'im in arasına kalbini okşayan ezvâk-ı ruhaniyeye muaddeldir. **[s.19]**

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Serap gibi tabiatın Arabistan'da gösterdiği asar-ı dide-firîb-i hikmetin nümâyîş-gâh-ı zuhuru olan o vâsi' kum deryalarında ser-nigûn olmuş bir zevrakçe-i hayat-ı şekl-i garibinde görünen develere rakiben her altı ayda bir kere Mekke ile (Tâif) arasında ettiğimiz seferleri yâd ederim!

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Çoluk çocuk hep birlikte şütür-süvar-ı azimet olduğumuz hâlde bedevîlerin nişîn-i vahşeti olan o dehşetli dağların arasından meselâ gece yarısı geçerken –berehne pâ olarak develere mâşiyen reh-nümâlık eden cemmâllerin– deşt ü hâmûna ve cibali teselsül-nümûna ariz olan sükût u sükûnu ihlâl için kendilerine mahsus bir şive-i Arabî ile icra ettikleri taganniyât-ı şâtîrâneye taşlardan, kayalardan tekabül eyleyen inikâs-ı hüzn-i âveri, velhâsıl düşündükçe hatırıma gelen o yerleri yâd ederim!

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

O zaman her birini, zulumât-ı kâinatı izale için melekler tarafından akşamdan akşama talik ve ikâd edilir, bir kandil olmak üzere telâkki ettiğim nücûm-ı zehrâya ve kamerden dökülen nur damlalarıyla, üzerine bir ferş-i müzehhep serilmiş zannettiğim, sahraya menzil-ârâm-ı ittihaz eyleyen bir tepeden hayran hayran bakarak tatlı uykuya daldığım geceleri, o geceyi takip eden ve güvercin gibi oralarda kesretle bulunan bazı sevdalı kuşların terennümât-ı teessür-bahşâlarıyla alkışlanan o parlak parlak seherleri yâd ederim! **[s.20]**

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Hac vakti fariza-i mansûsayı ifa gayret-i muvahhidânesiyle kürre-i zemini dolaşırcasına tul-i emel gibi uzun uzun misafirleri ve meşâkk-ı hayat-ı sûz-ı seferi

ihtiyar ederek aktar-ı baîdeden Mekke-i Mükerrerme'ye akın akın dökülüp gelen zevvârın –lika-i İlahî görmek için başları kefenlerden çıkarak arasa-i haşre gider gibi– beyaz beyaz ihramlarla tahaşşüd-gâh-ı hüccâc olan meydan-ı vesî' (Arafât)a azimetleri hengâmında refettikleri <Lebbeyk!> nidalarının tesir-i heyecan-engîzine yürekler değil, melekler, felekler dayanamayan o binlerce kafilden müteşekkil ulvî heyet ve manzaraları yâd ederim!

2.6. BU DA ŞAİR-İ HOŞ MAKÂL MEHMET CELÂL BEYİN

Kalbimde gözyaşlarıyla beslenmiş bir his derunu vardır. Gözyaşları o hissi, o his bir hüznü besler. Bazen o his o hüznü ruhumda garip garip hissiyatı uyandırır. Hüzünler içinde, hissiyat-ı müheyyice arasında mazinin tatlı tahayyülatına daldığım zaman Büyük Ada'yı tahattur ederim.

İlk aşkımla kehvâre-i letafeti Büyük Ada, kalbimin birinci defa olarak bir hüsn-i mücesseme karşı his-i sevda pür-sitâne ile helecana geldiği yer Büyük Ada, ruhumda garip bir tebeddülün husulüne bâis olan mesken-i behiştî Büyük Ada, hâsılı fikrimi sevdadan ibaret bir âlem-i eşvâk içinde/ [s.21]
bulunduran, beni bir hurinin esir-i aşkı eden, denizin kıskanarak karadan ayırdığı bir mevki-i latîfin yaprakları altında, çiçekleri üstünde ruhumu hava-yı nesim-i muhabbetle alâ eyleyen behişt-i dünyevî Büyük Ada'dır.

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Baharın izhar-ı rengârengine bürünmüş bir nadire-i hüsnün yapraklarının hıştırtısı perilerin gizli gizli konuştuğunu tanzir eden ormanın sükûn-bahşâ bir cihetinde helecan-ı kalbinin aksinden titreyen sedasının masumane itiraf-ı aşk ettiğini duyduğum zaman öyle tenha, öyle latîf bir yerde pirestîşkârî olduğum bir vücudun güzel dudaklarını öpe öpe dehânından dökülen ve itiraf-ı aşk ü sevdadan ibaret bulunan o sözleri o sözlerdeki tesir-i rikkat-i meali yâd ederim.

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Mehtabın bütün esrar-ı âşıkaneyi ifşâ eylediği gece yarılarında hâb-gâhımdan bir teessür-i hafinin ilcasıyla çıkarak fırtına bulutuna benzeyen libas-ı mateme bürünmüş, gönlümdeki igbirârının aksinden çehresinde peyda olan levha-i hüznü

gözyaşlarıyla ıslatmış bir kızın sahilde emvâcın sedasını dinleye dinleye, zulmete baka baka ağladığı nazar-ı temaşama ilişse yine öyle bir gece yarısı kendine tesadüf ettiğim cananımın kirpiklerinden düşmek üzere bulunan bir damla gözyaşını silerken o gözyaşına karşı garip bir tezat teşkil etmek için dudaklarını tenvir eden o tebessüm-i pürmelâli yâd ederim!

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

İftirakın cehennem azabı kadar şedit olduğunu ilk defa tecrübe eden/ [s.22]
bir zavallı nalekâr-ı muhabbetin aguş-ı muhabbetinden kaçırdığı bir muazzez meleği araya araya münteha-yı üfukta manzûr olan ve şevâhiki sehâib-i rengârenk ile mezîn bulunan o sakıt, mahzun, hâli dağlara baka baka ah ettiğini gördüğüm zaman sevdiğimden muvakkaten ayrıldığım bir sırada öyle bir mevkide

Ol perinin sanki gizlenmiş hayâli dağlara
Ağladım, ah eyledim, baktım şu hâli dağlara!

matlamı vaveylâ-yı tahassürüme terdîf ettiğim zaman, bir de o hâli cibali yâd ederim!

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Hayalât-ı mes'udânelerini hasretin kederleri ihlâl etmiş iki bedbahtın son vedalarını teati ettikleri pîş-i nigâhımda tecessüm etse saçlarının rengini altın gibi parlak iken başaklardan iktibas eden maşukamı meleketü'-l cemâl için ressamlar tarafından şayan-ı intihap görülen beyaz, mini mini narin ellerine buselerimi tevdi ederken rengini denizin ka'rından, semadan iktibas ettiği ve gözyaşlarıyla <Kalp> denilen semanın jaleleri içinde bıraktığı mavi gözlerini daha mahzun, daha baygın, daha sevdavî bir hâle getiren o son nigâh-ı infîali yâd ederim!

Ada! Daima ada!

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Koyu yeşil servileriyle mermerleri kasvet-engîz bir zılâl bağlamış, üzerine rutubetin beyaz sisleri çökmüş, hüzn ile dolmuş, mamafih o hüznün içinde bir neşve-i ruhanîyi –sedaları vaveylâ-yı tahassüre benzeyen– kuşlarının nağmeleri ihlâlâ başlamış bir kabristan/ [s.23]

gördüğüm anda Büyük Ada'da güneşin son şuaı arasında aşk hastalığından vefat ettiğini işittiğim bir (bed)baht* delikanlının mezarı üstüne akşam zamanının kabirlere bahşettiği hüznler arasında topladığımız beyaz çiçekleri bırakırken suların karardığı, akşamın o mezar-ı sükûn-bahşâya saçtığı zılâli yâd ederim.

Unutamam, unutamam; ilâ nihaye unutamam:

Kadınların bir girdaptan daha derin olan kalplerini keşfetmek isteyen bir hayal-perver görürsem maşukasından gördüğü o sahte gözyaşlarını, maşukasından işittiği o yalan vaatleri birer ümit addederek talihini pek mes'ut zannederken küçük, lakin pek küçük, bir menfaat mukabilinde artık yüzü görülmek istenilen, namı yâd olunmayan, hâsılı unutulmuş zavallı talihsiz, ümitsiz (Celâl'i) yâd ederim!

2.7. AKİF PAŞA'NIN HÜSN-İ HATTA MAİL BİR EFENDİYE <MEŞK> OLARAK YAZDIĞI MEKTUP SURETİ^[*]

Hem-vâre **Midâd**-ı anberîn lika-yı hüner ü marifetleri tırâzende-i **Sahâif**-i kadr/ [s.24]

ü menzilet ve **Hâme**-i müşgîn-i ilm ü kemalleri zîver-i **Mehârik**-i mecd ü menkabet olarak **Sahifa**-i ümid ü emâniyeleri ziyet-yâb-ı **Nakş**-ı erkâm-ı kâmrânî ve **Rika**-i eyyam-ı zindegânîleri revnak-nümâ-yı şive-i ikbal-i câvidânî olmak daveti nüvişte-i **Varak** hüsn-i eda kılındığı siyakında nümûde-i muhibb-i hulûs-ı intimâlarıdır ki:

Mine'l-kadîm **Kalem**-dest-i kadr-i **Hatta** bî-galat mihr ü muhâdenetlerini levh-i zamir-i senaverânemize sebt ü terkim ve **Kürsî**-nişîn-i şöhret-i kâmile olan Üstad-ı mehâsin ü evsafı sitayiş ü senalarını tıfl-ı dil ve lâ-mevilimize **Talim** etmekten naşi **Heme** ân **Meşk**-i **Ser-satr**-ı muhabbetleri ehemmi-i iştilal ve inşa-yı

* Burada bir kelime eksikliği olduğunu düşünüyoruz. Cümlemin anlamına göre "bed" kelimesinin eklenmesini uygun gördük. (N.Y)

[1] Akif Paşa Merhum'un hattı da, inşası gibi, gayet güzel imiş. Tahkike göre şura-yı devlet reisi sadr-ı esbak-ı Arifi Paşa Hazretlerinin Kemal Bey, Ali Fuat Bey, Mektupçu Rafet Bey Merhumlar dahi Akif Paşa'nın hattına taklit etmişler. Bu kaide üzere olan yazı biraz <Nesih> yazısını andırıp fakat okunaklı, gösterişli, sevimli, şiveli, keskin olduktan başka gayet seri, zahmetsiz imlâ olunabilmek ve ne kadar seri ve girift yazılsa yine bi'l-sühûle okunmak meziyeti haizdir. Ebuzziya Tevfik Bey Efendi Hazretlerinin yazıları da o kaideyi okşar pek güzel hatlardandır. <Lügat-ı Ebuzziyâ>nın levhası mir-i müşarünileyhin eser-i hâme-i icaz-nüvîsleridir ki kendilerinin hatt-ı sülûste dahi mahir olduklarını gösterir.

medâih-i tahiyyatları akdem-i amal kılınmakta olduğunu eşâra vesile-hâh iken bu defa savb-ı vâlâlarına münasip azim vaki olmakla.

<Bez-be-ân kalem neyâyed rast
Ançi ez-şevk der-zamir-i menest>

medlûlü üzere mubahet-i hillet ü iştiyak-ı zeban-ı **Kalem** ve belki kalem-i zeban ile gencîde-i **Huruf**-ı beyan olmak mertebesinden birun olduğuna* mebni mücerret-i istinbâ-yı tab'-ı âlileri siyakında şukka-i vedad-ı vesika tahrir ve fîristâde-i bezm-i mürüvvet-i masîrleri kalınmıştır. Bi-minneti Tealâ lede'l-vüsûl badezîn reşehât-ı **Kilk**-i himmetleri su-yı dil-cû-yı mürâselât-ı icra ve levazım-i mürüvvet ü fütüvveti imza buyurmaları mütemennadır. [s.25]

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “olduğuta” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “olduğuna” olmalıdır. (N.Y)

2.8. CENNET MEKÂN GAZİ SULTAN MAHMUT HAN-I SÂNÎ HAZRETLERİNİN İNGİLTERE KRALI MÜTEVEFFA DÖRDÜNCÜ GİLYOM'A TASTİR BUYURDUKLARI NAME-İ HÜMAYUN^[1]

Haşmetli, muhabbetli İngiltere devleti kralı ve padişahı ulu dostumuz GİLYOM-ı Râbi cenapları.

Gayr-ez-i tekellüfât-ı resmiye peyâm-ı muhalasat-ı encam-ı iblâğıyla istifsar-ı hatır-ı velâ-mezahirlerinden sonra dostane efhâm olunur ki:

Şimdiye kadar cenab-ı haşmet-i meâbınızın dahi malûmları olacağı veçhile Mısır valisi Sabık Mehmet Ali Paşa bu ana kadar enva-ı mesâidât-ı şahanemize nail olmuşken kadr ü şükürünü bilmeyerek ve bazı vesile-i cüziyeyi bâis-i izhar-ı şekavet ederek <Aka> kalesinin hasr ü tazyikine bî-edebâne ictisâr etmiş ve bu veçhile mugayir-i rıza tecavüzî hareketinden dolayı tarafına tembihât-ı adide ve nesâyih-i şeriye icra olunmuş ise de katîa mütenebbih olmayarak mütecasir olduğu kâr-ı nâ-hem-vârında musırr ü mükibb ve oğlu İbrahim Paşa dahi etrafında devlet-i aliyemiz memurin ü asâkiriyle muharebeye tasaddî ve beri tarafâ tahattî ile artık bütün bütün saltanat-ı seniyyemiz aleyhine isyan ü şekaveti mürtekip olmuş olduklarından haklarında canib-i şer-i enverden verilen fetva-yı şerife mucibince def-i gaile-i bâgiyyeleri zımnında beren ve bahren tedârikât-ı kaviyyeye teşebbüs olunduğu esnada sefir-i mahsusunuz (Kanin) der-saadetimizde bulunmuş ve öteden beri devlet-i aliyemiz ile İngiltere devleti meyanında sabit ü payidar olan sellem ü saffet ve hususiyle zat-ı şevket-simat-ı şahanemiz ile cenab-ı vâlâ meâbımız beyninde sübut-ı/

[s.26]

yâfte olan hulûs u muhabbet-i samimi ve gayr-i adî olarak her hâlde devletlerimiz hüsn-i hâl ve vikaye-i şiraze-i asayiş ü ikbali tarafeynin husul-i menafi-i mütehaddesine badi olmak hasebiyle mesalih-i vakıa-i tarafeynin hüsn-i tanzimi bi-müşâreke zimmet-i himmetimize müterettib görünmüş olduğundan merkumun medar-ı itimadı olan kuvve-i bahriyesinin iptali için masarif-i vakıası taraf-ı devlet-i aliyemizden verilmek ve bundan başka menafi-i müteakabile meselesi bu tarafta memurlarımız ile sefaret-i hükümdarîleri beyninde söyleşilmek üzere İngiltere

^[1] Rıfat Paşa kalemiyledir.

devleti tarafından on beş kıta cenk sefinesinin donanma-yı hümayunumuza ilhak ü ilâvesi hususî sefir-i mumailiye mahremane ifade olunmuş ve beynu'l-devleteyn derkâr olan müsâlemet-i müstakarreye nazaran bu husus-ı hayriyet nusûsun kuvveden fiile ihracı meczûm bulunmuş ise de diğer madde-i mahsusa için Londra'ya memur kılınan bende-gân-ı saltanat-ı seniyyemizde (Mavroyani)nin ilâve-i memuriyeti tensip kılındığından başka vaktiyle sürat-ı husul maslahat-ı şayia-i icra ile asâkir-i hassa-i şahanemiz birinci Mirliya Namık Paşa^[*] işbu name-i mahsus-ı mülûkânemiz ile müstakilen canib*-i haşmet calib-i hükümdarîlerine memur edilmiş olmakla meyane-i devleteyn-i fahîmetinde rehin-i istikrar olan saffet-i kâmile-i meşruha iktizası ve hayırhahlıkları muktezası üzere şu madde-i mühimmenin bir vafk-ı dil-hâh-ı hüsn-i icrasına bezl-i miknet eylemeleri tevakkuyla name-i hümayun tastir olundu.

[s.27]

[*] Müşir Namık Paşa Hazretleri

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “çanib” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “canib” olmalıdır. (N.Y)

2.9. USUL-İ KİTABET-İ RESMİYECE BAZI ISTILAHÂT İCRASI LÜZUMUNA DAİR KIRK DÖRT SENE EVVEL RIFAT PAŞA KALEMİYLE YAZILMIŞ BİR <MECLİS-İ VÂLÂ>^[1] MAZBATASI

Malûm-ı devletleridir ki saye-i şevket-i vâye-i Hazret-i Şehnişahîde ekser-i mevâd-ı mühimmenin hüsn-i tensik ü teshili ittihaz olunan usul ü nizam iktizasından ve tesviye-i maslahata vasıta olan umur-ı tahririye'nin dahi, imkânı mertebe, istihsal-i suret-i mazbutiyat ve teshiliyesi lâzımeden görünüp –Cenab-ı Hakk her hâlde hüsn-i tevfiât ü teshilât-ı samadâniyesine mukarenet* buyursun– mesalih-i devlet-i aliye'nin günden güne tekessürü cihetiyle bittabi muharrerâtın* dahi tezayüd ü tenevvü etmekte olduğu beyana muhtaç değildir. Bu dahi bazı sebeplerden neşet ediyor: Meselâ bir maddeyi taşralarca yalnız mensub ü müteallik olduğu mahale yazmak kâfi iken bununla kanaat olunmayıp başka başka vükelâ-yı devlet-i aliye'nin cümlesine yazılmakta olduğu görülüyor. Hatta geçenlerde bunun için mahsus talimat yazılmıştı. Şimdi yine ihzar ü tekit olunup bundan sonra mesalih-i vakıa yalnız müteallik olduğu mahale yani umur-ı mülkiyeye dair şeyler Babıâli'ye, mevâd-ı askeriye'ye, müteallik bulunan şeyler Bab-ı vâlâ-yı Seraskeriye, mesalih-i maliye mahsus olanlar canib-i nezaret-i maliyeye yazılsa mesalihi gereği gibi teshil eder.

Cevap suretinde yazılacak her nev tahriratta ziyade inhalar derç olunmaması hîn-i kıraatte evvel-i emirde inha mıdır, maslahat mıdır? Pek de bilinemediğinden okunması bitmeğe yaklaştıkta inha olduğu anlaşılacak beyhude vakit zayi olduğundan elde daha mühim maslahat varken onun sebebiyle diğerinin geri kalmasını mucip oluyor. Bu cihetle kaleme alınacak/ [s.28]
inhalarda –fakat gönderilen tahriratın neye dair olduğu bilinmek için– lüzumu miktar-ı maddesi beyan olursa kifayet eder.

Bir de bast ü tezkâr olunacak inha ne tarafın sözü olduğu defaten anlaşılacak muhsinat için öyle tahrirat, takrir, mazbatalarda meselâ rakamı tahrir olunarak <Filân

[1] Şura-yı Devlet'in heyet-i sabıkası

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “mukaret” şeklinde yazılan kelime; cümle'nin anlamına göre “mukarenet” olmalıdır. (N.Y)

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “muharrâretin” şeklinde yazılan kelime; cümle'nin anlamına göre “muharrerâtın” olmalıdır. (N.Y)

tarihiyle gelen emir-name-i sami> yahut <Şu zatın veya şu mahalin mektubu ve takriri, mazbatası mealinde> diye mukaddime ile bade mevâdın iş'arına iptidar olursa izah ü tashîl maslahatına medar olabilir.

Bu misilli cevap ve takrir ve hususiyle mecâlis mazbatalarında inhalardan sonra yazılan rey ve cevap mahalleri, icabına göre, fâsılalica yazılsa ve maddeler müteaddit olduğu hâlde bent bent tahrir olursa madde lâyıkiyle izah olunmuş olur.

Maslahatın icabına, vukuatın iktizasına göre ifade-i tahririyede tafsil olunmasında beis olunmayarak bayağı mütalâasıyla o keyfiyet-i mühimme ve mutena ne ise ona itlâ-ı zatı hâsıl oldukça, tabiat-ı insaniye iktizasınca telezzüz olunacağı gibi faydası olmayacak tafsilâtın yazılması pek abes olacağından başka maslahata kesel ü hâlel vereceği dahi zahirdir. Bu surette beyhude olacak faydasız ve lüzumsuz tafsilâtın dahi sarf-ı nazar olursa münasip olur. Çünkü öyle mufassal, muğlak tahrirat olduğu hâlde okunamayıp hulûsa ettirilmeye mecburiyet elverdiğinden beyhude maslahat tehhür etmekte ve bir iş iki olmaktadır. Fakat <İhtisar üzere yazılsın> demek maslahat noksan ifade olunsun/ **[s.29]** demek olunmayıp zait addolunan tafsilâta hacet olunmayarak icabı kadar yazılsın demektir.

Usul-i inşada hulûsa dair olan muharrerâta <Seci> ve <Kafiye> ve tabirât-ı münşiyâne derc ü istimali vakıa hîn-i kıraatta mezîn görünür ise de çünkü maslahatça olan tahrirat bir nev <Takrir> ve <İfade-i Meram> olduğundan eğerçi gayr-i mültezim, tesadüfi kafiyyede beis yok ise de bi'l-iltizam seci ve kafiye taharrisi tehhür-i tahririne sebep olur.

Öyle kafiyeler ve tezyin-i elfâz niyetiyle bir takım lügat-ı garibe ile maslahat bayağı mealinden çıkmak ve lâyıkiyle, kolayca anlaşılacak derecesine varacağından imkanî mertebe teshil-i maslahat için Türkî ibareler, ruz-merre açık ve vazih ibareler, mümkün olursa fikra fikra sözler iltizam olursa bir kere okumakla ne kadar muğlak maslahat olsa anlaşılır. Hususiyle maslahat mektuplarında hulûsa dair elfâz karıştırılması münasip olmayacağından ve hâlbuki istimal olduğu görülmekte olduğundan bu dahi münasip ve muhtasar tabir ile mahaline göre ifa olursa ve yazılacak yazıların satırları pek sık yazılması münasip olur gibi hatıra gelir.

Bu suretler muvafık-ı maslahat olur ve irade-i senâyyeye tevafuk ederse bu vadi usul-i cedide ittihaz olunmak üzere memurin-i aklâma tembih olunması için iktiza eden mahallere buyurdular ve taşralarda lâzım gelen zevata emir-name-i samiler tastiriyle bildirilmesi meclis-i vâlâda tezekkür kılınmış olduğu ...

21 Muharrem 1263

[s.30]

2.10. MÜLÂHAZA

Gerek bu mazbata üzerine makam-ı sadarettten tamîmen devair-i resmiye ile vilâyâta yazılan o emir-name gerek sahib-i asar-ı Rıfat, Akif, Reşit, Fuat Paşalar resmen icra ettikleri tembihat ve teşebbüsât o zamanlarda pek garip hâl peyda etmiş olan usul-i kitabet-i resmiye el'yevm Babiâlîce mer'i ü müstamel olan tarza tahavvül etmiştir. Hüküm-i zaman buna da tesirden hali kalmadığından memuldur ki heyet-i kitabet-i resmîyemiz ihtiyaca daha muvafık bir kisve ile tezeyyün eder.

2.11. MEHMET CELÂL BEY'İN BİR TEZKİRESİ

Nur-ı Aynım!

Gerek <Göztepe>de gerek burada zat-ı âlinizden görmüş olduğum hüsn-i teveccühün en parlak delillerinden biri de <Şemsü'l-ma'ârif> mektebine –bu sönük fikir ile– muallim olarak kabul edilmiştir.

Kadri takdir edilecek efkâr-ı münevvere ashabından olmadığım hâlde başka bir yerde dediğim veçhile, her köşesinden nur-ı irfan lemân eder, her kapısından cevval-i fazilet cereyan eyler bir Şemsü'l-ma'ârif'e bir peyk-i asgar gibi intisap etmekliğime, afak-ı cehli bevârik-i asar-ı tâbdârlarıyla tenvir eyleyecek olan etfal-i vatana –mücerret maddi manevî istifade-i hakirânem için– müşal-keş-i edep olmaklığıma karşı sabah-ı mahşere kadar/ [s.31]

unutamamaklığım lâzım gelen vezâif-i teşekkürü burada tekrar ettiğimi bir takım şebpere tabanın iltizam edegeldikleri müdâhineye hamel ederseniz güneşe ay demek kabilden bir isnatta bulunmuş olacağımızdan sarf-ı nazar hatta meşreb-i kemteraneme şu beş altı ay zarfında kesb-i vukuf buyurmadığınızı anlatmış olursanız ki böyle bir zan ve hüküm zat-ı âlinizden beklemek, gündüzü gece sanmak kadar, bir güç-bînlık olur. Bunun için âsmân-ı atıfette saşaa-zâ olan neyyir-i iltifat vâlâlarına izhar-ı teşekküre daima haklı ve yukarıdan beri serdettiğim delâil-i münire ise tebyîn-i envar-ı hakikata hâh-şikâr olduğumu ispat için en münevver delillerden daha revnaklıdır.

Hele muttali-i ilm ü edebin müstenîr-i şule-i hakikati olan şakirdân-ı Şemsü'l-
ma'ârif'le birlikte pertev-i marifetten istifadeye say eylediğim günleri –ki eyyam-ı
hayatımın en latîf, en ziyadar zamanlardan madûddur– deycûr-ı ferâmûşîde
kalmamak azm ü niyetinde bulunduğumdan kalbimin muhafaza-i pür-şuaina zat-ı
âlinizden gördüğüm taltifat ile beraber nakşolunmuştur.

O eyyam-ı mes'udeyi tecdit, o taltifat-ı kerimâneyi bir kat daha tenvir
eylemek için pazar günü mektebe gelecek ve lezzetini bir türlü unutamadığım
vazifemi ifaya başlayacak idim. Ne çare ki çarşamba günü mektebe geldiğim zaman
havanın –o güne mahsus olan– bürudetten

<Donar soğuktan, efendi, semender ateşte
Bir iki gün daha böyle eserse bu sarsar!>

beytini güya olduğum sırada –bilmem neden? – kendimi şimalin karlı buzlu sahraları
içinde görür gibi olduğumdan, teshin-i cism-i/ [s.32]
zayıf için, sobanın yanına yaklaştığım hâlde, mevki-i icabınca, her şeraresi gözüme
şeb-çerâğ-ı semavî gibi görünmeye başlayan ateş parçalarının etrafında pervane gibi
dolaşmaya, hatta bir aralık <Ateş Meşreplik> saikasıyla hararet-i kalb-i sûzânı tebyîn
maksadına mebni.

<Ben bu ateşlerle döndüm şu'le-i cevvăleye>

hayal hamına düşerek izhar-ı teselliye başlamış isem de sobanın lisan-ı hâli

<Şâ'ir! Bu bürûdetle eğer dûzaha girsen
Bir lüle duhân yakmaya ateş bulamazsın!>

istihza-i şairânesinde bulunarak germ ve sert rüzgâra alışmak iktiza edeceğini efhâm
ettiğinden çar u naçar

<Ya ahker olaydım da yanaydım ocağında

Ya ateş-i hicrin ile hâkister olaydım!>

tahassürünü yâd eylemekten başka çare bulamadım.

Dershaneye girilmeyi amir olan <Dûdun> şiddetli rüzgârın çıkardığı ıslık gibi sâmia-hırâş-ı hakirânem olur olmaz vazife-i tedrise iptidar olundu.

<Ateş kenarı kış gününün lâlezarı> olduğundan soba başında mahrumiyetimden dolayı hâsıl olan teessüfime şevk-i tedris galip gelmiş ise de soğuğa alışmak bazılarınca kar helvası yemek kadar şirin olsa bile bendenizce, mukteza-yı âdet, ülfet bir türlü kabil olamadığından ve hele dersaneleri ısıtmak hayaliyle, bir taraftan konup bir taraftan/ [s.33]

çıkarılan, borular bazen odayı cehennemî bir dûd-ı kesife gark ederek bazen de bunların odayı ısıtacağı hatırası –tabir mazur buyrulsun– tuzu şişenin üstünden yalamak fikrâsını hatıra getirdiğinden bir aralık bu hâl-i esef-i iştimalle karşı bendeniz de şakirdân da donduk kaldık!

Cenab-ı Halîku'n nâr cümleyi ateş afatından muhafaza buyursun; küçükten beri nasılsa soğukla ülfet edilmediği gibi zayıf vücudum da buna müsait değildir. Akran ü emsalimin meyanında bendenize tahsin-i iltifat buyrulmamış ve her hâlde rıza-yı âlileri hilâfında bir hâle cüret ettiğim için kendimi zat-ı vâlâlarına ısındırdığım daima beyan edilmemiş olsaydı şimdi şu soğuk latifelere lüzum görmezdim. Fakat her ricamın kabul buyrulmakta olduğunu bildiğimden hiç olmazsa mektebe geldiğim günler –sair muallimlerce bir güft-gû-yı bâridâneye sebep olmamak şartıyla– oturduğum dershanenin bir menkal ile olsun tenvir-i uyun eylemesi istirhamını kemal-i sûz u güdâz ile arza cüret edersem ret buyrulmaz sanırım. Baki uhuvvet!

2.12. ABDULHAK HAMÎT BEY'İN BOMBAY*'DA İKEN BİR ZATA YAZIP GÖNDERMİŞ OLDUĞU MEKTUP

(17 Kânunusani 299)

<Bombay> denilen belde-i devr ü dirâze vusulümüz müyesser oldu. [s.34]

* *Mumbai (N.Y)*

Tasavvur edemezsiniz ki o koca ummanı ne kadar sühuletle güzâr ettik. Maddeten hiç rahatsız olmadığımız şöyle dursun, manen ne kadar safa-yâb oldum. Gök bî-nihayet; deniz bî-nihayet; nihayetsizlikten tecessüm etmiş bu nezaret-i ulvî ne derecelerde derin bir şey! Sanki ulviyet ayağımla yer altında, umakıyyet ise fevkimde idi. Ah, o tulû ile guruplar ne kadar ilahî idi! Emvâc içinde bir büyük cihan-ı nurun nâ-mütenâhîliğe doğru ve urûcunu ve yine o âlemin birkaç saat sonra sükût eder gibi bir süratle lücce-i deryaya hübûtunu gördüm. Mehtap ise ne kadar meleğe benziyordu. Nısf-ı leyde güvertenin üstüne çıkıp da tek ü تنها seyrettiğim ve o ebediyetin bana teveccüh etmiş uyun-ı bî-hesabı zanneylediğim yıldızların ziyayı semaîsi içindeki seyahatime hiç istemezdim ki nihayet gelsin. Arada bir derya-yı buhar içinde gittik. Beyaz karanlıklar, kırmızı sabahlar gördük. Devr-i merâhil, devr-i âlem ettik; akıbet Bombay denilen belde-i devr ü dirâza vusulümüz müyesser oldu. Vapur durunca şehrin hariçten görünüşü biraz korkunç idi. Çıplak kayıkçılar bizi alıp kıyıya götürdüler. Sahilde arabalar hazır imiş bindik; bir otele gittik ki İngiliz binası olduğuna delâlet etmek üzere demirden masnu idi. Zaten memleketin bir İngiliz memleketi olduğu araba ile geçerken gördüğümüz ebniye-i âliyeden, turuk-ı cesimeden, şimendiferlerle tramvaylardan, asar-ı medeniyetten belli idi. Hindistan'a mahsus olup da benim İstanbul'da düşündüğüm, alâka ettiğim Hint cevizi, hurma, ananas, âbne, narçıl ağaçları içinde Londra adamları; Londra arabaları, Avrupa haneleri görmek pek ziyade hoşuma gitti. Ah ben hurma ağaçlarımı ne kadar severim! Otelde üç/ [s.35]

gün kaldım. Dördüncü gün muteberândan biri bizi sayfiyesine davetle birkaç gece ziyafet verdi. Bade şehre yarım saat bu'du olan dil-nişîn bir mevkide mesken ve şehirde diğer bir mahal bularak yerleştik; şehirdeki Kañılaryadır ki her gün gidiyorum. Diğerleri familyaca oturduğumuz meskendir ki herkese ittibâen meşâgilden cüda bulunduruluyor. Bu hane sahil-i deryada ağaçlar içinde bir yer. Oturduğum dairenin önünde bizim evden daha büyük bir kuş yuvası var; yani Yambu ağacı ki akşamları belki yedi sekiz yüz kadar tuyûrun aşıyan-gâhı oluyor. Bu kuşlar 'al'el umûm güzel; hele tûtîlerin bizim adî kuşlar gibi ötüp uçmaları daha ziyade güzel. Kendi zihnimdeki meleklerden sonra vicdan nedimliğine seza burada kuşlardan başka bir şey göremiyorum. Bahçeler balolardan daha iyi. Kuşlar kadınlardan daha

güzel! Kendi yazı odam şimdiki hâlde mecâlis-i ülfetten daha faydalı, tiyatrolardan daha eğlenceli. Sabahleyin pek erken uykudan kalkıp yemek yedikten sonra halvetime çekilip yazı yazıyorum. Akşam taamından sonra –Eğer bir yerde medûv değilsem – kendimi yatak odama davet ve o davete hemen icabet ediyorum. Memleket mamur, muntazam, Avrupa gibi; fakat Avrupa pek uzak. Glos*’ta yalnız vatanıma yakın idim. Burada insaniyetten uzak değil isem de vatanım... Ah, vatanım pek baîd! Nice evvelleri uzaklıkla yakınlığın hiç farkı yok idi. Şimdi bilmem nasıl oluyor ki kendimi uzakta vatanıma iştiyakta buluyorum. Ah, Midilli’yi hiç görmediğim, fakat sizi Midilli’de gördüğüm gece hiç hatırımdan/ [s.36] çıkmıyor. Bir güzel rüyaya ne kadar benziyor! Fikrim hep o gece ile iştilal etmek istiyor!...

Üf! İki geveze herif geldi, beni yarım saat bu mektuba devamdan men etti. Sizinle olan musahabat gıyabiyemizde mi böyle mânilere tesadüf edecek? Tahammül kalmayıp yazmaya başladım. Nihayet cehennem oldular. Ne diyeceğim ... Bombay.. Bu Bombay pek güzel yer. Ah, vatanıma pek uzak! Bahr-i muhiti, o muazzam cihan-ı emvâcî tekrar nasıl tayyedip de döneceğiz?

(...)mız ne âlemde? (...)me Almanya’ya gitti mi? Rica ederim beni unutmayınız. Bana ne oldu ki böyle mensî ü metruk kalıyorum? Bilmem buraya geleli yetmiş gündür hiçbir taraftan bir haber alamadım. Acaba beni gözlere görünmeyerek yaşayan emvât sırrına mı idhâl ettiniz? Yazdığım feryad-nameleri ise ne olduklarını bilmediğim için bahr-i muhite atmış gibi oluyorum?

2.13. MÜŞARÜNİLEYHİN DİĞER BİR MEKTUBU

Üstad-ı Muhterem, Birader-i Mükerrerem Efendim

Biraz rahatsızlığınız olduğunu işittiğim cihetle birinci mektubumu takibe mecbur oldum. Herkesle başladığınız muhabereyi benimle niçin kestiniz? Vatanından çıkan bir adam hatırdan da mı çıkmak lâzım geliyor? Ben ise size buradan kendimi ihtar ile mukabeleye icbar edecek hâlli bir/ [s.37]

* Gloucester (N.Y)

mektup yazmıştım. Vusulünü (...)dan istihbar ettim. Buna da teşekkür olunur.

<Vefasızlık> tabirini sizin hakkınızda yâd etmek bize yakışmaz; vefasız değil ama pek kayıtsız oluyorsunuz. Buna da sebep? Bilirsiniz ki siz bize ne yapsanız bizim size güvenmek ihtimalimiz yoktur. Keşke bu hakikati bilmeseydiniz!...

Ben de bir acayip hastalığa uğradım ki iki aydır kurtulamıyorum. Şunun için acayip ki beni geceleri rahatsız, gündüzleri de rahata mecbur ediyor. Hazımsızlıktan hâsıl olma bir nefes tıkanıklığı çekiyorum. Kitap okuyamıyorum; yazı yazamıyorum; okur yazarsam gece rahatsızlığım artıyor. Telif hevesi baki ise de vücut fâniliğini göstermeye başladı. Tebdil-i hava için Bombay'dan civardaki dağlara nakl-i mekân ettim. Himalaya silsilesinden bir parça diye bilirim. O kadar yüksek, fikr-i şairânenin vatanına ise pek yakın ki gözüm melekleri arıyor, gönlüm Allah'a açılıyor. Orman! Bir yeşil zulmet! Böyle yerde sıcak ne gezer! Ağaçlar arasında güneşin nuru görünüyorsa da harareti anlaşılmıyor. Binlerce tuyûrun icra ettikleri esvât-ı latife çağlayanlarının bu derya-yı sükûnete akıp gittiğini görüyorum. Ne kadar hoş!.. Lakin ben hoşlanamıyorum. Fikrim efkâr-ı âliyenin mesiresi olan nâ-mütenâhîliğe doğru burada bir kadem daha irtifa etmek lâzım gelirken duruyor ve arada kendini tutamarak vatana düşüyor. Böyle sukut itilâyâ tercih olunur. Öyle değil midir?

... mektubu muhtasar ise de pek çok tafsilât-ı maneviyeyi şamil/ [s.38] idi... henüz Almanya'ya gidememiş. Siz de tebdil-i hava için ...a gidiyormuşsunuz, gazetelerde gördüm. Rüyada görülmeyen vakıalar gazetelerde görülüyor. Bakın mektubum henüz dolmadı. Yine başım dönmeye başladı. Eyvah eyvah, yazı yazamıyorum! Ben yazı yazmazsam ne yapabilirim? Allah aşkına olsun beni arada sırada mazhar-ı hitap edin de isterseniz itap olsun, ben ona da razıyım; belki de lâyığım. Baki ...

2.14. KEMAL BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN HENGÂM-I ŞEBABINDA YAZDIĞI BİR TEŞEKKÜR-NAMEDİR

Bir bende ki hulûs u ubudiyetiyle müftehir olur, velinimetinin meclis-i inayetinde müşahede-i cemaliyle tenvir-i bâsıra-i ümit etmek şerefinden mahcur olunca tasavvur-ı hayaliyle teskin-i tahassür eder. Ve bir müim-i bahşında, ki rahm u

inayetle müştehir olur, elbette meftun-ı hüsn-i etvârı olan bendegânın kûşe-i hasrette temaşa-yı hayal ile giryân-ı iştiyak olmasından teessür eder. Tarif-i evvel hâl-i âcizaneme sadık, tavsif-i sâni velinimet-i şan-ı celiline muvaffaktır. Çünkü kullarının rüesa-yı meclis-i amal olmaklığıma imkânsızlık hâil ve fakat zat-ı sami-i münimânelerinin inâyât-ı fevkalâdeleri imkânın haricinde görünecek mertebeler dahi şamildir. İşte lütfen ve tenezzülen ihsan buyrulan tasvir-i bî-nazir bu müddeâya mücessem bir burhan-ı adildir.

Hakikat-ı hâlde misal-i cemale muadil olmasa bile her veçhile hayale rüçhanı müsellemler olup hususiyle bu tasvir-i âli bir nişan-ı zî-şan-ı müfahharetir ki yanında iftihar-ı nişanlarına bakılmaz. **[s.39]**

Zihî tasvir-i âli ki şule-i âfitap ile mürtesem olmuş ve safhası suret-i amal ile ziyet bulmuş; muhafaza-i zerrine bedel muhafaza-i derun içinde saklansa revadır; ve cevher-i elmasa mukabil cevher-i can ile tezyin olursa ahrâdır. Cebin-i devletinde lemân eden envar-ı ulviyet sahib-i celîlü’ş-şânını merdüm-i çeşm-i cihan ettiği gibi tasvir-i sebahat nişanı dahi kurre-i ayn-ı müştakân eyler.

İki merdümdür elhakk sahibiyle resm-i vâlâsı

Ki çeşm-i tâli’-i eyyam hep bunlarla bînâdır

Şu suret-i ihsana sîret-i abîdânemde olan rütbe-i sadakatten başka bir cihet-i istihkak olmayıp kâl u kalem bu yolda beyan-ı aczden başka her sözden âciz kalıyor, vecibe-i şükranı ifaya çare ise yine tezyid-i sadakat olduğundan ve hâlbuki derunda olan sadakat zaten tezayidine imkân kalmayacak bir derece-i kemale vardığından bu sırada tasvir-i cihan kıymetine nail eden talihten sahib-i saadetinin bir an evvel bezm-i saadetine dahi vasıl olabilmek müsaadesini temenni ile hatm-i makâl eyledim. <Baki nemâned her ki nehâhed beka-yı û>

**2.15. MATMAZEL <MERİ DORJEM*> NAMINDA BİR GENÇ KIZIN PARİS
CEMIYÂT-I İLMİYESİ'NDEN BİRİNDE İRAT EYLEMİŞ OLDUĞU
NUTUK^[1]**

Efendiler!

Âlemde medar-ı iftihar olan sıfat-ı âliyeyi kimse nisvâna yakıştıra/ [s.40]
mıyor. Bu sıfatlar yâd olunduğu zaman zihne erkekler tebâdür ediyor. Çünkü
büyüklük kuvvet, kudret, ilim, hükümet sahibi olmayı ima eder. <Kadın> lafzından
ise cehalet, cebânet, mahkûmiyet manaları anlaşılıyor.

Hilkat-i Âdem (A.M)den beri nisânın ricalden dun bir hâlde olduğu her lisan
ile ilân edilmiş ve şecaat gibi, ilm ü marifet gibi istihsana şayan ve âlemin
mamuriyetini müstelzim olan şeyler daima ricale isnat olunup taife-i nisa bu evsaf-ı
mütemayizenin çoğundan mahrum bırakılmıştır.

Garaipten olan şu tefrikin yani kadınların erkekler derecesinde
tutulmamasının sebebine gelince: Hiç şüphe yoktur ki bu hâl –kuvâ-yı maneviyenin
kuvâ-yı mâddiye kıyas ile– zükûrun bedenen daha kuvvetli olduğu görülerek aklen
dahi kadınlardan kuvvetli olduğuna hükmolunmasından, nisânın ise bedenen zayıf
olduğu cihetle aklen dahi zayıf zannedilmesinden neşet etmiştir.

Bu mukâddemâttan dahi erkeklerin akli ziyade olduğu kadınların yalnız
hissiyatına tabiyeten hareket ettiği neticesi istihraç olunmuş ise de bunun makrûn-ı
sihhat olmadığını edille-i kaviyye ve berâhîn-i makule ile ispat edeceğim.

Malûmunuz olsun ki yalnız hissiyatına tâbi olanlar her işinde ona tevfiğ-i
hareket ederler. Hissin iyisi olduğu gibi fenası da olur. Burası zaruriyettir. Bu cihetle
eğer kadınlar iyiyi fenayı temyiz etmeyip de buluşlarına iştişlerine göre hareket etse
idiler vazifelerini gaip ederler ve âlemde fazilet ne olduğunu bilemezler idi. Hâlbuki
vazifesinin/ [s.41]

ne olduğunu bilir, faziletin neden ibaret bulunduğunu tanır kadınlar ve bunlar
meyanında pek çok ehl-i iffet ü namus olanlar vardır ki burasını inkâra hiçbir akıl

* *Mary Dorgem (N.Y)*

[1] Yirmi sene evvel muhadderâta mahsus olarak neşrolunan <Terakki> namındaki gazeteden – Cüz'î
tahrifle – alınmıştır.

için mecal yoktur. Hususiyle vazife daima bir nesak üzere durmayıp vakt ü hâlin tebeddülüyle mütegayyir olduğundan eğer kadınlar akla tatbik-i hareket etmeyip hissiyata tabiiyet etseler idi mukteza-yı hâle göre icra-yı vazâif edemeyecekler idi. Hâlbuki ediyorlar. Meşhudatı inkâr edemeyeceğinizden bu bapta irad-ı şevahide lüzum göremiyorum.

Bâis-i şöret ve delil-i azimet olan esbaba gelince: Bir adam bu cemiyet-i beşeriyenin saadet-i hâline hizmet eder, yahut akıl kuvvetiyle umumun müstelzim menfaati olur bir şey ihtira ederse ona <Büyük adamdır> denir ve bu hizmet herkes indinde fazilet sayılır. Lakin faydası umuma râci olmayıp da hususi olan şeylere bezl-i mukadderat edenler ashab-ı ilm ü kemalden olsalar bile umuma hizmet edenlere kıyas olunamaz.

Meselâ bir kimse familyası için feda-yı can etse vatan ve milleti uğruna feda olanlar kadar beyn'el enam ebkâ-yı nam edemez. Buna bazıları insaf u hakkaniyete mugayir bir nazarla bakıp şu fedakârlıkları birbirinden ayırmamışlarsa da hakikat-i hâlde ailesi için feda olan kimse menafî-i mahsusası yolunda telef olmuş, vatani uğruna feda-yı can eden kimse ise aklen memduh bir vazife-i mukaddese uğruna ölmüş demek olacağından biri his üzerine olduğu için küçük, diğeri akla müsnet bulunduğu için büyük bir fedakârlıktır. **[s.42]**

İşte fazilet ve azameti müstelzim olan esbap hep bu kabilden olup bu ise zükûr ü inâsa nispetle tebeddül ü tagayyür eden şeylerden değildir.

Kütüb-i tevârîhte ebkâ-yı nik-i nam eden nisvân büyük fedakârlıklar, büyük vazifeler icra etmiş olduklarına binaen tahsine şayan oldular.

Romalılarda <Lukres*> –Roma kralı <Tarken>in oğlu tarafından ırzına tasallut olunması üzerine– nefsinin telef ettiği için herif memleketten tard u ihraç olunmuştur ki bu ikinci hâl evvelkinden ziyade namını ebkâyaya vesile olmuştur.

Kezalik Romalılardan <Kornelya*>nın tarihinde ismi kalmasına sebep vatan uğruna telef olan iki oğlunu sevmiş olması değil belki onları güzel terbiye ederek vatan uğruna can verir iki kahraman yetiştirmiş olmasıdır.

* *Lucrece (N.Y)*

* *Cornelia (N.Y)*

<Kornelya> öyle hanesinin adî işleriyle meşgul olmakla iktifa eder nisvândan olmayıp Romalıların rical-i meşhuresi kadar kesb-i hüner ü marifet etmişti. Eser-i hâmesi olan mekatib bunu ispat eder. Roma'nın meşahir-i erbab-ı ceng ü vegâsından <Sipyon>un kızı olan bu kadın pederinin eserine iktifa etmiş, oğullarını o yolda terbiye edip vatan uğruna feda olmak hasletini telkin etmişti. Evlâdı telef olduktan sonra her ne kadar ciğeri parça parça olmuş ise de yine sabr u metanetini, akl u fetânetini hüsn-i idare ile teessüratına galebe edebilmiştir.

Eğer bu kadın akıllı bir şey olmamış olsaydı şüphesiz ki evlâdını gaip ettikten sonra helâk olmasa da divane olurdu. Fakat akli yeisine galip geldi. **[s.43]**

Kurûn-ı vüstada kadınlar erkeklerin elinde esir edilir. Lakin gitgide onlar da nail-i hürriyet oldular.

Nasıl inkâr edebilirsiniz ki kadınlardan <Jandark*> gibi kahramanlar zuhur etmiştir?

İngiltere kraliçesi <Elizabet*>le İskoçya kraliçesi <Meri Stvart*>ı bir kere mukayese edelim. Bunlardan biri hareketini akla tatbik ettiği için kesb-i kuvvet ü şöhret etti, diğeri keyfe tabiiyet ettiği için hem kendinin hem taraftarlarının enva-ı mesâibe duçar olmasına sebep oldu. Meri Stvart yüzünden zuhura gelen mesâib kendisinin himaye olunmasından neşet ettiği ve hangi kadın olursa olsun akilâne hareket edemeyeceğinden bunların behemehâl erkeklerin himayesine muhtaç buldukları iddia olunursa şöyle cevap veririm ki:

Erkekler kadınların zaafına nispetle kendilerini kuvvetli sanıyorlar ama bu bir yanlış zehaptır. Nisânın zaafi zükûrun kuvvetini mahvedeceğinde şüphe olmasın.

* *Jeanne d'Arc (N.Y)*

* *Elizabeth (N.Y)*

* *Mary Stuart (N.Y)*

**2.16. NUTK-I ATİ DAHİ İNGİLTERE’NİN <TERAKKİ-İ FÜNUN>
CEMİYETİ’NDE MİSS <BAKER> NAMINDA BİR KADIN TARAFINDAN
İRAT OLUNMUŞTUR:**

Politikaya ve edebiyat-ı fünuna dair cereyan eden mübahaselerde menafi-i umumiye-i insaniye nokta-i nazar tetkike alınmakta, fakat bu mübahaselerde bir büyük noksan görülmektedir. Çünkü cemiyet-i beşeriyenin hemen nisfini teşkil eden kadınlar hakkında sükût ediliyor. [s.44]

Vakıa bazı mesâil-i mahsusada kadınlardan bahse lüzum görünmez. Çünkü onlar dahi erkekler gibi illete, açlığa duçar olabileceğinden onlarla beraber hıfz u himayelerine dikkat olunacağı derkârdır. Meselâ tedâbîr-i sıhhiye ittihazı veya zahire tedariki hem erkeğe, hem kadına aittir. Lakin bilcümle mesâil bunlara kıyas olunmaz. Mesil-i sairde erkekle kadının ihtiyacâtı ve onların ikmalî tevhit ve bu ittihat tasdik olunmalı; <İnsan> lafzından iki kısım birden anlaşılmalıdır.

Fakat kazıye ber-aks olup kadınlar yalnız ihtiyacât-ı maddiyete erkeğe müsavi tutulmakta ve ihtiyacât-ı maneviyede erkekten dun sayılmaktadır. Erkeklerin terakkiyât-ı maneviye için elzem addettikleri şeyler kadınlar için faydasız veyahut münasebetsiz zannolunur. Meselâ nisvânın hukuk-ı intihabiyesi, hukuk-ı taallümiyesi ki, bunun semere vü neticesi say ü amel ile muteber ve müstakil bir hâle nail olmaktır, ketmedip nisvâna müsâid-i tedâbîre katîâ müracaat olunmuyor.

Ulûm u fünun muhsinatını mekâtib-i sıbyâniyeye neşretmek üzere <Terakki-i Fünun> cemiyeti tarafından tayin olunan komitenin lâyihasından bazı fıkraları burada nakledeyim:

Evvelâ –Tedris-i ulûm-ı fünun sayesinde insanın zihni kazayâ-yı muhtelifeyi tetkik ü tayin edecek kuvvete nail olup her şeyi lâyıkıyla fehm ü ifadeye kabiliyet hâsıl olur.

Saniyen –Tedris-i ulûm u fünun tahsilin nevâkısını ikmal, sıbyânın edebiyeta istidadını tezyit eder.

Salisen –Tahsilin netâyici adamı enva-ı ulûma muttali etmektir. [s.45]

Râbian –Mektepten çıktıktan sonra taallüm olunan ulûm u fünun, cüziyattan olsa, pek büyük telezzüat-ı maneviye vü akliyyeye memba olur.

İşte erkek çocukların vazâife-i zükûrun istifade ettikleri bunca muhsinattan kız çocuklar ile nisvân için dahi medar-ı tahsil tedarik olduğu hâlde istifade olunabilir. Ancak teessüf olunur ki Terakki-i Fünun Cemiyeti tarafından tayin olunan komite yalnız erkek çocukları düşünüp tadat ettiği muhsinattan kadınları dahi hisse-mend etmek yolunu der-hatır etmemiştir.

Komite ulûm-ı tabiiyenin her mektepte tedris olunması lüzumunu ihtar ile her mektepte, hiç olmazsa bir tane olsun ulûm-ı tabiiye hocası bulundurulmasını talep ediyor.

Fakat lâyihasının mündericatına nazaran bu makule ulûm u fûnunu nisâyâ münasip görmüyor. Öte taraftan Coğrafya Cemiyeti dahi Fenn-i Coğrafyanın terakkisi zımında mükâfat-ı tayin edip bu mükâfatın istihsaline yalnız erkekleri kabul etmiş ve binaenaleyh Coğrafya Cemiyeti nazarında Coğrafya fenninin kızlara tedrisi lüzumsuz görülmüştür!

Vakıa biraz okuyup yazmanın gerek erkek gerek kız çocuklarca faydası inkâr edilmiyorsa bu bapta dahi kânun terazi erkekler tarafına aktırılmıştır. Hâlâ kavânîn-i medeniyemizin esası alelumum nisvânın manen ve maddeten ehemmiyetsizliği üzerine mübtenîdir. Bu meselede hakkı meydana koymak ise epeyce müşkül bir keyfiyettir. Zükûr ile inâs beyinde o derece fark var mıdır ki birine müfit olan diğerinde müfit, birine lâzım olan diğerine de lâzım olmasın? Veyahut iki taifenin de/

[s.46]

tahsil-i ulûm u maarife istidatları itiraf olduğu hâlde ikisinin beyinde o derece bir fark-ı tabii mevcut mudur ki her biri yekdiğere muhalif-i tarik ile tahsil-i maarif eylesin?

İşte bu meselenin halli lâzımeden olup öyle bir fark olamadığı takdirde erkekler için tahsili lâzım gelen her nev fenn ü marifetten nisvânın mahrum bırakılması haklarında gadr-ı küllî olduğu beyandan müstağnidir. Kadınlar erkeklerin hisse-mend oldukları bunca nimetlerden bî-behre kalarak manen mutazarrır oldukları gibi o nimetlerden intifadan dahi geri kalıp maddeten zarar etmektedirler. Her ne kadar kadınlar bu zararları lâyıkıyla hissetmezlerse de zararın derece-i vahameti yine meydandadır.

Bilfarz İngiltere’de mektepler; dârülfünunlar olmayıp da erkekler terakkiyât-ı maneviyeden hisse-mend olmaksızın yalnız giyinip kuşanmak, oturup kalmak; yutup içmek ile meşgul bulunsalar ve hukuk u vazâifenin ne olduğunu bilmeyip yalnız sairlerinin emrine itaat ederek dursalar idi memleketin terakki vü temeddünü nerede kalırdı? Aynıyla kadınların dahi bu gibi şeylerden mahrumiyeti şu neticeyi intaç eder. Meğerki iki taife beyinde –arz olunduğu veçhile– bir fark-ı küllî bulunmuş ola. Fakat bu fark var mı yok mu? Bu mesele bir encümen-i danişin halline muhtaç olduğundan ben mutâlaâtın atıye mi şu cemiyetin reyine havale ederim:

Evvelâ –Kadın ile erkek beyinde hilkatçe olan mugayeret kuvve-i zekâiyenin ihtilâfına delâlet etmez. Yani fark-ı tabiiye mebni erkeklerle kadınlar beyinde zekâvetçe hiçbir fark yoktur. **[s.47]**

Saniyen –Erkekle kadın beyinde aklen bulunan fark onların ahval-i mahsusasından neşet eder.

Salisen –Her ne kadar bu iki taife beyinde dirayet ve âdetçe bazı fark bulunursa da bu gibi fark ve ihtilâf bi’n nefis ikisi bir cinsten bulunan insanlar beyinde mevcuttur.

Hilkatçe mugayeretten erkeklerin kadınlara tefevvuku nasıl iddia olunabilir ki bu mugayeret insan ile hayvanata mahsus değil nebatatta dahi bulunur? Neviyette ise katîa mâ fevkiyet tasavvur olunamaz. Meselâ hayvanlarda en kuvvetli olan cins diğerine hükmeder. Ve bu galibiyet daima erkekğin değil bazı hayvanatta dişiler erkeklere galiptir. Avcı kuşlar da, karıncalar da dişiler erkeklere hisçe daima faik oldukları gibi bal arılarında çalışan ve cumhuru idare eden hep dişilerdir.

Ezmine-i mütekadimedden kuvve-i maddiyeyi haiz bulunan adamlar sairlerine galip olup istedikleri şeyi cebren ahz u gasp ederlerdi. Eline bir balta alıp da hasmını bir hamlede hâk ile yeksan eden birinci derecede cenkçi sayılır idi. Kurûn-ı vüstada asilzade-gâna <Köylülerde sizin gibi insandır> denilseydi istihza ederlerdi. İşte nev-i beşerin hali o zamanlar böyle idi. İnsanların bedenen zayıf kısmı bulunan kadınların erkeklere mahkûm bulunmaları cây-ı taaccüp değildir. Evet, gençlere, güzellere bazen alâka ve iltifat olunurdu. Fakat bîçareler yine hürriyetten mahrum idiler.

İşte, o vakitlerde olan galibiyet ve mağlûbiyet hâllerinden dolayı nisa kısmı peder, birader ve zevcelerinin himayesine muhtaç oldu. Lakin/ **[s.48]**

kısmeyn beyinde olan ihtilâf-ı manevî kurûn-ı sâlifinin ahlâk ü adat-ı batılasının eseri olduğundan zamanımızda hâlâ devam edip durması caiz olmayacağı gibi bunca efkâr-ı atikeyi mahv u nâ-bûd etmiş olan efkâr-ı cedidenin onu da ortadan kaldıracağı aşikârdır.

Yukarıda arz ettiğim ikinci mütalâanın ispatı zımında derim ki: El'yevm ihtilâf-ı efkâr u istidat yalnız zükûr ile inâs beyinde değildir. Başka başka sınıflarda bulunan erkeklerin meselâ tarik-i seyfi, tarik-i kalemiye sülûk edenlerin efkâr u istidadı birbirine mübâyindir. Bir askerle bir papaz bir de ehl-i sanattan bir kimse bir yere toplanıp muhavere etseler her birinin fikr ü beyanı meşguliyet ü malûmat-ı mahsusasına göre olur.

Bu cihetle bir taifenin akl ü istidadı diğerrinin mâ-fevkinde veyahut madunundadır denilemez. Bu ihtilâf her taifenin terbiye vü tecrübelerinden ve ahval-i mahsusalarından neşet eder. İşte kadınlarla erkekler beyinde olan fark u ihtilâf dahi buna mümasildir.

Üçüncü mütalâanın ispatına gelince: Erkekle kadının ömre ve meşguliyete göre yekdiğere kıyas olunmalıdır. Bu surette zannederim ki dirayetçe kısmeyn beyinde bir fark bulunamaz. Hatta bazı defa kadınlar kendi kısımlarına değil erkeklere bile akıl öğretirler. İşte ispat olunduğu üzere kadınların dahi akl ü zekâca erkekler kadar tahsil-i maarife istidatları zahir olduğundan rical-i millet ve azâ-yı meclis nisvânın dahi fûnun u maarif tahsili için mukteza olan esbap ve vesaiti tedarik etmelidirler. Şimdiye kadar kadınların ihtiyacât-ı maneviyesine lâyıkiyle dikkat olunmadığından umumun tahsil-i maarife rağbeti derece-i matluba da tevessü/ [s.49] edememiştir. Cehl ise gerek ricalin gerek nisânın hatayâ-yı azimede bulunmasını muciptir.

Binaenaleyh bu hatalar dahi kısmeyn ile ailelerinin saadet hâlini ihlâl edeceğinden kavaid-i fûnun ü maarifin tahsili ve iki kısma dahi siyyânen tedrisi nev-i beşeri ihata eden muhataranın defiyile, cümlelerin arzu-kerdesi olduğu üzere, medeniyeti tevsi etmenin en birinci, en en bala sebebidir denilebilir.

**2.17. BU NUTUK HAKKINDA <LANSET*> NAMINDAKİ İNGİLİZ
GAZETESİNİN <NİSA VÜ RİCALİN AKIL CİHETİYLE FARKLARI>
UNVANIYLA YAZMIŞ OLDUĞU MÜTALÂA-NAME**

<Terakki-i Fünun Cemiyetinin geçen defaki içtimasında zükûr ile inâsın tahsil-i maarifçe olan istidatlarına dair Miss <Baker> tarafından irat olunan nutuk hakikaten güzel yazılmış ve sahibe-i dikkat ü zekâ bir kadına yakışacak surette bulunmuştur. Binaenaleyh Miss hakkında cemiyet-i mezkûrede edilen tahsinler beyhude değildir. Şu kadar ki esas mesele pek mühim olup hükemâ ile fenn-i idare vü siyâsiyât erbabı beyinde, hususiyle Amerika'da defât ile mevki-i bahs ü münazaraya konulmuş olduğundan Terakki-i Fünun Cemiyeti tarafından bu bapta bir karar-ı mukni verilemeyeceği derkârdır. Her ne hâl ise buna dair gerek Fizyoloji fennine gerek sair cihetlere taalluk eden bazı mutâlââtın beyanı münasip görürüz:

Kimsezi kalmış kadınlar ile zaruret hâlinde bulunan nisvânın adedine/ [s.50] bakıldığı ve bunların sermaye-i nev-i beşere zimm ü ilâve edilecekleri menafi göz önüne alındığı ve'l-hâletu hazihi onlara terk olunan eşkal gayet mahdut olduğundan ekserisinin müzakaya çektiği düşünülürse nisvânın teksir-i iştilal ve tevsi-i saadet hâllerinin derece-i vücûbda bulunduğu bittabiteslim olunur.

Vakıa kızların kuvâ-yı akliyesi matlub-ı vech ile tevsi ve terbiye olunmadığından bu bapta muhtaç-ı islah pek çok mevâdd vardır. Ancak onlarında erkeklerce ittihaz olunan usul üzere terbiye olunmaları uyamaz. Çünkü bu yolda hareket kevâid-i tabiiyenin hilâfında olduktan başka nisvânın tesirât-ı maneviyesinin de eksilmesini mucip olur.

Kadınların erkekten beyinsiz olduğunu bahse katmayız. Zira <Beyin endam nispetindedir> cevabı verilebilir. Belki de bu nispete nazaran nisvânın beyni erkeklerin madununda değildir diye iddia olunur. Biz de zannederiz ki erkeklerin beyinleri bittabi mihen ü meşâka tahammül edecek olan ve vücutları nispetinde olduğu gibi kadınların da eşkal-i beytiye ve temayülât ü hissiyatına ve gerek kendileri gerek evlâtları üzerine olan tesirâtına bakılınca beyinleri nezaket-i bedeniyelerine göredir.

* *Lancet (N.Y)*

Bir de nisvânın hamel ü tevlide mutat olmaları tabiat-ı iktizasından olmakla vazâif-i beytiyeleri onların erkek gibi iştigal ve sarf-ı zihn etmelerine mâni-i kavidir. Böyle olmadığı yani erkekler derecesinde onların da iştigali tevsi edildiği hâlde hem kendimize hem evlâdımıza nice nice mazarratlar geleceği tariften müstağnidir.

Kadınların akli dahi vücut ve bedenleri gibi erkeklerin aklına mutabık/ [s.51] değildir. Kadınların erkekten ziyade zerafetleri ve daha buna mümasil hâlleri varsa da kendilerinde ne erkek kadar metanet, ne de kuvve-i zekâ ü fetânet vardır. Filvaki kadınların akli bir şeyi serian kabul eder ve o saat hisseyler. Fakat erkekler her şeyi mizan-ı akla (v)urup ariz ü amik mütalâa ederler. Binaenaleyh bizce nevinin akli ü istidadını bir şeyde istimal eylemek muhaldir. Nitekim zarif ve rakik bir âlet ağır ve kuvvetli bir makine ile bir siyakta kullanılamaz. Zükûrun kuvve-i akliyesi kadınlardan ziyade hizmet etmeğe ve hareket için bir takım mevâdd-ı muharrikeye muhtaç ise de bir defa hareket ettikten sonra kadınlara olan rüchâtı her hâlde ispat eyler.

Miss Baker'in bal arılarını misal göstermesi de muvafık-ı hakikat hâl değildir. Çünkü arıların dişisi validelik vazifesinin icrasından başka şeye bakmaz. Eğer hanımın maksudu bunu ima ise örümcekler kuşlar davasına daha muvafık bir misal olabilirdi. Örümceklerin dişileri erkeklerini o kadar severler ki hemen şiddet-i muhabbetlerinden onları yutmak isterler. Kezalik kuşlarda dahi dişiler erkeği intihap ederler. Miss Baker'in kavlince dişileri erkeklere hükmeder bazı hayvanat bulunur ise de bu da şunu ispat eder ki hüküm galibindir. İşte diğer hayvanlarda erkeğin hükmü dahi o galibiyete mebnidir.

Kuvve-i akliye mücerret-i kuvve-i tabiiyeye tevafuk etmezse de çok kere öyle olur ki bundan hâsıl olan evveliyette şüphe yoktur. Kuvve-i akliye ile tabiiye birleşirse elbette galebe eder. Taife-i ricalin iştigali vücudunu, zihnini it'âbdan ibarettir. Gerek erbab-ı fenden olsun gerek ashab-ı/ [s.52] sanattan bulunsun bir adam için daimi surette çalışmak lâzımdır. Pek çok kadınların ise bu gibi yorgunluğa tahammül edecek kuvve-i tabiiyeleri yoktur. Hatta Miss Baker nutkunu irat ettiği sırada cemiyetin galebeliğinden dolayı pek çok madamlar ayak üstünde kalmış olduklarından cemiyet kâtibinin erkekleri düşünmeyerek kadınlara sandalye verilmesini emredişi kadınların meşakkate tahammül edemeyeceklerini

ispat için burhandır. Her hâlde aklen, bedenen, İngiltere vükelâsından Mösyö Gladston*, Mösyö Leo Mösyö Dizraili* kadar sarf-ı zihin etmeğe muktedir bir kadın bulunabileceğini memul etmeyiz.

Şu makalede ispata çalıştığımız şey kadınların aklen dun oldukları kaziyesi olmayıp belki maksadımız kadın ile erkek beyninde akıl cihetiyle olan farkı meydana koymaktır. Bu fark bir raddeye kadardır ki o da fakat kadınların terbiyesi erkeklerinkinin hilâfı olmasını icap eder. Çünkü karışık surette olduğu hâlde cemiyet-i beşeriyece mazarrat görüleceği derkârdır.

Kadınların kuvâ-yı muhayyile vü hafıza vü müfekkiresi erkeklere kıyas olunamaz. Bazı defa bir kız çocuğu bir erkek çocuktan tez tahsil-i maarif ederse de kısmeynin aklen müşabeheti orada hitam bulur ve bu ise, Miss Baker'in iddiası gibi, kısmeynin ahval-i mahsusasından neşet etmeyip belki aklen bedenen beynehümâda olan mugayeretten naşidir. İşte bir misal gösterelim:

Kızların fenn-i musiki taallümüne kabiliyetleri erkek çocuklardan ziyade olup hatta bazıları bu bapta fevkalâde bir meleke gösterirlerse de icra-yı/ [s.53] musikiye lâzım olan notayı şimdiye kadar nisvândan hiçbir kadın telif etmeğe muktedir bulunamamış ve tiyatrolarda icra olunan meşhur operaların cümlesi erkeklerin kuvve-i zekâsı sayesinde meydana gelmiştir. Akl ü zekâ cihetiyle biraz erkeklere takarrüp eden kadınlar bulunursa da bunlar yalnız kendi kısımlarının fenn-i aşına birer filozofu sayılmalıdırlar.

Hâsılı, kadınların aklını da münasip ve alâ bir terbiye ile derece-i nihayesine kadar tevsi edelim. Lakin onları rical ile terbiye vü tahsil hususunda müsavi addedemeyiz.

Nev-i beşerin devamı, cemiyet-i beşeriyenin suret-i matlubede teşekkülü zımında nisânın vazâif-i adidesi olduğundan onlar vazâif-i mezkûrenin hüsn-i ifa vü icrasıyla mukayyet olup kesb-i saadet-i hâl etmelidir.

* Gladstone (N.Y)

* D'izraeli (N.Y)

2.18. AMERİKA'DA TERBİYE-İ NİSVÂN^[1]

İngiltere'de, Fransa'da, Avrupa'nın daha birçok memleketlerinde henüz kadınların hikmet, heyet, hukuk, servet-i ilimleri gibi ulûm-ı âliye tahsiline hakk u salâhiyetleri ve onların bu makule ulûmu ihataya kâfi akl ü fetânetleri olup olmadığı bahsi bir neticeye isal edilememiş olduğu hâlde Amerika'da bu mesele çoktan hallonulmuştur.

Amerikalılar tecrübeyi esas-ı nazariyat ittihaz etmekle alışılmış ve bu kabilden olarak nisvânın terbiye vü marifeti terakki vü tevessü ettikçe efrad-ı/ [s.54] beşer hakkında nasıl güzel neticeler hâsıl olacağına ilm-i yakini hâsıl etmiş olduklarından bu bapta edna tereddüt ve mülâhazayı bile tecviz etmeyerek kız çocukları için dahi her nev mektepler, dârülfünunlar yapmışlardır.

Amerika'da insanlar hâl-i vahşetten kurtarılıp da daire-i temeddüne alındığı sırada insanın istidad-ı tabiisi daima kendine tarik-i terakki irâe edeceğinden en birinci vazife maarif-i umumiye kaziyesi olduğu evvelce düşünülerek en evvel bu emrin husulüne çalışılmış ve meselâ nerede bir karye bina olursa derhâl orada bir kilise ile bir de mektep inşa olunmuştur. Amerikalılarca bünyân-ı medeniyetin esası <Mektep–Mabet–Gazete>den ibaret üç şeydir. İbtidâları Amerika'da mevcut muallimler mekteplere kifayet etmezdi. Sonradan kadınları da bu emr-i hayırda istihdam ettiler. Bir de ekser mahallerde ahalinin hem erkek, hem kız mektebi yapmaya kudretleri olmadığından zükûr ü inâs için muhtelit mektepler yaptılar. Müsavat-ı maddesi oraca herkesin zihninde mana-yı umumiyesi üzere takarrür etmiş olduğundan yani, sair yerlerde olduğu gibi, orada küçüklük büyüklük olmadığından zengin ve fakir çocukları hep bir mektebe devam ve bir siyak üzere nihayet-i dereceye kadar tahsil-i maarif ederler ve bu hâllerle kızların gerek akl ü idrak gerek tahsil-i ulûm ve melekâtca erkeklerin madununda bulunmadıkları ve hatta kadınlardan yetişen muallimler usul-i talim ü tedrisçe erkek muallimlerden ziyade ibraz-ı liyakat ettikleri tahakkuk etmekte olduktan başka erkek çocukları ekseriya on

^[1] Fransa'nın en muteber resâil-i mevkutesinden olan <Revo – de – Domund (*Revue – de – Diamond*)>dan tercüme olunmuştur.

dört, on beş yaşında mektebi terk ile bir sanata sülûk edip çocukları ise mektebe devam ile tahsil-i/ [s.55]

maarifî ikdam eylemekte olmalarından naşî oraca kadınlar erkeklerin vasıl oldukları münteha-yı merâtibe nail olmaktadır.

Amerika muharebe-i ahiresinde kadınlar ibraz-ı asar-ı dilîri ve vatan-perverî ederek bu cihetle dahi erkeklerle müsavi olduklarını göstermiş olmalarıyla kadr ü itibarları beynu'l-ricâl bir kat daha mütezayit olmuştur. Kadınlar o vakit meydan-ı muharebede hasta-gâni tedavi ve dil-şikest-gâni teselli etmek gibi bir takım hidemât-ı hayriyede buldukları sırada muallimelerden birtakımı ordularla beraber muharebeye gidip merdane feda-yı can etmişlerdir!

Onların yerine kaim olmak üzere bir taraftan muallimeler yetişmiş olduğundan el-yevm kadın hocaları erkek hocaların adedine nispetle yüzde yetmiş raddesindedir.

Muharebe-i mebhûsa onların şevk ü gayret ve ferâset ü fetânetlerini yeniden tecrübe için mahal-i imtihan olmuş oldu: Şimalilerin Cenubîlere galip olmalarının neticesi olarak dört milyon üsera-yı zenciye'nin hürriyeti iade olduğundan sahipleri tarafından tart olunup çalışmakla taayyüş etmek mecburiyetinde bulunan o bîçarelerin dahi saadet-i hâllerini iltizam etmek mezheb ü insaniyet ve politikaca cümle-i vazâiften olmakla onlar için dahi birçok cemiyetler teşekkül edip zencilerin erkek, kız çocuklarına mektep yapmaya teşebbüs ettiler. Kâffe-i umur-ı hayriyede dahi zî'l-yed olan zenginler tarafından olunan iane-i nakdiye ile 1862 senesinden beri zenci çocukları için dört bin adedi mütecaviz mektep açılmış ve emr-i tedris ü terbiyeleri kadınlara havale edilmiştir.

Amerika'da kızlar için birçok mekâtib-i âliye olup ezcümle/ [s.56]
<Broklin*> <Nevyork*> <Pokpesi*> şehirlerinde kız mekteplerinin fevkalâde şöhretleri vardır. <Broklin> şehrinde bulunan mektep <Baker> namında bir kadının ianesiyle tesis olunmuş olduğundan onun ismiyle yâd olunur. Mevkii bir tepe üzerinde olup havası güzel olduğu gibi her türlü fûnun ü maarifin tedrisine kâfi

* *Brooklyn (N.Y)*

* *New York (N.Y)*

* *Poughkeepsie (N.Y)*

varidatı vardır. Yalnız mektep binası için altı yüz bin frank ve müze ve kütüphanesi için elli bin frank sarf olunmuştur. Senevî masarifi iki yüz yirmi sekiz bin frank olup bundan yüz yirmi dört bini muallimelere verilen maaştır. Muallim-i evvelin maaşı senede on sekiz bin yedi yüz elli franktır. 868 senesi Teşrinievvel’inde mektebe yedi yüz elli kız tahsil-i maarif etmekte olup bunlar –birincisi İdadiye, ikincisi Rüştîye, üçüncüsü Âliye sınıfları olmak üzere– üç sınıfa münkasım olarak lisan-ı maderzadları olan İngilizce’den başka yüz elli altı kız Latince, yüz kırk Fransızca tahsil etmektedir^[1]

Mektebi ilk defa olarak gördüğümde binasının güzelliğini tahsin ettim. İçerisine girdiğimde kızlar mektebin* kilisesinde toplanıp derslerini talim etmekte idiler. Mektebin müdürü bulunan zat beni alıp kiliseye götürdü. Bu kilise bin iki yüz kişi istiaba kabil bir bina olup orada altı yedi yüz kızın birden kemal-i edeple duruşlarını gördüm. Doğrusu hayrete şayan bir hâl idi. Kızların edibane etvârı Amerika nisvânına isnat olunan ser-bazlığı, terbiyesizliği tekzip eder derecede idi. Mektep müdürü benim ne için oraya/ [s.57] gelmiş olduğumu musiki muallimine ifade ettiğinde muallim ikramen bir piyano çalıp çocuklar dahi hubb-i vatana, Amerika’nın muharebe-i ahiresine dair, bade benim Fransız olduğuma riayeten mektep müdürü Fransızların beste-i millisini dahi okumalarını emretti. Onlar da pek güzel okudular. Vaki olan iltimasım üzerine kızlardan bazıları rastgele bazı besteleri dahi notasına bakıp okuyabilmiş olduklarına nazaran fenn-i musikide dahi pek ziyade terakki ettiklerine şüphem kalmadı. Bir işaret üzerine kızların cümlesi birden muallim asker gibi dizilip piyanonun terennümâtıyla sınıf sınıf çekilip yerlerine gittiler.

Evvelâ İdadiye sınıfını imtihan ederek tahsillerinin pek âlâ olduğunu maalmemnuniye gördüm. Bade sair sınıfları da bir bir dolaşıp en ileride bulunan tâlebâtın hendese, cebir gibi fûnun-ı âliyedeki maharetlerini tasdik ettim. Latin ve Fransız lisanlarında biraz noksanları varsa da Tarih, Coğrafya, Edebiyat-ı umumiyyede tahsileri yerinde idi. Sınıf-ı âliyedekiler İngiliz şüara-yı meşhuresinden

^[1] O zaman böyle imiş. Şimdi kim bilir ne hâldedir!

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “mekteyin” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “mektebin” olmalıdır. (N.Y)

<Milton*>un eşârını ezberlemiş olduklarından savt-ı bülent ile okuyup bazı fıktratını da şerhettiler. Muallimleri okunan şiirlerin manasına ve iltimas-ı veçhile <Milton>un tercüme-i hâlline dair kızlara bazı esile irat etti. Kızlar dahi yanılmaksızın güzel cevaplar verdikleri gibi Milton zamanında olan ahval-i âleme alehusus o vakit İngiltere kralı bulunan Birinci Şarle* dair sordukları suallere dahi cevaplar verdiler. İrat edilen bir sual kızlar beyninde hakikate muvafık bir hayli mübahaseyi mucip oldu. Ben orada bulunmamış olsaydım mübahase uzanıp gidecekti sanırım./ [s.58] Çünkü Amerika mekteplerinde talebe beyninde mubâhese âdet olup mubahese insanın zihnini açacağı cihetle buna itina edilir ve muallimler her ne kadar şakirdânın mübahaselerine nezaret edip hatalarını tashih ederlerse de kendi efkâr-ı mahsusalarını onlara kabul ettirmeğe çalışmazlar.

Nevyork'ta kızlar için tesis olunmuş olan <Roncer> mektebinde dersler* nazariyata bina edilmiş olduğundan bu mektepte ulûm-ı Riyaziye dersleri dahi ilâve-i vazife edilmiştir.

Kızlara tedrislerinin dördüncü senesinde tercüme-i iktidar hâsıl olmak için eski Yunan ve Latin lisanlarıyla Almanca, Fransızca talim edilir. Otuz kızdan ibaret olan bir sınıfın icra-yı imtihanları sırasında Fransızca'yı gayet iyi tekellüm ettiklerini gördüm. Bunların muallimleri bir Fransız olup talebeye sarf kaidelerinde ziyade lisan-ı maderzadı olan Fransızca'yı şivesi üzere söylemek tarikini talim ediyor.

İdare-i beytiyeye dair Fransa'da Rüştîye mekteplerinde emr-i tedrisi henüz ittihaz olunmuş olan derslerin Roncer* mektebinde dahi tedris olunmakta olduğunu kemal-i memnuniyetle gördüm. Mektebin usul-i tedrisiyesi Madam <Biçir*> namında bir müellifenin 1867 senesinde bi't-telif Nevyork'ta temsil ettirilmiş olduğu <Tedbir-i Menzil> kitabında gösterdiği usule tatbik edilmiş ve Fizyoloji ve hıfz-ı sıhhat ile Fenn-i Tıbbın bazı şuebâtı ve usul-i Tabâhat ve ilm-i Nebatat ve Ezhâr

* John Milton (N.Y)

* I. Charles (N.Y)

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünmüyoruz. Eserde "dedslar" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "dersler" olmalıdır. (N.Y)

* Ruenger (N.Y)

* Becher (N.Y)

dersleri dahi bir tabip marifetiyle talim edilmekte bulunmuş ise de kızların bu dersleri müddet-i tahsilîyeleri bulunan altı/ [s.59]

sene zarfında kâmilen tahsil edemeyecekleri derkâr olduğundan müddet-i tedrisiyenin biraz daha temdidi iktiza eder.

Ticaretle kesb-i saman ü servet etmiş olan Mösyö <Matyovasar> dahi servetini kızlar için bir büyük mektep küşadına tahsis etmiş ve burada kızlara, Amerika'da erkek çocuklara birinci raddeye kadar verilmekte olan terbiyeye muadil terbiye vermeği tasavvur edip nisvânın ilâ-yı talim ü terbiyesine çalışan erbab-ı maarifle müzakereye girişerek ariz ü amik mütalâa vü müzakereden sonra 861 senesinde niyetini fiile getirip kızlar için bir mektep tesis etmiştir ki bu mektep Nevyork idare meclisinin karar ve tensibi veçhile alan oraca dârülfünun şubesinden madûddur. İşte o zaman Amerika'da nisvânın ulûm-ı âliye tahassülüne hakk ve salâhiyetleri olduğu tasdik olunarak ulûm u maarifin erkeklere hâs olmadığı ve nisvânın dahi aklen ve idraken erkeklere müsavi buldukları rüsema ilân olunmuştur.

Mösyö Matyovasar mektebin idaresine memur olmak üzere erbab-ı liyakatten yirmi sekiz zat intihap ederek bir idare meclisi teşkil ve 61 Şubatı'nın Yirmi Birinde alenen bir nutuk irat ederek mektep idaresine mahsus olmak üzere iki milyon beş yüz bin frank kıymetinde nükud ile ishâm-ı mütenevvi(y)eyi havi bir sandığı idare meclis azasına teslim etmiş ve bu meblağ ile kızlar için ne eski ne yeni dünyada misli bulunmayacak surette mükemmel bir mektep inşa edilmiştir.

Her tarafını gezmekle müftehir bulunduğum Amerika'nın her türlü hüsniyâtından ziyade mektebin bana îrâs ettiği hayreti setredemem. Mektebe şakirt/

[s.60]

olmak üzere Amerika'nın her tarafından gelmiş olan dört kadar kız asrımızda fûnun-ı mevcudenin her ferini ihtiraât-ı cedide muavenetiyle tahsil etmekte idiler.

Mektep bir çemen-zarın ortasında ufak bir tepe üzerine bina edilmiş ve kapısı üzerinde yüz altmış metre irtifaında bir kemer bulunup dördünde emr-i tahsil ü taallümce her türlü teshilât istihzar olunmuştur.

Alt katında fevkalâde sanatkârane yapılmış gaz ve hava borularıyla sıcak ve soğuk su boruları konulmuş ve birinci katla ikinci katta vâsi' salonlar yapıp sınıf

sınıf taksim olunmuştur ki bunlar da Kimya, Hikmet, Maâdin, Tabaka-i Arz, Resim dairelerinden ibarettir.

Mektep ebniyesinin etrafında birçok ebniye-i sair daha bulunuyor. Ezcümle âlâ bir rasat ile Rasat-hanesi ve Fenn-i Nücûm tahsiline lâzım olan âlât ü edevat mütenevvi(y)esi ve jimnastik dairesiyle kızların teneffüsü için bahçeler, ormanlar dahi vardır.

Bu mektebe giren kızlar lâ-akall dört yaşından aşağı değildir. Mektebe hîn-i duhullerinde elsine-i atikeden olan Latince'den, İlm-i Maânî'den, Tarih-i Umumî'den, İlm-i Cebir'den bir imtihan verip bade kabul olunurlar. Müddet-i tahsiliye dört senedir. O müddet zarfında Latin, Yunan, Alman, Fransız, İtalyan lisanlarıyla Riyaziyat, Hikmet, Kimya, Tabakat-ı Arz, Nebatat, Hayvanat, Fizyoloji, Mantık, Edebiyatın her şubesi, servet-i milel ve daha bunlara benzer fûnun-ı âliye tahsil olunur. Bu fenlerin çokluğuna taaccüp olunmamalı. Zira kâffesinin tahsili mecburi değildir. Ayrı ayrı vakit ve saatte/

[s.61]

verildiğinden her şakirt orada kendi istediği, tercih ettiği derse devam eder.

Mektepte asıl şayan-ı dikkat olan şey kızların tahsil-i fenn ü marifette kendi yaşlarında bulunan erkek çocuklardan aşağı kalmadıkları kaziyesidir. Ben bunu bizzat gördüm. Binaenaleyh nisvânın zükûra muadil surette tahsil-i fene istihkakları olduğu iddiası Amerika'da günden güne ilerlemekte ve nisvânın dahi erkeklerin hukuk u imtiyazatına nailiyetle hakları alenen tasdik ü itiraf edilmektedir. Orada kızlar dârülfünunlara dahi kabul olunup hatta el-yemv Amerika'da doktoralık şahadet-namesini haiz ve sahihan hazık üç yüz kadın tabip bulunmaktadır. Bunlardan birinin NivYork'ta senevî seksen bin frank kazandığı müşahede edilmiştir.

**2.19. SÜLEYMANİYE CAMİ-İ ŞERİFİ'NİN HİTAMINDA İRAN ŞAHI
(TAHMÂSB) TARAFINDAN GELEN TEBRİK-NAME ÜZERİNE SULTAN
SÜLEYMAN HAZRETLERİNİN TASTİR BUYURDUKLARI CEVAB-
NAME-İ HÜMAYUN**

(Ba'de'l-elkâb)

Bedayi-i davat-ı tayyibât ki ezvâ'ül maânî cevâmi-i melekûtu rûşen ve sanayi-i tahiyât-ı zâkiyât ki envar-ı işrâkâtı savami-i ceberudu mezîn kılıp mahz-ı saffet-i akidet ve sıdk-ı âli menkabetten sudur u zuhur eyleye mahal-i kabule vusulü memul ola. Kafil-i nesim saba ve râhile-i şemim-i/ [s.62]
safa ile ithaf u ihdâdan sonra zamir-i bî-nazir-i mirat-nümâ ve rey-i münir-i cihan-
aralarına inha vü inbâ olunur ki:

Bina-yı rafet-i şahane ve esas-ı atıfet-i padişahanemiz kavaid-i ittihat ve usul-
i vedad-ı fitrat-ı nihât üzere mümeşhed ü muakkad iken tekit-i mebani-i müvâlât ve teşyîd-i mübadi-i mesafât için vesile-i takrip nüzhet-i terğîb ü zeria-i tertip behçet-i terkîp ile tahrir-i kitap- anberîn nikâb u tastir hitab-ı müstetâb kılıp o silsilenin ashab-
ı itimat ve erbab-ı itibarlarından mülâzım-i kadim-i halis-i samim kudvetü'l-emsâl ve'l-emâcid, cami'ul mühâsini ve'l-mahâmidi (Zeynel Ağâ) –ziyde kadruhu – ile bargâh-ı izz ü ikbalimize irsal ü isal kılınıp ihbar-ı sıhhat-ı eşâr u ahbâr olunmuş; esat-ı hâlât ve emin saatte vasıl olup name-i müşğîn-i hitamenin vürud-ı meserret füzûd-ı mekremet-âlûdu bâis-i vedd-i nâ-madûd ve dâi-i hubb-i memduh olup mazmun-ı mekmûn ihlâs-ı meşhûnnunda münderiç ve mahzun olan maânî-i musâdakât-ı mebani malûm-ı ilm-i cihan-bani ve mefhum-ı rey-i kâmrânî-i vaki olup esna-yı takrir ü meyan-ı tabirde tâat-ı Halık-ı Mevlâ Celle Şânuhu ve Tealâ'ya mübâderet ve ibadet-i Vâhib'ül atayâ amm-i ihsana ve tevalaya müsâraat-ı etemm-i metalib ü ehemmi meâribiniz olmak efsâh u izah olunmuş.

Zamir-i hurşid-i müessirinize ilâ-i şeâyir-i İslâm ve enfâz-ı şerâyi Hazret-i Seyidü'l-enâm –'Aleyhi ve 'alâ alihi efdâlu's-salavâti ve ekmelü's-selâmi mâ' te'âkebe'l-leyâlî ve'l-eyyam– semtine bir hasb-i iktiza-i fitrat-ı aslî meyl-i küllî ü taalluk-ı ceblî olmak sebab-i izdiyâd-ı taalluk-ı hevâtır-ı cihan-dârı ve imtidâd-ı revabit-ı merâhim-i şehriyarı eyd ü key-i vazıh ü celîdir.

İbtigâen livechi'l-lahi Tealâ tamir olunan cami-i şerif ve mabed-i münife/ [s.63]
şürû-ı iptida olunmazdan esbak-ı esna-i bina ve ba'de'l-intihâ lâzım olan
mühimmatın tedarik ü ihzarı için etraf ü aktar-ı memalik-i mahrûsamızdan her diyara
emr-i cihan meta-ı asdâr olunup ferş ü kanâdîl ü meşâil-i vesair levazım-ı tezyin ve
merasim-i tahsinin mekadiri tayin olunup kable ikâmeti's-salât mecmu-ı mühimmat-ı
müheyya vü tamam olunup kalil ü kesir tavaffuk ve tehir olunacak esbap kalmamış
bulundu. Bu bapta şu ki icab-ı fütuvvet-i esdikâ vü ahbaptır matvî vü metruk olmayıp
tarik-i ihlâs ve râh-ı ihtisas-ı mer'î vü meslûk tutulmuş. Hemîşe tevfik-i meslek-i
tahkik karin ü refik olmaktan hali olmaya.

Hilkat-i insaniyeden nihayet-i kusvâ ve gayet-i kübra zühd ü salâh ü takva
olduğu evzahtır. Ahiri ve evveli budur ki uhrâ ve evlâda hayr-ı mahz ü nef'-i sarf
olan amâla ömr-i aziz sarf oluna. Ta ki <Yevme yekûmu'n nâsu lirabbi'l-âlemîn>
inayet-i Halık-ı müsteân ü muin ve hidayet-i Hazret-i Hatim'ün Nebîyîn –salavâtu'l-
lahi 'aleyhi ve âlihi ecme'în– daima refik ü karin olup hâdiyân-ı meslek ve râh-
nümâ-yı menhec*-i yakın yani çar erkân-ı şer'-i mübîn –rıdvânu'l-lahi aleyhim
ecma'în– şefî ü şefîk olalar.

Müşarünileyh elçiniz takbîl-i âsitân-ı sami mekânımızla sa'd ü şeref-i tahsil
ettikte canib-i şerifinizden memur olduğu umur-ı bî-kusur serîr-i saadet-i masîrimize
arz ü takrir kılıp merasim-i risalet ve levazım-ı sadakati kemâ yenbağî hüsn-i eda ile
itmam ü ikmal kılındıktan sonra icazet-i hümayunumuzla savb-ı savâb-ı nümûna irsal
kılındı. Min bade dahi şart-ı ihlâs ve şart-ı ihtisas-ı mahfuz u mer'î tutulup eblâğ-ı
asar-ı sıhhat ve îsâr-ı ahbâr-ı selâmet-i mütevarid ü mütevali ola. [s.64]

Kabza-i hükümetimizde olan vilâyette mademki şer'-i şerif-i mazhar-ı riayet
ü siyâbet ola kavaid-i salaha mazarrat ihtimali münkati olup emr-i maâkid-i müvâlât-
ı müebbet ve hükm-i kavaid-i mesafât-ı muhalllettir. Hem-vâre hümâ-yı amal ber
sima-yı ikbal küşade bâl-i bad, bi Rabbi'l-abad ü bi hamd ve ilâh'ül emcâd.

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "menheh" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "menhec" olmalıdır. (N.Y)

**2.20. MEŞHUR SARI ABDULLAH EFENDİ ZÜMRE-İ ŞÜKÛFE-DÂRÂNE
REYİS Ü MÜMEYYİZ TAYİN OLUNDUKTA CENNET MEKÂN SULTAN
MURAT HAN-I RÂBİ TARAFINDAN İHSAN BUYRULAN BERAT-I
ŞERİFİN SURETİDİR.**

Çün nesim-i amber-bâr-ı tevfik Hazret-i Huda-vend-i zemin ü âsmân ve feyz-i atifet-i Cenab-ı Perverdigâr-ı ins ü can ve asar-ı eltâf-ı aferinende-i kevn ü mekân ve inayet-i Hallâk-ı riyaz ve gül-zâr-ı cihan ü cinân, ki gül-i trâz-ı çemenistân-ı âlem-i ezel ü âzâl ve gülşen-i efrâz-ı gülistan-ı kadem –Celle ‘ani’ş-şebîhi ve’l-emsâl–dır, benim ravzatu’s-safâ-i saltanatımı şükûfe-zâr-ı câh ü celâl ve hadîkatü’s-sü’edâ-i hilafetimi meyve-dâr-ı izz ü ikbal ve bostan-ı mülk ü devletimi enva-ı reyâhîn-i şevket ü haşmet ile mânend-i Firdevs-i berîn ve zıll-ı dıraht-ı Tuba-nümûd-ı vücud-ı mes’udumu reşk-i saye-i pür-hümâ ve gayret-i hûr-i ayn ve hâk-i pak-i âsitân-ı cennet-nişan hilafetimi külah-kuşe-i amme-i selâtin eyledi.

Felâ-cerem, şükren letilke’l-ni’me, şan-ı mekârim-i nişan padişahaneme ehemm ü elzem oldu ki selim ve hâm-ı enam-ı âmm hüsrevanemde hisse-mend olmak ricasına küşade dest olup mânend-i zerrin-i kadeh-i kâse gerdan-ı âsitân-ı mekerremet-i aşyanım olan bend-gân-ı sadakat-nişan ve ibâd-ı dergâh-ı unvanımın/

[s.65]

meşâmm-ı canları fâyiha-i ezhâr-ı ihsan-ı bî-payanımla muattar olup nihâl-i kamet-i emniyeleri feyz-i mâü’l-hayât-ı lutf-ı bî-imtinanım ile bilâ-keşide ü bâr-âver ola.

Binaen ‘âlâ zalik, istişmâm-ı bûy-ı gülistan-ı merâhim-i şahanem edip ceyb ü daman-ı amali meyve-hâ-yı âbdâr-ı mekârim-i mülkânem ile mali olmaya seza-vâr olup sadr-nişîn-i bilâ hane-i ilm ü irfan ve âli kadr-i halvet-saray-ı âlem-i ins ü can olan, işbu dârende-i menşur-ı leali-i sultanî ve nümâyende-i misal-i bî-emsal vacibü’l-ımtisâl-i hüsrevanî kudve-i erbâb’il mecdi ve’l-yakîni ve muftari ashâb’ul ‘izzi ve’l-temk-în zü’l kadri’l-etemmi ve fahri’l-eşemmi’l-muhtasi bi mezîdi inâyeti’l-meliki’l-ilâhi sabıka tuğra-yı garrâ-yı âli-şânım hizmetinde olan (Abdullah) –dâme mecduhu ve ‘alâhu– şeref-i fazl u maarif ile mânend-i buhur-ı Meryem külah-dâr u ser-efrâz-ı reng ve bûy-ı izzet ü saadet ile gonca-i gül gibi beynü’l-akrân-ı müsellemler ü mümtaz, tahta-i seniyyesinde sünbül-i bûyâ-yı fûnun ü maarif-i nâbit,

destar-ı iştiharında ezhâr-ı gûnâgûn letâif-i sabit, bostan-ı ilm ü irfanda bülbül-âsâ terennüm-saz ü gülçin, dimağ-ı canı bûy-ı kemal ile mânend-i misk-i Rumi amber-âgîn, andelîb-i nağme senc-i gül-zâr-ı fazl u kemal, tûtî-i güya-yı riyaz-ı ilm-i Huda-yı müteâl, ser-levha-i mecmua-i fazilet, ser-çeşme-i cûybâr-ı marifet, şârih-i esrar-ı (Mesnevî)-i Cenab-ı Celâlettin, mazhar-ı füyûzat-ı Rabbü'l-âlemîn, âlim-i ulûm-ı esna aşer^[1]. Vasıl-ı esrar-ı Cenab-ı Seyidü'l-beşer olduğundan başka tashih-i ilâç mizac-ı hadaik ü gül-zârda İsa-dem ve tasrihr-i tabakat-ı ezhâr ibret-i asarda müselleme-i âlim, allâme-i müşkül-güşâ-yı gül-trâzân-ı gül-zâr, fehâme-i dekâyık-ı eşcâr ü ezhâr olup keşf-i müşkülât-ı ilm-i ezhârda fâiku'l akrân ve hall-i/ [s.66] mudilât-ı fenn-i eşcârda bahr-ı bî-payan, fenn-i bağbânnîde gonca-i zambak gibi meşâr-ı bi'l-benân ve o tılsım-ı 'acîbu'l-bünyâdın fethinde er satvî devran olmakla hakkında âfitab-ı âlem-tâb-ı lutf-ı padişahanem pertev-efgen ve derya-yı bî-giran-ı inayet-i hüsrevanem mucizen olup mahrûsa-i İstanbul ve Galata ve Üsküdar ve Eyüp vesair-i kalemrev-i hükm-i hümayun olan memalikte vaki-i bilâd ü emsârda terbiye-i riyaz ü ezhâr ve tenmiye-i hadâik ü eşcâr ile takayyüt eden hüner-mendân ü şükûfe-dârâne mümeyyiz ve başbuğ ü mühr-i ikbalini pertev-nazar-ı iclâlîm ile pür-fürûğ edip bu nişan-ı meserret-i unvan ve belâgat-ı beyanımı verdim ve buyurdum ki:

Ba'de'l-yevm müşarünileyh mademki hilye-i hayat ile mutarrâ vü muhallâ ve zîver-i sıhhat ü âfiyetle mezîn ü mücellâdır. Amme-i firka-i ashab-ı hadâik-i ezhâr ve kâffe-i zümre-i şükûfe-dârân-ı bilâd ü emsâra eyyam-ı şita vü baharda ve cemi-i ezmine vü asarda mümeyyiz ve başbuğ olup münazi-i fih olan hususlarında adalet ü istikametle muhakeme vü tahkik ve ezhâr ü eşcâra müteallik olan umurlarında kemâ yenbağî teşhis ü tetkik edip eda-yı tarika-i envariyanı kemâ hüve hakka icraya ihtimam eyleye ve taife-i mezbûre dahi kâinen min kâne müşarünileyhi mümeyyiz bilip benefsîc-i âsâ-tavk hükmünde ser-be-piç olmayıp süsen misal zebân-ı dırâz olmaktan ihtiraz üzere olup cümle umurlarında müracaat-ı vükelâ ve reyine muvafakat eyleyip ferd ü vahid-i münazi ü muânid olmayalar; şöyle bilirlir, alâmet-i şerife-i âlem-ârâya itimat kılalar... [s.67]

^[1] Edebiyat. Çünkü kudema ulûm-ı edebiyeyi on iki ilim itibâr etmişlerdir.

2.21. (MÜNŞE'AT'ÜL LETÂİF)DEN

–*Elkâb*–

Sadrazam Canibinden Kırım Hanlarına

Vâlâ-cenap, meali nisap, devlet-i intisap, saadet-i iktisap, encümen-i efrûz-ı dûdmân-ı Hani, ilm-i efrâz-ı arasa-i ferman-rânı saadetlû devletlû rıfatlû kardeşim han-ı âli-şan hazretlerinin meclis-i refû'ş-şân-ı hani ve mahfel-i âli mekân-ı İlhanîleri savb-ı devlet evbine enva-ı tazim ü ikram ve esnaf-ı tevkir ü ihtiram ile cevahir-i davat-ı halisât-ı dürriyetü'l-lem'ât ve zevahir-i tahiyât-ı salihât ve reddiyetü'n nevhât-ı ithaf ü ihdâsından sonra zamir-i münir-i mihr-i fûruzan ve hatır-ı âtır-ı hurşid-i dırahşane münhâ-yı mahlasâne budur ki...

Vüzerâ vü Ulema ü Ekâbir ve Ayan-ı Devletten Han Hazretlerine

Devletlû celâdetlû mürüvetlû fütûvvetlû hidîv-i celîlü'l-kadrim efendim sultanım han-ı âli-şan hazretlerinin pişe-gâh-ı şehâmet-i iktiran-ı kaanîlerine gayet ü nihayet-i ihtisas ile arz-ı senaverâne takdim ve lâzıme-i zimmet-i halisanemiz olan imtidâd-ı zaman-ı ömr ü devlet ü celâdetleri davatı bi hulûsu'l-bâl-i eda vü tetmîm olduktan sonra arıza-i senakâr-ı hulûs-ı farizalarıdır ki...

Diğer

Devletlû saadetlû secâatlû mekremetlû han-ı celîl'üş şan ve 'azîmu'l-unvân/

[s.68]

hazretlerinin divan-ı eyvan-ı keyvan olan dergâh-ı sima-âsâlarına tazim ü iclâl-i câvidânî ve tekrîm ü ihtiram-ı ikbal ü kâmrânî merasimi mer'i vü müeddî kılındıktan sonra zamir-i münir-i âlem-ârâ-yı mülûkânelerine inha-yı devlet-hâh-ı sadakat-i kîş-i hayrendîşleri oldur ki.

Sadrazam Hazretlerinden Şerif-i Mekke Hazretlerine

Âlâ cenap, meali nisap, saadet-i iktisap, devlet-i intisap, siyâdet-i meâb, haşmet-i kîbâb, kutb-ı daire-i eflâki'l-haseniyye, vâsıtatü'l-'akdi 'isabâti'l-

Hâşimiyye, feru şecereti'z zekiyye, semere-i devhat'in nebeviyye iftihar-ı evlâdü'r-Resûl, muftar-ı ahfâdi'l-betûl, halef-i e'azimi'l-eşrâf, zübde-i âli beni abd-i menâf Mekke-i Mükerreme emiri saadetlû es-seyyid şerif (Muhammed) –dâme sa'duhu bi-hürmeti men lâ nebiyyi ba'dehu– Hazretlerinin meclis-i şerif saadet-i elîf ve mahfel-i münif-i siyâdet-i redifleri sevine mezîd-i vazâif-i tahiyât-ı lâika-i icabet-i hitam ve şerâif-i teslimat-ı faika-i isticabet-i nizam, kabile-i sıdk u sefâ ve rahle-i hubb u velâ ile ihdâ kılındıktan sonra inha-yı muhibb-i bî-riya oldur ki...

Vüzeradan

Zerre-i iklîl-i siyâdet, gurra-i nâsiye-i saadet, sadr-ârâ-yı şerafet, mesned-pîrâ-yı imaret saadetlû, siyâdetlû, şerafetlû ah-ı eazzım sultanım şerif-i celîlü'l-şân hazretlerinin pişe-gâh-ı meali-penâh-ı mekârim-i dest-gâhlarına enva-ı/ [s.69] tazimât-ı cemile ile mürvârîd-i davat melâik-i pesend ve hazain-i teslimat-ı muhalasat-ı peyvend-i ithafından sonra zamir-i münir-i hurşid-i nazir şerifanelerine nümâyende-i mahlas-ı sadıkları budur ki.

Nakîbu'l-eşrâf Hazretlerine

Bi hürmeti Seyidü'l-mürselîn, muvakkıf-ı münî-i saadet-perver ve mevki-i refî-i siyâdet-güsterleri savbına eşref-i cevahir-i davat-ı muhabbet-i intizam ve eltaf-ı zevahir-i tahiyât-ı meveddet-i irtisam enva-ı ikram ü esnaf-ı ihtiram ile tevcih ü itmam olunduktan sonra inha-yı mahlas sadakat-ı encam budur ki

Bahçe, Ezhâr, Kâşane, Behişt, Menassa, Elbise Hila-i Fahireye Müteallik Yazılacak Ser-levha-i Mektub ü Davat

Berâ-yı Sadr-ı Âli

... Hazretlerinin mademki, devha-i cihan-ı ürd-i behişt-i zaman-ı saadetlerinde meyve-dâr ü sî-râb ve hadîka-i zemin-i baran-ı bahar-ı merhametleriyle pür-şükûfe vü şad-ab ola, hemvâre cumhur-ı âlemiyân-ı zıll-i atıfetlerinde saye nişîn-i atıfet ü emânî ve kâffe-i cihan-yân-ı hasn-ı himayet-i eşfâk ü rafetlerinde müreffehu'l-hâl ü hüsn-i zendegânî üzere ber-murat olup vücud-ı mes'ut ve zat-ı

behbûdları daima rûkn-i azam-ı Devlet-i Osmanî ve esas-ı muhkem ü meşîdü'l-mebânî-i sultanî olmak ediyesi ve redd-i zeban ü maksad-ı canımız olduğu maruz-ı sidde-i felek unvan ve merfû-ı atebe-i saadet aşıyanları kılındıktan sonra... [s.70]

Vüzeraya

... Hazretlerinin memba-ı zülâl-i cûd u ata ve melce-i teşne-lebân-ı badiye-i fakr u fena olan nâdî-i behişt-âsâ ve meclis-i felek-fersâları hâkine, ki kahl-i dide-i ûlû'l-ebâr ve ashab-ı itibardır, hezar-sûz u güzâr ile cebhe-i niyaz-ı vaz olunduktan sonra ...

Meşâyih-i Kirâma

Ta ki bu bağ-ı çar erkân-ı nâsûttan çemen çemen reyâhîn-i ibadet ve gülşen gülşen gülhâ-yı tazarru ve haşyet-i mekân-ı lâ-mekân-ı lahuta suûd ile nûkhet-i bahş-ı meşâmm-ı mücâverân-ı mülk-i melekût olup caizesinde tabak tabak envar-ı icabet ve dâmen dâmen ezhâr-ı keramet ser-pâş-ı mutekifan-ı mesâcid-i gabrâ ve sakinân-ı zaviye-i fakr u fena oldukça o kutbu's-simâ-i hidayet ve şems-i sipihr-i keramet-i mezahir-i ahadiyye ve masdar-ı tecelliyât-ı samadiye ekmelü'l-muhakkikîn ve efdâlü'l-müdakkikîn faziletli efendim hazretlerinin matla-ı envar-ı kemalât-ı kutsiye ve memba-ı çeşme-saz-ı feyz-i asar-ı ilhamât-ı elsineye olan bezm-i irfanlarına vaz-ı cebin-i ibtihâl olunduktan sonra ...

2.22. SÜNBLZADE VEHBİ'NİN BİR MANSIBDA ASALET İSTİDASIYLA REİSÜLKÜTTAP EFENDİ'YE ISTILAH-I NAHV-İ ARABÎ ÜZERE YAZDIĞI BİR ARİZA

Kulları mahzâ taalluk-ı irade-i nail olduğum (Kâğıd-ı Birun) vekâletinde el-hâletü hazihi ke'l-âsîl ve medar-ı sedd-i remak-ı miktarı vâye-dâr-ı şey-i/ [s.71]
kalil olup lakin ser-i asili feredip kelime-i cerr-i 'an karîb-i nez'-i hafiziyet-i azl ü infikâka müncer ve taraf-ı âcizaneme ait olacak sıla-i fevâid-i (Mâ)dan zarf-ı lağvi mesabesinde tehi kâse-i hirmân u tefkîk olmak vâhimesi zamirde mukarrer ve hilm-i cerâ zarurî mucib-i irtikab-ı cerr ve bu cümle ile fi küllî hâl kalb-i hazinim <El-

mukadderi kâin> tesliyetine zarf-ı müstakarr olmakla <‘Alâ cerri leyse yerfe’u râ‘sehu fehel yestakim’ur-ref’u ‘an ‘amil’il cerri> takdiriyle asl-ı bî-fer-i mecrûru cârr olan edat-ı kâf-ı teşbih-i belîge mutaallik-i nûkâta bi’l-istinkâf cari olduğu üzere isal-i hazf ile lafzen manen vekile muzâf ve hadd-i zatında <Lâ mahalle lehu mine’l-i’râb> kabilinden olan bende-i efgendelerinin –Kâhilü’l-kâf– malik-i mali-hülya-yı kefâf olmasına yek-harf-i himmet-i aliyeleri kafiye ve müptelâ olduğu illet-i fâkâya berü’s-sâ’a müsaadeleri şafiye olmak ümniyesine mebni:

<Cerî sevmem kıyamam da kâle nâ-müste’al>

diye mahallesinde arzuhâle cesaret ve merfû-ı hâk-i pay-ı rafetleri kılınmıştır. Nasb-ı ayn-i ümit olan inayet-i mâlâ-nihayelerinde mutazarrır-ı gadr* ki hakk u hazf-ı harf-i kâfa tahrik-i keff-i müsaade ile ke’l-evvel mensup ve kalb-i müşevveşim heyet-i istivaya maktûb buyrulmak babında ...

2.23. SU İHSANINA DAİR BİR MÜLK-NAME-İ HÜMAYUN SURETİDİR.

Nişan-ı hümayun hükmü odur ki

Çün zülâl-i inayet-i Huda-yı lâ-yezâl Celle ve Tealâ ‘ani’ş-şebîhi ve’l-misâl ki/ [s.72]

hayat-bahşâ-yı besatin-i emânî vü amaldır, her çend ki ab-ı teşne-gân-ı badiye-i zinde-gânı zürûf-ı cismanî ve evânî-i ruhanî ile bir müeddâ-yı <‘Aynen yeşrebu bihâ ‘ibâdullâh ...> o cûy-ı dil-cûyun reşhât-ı ‘aynu’l-hayâtından reyyân ü sîr-âb ve katarât-ı faizet’ül berekâtı ile taravet-yâb olalar. Henüz o çeşme-sâr-ı hoş-güvârın memba-ı inficârı katre-i şebnem kadar noksan-pezîr olmaz. Lâ-cerem bir mucib-i <Tahallukû bi ahlâki’l-lâh> seylâb-ı miyâh-ı eltâf-ı padişahanemin nûş-ı ab-ı hayat-fezasına müteaşşik ve cereyan-ı süyûl-i ataf-ı şehnişahanemin şerbet-i ruh-efzâsına metşûk olanların gülşen-i dil-güşâ-yı meramları ser-sebz ü muhaddar ve ravza-i hoş hava-ı mehâmmları taze vü ter kılınmak ehemm ü elzemdir.

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “adr” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “gadr” olmalıdır. (N.Y)

Hususâ, memba-ı cûy-bâr-ı izzet ve mecma-ı enhâr-ı saadet olan eşraf-ı ahlâfımın hıyâz-ı riyaz-ı amalleri zülâl-i kesîrû'n nevâl-i atayam ile malamal olmak münasip, belki vacip olmağın binaen 'alâ zalik merhum oğlum (Muhammed Seyfullâh) –Tâbe serâh–ın kerimesi dârende-i menşur-ı şehriyarî ve rafia-i yerlig-i belîğ-i tacdârî devha-i dil-güşâ-yı devlet ü ikbal, ravza-i hoş hava-yı câh ü celâl, hacceste zilâl-i riyaz-ı kâmkârî, ab-ı hayat-ı cûy-bâr-ı bahtiyârı el-mahfûfatü be-sunûf avâtıfallah (Hüma-şah)– Dâmet ismetuhâ ve zadet iffetuhâ–nın Kasaba-i Üsküdar'da vaki saray-ı cennet-abad ü (İrem) bünyâdına bundan akdem saray-ı amireme cari olan bir kamış su temlik ü ihsan olunup mülk-name-i hümayunum verilmişti.

Hâlâ müşarünileyh tarafından <Bulgurca> kariyesinde bulunan su hassa-i hümayunuma müteallik olan kârîzden konulmak babında isticaze olunmakla hüsn-i icazet-i hümayunuma mukârin olduktan sonra kendilerinin getirttiği/ [s.73] su mukabelesinde buçuk lüle su dahi sadaka edip cümle bir buçuk kamış lüle su olmak üzere işbu mülk-name-i hümayun-ı meserret-i makrûnu verdim ve buyurdum ki ba'de'l-yevm hâsa-i kârîzden bir kamış bir buçuk lüle o makam-ı cennet-i riyaz ü Kevser-i hıyâzına 'al'el istimrâr leyl ü nehar akıp mülkiyet üzere mutasarrıfa ola. O bapta evlâd-ı emcâd-ı ali nijâdımdan, vüzera-yı kâfi rey ü kifayet-i asarımdan vesair nevvâb-ı şevket-i intimâ ve hicab-ı âsîtan-ı ilâdan ve baki eşhas-ı avamdan ve ümenâ vü ammaldan hiç ferd-i mâni ü dâfi ü rafi ve münazi olmaya...

2.24. AKİF PAŞA İNŞASIYLA MISIR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA'YA GÖNDERİLEN MEKTUB-I SAMİ

Hem-vâre asar-ı kelâm-ı muciz nizam <Nusret-i Bi's-sabâ> veçhe-i liva-yı meyâmin-i ihtiva-yı âsafanelerinde hüveyda ve mazmun-ı teferruka-nümûn <Eydî sebâ>^[1] nâsiye-i hâl-i adâlarında zahir ü peyda olarak ve lüle-i ferr ü savlet-i müşirane ve gulgule-i sayt ve satvet-i erd-şiraneleri tanin-i endaz Kubbe-i Hadrâ ve hısn-ı hasîn fûlk-i temkin-i übhet ü iclâlleri cünûd-ı gaybiye-i teyidât-ı İlâhiye ile

^[1]<Tafrekû eydî sebâ> durûb-ı emsâl-i Arap'tandır ki <Bir daha toplanmaları kâbil olamayacak surette perişan oldular> mefhumunda olup Sana'ya üç konak mesafede bulunan (Sebâ) –ve nam-ı diğerle (Meârib)– memleketinin harabını müşirdir. **Reşat**

istihkâm-nümâ-yı devam ü beka olmak davatı merfû-ı bargâh-ı kibriya kılındığı
siyakında ariza-i çaker-i hulûs-ı ihtivalarıdır ki: [s.74]

Bir müddetten beri kemal-i bî-şuurî-i bağı vü şikâ ile istikbal-i sihâm-ı kaza
vü istinzâl-i baran-ı belâya inhimak ederek –icra-yı hâk-i pak-i itr-ı nâ key sencîde-i
mizan-ı sima ve ârâyiş-i sahire-i gabrâ olan– hıttâ-i Hicaz-ı mağfîret-tırâza tohum-
efşân-ı istilâ olmak havâsıyla mugeylân-zâr-ı beyaban-ı mefsedetden huruç u zuhur
eden taife-i zâika-i havaricin hâristân-ı vücud-ı habaset-nümûdları dâmen-i azimet
hüccâc-ı saadet-i münhâca pençe-zen-i mümanaat olmak hasebiyle seba-i seyyare-i
fûlk pervane-i şem-i cemal-i dilara ve cüyûş-i behçet-hurûş mülk-i çârûb-keş-i
dergâh ‘âle’l-âl sidre-fersâsı olan şahid-i nazenin-i Beytü’l-haram ve Ravza-i
Mutahhara-i illiyîn makam-ı pişegâhında kamet-i efrâzî-i sûz u güdâz ve tezellül-i
perdâzî-i acz ü niyaz ile revnak-efzâ-yı nur-ı iman ve pîrâye-bahşâ-yı cevher-can
olmak emniyelerin sebt-i sahife-i cinân eden zümre-i mûvahhidîn-i istilâ-yı teessür ü
melâl ile dil-teng ü hazin ve belki âşık-ı mahrum’ul visâl gibi katre-bâr-ı eşk-i hûnîn
iken aziz-i Mısr-ı übhet ü ikbal olan zat-ı âli güher-i ferhunde eserlerinin sahil-i
semend-i ferr ü satvet-i dâverâne ve reşhât-ı Nil-i derya misil şan u şöret âsafaneleri
taife-i merbûrenin tefrik-i icra-yı cemiyetine vâfi ve etfâ-yı nâire-i şerr u şûrlarına
kâfi olduğu âyine-i gîtî-nümâ-yı tab’-ı ilham neba-ı padişahîde rehin-i vuzuh ve o
veçhile hakk-ı ahakk-ı âliyelerinde mehâsin-i tevcihat-ı seniyye-i şehnişahî menassa
zîb-i sünûh olmaktan naşi bir mukteza-yı irade-i aliye savb-ı âli-i hidivanelerinden
teçhiz-i mühimmat-ı seferiye ve tertip-i sufûf-ı ketâib-i cihadiyeye ikdam birle havl ü
kuvvet-i Cenab-ı Vâhibu’l-merâm ve bedraka-i mucize-i bahire-i Hazret-i Seyidü’l-
enâm ve yaverî-i nefis-i akdes-i padişah-ı İslâm ile taraf taraf sevk-i matayâ-yı hücum
ü iktihâm olunarak taife-i merkuma der-ceng-i/ [s.75]
evvel intikam-ı eabil-i seyf-i satvet ile mânend-i ashab-ı fil aguşte-i hûn-ı hâk-ı kahr
ü tenkil ve bakiyyetu’s-süyûfu

<Ruz-ı kârîst ki bârîk-i revân-i hem-seferem
Mîrevem râh ve zi-menzil haberî nîst merâ>

mısdakinca pîrâmen-i hitta-i mukaddese-i cihazdan sahra-yı teyh ü tebâha vaveylâ-gûy-ı <Er-rahîl> olup o veçhile namus-ı Haremeyn-i muazzameyn ez-ser-nev-i tekmil buyrulduğı ve müehhiren <Deriyye> tarafında cemmâze-keş-i temerrüd ü tahaşşüt olanlar dahi dest-bürd-i haydarâne ve kerr ü fer kahramanlarına tâb-âver-i tahammül olamayarak püşte-i reml-i şeml nuhûst-i iştimâlleri tend-bad ü yel ve nekâl ile bi'l-külliye tarumar ve Deriyye'nin dâhilen ve haricen zabt-ı teshiri müyesser-kerde-i Cenab-ı perver-digâr olduğu nevîd-i ferah-ı mezîdi peyderpey sâmia-pîrâ-yı çakerânem oldukça:

<Eyâ sipeh-keş-i gâzî! Gazâ mübarek-i bad
Anıldı gazve-i (Hayber) kadar bu feth ü küşad>

neşidesi manzume-i sitayiş ü senalarına müstezat kılınmakta iken bu defa ser-kerde-i havaric olup zıddıyla müsemma olan <Suud>un mukayyeden atebe-i ulyâ-yı saltanat-ı seniyye irsali hususunu müşir-i firistâde-i savb-ı çakeri buyrulan kerem-name-i behçet-i allâmeleri beşaret-endaz-ı vusul ü mealine itlâ-ı bende-gânem mevsûl olup hakka ki evvel ü ahir sermaye-i saadet-i dünyeviye ve pîrâye-i mesûbât-ı uhreviye ve elan mesalih-i hayriye-i Hicaziyede ispat-ı nefy-i akran vadilerinde saha-zîb-i zuhur olan say u geyret-i/ [s.76]

kerimâne ve himmet-bülend-i mürettebet-i nerimaneleri din ü devlet-i aliyeye hizmet-i kâmile ve kâffe-i ehl-i İslâm hakkında ziyafet-i şamile olduğu azade-i reyb ü riya olarak câme-i fahir'ül tırâz lakap <Gazi> bala-yı istihâl-i âsafanelerine reva ve leâli-i mütelâli-i mithad ü senaları sübha-i sakinân molla-i ilâ olmakla mecmu-ı müesser-i ber-güzideleri nezd-i hümayun Hazret-i Hilafet-penâhîde karin-sâ-pâş ü tahsin ve bu bapta bilcümle vükelâ-yı sadakat-ı ayin fevka'l-gâye nail-i meserrât-güzîn ve amme-i efrad-ı muvahhidîn sunûf-ı şadmânî vü ferhatla kâm-bîn ve belki aktar-ı mamure-i rûy-ı zemin nakş-i nigâr-ı sürur u hubûr ve zîb ü zîver-i ibtihâc-ı nâ-mahsur ile reşk-i nigâr-hane-i çîn ü gül-bâng-ı davat-ı hayriyeleri resîde-i çarh-ı berîn olmuştur.

Hemîşe Hak Sübhanehu ve Tealâ zat-ı meali-simat bî-müdânîlerini tezayüd-i ömr ü devlet ve tevâfûr-i şân u savletle mesned-ârâ-yı ten-dürüstî vü afiyet eyleyip

aguş-ı ilm-i Süreyya çeşm-i übhet ü ikballerini cilve-gâh-ı şahidime cebin-i fevz ü nusret ve saye-i saltanat-ı seniyyede bunun gibi nice hidemât-ı mebrure ve mesai-i meşkûreye muvaffakiyetle şehname-i mehâmid-i evsaf-ı veziranelerini münteşir-i aktar-ı çar cihet eylemek davatı zîver-zebân-ı musâdakât kılındığı beyanıyla hasseten tebrik-i gaza-yı garrâları siyakında ariza-i âcizanem terkimine iptidar ve merfû-ı pişe-gâh-ı übhet kararları kılınmıştır...

2.25. MÜNŞİ-İ MEŞHUR DÂNİŞ BEY MERHUM'UN BU MEKTUBA NAZİRESİ

Hemîşe İskender-i kevakib-i mevakib mâh-ı şeb-i peymâ-deşt zulmât-ı leyle-i zulemaya/ [s.77]
şebîhûn-âver-i istilâ olarak sevâd-ı hatta-i Mağrip'ten serhad-ı zen-kibar-ı deycüre dek sevk-i sipah-ı ziya ve neşr-i menşur-ı fûrûğ-ı sena ettikçe misbâh-ı talih-i veziraneleri gayret-feza-yı <Süheyl-i Yemen> ve mâhçe-i kişver-gîrîleri pertev-endaz-ı <Sudan> ve <Aden> olarak kemend-i adüvv-i bend-i kahr ü celâdetleri kalâde-i ikbal-ı Arap ve miftah-ı hançer-i fütûh-ı eser-i cellâtları der-vâze-güşâ-yı teshir <Babü'l-menbed> olmak duası berdâşte-i dergâh-ı müfettihi'l-ebvâb ve nigâşte-i tâkçe-i icabet-gâh-ı Rabbü'l-erbâb kılındığı siyakında bende-i müstedîmleridir ki:

Matlau'l-envâr-ı mâh-ı Yemânî ve mühbitü'l-esrâr-ı tenzilât-ı samadânî olan Hıtta-i Hicaz-ı mağfîret-tırâza bir müddetten beri şiddet-i galeyan-ı dâ'-i udâl-i bağı vü şikâ ve kemal-i heyecan-ı maraz-ı kalb-i siyahlıktan naşi itâle-i dest-i tasallut-ı sevda-yı hâm helâk-ı encamıyla kürevye-i taddîlde iktiza-yı gümreh-i ashab-ı fil ve istinzâl-i azap (Hicâreten min siccîl) ederek inhidam-ı bina-yı din ü dünyalarına talip ve dâs-ı kahr ü tenkil-i Hudavend-i celil ile mezraa-i hayatların (Ke'asfin me'kûl) etmekte mazhar-ı azhar-ı (Ve likulli belâin câlibin) olan taife-i tâğiye-i havaricin şeml-i hezimet-i iştîmâl-i bâhiru'l-dalâl ve cem-i müstecmeu'l-kam'i ve'z zevâlleri tarik-i hacc-i saâdat-i refikin insidâdına badi olmak hasebiyle fanus-ı çerâğ-ı tecelliyât-ı kutsiye ve meşrik-ı hurşid-i füyûzat-ı insiye olan harem-i melâik-i

muharrem Beytü'l-haram ü Harim hacere-i münevvere-i vâcibü'l-ihiramın saha-i muattıra-i beheşt-i iktidar ve bâha-i mutahhara-i sidre iştiharında kemal-i sûz ü güdâz-ı şevk ü garam ile pervane-i ser-kerem/ [s.78]
tavaf ü ziyaret ve müstefid-i envar-ı feyz-i şefaât olarak icra-yı şeâir-i <Merve> vü <Safa> ve ifa-yı merasim-i <Umre> vü <Minâ>ya say-ı bî-himmata edegelen hüccâc ü zevvâr

<Hel min sebîlin ilâ Sila'in ve zî selemin>

neşidesi nakş-ı kitabe-i evkât-ı edvar ederek peygûle-i hüzn ü melâlde zemzeme-i <Ya Rabbe'l-beyt!> ile dest-i güşâ-yı hayır dua ve belki işbu umum-ı belvâdan kulûb-ı kâffe-i Müslimîn falak u ıstırap ile hem cins-i kible-nümâ ve müterekkib-i fevz ü rehâ iken zat-ı İskender tûvân-ı müşiranelerinin muttasıf oldukları sıfat-ı behiye-i salâbet-i diniye muktezasınca o makule kem-ser-i egân-ı pehnâ-yı dalâletın râhile-i vücud-ı bed-bûdları bedraka-i seyf-i sârim-i celâdetle zâmile-bend-i badiye-i adem olacağı –Kennâri 'alâ râ'si'l-'alemi– rûşen ü lâmi ve o veçhile hakk-ı ahakk-ı âsafanelerinde mihr-i taban-ı hüsn-i teveccühât Hazret-i Zıllullâhı tâb-ı efgen ü sâtı' olmaktan naşı bir mucib-i irade-i seniyye canib-i Haydariyyu'l-menakıb dâverânelerinden tertip-i esbab-ı fevz ü necâh ve tesrîb-i diliran şâkiyu's-selâm ile icra-yı lâzıme-i gayret ü hamiyete 'alâ mâ yelîku himmet ve işbu dâhiye-i dehyânın ümmet-i merhume üzerinden def ü refî için semt-i gaza vü cihada azimet buyrularak delâlet-i avn ü imdad-ı Bârî ve hidayet-i mucizat-ı Hazret-i Risalet-medarı ve kuvvet-i talih-i mes'ut Hazret-i Tac-dârî ile taife-i merkuma her bir muhaberede zebân-ı sinân-ı kaza/ [s.79]

nişanlarından <Devvin merâmeke harbe'l-besûs>^[1] mefhumunu güş-ı can ile istimâ vü kamet-i kûteh şânlarına hıyât-ı şimşir-i Zülfikar tesir-i dâverânelerinin zîver-i pazar kâr u zâr kıldığı câme-i veyl ü helâki izrâ ile taraf taraf neşâne neşâbe-i dimar ü şe'nât ve muahharen <Deriye> tarafında vuku bulan gîrûdâr-ı kale-gîrilerinden dahi

[1] <Harbe'l-besûs> hurufât-ı Arap'tan olarak <Besûs> namında bir kadının yüzünden iki kabile meyanında zuhur ve bir hayli seneler imtidât eden muhabereye alem olmuştur. <Eş'emu min besûs> diye bir de darb-ı mesel-i Arabî vardır.

o hayat-ı pehnâ-yı şekavet lema-i tîg-i zümrüd-peyker-i cellâtlarıyla hayra çeşm-i hayat olarak haricen ve dâhilen <Deriyye>nin feth ü teshiri müyesser olduğu haber-i meserret eseri nev-be-nev sâmia-pîrâ-yı bende-gânem oldukça gülbâng-ı (‘Aleyke ‘avnu’l-lâh) isal-i menazil-i şems-i duhûr kılınmakta hem-zebân-ı müsebbihân-ı Beytü’l-ma’mûr iken bu defa <Suud> denilen ser-gerde-i havaricin mukayyeden dersaadete irsalini mübeyyin-i firistâde-i savb-ı bendeğî buyrulan emir-name-i veliyyu’n ni’amileri enamil-i zîb-i vusul ve meal-i safa iştimâli itlâ-ı çakerânemle meşmûl olmakla hakka ki muazzamât-ı mehâm-ı din ü devlet-i aliyyeden olan şu maslahat-ı Hicaziye de zat-ı Rüstem-i hemâl-i saf-ı şikâflarının derkâr buyurdıkları gayret ü himmet ve hulûs u himmet mülâbesesiyle* haneçer-i hilâl-peyker-i Haydarîleri hâkî-i <Bedir> ve <Huneyn> ve her hâlde bu gaza-yı ekberleri mâye-i saadet-i dâreyn olduğu bî-rîb ü meyn olmakla mesai-i mebrureleri nezd-i meali vefd-i Hüsrevanede makbul ü meşkûr ve bilcümle vükelâ-yı devlet-i aliye memnun u mesrur ve bâ-husus bende-i bî-miraları faiz-i hubûr-ı nâ-mahsur ve belki aktar-ı cihan-ı şaşaa-i gaza-yı garrâ-yı saff-derileriyle pür-nur olmuştur. Hemen Cenab-ı Huda/ **[s.80]**

vücut-ı mekârim-âlûdlarını erîke-i leşker-keşî ve düşman-ı keşide payidar ve eyyam-ı ömr ü ikbal ve itilâlarını rûşenî bahş-dide-i rüzgâr eyleyip ser ü râyât zafer-i âyât-ı mecd ü savletlerini saye-endaz-ı çemen-i fevz ü nusret ve ab-ı tîg-i bî-dirîğ-i cihan-güşâyîlerini şadâb-ı saz-ı gülistan-ı mülk ü millet eyleye âmin.

Savb-ı âlilerine derkâr ve ruz-be-ruz tezayüd ü efzayîşi bedidar olan kadem-i intisap ve tereddüd-i âcizanem nezd-i rahimanelerinde müstağni-i şahid ü beyan olmakla şeb-dîz-i siyah-ı zân-yı kaleme o vadide irhâ-yı inân gösterilmeyip hasseten tebrik ü tehniyet-i gaza ve istitâf-ı avâtıf-ı mekârim ihtivaları siyakında ariza-i âcizanem tastirine iptidar ve merfû-ı bargâh-ı gerdûn-ı iktidarları kılınmıştır ...

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “meylâbesesiyle” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “mülâbesesiyle” olmalıdır. (N.Y)

2.26. MÜŞARÜNİLEYHİN BU MEKTUBA TARZ-I DİĞER ÜZERE TERTİP ETTİĞİ MUKADDİME

Hemare Hüsrev-i zerrin-i efser hâver-i kenar-ı muhit-i felekten cuyûş-i yemm-i hurûş-ı envar ile azm-i sevâd-ı bâhter ederek hûn-ı şafak-gûn-ı sipah-ı zılâl ile dâmen-i çerh-i ahdar hem-reng-i bahr-ı ahmer oldukça hançer-i âbdâr-ı elmas-peyker-i veziraneleri demâ lal-fâm-ı arâb-ı liâm ile revnak-şiken-i pençe-i mercan ve hemreng-i rîzesinin güher-nişan-ı âsitân-ı derya şükûhileri dürret'üt tâc-ı hâkim <Bahreyn> ve <Umman> olarak der-şahvâr-ı sûtût ü itilâları sedef-pîrâ-yı teshir <Yemen> ve <Aden> ve nam-ı güzîn Süleyman-ı nigînleri nakş-ı akik-i tevfik-i Hüdavend-i Zü'l-mimen olmak davatı nigâşte-i fass devrinin şam u seher ve berdâşte-i dergâh-ı aferinende-i bahr ü ber kılındığı hitamında ariza-i çaker-i sena farizalarıdır ki...

[s.81]

**2.27. KOSAVA VİLÂYETİ DÂHİLİNDE KÂİN <PREZRİN* > SANCAĞI
YİRMİ SENE EVVEL VİLÂYET İKEN O NAM İLE ÇIKAN GAZETENİN
MUKADDİMESİDİR Kİ O ZAMANLAR İSTANBUL'DA NEŞROLUNAN
VEYAHUT NEŞROLUNMUŞ BULUNAN GAZETELERİ TELMİHEN
YAZILMIŞ ASAR-I EDEBİYEDEN OLMAKLA MUHARRERÂT-I NADİRE
MEYANINA İDHÂLİ MÜNASİP GÖRÜLDÜ^[1]**

Mukaddime

Erbab-ı (basiret)e hafî değıldir ki (Takvim-i Vakâyi) için her vilâyette birer (Ceride-i Havadis)in tab' ü neşrini maarif ü (Medeniyet)e olan temayülât-ı beşeriyenin (Terakki)si ilca etmekle bundan akdem icra buyrulan teşkilât-ı cedide üzerine vilâyet-i celilenin ekserinde öyle bir gazete ihdâs ü ihraç olunduğı gibi henüz tıfl-ı dü sâle sayılan (Prezrin) vilâyetinde dahi bu kere saye-i muvaffakiyet-i vâye-i Hazret-i tacdârîde nam-ı vilâyete mensup ve (Hakâyik-i Vakâyi)i beyana mütekeffil olarak işbu gazatenin tab' ü neşrine iptidar olunmuştur.

Malûm-ı ûli'n nihâdır ki gazeteler mensup oldukları milletin (Mümeyyiz)-i efkârı olmasıyla bunlara istihfâfen şöyle bir (Mecmua-i Havadis) nazarıyla bakıp da (Ravzatu'l-ma'ârif) denmeye şayan olan o (Hadâik)-i^[2] enikanın temenniye ve terbiyesinden gazz-nigâh-ı rağbet ü itina etmek gayr-i caiz ve (Asır)-ı pakını idrak ile müterekkib olduğumuz anasır-ı hâkî gıpta-ferma-yı cevahir-i mücerredat âlem-i eflâk ettiğimiz padişah-ı dil-agâh-ı maarif-i iktinâh Efendimiz Hazretlerinin/ [s.82] terbiyet-i umumiye hakta bî-diriğ buyurdıkları mesai-i celileden bi'l-istifâde (Gülşen Saray) âlemde ictinâ-yı ezâhîr-i sünbül-bûy-ı marifetle tatîr-i meşâm-ı dil ü can etmeğe can ü dilden say ü gûşiş etmek lüzum ve faydası bedihî vü bariz olduğunu (Vatan)mızın erbab-ı himmet ü hamiyetine tavsiye ile netice-bahş-ı mukaddime-i ihtar-ı hayırhahı oluruz; vallahu'l-muvaffik.

* *Prizren (N.Y)*

^[1] Bunun o tarihte vilâyet mektupçusu bulunan meşâhîr-i küttâptan Hacı Hakkı Efendinin eser-i kalemi olduğu mervîdir.

^[2] (Hadîka) Gazetesini imadır.

2.28. AYETULLAH BEY MERHUM'UN <İLM-İ KİYAFET> UNVANLI MAKALESİNDEN

Bahsinde olduğumuz şu İlm-i Kiyafet hulk u hilkat-i insaniyeden üç haysiyetle bahseder; yani birincisi sıfat-ı hayvaniyetinden, ikincisi sıfat-ı insaniyetinden, üçüncüs sıfat-ı mahsusa-i ahlâkıdan. Demek ki bu sıfat-ı muhtelifenin böyle bir noktada ittihadı hakikaten garip bir keyfiyettir.

Malûmdur ki cemi-i mahlûkat –Haricî ve dâhilî– olmak üzere iki surette mevcuttur. Dâhillerinin hariçlerine bir münasebet-i külliyesi münker değildir. Her mevcudun sath-ı hariciyesi kuvâ-yı dâhiliyesinin tesirâtına göre bir takım hudud u eşkâl peyda etmiştir ki onlar vasıtasıyla ahval-i dâhiliye keşfolunabilir. İmdi hilkat-i insaniyeye dikkat olunduğu hâlde ve hele evlâda bir hilkat-ı ulviye aşikâr olur. İnsanda kuvve-i ruhaniye ve akilenin merkezi olan baş vücudun en âli bir cihetinde bulunup güzellerin bakışı, alnın vaziyeti, yanakların hatları, ağzın hareketleri gerek ber-hâl-i sükûnetinde olsun gerek ber-hâl-i infialde bulunsun nice asar ve tagayyürât-ı acibe hâsıl eder ki cümlesi havas/ **[s.83]** ve kuvâ-yı insaniyeye başka başka dâl olur ve her biri lisan-ı hâl ile bin mana ifade eder.

İnsanın, balada beyan ettiğimiz, sıfat-ı selasenin hilkatine tesirâtı mahâll-i mahsusada olup evvelâ sıfat-ı hayvaniyet-i insanda toprağa en yakın olan cevfi eslefte, sıfat-ı ahlakiye ondan bir mertebe âli olan cevfi evsatta, sıfat-ı insaniyet dahi hepsinden alâ olan cevfi ilâda bulunup her birinin eserleri mahallerinde görüldüğü gibi müttehiden azâ-yı insanînin her cihetinde dahi zahir olurlar. Meselâ vücud-ı insanînin bir Hulâsası hükmünde olan re's bu sıfat-ı selasenin cümlesini yalnızca iş'ar edebilip alın, burun çukuruna kadar sıfat-ı insaniyeyi, burun çukurundan nihayetine kadar yanaklarla beraber sıfat-ı ahlâkiyeyi, oradan çene nihayetine kadar ağız ve havalisi sıfat-ı ahlâkiyeyi beyan ettiği bi't-tecrübe* sabit olmuştur.

Fakat âczin tecrübe-i mahsusama göre yalnız gözlerin şekli ü vaziyetleri ve havalilerine nispetleri dahi bu sıfat-ı selaseyi iş'ar edebilirlerse de alâmetleri gayet

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “bi't-tecrübe” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “bi't-tecrübe” olmalıdır. (N.Y)

muciz ve muhtasar olduğundan temyiz ü tefriki pek müşküldür. Hele cebin, bir levhadır ki onda nice bin işaret nakşolunmuştur.

İmdi bu sıfat-ı selaseyi havi olmak üzere hilkat-i insaniye iki başlıca kısma daha taksim olunur: Birincisi kıyafet-i asliye, ikincisi kıyafet-i infialiyedir.

Kıyafet-i asliye sükûnet zamanında müşahede olunan alâim-i hilkatten; kıyafet-i infialiyeye dahi infial zamanında görünen alâimden bahseder. **[s.84]**

– *Kıyafet-i Asliye ve İnfiâliye Beyanındadır* –

Şu kıyafet-i asliye ve infialiyeye-i insaniye cesed-i insanın sathinde müşahede olunan asardan ibarettir. Bu asar gerek hâl-i sükûnette, gerek infialde mevcut olsun. Fakat asar-ı infialiyeye çehrenin kabil-i hareket olan cihetlerinde bulunduğu gibi asar-ı asliyede harekete müstait olmayan mahallerinde müşahede olunur ki bu asarın her kısmı bir insanın halet-i sükûnet ve infialde olan ahlâk u etvârını ayrı ayrı iş'ar eder. Demek oldu ki kıyafet-i asliye insanın ahlâk-ı asliyesini bildirir, kıyafet-i infialiyeye dahi ahlâk-ı asliyenin derece-i kuvvet ü tesirini ilâm eder.

Meselâ bazı kimseler vardır ki hâl-i sükûnette mizaçları kemal derece mülâmiyet ü letafet üzerece olup bir infial zamanında kendilerinden zahiren hiç memul olunmayan efâl favkalâde zuhur eder. İmdi bu kimselerin infial zamanında kespettekleri her türlü ahvali kablelvuku anlamak için çehrelerinin harekete müstait olan cihetlerine dikkat etmek lâzım gelir. Meselâ bir kimsenin alnında birbirine muvazi afakî çizgiler ve kaşlarının burun kökü üzerinde bulunan uçlarından alnın irtifainâ doğru umûdî hatlar bulunup kaşlarının halet-i infialde aşağı doğru tenezzül edip çatıldığına alâmet olarak münharif hatlar olur ve burunun delikleri ziyade kabarık bir hâlde olarak deliklerin üst tarafında burun kanatlarını teşkil eden kavis gibi çizgiler ziyade aşikâr bulunursa o kimsenin güler iken bile aksine bir halet-i infialde pek hadîd adam olduğu aşikâr olur. Hiddete delâlet eder daha alâmet-i sair varsa da mahalinde beyan olunacaktır.) **[s.85]**

Hatta İsmail Hakkı Merhumun manzum (Kıyafet-name)sinde bu meali iş'ar eder bir beyit vardır:

<Kaş arası çîn olan

Gam yüküdür ol hemân>

Çünkü bir insanın ahlâkının icap ve eseri her ne ise o ahlâk-ı mürur-ı zaman ile ‘ale’-t-tekerrür kuvveden fiile çıktıkça elbette çehrede bir takım alâmet hâsıl edip infial vaktinde olmasa bile o alâmetle zail olmaz. Fakat bu alâmât kıyafetin hepsi sonradan hâsıl olmayıp balada beyan ettiğimiz gibi bir takımı da aslîdir. Meselâ çocuklarda alâmât-ı infialiye-i kıyafet müşahede olunamayıp onların ahvaline alâmât-i asliye ile hükmolunur.

İmdi İlm-i Kıyafeti bir suret-i umumiyete tarif ü tersim ettik. Bundan sonra da izahatına mübaşeret ederiz.

– *Kıyafet-i İnsaniye Hakkında Mevâd-ı Umumiye* –

Mukaddime-i kitapta beyan olduğu üzere insanın sıfat-ı selasesi müşir olan kıyafet ve hilkati diğer bir haysiyetle üç kısma taksim olunmuştur: Birincisi kıyafet-i umumiye-i insaniyedir ki hayvanat-ı sairden insan onunla temeyyüz edip nevin bütün efradı o kıyafetten hissedardır. İkincisi kıyafet-i hususiye-i milliyedir ki ondan yalnız bir milletin efradı hissedar olur. Üçüncüsü kıyafet-i mahsusa-i şahsiyedir ki ona mücerret her şahıs münferiden malik olur. İşte ittihat içinde ihtilâf, ihtilâf içinde ittihat budur. Neviyet, milliyet, şahsiyet, denilen şu üç cihetin/ **[s.86]** birincisiyle bütün insanlar yekdiğerine benzer; ikincisiyle yalnız bir millet efradı birbirini andırır; üçüncüsüyle hiç kimse kimseye benzemez.

Bundan maada kıyafet-i milliye ve kıyafet-i şahsiye beyninde bir de familya yani karabet-i kıyafet-i mahsusası vardır ki, ekseriya tecrübe olduğu üzere, bir familya azasında bir cihet-i camia-i müşabehet bulunabilir. Mamafih kıyafet-i şahsiye yine her birini yekdiğerinden tefrik ü temyiz eder. Ne garip hilkat, ne acîb hikmet!

Bütün cihan halkı ki bir buçuk milyar nüfus tahmin olunmuştur. Hep bir yere tecemmü etmek kabil olsa bir suret-i umumiyede hep yekdiğerine benzeyip bir neviden oldukları aşikâr olur. Sonra tetkik ü tefrik olunsa milletler birbirinden temeyyüz eder; daha tetkik olunsa familyada ayrılır. Daha bir derece ileri gidilse

herkes kendi kendine kalır! İlâhî, bu ne kudret, bu ne büyük sanat! Hiç kimse birbirine benzemez, fakat yine herkes birbirini andırır!...

İşte ulema-yı kıyafeti hayret ve müşkülâne düşüren bu kıyafet-i umumiye ve hususiyenin ahkâmını tefrik ü temyizdir. Birincisi <Neviyet> cihetiyle insanın ahlâk ü istidadını tahkik, ikincisi <Milliyet> cihetiyle tefrik ü tayin, üçüncüsü <Şahsiyet> cihetiyle temyiz etmek, dördüncüsü terbiye ve usul-i maişetin ahlâka olan tesirâtını bilip ona göre hüküm vermektir.

Şimdi bu kadar mesâil-i müşküle ve mühimmeyi evvelâ sırasıyla tertip edip her birinin ahkâm ü ahvalini tetkik ile İlm-i Kıyafeti galat ü hatadan masum olarak meydana koymak zannederim ki, müşkül bir keyfiyettir./ **[s.87]**

Mamafih şimdiye kadar ulema-yı İlm-i Kıyafetin bu fennin ahval-i umumiye ve hususiyesi hakkında vaki olan tecarib-i kesiresini cami olan müellifatın mütalâasından ve bu mütalâa üzerine bir hayli müdetten beri sebak eden tetkikat ve taharriyât-ı âcizanemden, memul eder ki, bu fennin mesâil ü ahkâmını bir tertib-i müstahsin üzere beyan edip ashab-ı mütalâaya hizmet etmiş olur.

– *Kıyafet-i İnsaniyeden Birinci Kısım Yani Kıyafet-i Neviye* –

Şimdi bu kıyafet-i neviye hakkında ne söyleyelim? İnsanın hilkat ü ahlâkını nasıl tarif edelim? Efradı tarif ü tavsif etmek nakısını kâmile tatbik ile mümkündür. Fakat hilkat-i umumiye-i neviyenin derece-i kemal ü noksanını tayin için nasıl mikyasa tutalım? Çünkü efradın hilkatlerini beni nevinden hilkatleri en mükemmel addolunanlara tatbiken tarif ü tavsif ediyoruz yani beni nevimizde yekdiğerine nispetle hulk ü hilkat cihetiyle münteha-yı derecât-ı kemalde bulunan zevatı bir mikyasa addile sairleri onlara nispet eyleyip noksan ü kâmillerini tayin ediyoruz. Lakin bütün nevin hulk ü hilkatini tarif için nasıl bir mikyasa tutalım? Bakalım bu İlm-i Kıyafetin hakikat-i mevzuunu tetkik ile bir mikyasa-ı sahih bulanabilir miyiz!

İlm-i Kıyafetin hakikat-i mavzûu kuvve-i ruhaniye il kuvâ-yı nefsanîyenin yani kuvve-i ruhaniyeden neşet eden kuva-yı sairenin derece-i kuvvet ü tesirâtını izhara kabil ü müstait olan hilkatlerin alâmâtını beyan ü izah etmek olduğuna nazaran İlm-i Kıyafetin esas-ı mikyasa kuvve-i ruhaniye demek olur./ **[s.88]**

Gerek hilkat-ı hususiye-i şahsiyeyi gerek hilkat-ı umumiye-i neviyeyi tarif ü tavsif için asıl mikyas kuvve-i ruhaniye olup onun da hakikati bütün nevde mevdu olan sıfat-ı mülkiye ve kuvve-i akilenin asarıyla bir dereceye kadar tayin edilebilir. Hulâsa-i kelâm, hulk u hilkat-ı neviyeyi tahkik ü tayin için kezalik nev-i beşeri muhit olan kuvve-i ruhaniyeyi bir mikyas-ı sahih addedebiliriz. Çünkü kürre-i arzda mevcut olan mahlûkat içinde kuvve-i ruhaniyenin asarı en ziyade yine nev-i beşerde ayan olmuştur.

İmdi, kuvve-i ruhaniye yani insanın sıfat-ı mülkiyesi bir mikyas tutulduğu hâlde hilkat-ı neviyenin derece-i kemal ü noksanı tayin edilebilir. Fakat bu hilkat-ı neviye dahi aynıyla hilkat-ı şahsiye gibi bir takım tecaribe muhtaç olup bu tecâribde ta bidayet-i hilkat-ı Âdem (A.M)dan beri nev-i beşerin asar-ı fikriye vü fiiliyesini yani asar-ı ruhaniye vü tabiiyesini tahkik ü tettebbu(y)la bilineceğinden İm-i Kıyafetin bu cihetini ulema-yı hikmet-i tarihin malûmatına terk ederiz.

Çünkü kıyafet-i milliye ve kıyafet-i şahsiyede, zikredeceğimiz veçhile, her suret-i hilkatın icabâtı yani herhangi hilkatte bulunan bir adamın efâl ü hareketini, efkâr ü ihsâsâtını tafsil lâzım gelmeğe eğer hilkat-ı umumiye-i neviyenin dahi icabâtını beyan edecek olsak bir mufassal <Hikmet-i Tarih> yazmaklığımız iktiza eder. Binaenaleyh bu malûmatı mahalline terk ile kıyafet-i milliyeden bedâ' ederek kürre-i arzın katiât-ı muhtelifesinde bulunan milel ü akvamın hulk u hilkat imahsusalarından, bade kıyafet-i mahsusa-i şahsiyeden bahsederiz. **[s.89]**

– *Kıyafet-i Mahsusa-i Milliye* –

Malûm olduğu üzere her milletin dahi kendilerine mahsus bir kıyafet ü hilkatı vardır. Fakat bu ihtilâf kıyafet-i neviyeden hariç kalacak kadar olmayıp ancak bazı alâmât-ı cüziyededir. Bunun sebebi de katiât-ı muhtelif-i arzın hararet ü bürudeti veya rutubet ü yübuseti ve daha sair kevne hâsiyeti ebdân ü hilkat-ı insaniyeye tesir edip ona göre ahlâk-ı beşeriyede dahi ihtilâfât-ı kesire hâsıl olmuştur. Meselâ emâkin-i mutedilede sakin olan hulkun hilkatleri suret-i itidalde terbiye olunup mizac ü tabiatları dahi sahih ü salim olmakla elbette ahlâk ü efkârlarında sıhhat u selâmet olmak lâzım gelir. Mahâll-i gayr-i mutedilede ise, aksine olarak, hilkat-ı beşer elbette kemalde olamayıp ahlâkta da noksan görülür. (Bu bahsin tafsilâtı <İbni Haldun>

Mukaddimesinde pek alâ beyan olduğundan daha mükemmel malûmat almak isteyen oraya müracaat buyursun)

Şimdi gelelim kıyafet-i milliyenin taksimatına: Ulema-yı ilm-i tarih nev-i beşeri başlıca üç kısma taksim edip birincisine <Kafkas> ikincisine <Moğol> üçüncüsüne <Afrikân> nesilleri tesmiye edip bundan maada <Mâlez> ve <Amerikan> nesilleri diye iki nesl-i mütevassıt daha tatad eylemiştir. Lâponya ve Finlandiya ahali müstesna olmak üzere bütün Avrupa yukarı Asya, Hint, şimali Afrika ahali umumen <Kafkas> neslinden olup dünyada en müstait, en mükemmel hilkatli olan halk bunlardır. Şimalden gayrı Afrika'nın ahali-i sairisi yani umumen zenciler <Afrikân> neslindedirler. Kürre-i arzın kıtat-ı kutb-ı şimalisinde bulunan Moğol, Huns, Ganic/

[s.90]

nehirinin o bir tarafındaki Hindu, Çinli, Japonyalı, Kalmuk, Finlandalı, Lâponyalı, Eskimo ve keza bir takım milletler umumen <Moğol> neslinden madûd olup bunların saçları siyah parlak, burunları yassı, gözleri pek mütevazi ve yekdiğerinden pek uzak olup renkleri de sarıdan açık buğday rengine yakındır. Mutavassıt nesillerden <Mâlez> nesline gelince: Bunlar saçları parlak, siyah, az kıvrırcık, renkleri de hemen koyu gevderî rengine mail olup <Kafkas> nesline <Afrikan> nesli beyinde ve Avustralya ile bahr-i muhit-i mutedil adalarında sakinlerdir. <Amerikan> nesli dahi renkleri sahtiyan ve bakıra mail olup saçları incedir. Bunlar da Amerika ahali-i kadimesinin bakiyesinden olup (Meksika) ve (Peru)da ve daha Amerika'nın bazı mahallerinde sakin olan ahalidir. Nesilleri ise Kafkas ile Moğol beyinde tayin olunmuştur.

Bu taksimlerden sonra her nesilden teşeb eden milletlerden mütemeddin ve meşhur olanlarının kıyafet-i mahsusalarını tarif edip ona göre hulk ü hilkatlerini nispet ü beyan ederiz.

2.29. BİR TEBRİK-NAME

Cevher-i fetânet-i aliyelerinde revnak-pezîr olarak rû-nümâ-yı âlem-i zuhur olan <Mirat>ın^[*] nüsha-i mersûlesi dü-dest-i iftihar ile nazar-gâh-ı mütalâaya vaz/ **[s.91]**

olundu. Her sahifesi, ki bir âyine-i âlem-nümâ itlakına şayandır, karin-i nigâh-ı im'ân oldukça ibraz eylediği enva-ı sûr-ı meali eser-i hayret-efzâ-yı çeşm-i idrak olmuş ve hayırhahının hayal-hane-i hatırında mürtesim olan mutâlâât derecesinde terakki bulmak için vücûhla arz-ı cemal-i istiâd etmiştir.

Neşr-i maarif maksad-ı hamiyet-i müsaadefeyle zuhura gelen şu eser-i ulüvv-i himmetleri imale-i nigâh eden erbab-ı insafı ezher-i cihet-i esniye-i muhakkalarının tadat ü tekrarına mecbur eylemiş ise de bunun hakikati üzere beyan ü tarifinden kâl ü kalemim âciz ve maksad-ı aslîsi tarik-i sıdk ü selâmette münâfi-i umumiyeye hizmetten ibaret olan şu risale-i güzideyi o maksad-ı hayrın tamamıyla zıddı bulunan bir takım mübâlağât ile leke-dâr etmeğe dahi sıdk ü hulûsum mâni vü haciz olduğundan yalnız bu bapta masruf olan himmet-i faikalarının ‘an samimin tebrikiyle iktifa eylerim.

Böyle bir eser-i celile takdir ü teşekkürden başka bir hizmet-i ibrazından aczimi muterif isem de risalenin zuhurundan dolayı hâsıl olan kemal-i fahr ü meserretime delil olmak ve münasip görülürse bir tarafına derc ü tahrir buyrulmak üzere Fransa hükemâ-yı meşhuresinden (Monteskiyö*)nün <Roma Devleti'nin esbab-ı ikbal ü zevali> hakkında telif eylediği muhakeme-namenin bidayetinden biraz yeri, mümkün mertebe müellifin şive-i ifadesinden ayrılmayacak surette, tercüme olunarak ma'al hicâb temyiz bâhir üt temeyyüz vâlâlarına arz olunmuş ve rağbet buyrulduğu hâlde ilerisine dahi devam olunacağı derkâr bulunmuştur.

Bir vücud-ı füyûzat-ı akliyeden behredâr olunca adem-i tenasüp-i zahiriyesi nazar-ı itinaya alınmayacağı gibi bunun dahi istikamet-i efkârı sakamet-i/ **[s.92]**
güftârını meşmûl-i nazar-ı aff ü igmâz ettireceği memul olunur. O bapta.... **N.K**

[*] Şübbân-ı üdebâdan Refik Bey merhumun bir risâle-i mevkûtesidir ki yirmi beş sene evvel neşrolunurdu.

* *Montesquieu (N.Y)*

**2.30. RECAİZADE EKREM BEY EFENDİ HAZRETLERİNİN YİRMİ SENE
EVVEL YAZDIKLARI BİR TAKRİZ^[1]**

<Hoşâ nüzhet-abâd-ı cennet-i sirişt
Ki hâkinde müdgâm-ı mizâc-ı behişt!
Çemen mi bu, yâhûd gülistan mıdır?
Dükkân-ı tebessüm-i fûrûşân mıdır?
Bahar öyle etmiş fezâsında cûş
Sanırsın ki gerdûna etmiş hurûş!
Dizilmiş nihâlân-ı gül su-be-su
Katarıyla gelmiş meğer reng ü bû
Gül ü lâle birbirine işve-sâz
Hezâr ile kameri hem avâz-ı naz
Leb-i havzu mâh-ı nevin paresi
Süreyyâ-feşân-ı âb-ı fevvâresi

[s.93]

Eder tabî'î fevvâresi der-kemend
Urur mevci ömrün ayağına bend>

Nedim

Ebyât-ı dil-nişîni vâsf-ı hâl-i renginî olan bu mecelle-i cemile-i <Gülzâr-ı Hayal> o ravza her dem bahar-ı bî-misaldır ki hıyaban-ı sûtûr-ı ferah-ı nüşûru vasıtasıyla derununa safayât-ı duhul olundukta nazar nazar-ı arzu vü iştiyaka manzûr olan esbab-ı mala nihaye-i ziyet-i sanat ü marifetin her birine başka başka meftun ü hayran kalmamak zevk-i aşınayân-ı temaşa-yı asar-ı tabiat için mümkün olamaz.

Kürre-i arz-ı irfan, belki zemin-i imkân-ı ezhânda naziri adîm olan bu gülşen-i muciz-i fennin mükabil-i bağ-ı naîm olduğunu erbab-ı dikkat teslim etmek lâzımdır ki asar-ı ziyet ü letafetten onda ne meşhut ise bunda da tamamıyla mevcuttur.

Selsebîl-i hoş-ı cereyan-ı elfâz ü tabirâtı ayn-ı Kevser, ibkâr-ı mezâmîn ü nükâtı birer hûr-i hurşid-peykerdir. Eşcâr-ı pür-berg ü bâr-ı hayalâtının teşkil ettiği mazelle vü kem-nigâhlar gazalân-ı maânîsine mahal-i cevelân ü ihtizâr ve bülbül-i

^[1] İhvanımızdan Merhum Yusuf Neyyir Bey'in <Gülzâr-ı Hayal> namındaki eseri içindir.

pakîze-gûy-ı ibare vü makâli gül-i hoş-bûy-ı mealiyle hem aguş-naz ü niyazdır. Çemen-safa-i zemin-i nevînini tezyin eden envar-ı ezhâr-ı bedayi-i nigâr beyanından intişar eden nefehât-ı mezâyâ ile hâk ü ab ü havası hem-sireşt-i amber ve kenar ü meyanında dolaşan cûybâr-ı insicam-ı kelimât ile şekl ü tarhı gayetle metbû-ı dilberdir* .

İşte bihakkının tarif-i letâif ü tafsîf-i zerâifinde itiraf-ı acze mecbur olduğum bu bağ-ı kemalât ü irfanın esmar ü ezhâr-ı letafet nisârıyla telzîz-i/ **[s.94]** zâika-i hatıra ve tabir ü tezbîn-i meşâm ü basire eylediğime mükabil bunu (Neyyir)-i hüsn-i tabiat ve baran-ı hüner ü marifetiyle bu veçhile perveriş-yâb eden zat-ı maarif-simata beyan-ı teşekkürât ve emsali nadir ve müellif-i arifine calib-i mefahir olan böyle bir telif-i güzîne muavaffakiyet-i aliyelerinden dolayı arz-ı tebrikât ile kesb-i mubahat eylerim.

2.31. ŞAİR-İ MADERZAT İSMAİL SAFA BEY'İN BİR NUTKUNDAN MÜSTAHREC FIKRADIR^[1]

Efendiler!

İnsan bir derse başlarken ne kadar hevesli bulunursa şüphe yoktur ki devam ettikçe hevesi o kadar artar. Arzu-yı tahsil tezayüt ettikçe terakki hususîde o nispette hâsıl olur; bu tabiidir. Zira doğrudan doğruya fikrin tenvirine, ruhun, vicdanın telezzüzüne hizmet eden bir şey varsa o da –‘Ale’l-ıtlâk– (İlim)dir. İlmin lezzeti, ilmin zevki hiçbir şeyde bulunamaz. Her şeyden bıklılır; insanı bıktırmayacak lezzet yalnız ilimde mündemiçtir. İlmin mutlak bir surette manası (Bilmek) demektir ki bunun mukabili (cehl)dir.

Şimdi ilmin bu mana-yı lugaviyesi üzerine şöyle bir muhakemede bulunalım:/ **[s.95]**

İnsan yeni doğduğu vakit bir şey bilmez. Böyle hiçbir şey bilmeyen bir nevzâdı bir vahşet âleminde büyütelim. O hâlde bir adam yüz sene yaşasa malûmatı

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “dilberir” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “dilberdir” olmalıdır. (N.Y)

^[1] Mekteb-i İdadi-i Mülkî müntehi sınıfı talebesine hitaben irat olunmuştur.

gördüğü eşyayı –sathî bir surette– bilmekten tanımaktan ibaret kalır. Bulunduğu âlemde başka bir yer bilmez, tanımaz. Hâlbuki o kadarcık bir aşinalığı hayvanlarda hâsıl edebilir. İşte bunun için o yolda yaşayan insanın hayvandan farkı yok gibidir.

Gerçi kuvve-i natika daima insan için hassa-i farikadır; bu hassa-i farika ile hayvan-ı gayr-ı natika insan her zaman faiktir. Ancak nâ-mahdut bir istidad-ı tevessüe malik olan akl-ı beşerin hudud-ı halkiyesi pek dardır öyle gayet mahdut bir aklın sahibi ise elbette hayvan gibi lâ-yefhem bir mahlûk demektir. Hâsılı aklın medar-ı ittisâ vü terakkisi bulunan ilm-i hakâyık eşyayı bilmekten ibarettir. (İlim) ile (Marifet) beyninde nisb-i arbaadan umum u husus-ı mutlak vardır.

Marifet şu veçhile tarif olunur: <İdrâkü’ş-şey’i bi-tefekür ve tedebbür li eserihi>; yani eseri hakkında tamik-i efkâr ederek bir şeyi anlamaktır. Binaenaleyh ilim mutlaka eammdır. Marifet mutlaka ehass olduğu cihetle Cenab-ı Hakk’a isnat olunmaz. Meselâ <Ya’rifuhullah> demek hatadır; doğrusu <Ya’lemallah> demektir. Kezâ: Allahı bilmek makamında <’İlmullâh> denilemez; <Marifetullah> denilir. Zira vücud-ı Hâlık mahlûkatından istidlâlen bilindir. Bu veçhile biliş ise –Sâlifü’l-beyân– (Marifettir)tir. [s.96]

Hakâyık-ı eşyayı, ahval-i âlemi bilmek behemehâl mütalâa-i ketb ile olur. İşte demek oluyor ki asıl (İlim) tetebbü-i müellifat semeresidir; bu yolda iktisab-ı vukuf edenlere (Âlim) denilir.

Tabiatın en gizli sırlarını bulup meydana çıkaracak kadar terakkiyât-ı keşfiye gösteren kuvve-i aklın delâletiyle insanlar mâ-hâsıl taharriyat ü tetebbüâtları olan hakikatleri kitabelere yazmışlar. Fakat görülüyor ki yazılan kitaplar ifade-i meram hususunda müsavi değildir: Bazısı büyük bir lezetle okunuyor, anlaşılıyor, istifade olunuyor. Zira iyi yazılmış. Bazısı okunurken insanın canı sıkılıyor, başı ağrıyor, hâsılı hoş gitmiyor. Çünkü fena yazılmış.

Efendiler! Bakın asıl mesele burada:

Bir mütefennin keşfettiği bir hakikati hakkıyla, etrafıyla ve ma’azâlik hoş gidecek veçhile yazmak için diğer fenne arz-ı ihtiyaç eyler ki o da usul-i (İnşa vü kitabet)tir.

Usul-i tahriri bilmek yalnız müntesibîn-i fenne mi lâzımdır? Hayır! Dünyada bu fennin tahsilinden yani maksadını muhatab-ı gaibe güzelce ifade eylemek meziyetten müstağni olacak bir fert tasavvur olunamaz.

Efrad-ı beşer yekdiğere efhâm-ı meram ihtiyacını iki âlet ü vesâtetiyle tesviyeye mazhar olur ki biri (Lisan)dır, öteki (Kalem)dir.

Kuvve-i natkiye ile kuvve-i kalemiyenin derece-i lüzumları beyninde vakıa, az çok, tefavüt vardır; yani <Lisan> denilen uzv-ı pare-i insanın kaleme nispeten daha ehemmiyetli olduğu derkârdır. Lakin muhatab-ı hazıra tebliğ-i meram için lisana ne kadar muhtaç isek maksadımızı muhatab-ı gaibe tefhim için dahi/ [s.97] kaleme olan ihtiyacımızın ekseriya o derecelere vardığı nâ-kabil-i inkârdır^[1]

Kendine ait olan tahriratı başkasına yazdırmak insan için, hele bazı kere, o kadar müşkül olur ki bu suûbeti lâyıkıyla takdir için mahremlerinden birine kendi lisanlarından hususî bir mektup yazdırmak üzere yazıcılara müracaat eden bîçarelerin hâlini düşünmek kâfidir?

Efendiler! Oldukça mektep görenler meyanında aşinalardan birine hususî ve mahremâne bir mektup göndermek için öyle âherin, hatta bigânenin kalemine arz-ı müracaat edecek kadar bî-vukuf olanlara –Türkçe’si– bî-vukuf olanlar bulunmasa bile idare-i kalem hususunda mektep gördüğüne inanılmayacak kadar izhar-ı acz edenlere ma’a’t-teessüf tesadüf olunuyor. Böyleler hangi daireye gitseler, hangi mesleği iltizam etseler mutlaka ‘ale’l-ekser acınacak bir mahcubiyete uğrarlar.

2.32. İSTANBUL’DA BU GÜNE KADAR NEŞROLUNAN EVRAK-I HAVADİSTEN BAZILARININ MUKADDİMELERİ

2.32.1. TAKVİM-İ VAKÂYİ^[2]

*Takvim-i Vakâyinin ihdâsına dair cennet mekân Sultan Mahmud-ı Sâni Adli
Hazretlerinin sâdir olan hatt-ı hümayunlarından bir fikra-i münifedir*

^[1] Burası <Talim-i Kitabet> namındaki eser-i âcizänenin mukaddimesinde pek çok etraflı temhîd edilmiştir.

^[2] Yevm-i tesis ü neşri: 25 Cemaziyülevveli 1247

(Kaim-makam Paşa. Bu hususun suret-i tanzimine bakılması pek çok/ [s.98] vakitten beri emelim idi. Ancak vakt ü mevsimi henüz gelmemiş olduğundan vaktine taliken sükûtu ihtiyar etmekte idim. İşte lillahi'l-hamd mevsim ve sırası gelip şer-i şerif ve nizama asla dokunur yeri olmadığından mülkçe pek çok menafi olacağı dahi cümle tarafından teslim ü istihsan olunmuş. Bu surette takririnde beyan olunduğu üzere bu husussa nezaret için Esat Efendi nazır, Sârim Efendi ile Sait Bey dahi o veçhile memur tayin kılınsın)

Suret-i Mukaddime-i Takvim-i Vakâyi

Çünkü tarih denilen fenn-i celil kâr-gâh-ı âlemde vuku bulan ahvali vakt ü zamanıyla zabt ü beyan etmekten ibaret ve seleften halefe hisse alacak bir yadigâr bırakmaktan kinayettir. Ve bu fennin faydası katî çok olup hatta ulema ilm-i tarih-i devletin hıfz-ı kânununu mucip ve milletin rabt-ı ahvalini müstevcib olduğu için vücûb derecesine yakın olduğunu tasarruh etmişlerdir. Meşahir müellifinden Lâmiyye şârihi Safderî'nin zikrettiği üzere Devlet-i Abbasiyede Hicret'in dört yüz yirmi iki senesinde halife olan Kaim Abbas zamanında Hayber Yahudileri neslinden bazıları güya cedleri neslen bade neslin feth-i Hayber akebinde haraçtan muaf olduklarını müşir Hazret-i 'Aliyyü'l-mürtezâ'nın yazılarını andırır bir hat ile zeylinde Ashab-ı Kirâm'dan Sad Bin Muâz ve Muâviye Hazarâtının şahadetleri yazılmış senet suretinde bir kâğıt ibrazıyla divan-ı hilafette muafiyetlerini iddia eylediklerinde halife-i müşarünileyh evvel-i emirde kabul suretini göstermiş iken o asrın reisülküttabı makamında olan Ebulkâsım Bin Mesleme nam-ı zata şüphe gelip ahd-i mezkûrde müverrih olan hatib-i Bağdadiye/ [s.99]

kâğıd-ı mezbûr gösterildikte müverrih-i mumaileyh <İşbu sened-i sahih değildir; zira Hayber Kalesi'nin fethi Hicret'in yedinci senesinde vuku bulmuş ve Muâviye'nin Ashaptan olması Hicret'in dokuzuncu yılında vaki ve Sad Hazretleri ise Hicret'in beşinci sâli dâr-ı bekaya azim olmuş olmakla işbu tarihlerin birbirine mutabık olduğu aşikâr iken sened-i mezbûr-ı itibara şayan değildir> dedikte o Yahudiler cevaba kadir olamayıp kâğıd-ı mezbûrun müzevver olduğu mukarrer ve muterif olmuştur. İşte işbu rivayet-i sahiha fenn-i tarih lâzımlı şey olduğuna bir kavi delildir. Binaenaleyh Uhûd-ı sabıkada İslâm Devletlerinde vesair düvelde bu ilm-i şerife ihtimam olunup

müfessirîn ve muhaddisînden İbni Kesir ve İmam Süyûtî ve İbni Cevzî ve Kadı Beydâvî ve İbni Haldun gibi Ka'bî Âli zevat ü hükemâ-i dirayet-simat tarihler telif etmişlerdir. Alelhusus Devlet-i Aliye-i Osmaniyede dahi vakt ü itina olunup mukaddemleri şehname-han ve sonraları vak'anüvis namıyla tarih tahririne müstakilen memur tayin olunarak yazılıp ve yazılmakta olup yirmi otuz sene mürurunda müctemi olan vakayı bastırılıp halka neşrolunmak müddet-i medideden beri mutat olmuştu ki Naima ve Raşit Suphi Gazi ve Vasif tarihleri bu müddeâya şahittir. Lakin Vakâyi-i kevniye vukuu zamanında neşrolunmayıp da esbab-ı hakikiyesi mektup kaldığı surette insanın tabiatı <El-mer'ü aduvvun limâ cehilehu> kaidesine hakikat-i vasılını bilmediği şeye dahil ve itiraz etmek üzere mecbûl olmakla zuhur bulan mesalih-i dâhiliye vü hariciye-i devlet-i aliyeye ve tebdilât-ı menâsıba vesair hall ü akde erkân-ı devletin hayal ü hatırına gelmemiş muamma beyti gibi türlü türlü manalar verirler. İşbu kıyl ü kâl bir vech/ **[s.100]**

muharrer-i emr-i tabiiye mebni olmaktan naşi her ne kadar halk bir nev mazur tutulabiliyor ise de bu keyfiyet hem bu makule 'an cehlin kıyl ü kâla mütesatdî olanlar şayeste-i müâheze vü itham edecek ve hem asılsız ve esassız yere kâffe-i tebaa-i devlet-i aliyenin huzur-ı kalbini ve saffet-i hatırını giderecek şey olmakla amme-i abâd-ı bilâdı işbu vehm ü vesvese ve su-i zan dağdağasından kurtarıp bu yüzden dahi asayiş-i umumlarının husulü ber-güzide-i âl-i Osman ve şehenşah-ı devran şevketlû kerametlû Sultan Mahmûd'ul Hısâl Merâhim-i Nişan Efendimiz Hazretler'nin şefakaten 'ala'l-halki matlub-ı samimi-i şahane ve maksud-ı aslî-i mülk-dârâneleri olarak hulk-ı malayani seyyiesinde bulunmak manasına bir suret-i haseneye konulmak lâzım gelmişti. Bu husus Bab-ı âliyede meclis-i meşveret-i akdile vüzera vü şuraya memur ulema vü rical meyanında müzakere olunarak fi'l-hakîka devlet-i aliyede vuku bulan mesalih-i dâhileye vü hariciye vakâyii biriktirilmeyip esbab-ı hakikiyeye ve icabât-ı zaruriyesini beyan suretiyle fil'l-hâl neşr birle halka tefhim olundukta umur-ı vakıaya herkes hakikati üzere kesb-i itlâ edip evvelki gibi bazıları vehmince birer mana vererek vâkain hilâfı havadis-i şüyüuyla düştükleri ıstıraptan kurtulacakları bedihî olduğundan başka fûnun-ı bedîa ve sanayi-i hüsne ve esâr-ı ezvâk ü emtia ve emr-i ticarete dair mevâd dahi neşr ü beyan olduğu vakitte cümle ibâd ü sekân-ı bilâd haklarında vücûhla faydalı ve mülk

ü milletçe hayırlı bir keyfiyet ve alelhusus Padişah-ı İslâm-penâh ve Şehriyar-i Merâhim-i Etvâr Efendimiz Hazretlerinin bi'l-feyzü'l-ezeli mütehallik oldukları şîme-i adl ü dâd-ı şahane ve seciye-i behiye-i rahm ü şefkat padişahaneleri iktizasınca cümlelerin hüsn-i hâl ü güşâyış-i bâline/ **[s.101]**

dair niyet-i hayriye-i şahanelerini ispat eden müessir-i pesendideyi ilân ü işâattan ibaret olup ancak bu misilli ahval ü havadis-i vakıayı beher gün kalem ile tahrir edip ammeye neşretmekte vücûhla güçlük olmakla bunun kolay tarafı dâr'üs saltanatu's-seniyyede mevcut olan tab'haneden başka bu husus için bir diğer basım-hane ittihaz olunarak zikronulan vakayı-i ruz-merre orada elsine-i metnûa üzere tab' ü temsil ile neşronulmak mukteza vü münasip görülüp şöyle ki Sultânü'l-müslümîn dâm-ı mülke ilâ yevmü'd dîn Efendimiz Hazretlerinin şefkat ü inayet-güster ve himmet ü riayet-perverlikleri kâffe-i Ehl-i İslâm ve amme-i tebaa ü reâyası haklarında bi'l-veçhe mebzul ü aşikâr ve kezalik dost-ı muâhid olan bilcümle düvele hüsn-i saffet-i şahaneleri derkâr olduğundan havadis-i vakıanın neşri faydası cümleye ait olmak üzere lisan-ı âherle tercümelere dahi tab' olunmak maslahatı için mücerrib'ül etvâr lisan-ı âhere vakif ü müntahap bir müstemenin istihdam olunması erkân-ı devlet-i âliye beyinlerinde karar bulmuş ve atebe-i aliye-i cenab-ı cihan-baniye lede'l-'arz şehriyar-ı mehâsin-i girdâr Efendimiz Hazretlerinin tabakat-ı nâs u umum-ı halayık haklarında olan mütalâa-i hasene-i şahane iktizasından vech-i mezkûr üzere âsitâne-i aliyyede tab' ü temsiline müsaade-i aliyeleri erzân buyrulmuştur. Binaen 'alâ zalik Serasker Paşa Kapısı civarında canib-i devlet-i aliyyeden Takvim-i Vakâyi-hane-i Amire tesmiyesiyle bu husus için bir tab'-hane tedarik ü icat kılınmış ve Mekke-i Mükerrime mazûllarından Vak'anüvis Şeyhzade Es-seyyid Muhammed Esat Efendi nazır ve bab-ı âliyyeden mesalih-i mülkiyeye dair vakıat ve bab-ı seraskerîden ahval-i asâkire mütedair olan hususât-ı külli yevm hulâsa olunarak/ **[s.102]**

ilm ü haberi nazır mumaileyh tarafına verilmek hizmetine memuriyet-i asliyelerine helal gelmemek şartıyla âmedî kaleminden hâlâ küçük evkaf hocası Sârim Efendi ve bi'l-me'mûriye maiyet-i seraskerîde olan hâcegândan valide kethüdası zade Sait Bey tayin olunmuştur. Ve tab' olunacak evrak iki kısma münkasım olup bir kısmında umur-ı dâhiliye-i resmîye-i devlet-i aliyyeye müteallik olan vakıat tab'ına ve âher kısmında gayr-i resmî olarak hariçten alınan bazı havadis-i mesmua vasıl-ı talim ü

taallüm-i fûnun ü harf ve sanayi ü emr-i ticareti müştemil mesalih-i nâfia ve bermukteza-yı vakt ü hâl mirat-ı kâinatta yüz gösteren umur-ı vakıanın dercine suret verilmiş ve'l-hâletü haza haftada bir gün tab' ü neşr olunacak olmakla evrak-ı mezkûrenin bir seneliği mesarif-i zaruriyesi iktizasınca yüz yirmi kuruş olup şirâsına talip olanlar yılda bir defa yüz yirmi kuruş verip ismini tab'hane defterine kaydettirerek müddeti hitamına dek onun için basılan evrakı almak üzere keyfiyet-i beyi dahi suret bulmuştur.

İfade

Takvim-i Vakâyi'(n)in tesisi hakkında Lütfî tarihinde görülen malûmattır:

<Kırk yedi sene-i Hicriyesine gelinceye kadar tab' ü temsil-i ketb ve resâil hakkında verilen fetva-yı şerifede mecaz olan kitaplar dârü't-tabâ'atü'l-âmirede basılmakta ise de gazete namıyla Türkçe varaka-i havadis-i tab'ı mesbûk değil idi. Usul-i müddetine teşebbüs olduğu sırada malûmat-ı zamaniye ve vukuat-ı cariyeden halkı haberdar etmek ve seneliği yüz yirmi kuruşa verilmek/ [s.103] üzere <Takvim-i Vakâyi> namıyla haftada bir defa Türkçe varaka-i havadis neşrine iptidar olunmuştur.

Bu varaka için hatırlara gelen isimlerin pusulası Babıâli canibinden huzur-ı hümayuna takdim olundukta hiç kimsenin tahattur etmemiş olduğu (Takvim-i Vakâyi) namı kariha-i belâgat sarîha-i Hazret-i Mahmud-ı Haniden şeref-sünûh buyrulmuştur.

İstanbul'da bab-ı seraskerî civarında eski matbaa-i amirenin yanında köşe başındaki konak kapıcı başı Musa Ağa'dan beş yüz kese^[1] taraf-ı miride mübâyaa olunarak orası <Takvim-hane> namıyla müstakil bir daire-i tabâ'at ittihaz ve Mekke-i Mükerrema mazûllarından Vak'anüvis Esat Efendi nazır-ı nasb ü ulemadan Karsîzade Cemal Efendi musahhîh ve vukuat-ı dâhiliye ilm ü haberlerini ataya âmedî hülefâsından Sârim Efendi ve mevâd-ı askeriye ilm ü haberlerini irsale Serasker Hüsrev Paşa'nın Divan Kâtibi Sait Bey memur ü tayin kılınmıştır. Kâffe-i vükelâ vü ulema vü ümera ve mütehayyizan-ı memurin ve hademe-i devlet-i aliye ve taşralarda bulunan müteberân ü ayan ve vücûh-ı beledân ile süferâ-yı ecnebiyeye bir kıtası bâ-

[1] İki bin beş yüz lira

defter-i mahsus be-her hafta tevzi ü irsal kılınır ve bu tertip ile beş bin nüshaya karîb tab' olunur idi.>

Ebuzziya Tevfik Bey Efendinin 290 senesinde neşrettiği <Sâl-name-i Hadika>da da Takvim için şöyle bir fikra görülmüştür:

<O zamanın elde mevcut olan bazı nüshalarından dahi anlaşılıyor ki Takvim-i Vakâyi bu gün Avrupa'daki emsali gibi devlete müteallik ne kadar şeyler/ [s.104] varsa cümlesini ilân edermiş. Hatta Nizip vakıa-i malûmasını intaç eden Mısır hâdisesine müteallik pek çok muharrerât-ı mühimmenin neşrine vasıta olarak halkı hakikat-ı meseleden agâh eylemiştir...>

2.32.2. HAKÂYİKU'L-VAKÂYİ^[1]

Mukaddime

Hakikat, insan ahval ü amalına bakılınca mücerret cemiyet üzere yaşamak için min tarâfi'l-Hâlık memur olmuş bir mahlûk unvanına şayandır. Çünkü bizim bildiğimiz insanlar cemiyetinden kati nazarla yalnız tasavvur olunsalar bahâyimin kat kat madununda bulunacaklarından başka hâl-i hayat onlar için bir zaman mücazat gibi görünür. (Bazı felâsifenin itikadı veçhile cemiyetin teşekkülünden evvel hilkaten ve hâlen ebnâ-yı hazıra-i beşeriyenin bütün bütün gayrı insanlar bulunmuş ise onu bilmeyiz)

İşte efrad-ı beşerin mâbih'il kıyâm ve devamı olan cemiyete cihet-i taalluk u irtibatı ancak mübadele-i say ü amel ve bunun rişte-i nizamı teati-i fikr ü emelden ibarettir.

Hususât-ı muharrereden müstebân olacağı veçhile esas-ı cemiyet teati-i efkâr ve bunun en büyük medarı vasıta-i intişar-ı havadis-i rüzgâr olan evraktır.

Öyle ise denilebilir ki evrak-ı havadis-i efradın cemiyetinden tezayüd-i istifadesi yani cemiyetin terakkisi için en büyük bâistir. Fakat hangi/ [s.105] vasıta-i ihbar ki menkulâtı karin-i sıdk ü sevap olmaya elbette ehemmiyet hizmeti nisbetince dâi-i mazarrattır. Bu hâlde bir gazete çıkarmak gibi dünyevî ve uhrevî bir mes'uliyetle bi'l-husûs vatanına ve o vasıta ile mücemmi-i hususiyâtta ibaret olan

[1] Yevm-i tesis ü neşri: 7 Cemaziyülahıra 1287 ve 22 Ağustos 1870

umum-ı cemiyet-i ebnâ-yı beşeriyye hizmeti mütekeffil olanların en büyük nokta-i dikkati sıhhat-i mündericatı ‘alâ tâkatu’l-beşeriye çalışmaktır.

İşte biz dahi acz ü noksan zatımızdan kati nazarla gaflet-i beşeriyenin müsait olabileceği mertebede bu noktaya hasr-ı nazar ettiğimizden fâl-i hayr olmak üzere bu kere şayan buyrulan müsaade-i âliye üzerine bu günden itibaren neşrine başladığımız işbu gazeteye (Hakâyıku’l-vakâyi) namını verdik ve bir matba-i mahsusa tedarik edinceye kadar cemiyet-i ilmiye-i Osmaniye matbaasını buna dâr-ı tab’-ı ittihaz eyledik. Umarız ki vatandaşlarını matla-ı Hakâyık-ı Vakâyi-i âlem ve mağbût-ı ümemm etmek arzusunda bulunan ashab-ı kalem ü himemin muavenetleriyle bu varak-pare unvanına mâsaddak ve ashab-ı vatanın mütalâasına elyak ü evfak olur İnşallah.

2.32.3. SABAH^[1]

Gazetelerin memalik-i mütemeddinede pek çok hizmetleri görülmüş ve görülmektedir. Bizde dahi gazetelerin matlup suret ve miktarda bulunmasıyla beraber, iptida-yı zuhurlarından bu ana dek az faydaları görülmemiştir. Bir gazeteden istifade olunmak için, bir çok şartlar lâzım, ki tafsiline gazetemizin/ **[s.106]** kıtası müsait değildir. Şürût-ı lâzıme-yi cami olan bir gazeteden olunacak istifadenin umumî olması ise iki şeye mütevakıftır:

Birincisi herkesin anlayabileceği bir lisanla ve usanç vermeyecek surette muhtasar yazılmak, ikincisi herkes sühuletle alacak kadar ucuz olmak.

Bu gazetenin istifadeyi mucip olabilmesi için lâzım gelen mesai-i fedakârânede kusur göstermemeye çalışacağız. Başlıca maksudumuz ise istifadenin umumî, ve edeceğimiz hizmetin umuma râci olması bulunduğundan, yukarıda söylenen iki noktayı nazar-ı ehemmiyetten ayırmayacağız: Gazetemiz, havadis ü malûmatça mümkün mertebede noksandan beri olduğu hâlde, gayet sade ve muhtasar surette yazılacaktır; nüshası –‘İnde’l-hesap anlaşılacağı üzere – kendi masarif ve vakıası mukabilinde verilecektir.

Her işte maksad-ı aslî vardır; gazetelerin maksad-ı aslîsi istifade-i umumiyedir. Gazete neşrini istifade-i şahsiyye medar ittihaz etmek maksad-ı

^[1] İlk tesis ü intişarı: 12 Safer 1293

asliyeden ayrılmaktır. Bizim bu gazetenin neşrini deruhte etmekten muradımız vatana hizmettir; istifade-i şahsiyemizi bu maksad-ı aslıye tercih edemeyiz.

Eserlerinin kaderini fiyatlarıyla yükseltmek fikrinde bulunanlardan da değiliz.

Gazetemiz kendisini okumaya rağbet edenleri hiçbir güne havadis ü mütalâadan mahrum bırakmak için, cuma ve pazar demeyerek, her gün çıkacaktır.

[s.107]

Mesleğimizde şimdiden tayin ederek icra edip etmeyeceğimiz meçhul-i vaad ü taahhütlere girişmeye hacet görmüyoruz. Gazetemizin mündericatı ileride mesleğimizi tayin edecektir.

Hüsn-i niyet bi'z zarûre* sâdır olacak kusuru affettirir, itikadıyla müteselliyim.

Sami^[1]

2.32.4. SİRÂC^[2]

[Sirâc] bir vasıtaadır ki icadı zulmet içinde rehber olmak içindir. Memleketimizde ise gazetecilik âleminin gecelerimiz gibi hâlâ karanlık olması böyle bir vasıta-i tenvire ihtiyaç gösterir idi. Onun için biz de bu namı ihtiyar eyledik. Lutf-ı Hakk ile rûzgârdan masun kalırsa kendi âleminde ziyadar olmaklığı memuldur. Ve mine'l-lâhi't-tevfik.

2.32.5. TERAKKİ

– Muhadderâta Mahsus –^[3]

Mukaddime

Talebu'l-ilmî faridatun müslim ve müslimat

Malûm-ı ûlî'l-'ilm olduğu üzere rical ü nisa min haysu's-suvere/ [s.108]

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “bi'z zarûr” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “bi'z zarûre” olmalıdır. (N.Y)

[1] <Kâmûsu'l-a'lâm> muharriri fâzıl-ı şehir Sami Bey Efendidir.

[2] Ebuzzziya Tefvîk Bey Efendi Hazretleri tarafından 16 Muharrem 1290'da tesis ü neşredilmiştir.

[3] <Terakkî> namındaki siyasi gazetenin haftada bir defa ve muhadderâta mahsus olmak üzere çıkardığı gazetedir ki yevm-i intişarı 1286 senesi Rebiyülevvelin 17'sine müsadiftir.

yekdiğerine beraber ve min haysul intifâ' ahed-i hümânın âhere ihtiyacı mukarrer ise de Cenab-ı Halık-ı Zülcelâl'in sınıf-ı ricale ihsan buyurduğu mezîd-i kudret ü kiyaset iktizası ve (Er-ricâlu kavvâmüne 'ale'n nisâ) hükmi-i ilâhîsi veçhile erkekler bittabi kadınların idare ve tertibe ve emr-i infak ü iaşelerine müekkil ü memur oldukları gibi kadınların dahi mazeret-i bedeniyeleri yani derkâr olan acz ü nahafetleri icabınca vasita-i taayyüş olan kesb ü kâr zımnında bi'z zarûre ihtiyar olunacak amal-i şakka ifasından tabii muaf olarak yalnız hükmi-i celil-i mezkûr üzere müdür ve mürebbileri olan zevcelerine hüsn-i hizmet ü itaat ve mevzu-ı hasn-ı tertipleri olan çocukların emr-i tedib ü terbiyelerine kendi rahatlarını feda edercesine dikkat ve daha sair umur-ı beytiyeye nezaret etmekle memur ve hem (Ve li'n nisâi nasîbun mimmâ'k tesebne) vaad-i âliyesi üzere bundan dolayı mecûrdurlar.

İşte şu dakâyıka mebni şeriat-ı garrâ-i İslâmiyede kadınlar Hakk-ı riyaset ü imamet ve kaime-i hudut sırasında ifâ-yı şahadetten mahrum edilmiş ve hukuk-ı irsîye hususunda dahi inâs ü zükûr dûd addolunmuştur.

Cüsse vü nâsiye-i hâllerinin şahadeti veçhile derkâr olan aczlerine binaen iktidar ü istikamet-i efkârca onlar elbette erkeklerden dun oldukları ve hatta kendilerinin zamâm-ı idareleri ve emr-i tatlık ü tezevvücleri min kabl'eş şer' ricalin yed-i idaresine müsellemler olduğu hâlde riyaset ü imamet gibi bir makam hâkimiyetinde nasıl merba-nişîn-i hükümrânı ve ahkâm-ı müessere icrasına nasıl sebep ü badi olabilirler? Kezalik emr-i iradeleri hamileri olan zükûra müveffez ve 'inde't-tezevvüc zevceye mihr-i atası zevce farz olmasına bakılırsa inâsın hakk-ı tevarüste zükûrdân dun olmaları dahi bir emr-i/ [s.109]

mutedildir. Çünkü akl ve hikmet dahi erkeklerin o iktidarlarına göre onların hâkim ü hami olmalarını ve min kulü'l-vech kadınların hakk-ı âcizanelerinde diriğ-i atıfet ü himayet etmelerini, kezalik kadınların dahi aczleri icabınca erkeklerin zir-i himayet ü sahabetlerinden ayrılmalarını ve daima himayede geçtikleri için bazı ahkâm ü avâidde zükûra şayan* olmalarını iktiza eder. Zihî hikmet-i bâliğa! Ancak onların şu nâkîsatı ve bazı ahkâmında zükûra adem-i müsavatlari kendilerinin bütün bütün hilye-i ilm ü irfandan ari olmalarını istilzam etmeyip belki bilâkis iktidarları raddesinde

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde "şayan" şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre "şayan" olmalıdır. (N.Y)

haiz-i ilm ü marifet olmaları ve bu yolda bezl-i say ü gayret eylemeleri mukteza-yı maslahattır. Çünkü hülkâm ü hümâta şerait-i hükm ü himayeyi bilmek nasıl lâzım ise mahkûm ü mahmî olanlara dahi bilâ-istisna cümlelerin alâ hiddet-i mükellef olduğu farâiz-i diniye adabıyla beraber levazım-ı mahkûmiyeti dahi öğrenmek lâzımedendir. Belki her sınıf insan için ve bittahsis mesturiyet ve mahkûmiyetleri cihetiyle taife-i nisvân için başkaca bir adab ü usul olmak umur-ı tabiiyeden olmakla onların tahsil ü taallümü nisa hakkında bilhassa farizadandır.

İşte unvan-ı mukaddimedede serdolanun hadis-i şerif ile faraziyatı sabit olan <İlim>den maksut da budur. Demek oldu ki be-kadru'l-hâce tahsil-i ilm etmek zükûr ü inâs herkes için farz-ı ayndır. (Çünkü hükmün külliyeti iptala bir vech yoktur) farz-ı ayının ifasında ise bilâ-sebep hiç kimse müstesna olamaz:

Bu hükme göre insan bilmediğini öğrenmek –Bâ-husus ki şeâir-i diniyeyse müstenit olursa– nasıl farâizden ise (Men ‘alime ilmen feketemehu/ **[s.110]** El-cemehu'l-lahu yevme'l-kiyâme bi licâmin min nâr) hükmünce bildiğini bilmeyene öğretmek dahi o nispette olarak vacibâttandır.

Cenab-ı Rabb ibâd-ı mehâsinini müzdâd buyursun asr-ı hazırım rağbetine nazaran hadîka-i hazâratın andelîb-i dil-firîbi ve kürsî-i temdin ü terbiyenin nâsıh-ı musîbi addolanun gazeteler hizmet-i mergube-i nâsihiyeti (Seyyidü'l-kavmi hadimyhüm) şerefine mebni günlerine akdem vazâif ve kadınların kıraat ü kitabetten bî-behre bırakılmaları ise pek eski mütâlâaya, belki efkâr-ı âtılaya mebni olup şu aralık der-saadetin müteaddit mahallerinde inâsa mahsus mektepler küşadına taraf-ı devletten teşebbüs buyrulduğıyla dahi istidlâl olunacağı üzere herkes onların aguş-ı terbiyelerde perverde olageldikleri için herkesten ziyade onların hilye-i edep ü irfan ile mütehalli olmaları lâzımeden bulunduğuandan gazetecilik sırasında <Vatan hadimi> namıyla müftehir ve mubahî olan (Terakki) bu hizmeti dahi kendine ilâve-i vazife ederek her pazar günleri muhadderâta mahsus olmak üzere müfid ü vecîz makâlâtı ve hukuk-ı zevciye vesair adab-ı lâzıme-i muhadderiyeyi müşir ve fayda-i taallümü müzekker-i nasihat-âmîz hikâyâtı havi başkaca bir nüsha neşrini deruhte edinmiştir. Hemen Cenab-ı Rabbi Rahîm asr-ı hümayunları bu misilli asar-ı nâfianın tetâbu ve tevalisine müstakil olan şevket-penâh Efendimizi serîr-i saltanatlarında müstedîm ve bizi mesleğimizde müstakim ve şu eser-i hayrın nefini âmin buyursun.

2.33. <HİKMET-İ NİKÂH> UNVANIYLA ZİKROLUNAN GAZETEDE MÜNDERİÇ BİR MAKALE-İ HİKMET İŞTİMÂLDİR

Halık-ı bî-illet, izz-i kudret ü illet, Hazretlerinin bu esnaf-ı helâiki/ [s.111]
halk ü tekvinden murad-ı âlisi kabullerine kendi kudret ü azametini der-canını ilâm ü
efhâm ile herkese vazife-i ubudiyetini ilzam etmek kazıye-i hikmet-i karinesi olduğu
yine kendi kelâm-ı kadimi olan nusûs-ı Kur'aniye ile masun olduğuna atf-ı nazare-i
ibret ü dikkat olunursa masnu-ı yed-i kudreti olan bunca mahlûkatın be-enva-hâ beka
ve tezayüdü murad-ı ilâhîsi olduğu her nev-i mahlûkun mecbûl oldukları kuvve-i
şehvîyenin her senede umumiyet üzere bir cebr-i tabii tahtında olarak icra-yı
ameliyat etmesinden anlaşılıyor. Çünkü kâffe-i halâik bu kuvvet sebebiyle yani
icbar-ı iştiha ile iptida şahsının bekası için gıda ve ikinci raddede nevinin ebkâsı için
yine kendi cinsinden bir hem-ser ü hem-pâ tedarikine mecburdur. İşte şu serr ü
hikmete mebni esas ü vaziyeti mukteza-yı asl-ı tabiat ü hikmet olan din-i mübîn-i
İslâm'da infak ü idareye iktidarı olanlar (Fânkihû) emr-i şerifiyle taraf-ı şâriden
tenâküh ü tenasüle istihbâben memur ve mâni-i tenasüle olan bilcümle teşdidât ü
taglîzat (Lâ ruhânîyyete fî'l-İslâm) müfâdıncâ millet-i semhâ-i İslâmiyeden bi'l-
kulliyeye merfû u mahcurdur.

Kaldı ki nev-i beşerin emr-i tenasüle suret-i tevessülü, malûm olduğu üzere,
tevâlüd ü tenasül meyelân-ı tabiatları iktizasınca zükûr ile inâsın içtimaıyla tahakkuk
ü tahassul eder. Ancak bu emr-i içtima-ı ihtisas şer'i olmayarak herkes bahayîm gibi
tabiata tebaiyetle bir tavr-ı küstahanede olarak kaza-yı vatar etmekle dahi
mütehakkık olursa da bu suret-i akıbet <El-hükmu limen galebe> hükmüne müncer
olarak beyn'en nâs hâk ü haset ve daha sair gûne fesad-ı zuhurile âlemin şiraze-i
nizam ü intizamına halel gelerek tevâlüd/ [s.112]

ü tenasülünden maksad-ı aslî olan ümran-ı âlem-i hususî hâsıl olmaz. Hem de bu hâl
insanın bir nev-i bahayime iltihakını ve ensâbın karışıklığını istilzam eder ki buna da
gayret-i fitriye kail olmaz. Çünkü nazar-ı ehemmiyet ezher cihet veled-i sulbiye
maksûr olmak kâffe-i halâikte bir emr-i tabii olup izdivaç ü içtima-ı maddesi dahi bir
ihtisas ü inhisar üzere olmazsa insan-ı muhtelit ü meştebih olarak hâsıl olan evlâdın

nesepleri bilinmez ve bu vech ile emr-i ıslah ü terbiyeleri hiç kimse tarafından mühimsenmez*. Belki bu fiil-i şenî-i devam ettikçe ümmü'l-kavsî olan kuvve-i şehevîye galebe ederek insanların ahlâkını ifsat eder ve herkes bu izdivaç kaziyesini yalnız icra-yı mezâkına vasıta eyler de zürriyet-i husulunu kimse istemez olur ve adem-i husulüne bir çare olmak üzere iptidadan mâni-i hamel olacak bir şey istimalinde, yahut hamelden sonra iskâtına veya ba'd'el vaz' bir suretle ihlâk ü imâtesine çalışır, yahut –Ekseriya vuku bulduğu gibi– irzâ etmeyerek li ecli'l - istihlâk bertarafâ bırakır. Bu hususlar ise hilâf-ı emr-i İlâhî olan inkıt'a-ı ensâli muciptir.

Bir de, bilâ-ihstias olan içtima-ı ber-nev-i halet-i hayvaniyet demek olduğundan iş tabiatın arzusuna kalarak muntec-i münâfese ve refte refte hercümerç vukuuyla bu münâfese mübeddel maariza olur ki bunun da akıbeti harab-ı amaldır ve daha lâyıklığa teemmül olunursa tabiat-ı insaniye alüftelerle ülfet etmekten teneffür edeceği ve izdivaçtan maksut ise yalnız kaza-i vatar-ı kaziyesi olmayıp belki insanın zevcesi evinin müdiresi ve ekser hususâtça zevcenin şerike vü refikası olmakla ve bu şirket ü refakatin tamamıyeti dahi ihtisas ile hâsıl olacağı cihetle böyle bilâ-ihstias/

[s.113]

olan içtimadan rağbet pek çabuk münkatı olmak mukarrer olduğundan cihan yine resîde-i ser-menzil-i ümran olamaz. İşte zinanın haram olması şu dakâyika mübtenîdir.

Bina-berîn zükûr ile inâsın berâ-yı tenasül-i emr-i içtimaları bir ihtisas-ı şer'îye raptederek inâsın zamâm-ı idareleri, derkâr olan meziyetlerine binaen, zükûrun dest-i idarelerine tevfiç olunmakla beraber tarafeyn bir nev daire-i inhisara alınmıştır. İşte şu ihtisasa lisan-ı şer'ide (Nikâh) tabir olunur ki bu lafız asıl lisanda dahi hususiyet-i içtima(y)ı ifadeye mevzudur.

Bazı ümmühât-ı kütüb-i fikhiyede tasrih olunduğu üzere akdem-i tekâlif-i İlâhîye olan tevhid-i Bârî kaziyesiyle nikâh maddesinin ahd-i Âdem'den [‘Alâ nebiyînâ ve aleyhi's-selâm] hatime kadar olan edyân ü şerâyiin kâffesinde mer'i ve mesnûn olduğuna bakılırsa emr-i izdivacın her hâlde ihtisas-ı şer'îye mesnet olması

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “mühisenemez” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “mühimsenemez” olmalıdır. (N.Y)

{Ve ca'ale beynekum meveddeten ve rahmeten] mantıkınca insanlarda hüsn-i ahlâk husulüne sebep olur. Çümkü izdivaçtan bittabi tevellüt edecek ihtilât sebebiyle insan-ı beni neviyle müâşerete mütehammil olacak surette kendinde manevî bir fesahat peyda eder de o sayede tehzîb-i ahlâk etmiş olur.

Tefsir-i kebir sahibi (Fahr Râzî) ayet-i kerime-i mezkûrenin tefsirinde demiştir ki: <Zevcin meyanında olan tevâd ü terâcüm zül'elhâmın hiç birinde hâsıl değildir ve bu terâcüm mücerret insanda olan kuvve-i şehviyeden neşet eder bir şey olmayıp belki min 'indillâh bir keyfiyettir ki nikâhın meziyet ü mes'udiyetini işrâb eder. Şayet beyn'üz zevceyn cihet-i camia ve kuvve-i/ **[s.114]**

rabita mücerret-i kayd-ı şuhûtta olaydı hükmü daimi olmadığı ve daima şehvet-i kuvve-i gadabiyeye mağlûp olageldiği ve be-hاسب'ül hulka insanda gadab kesîru'l-vukû' olduğu cihetlerle beynlerinde hemen ekseriya firak ü talâk vuku bulurdu.

Demek oldu ki zevceyn meyanında olan o tevâd ü ittihat şehvetten hâsıl bir halet olmayıp ber-minval-i muharrer nikâhın fazilet ü meziyetini müşir min 'indillâh bir keyfiyet olduğundan mâni-i şehvet olan şeyhûhet veya başka bir illet sebebiyle kuvve-i şehviye insanda bütün bütün mahv ü muzmahil oluyor da rabita-i refet ü meveddet asla münhall olmuyor>

Demek ki bu nikâh maddesi insana sahihen büyük bir keramet ü saadet imiş. Öyle ise bu emr-i mes'udu insan icra-yı mezâkına vasıta ederek su-i istimal eylememeli vasıl-ı vaziyeti harab-ı âlemi müfzî olan fesad-ı ensâba müeddî efâlden vikaye ile beraber ümranî-i âlem olan emr-i tenasülün tekessürü hikmetine bina kılınmış olduğu hâlde vazının hilâfına olarak kadınlar iskât-ı cenin madde-i fazîhasını ve erkekler mücerret-i mezâk ü mizaca muvafık gelmesinden naşi (El-kubhu'l-helâli ettalâku) mezemmetine mazhar olan talâk ve sebep-i iftirak olan bed muamele ve su-i ahlâkı irtikap ve hîn-i tezevvüçte bir takım tekâlûfât ü tecemmülât ihtiyarını itiyat eylememeli.

**2.34. MİTHAT EFENDİ İLE MUALLİM NACİ MERHUMUN
{MUHABERAT Ü MUHAVERÂT} UNVANLI ESERLERİNDEN
MUKTEBES BAZI FIKRALARDIR:**

Mektubunuzun bir fıkrasında ...de pek münzeviyâne yaşadığımız hâlde/

[s.115]

dünyanın ne olduğunu bir <Seyahat-ı dervişâne>niz esnasında (biraz) anlamış olduğunuzu söylüyor idiniz. Hâlbuki bu anlayışınız üzerine insanlar hakkındaki hüsn-i zannınız gittikçe su-i zana tebeddül eylediğini de ilâve buyuruyor idiniz.

Doğrusunu söyleyeyim mi, şair hazretleri! Ben bu sözünüzden merdüm-girizliğinizi tasvip edecek bir hüküm çıkaramıyorum. İnsanlar hakkında ne zaman hüsn-i zannınız var idi de onu seyahatten sonra su-i zana tahvil ettiniz? ...da münzeviyâne yaşadığınız zamanı mı bir hüsn-i zannınız vardı? Ya insanlar hakkında hüsn-i zanda olan adam münzevi mi yaşar? Demek oluyor ki evvelden dahi sizi münzevi, merdüm-giriz edecek bir fikriniz varmış da seyahat bu fikr(i) takviye etmiş.

Ama dünyayı <biraz> anladıktan sonra diyorsunuz, dünya yalnız <biraz> anlaşılmağa insana merdüm-girizlik gelmesini bendeniz şayan-ı istigrâp görürüm. Zira bendenizce kûşe-i inzivanın mezardan pek az farkı vardır. Dünyadan usanmak derecesine gelip de bu mezara iltica için pek büyük felâketler, pek dehşetli musibetler görmek lâzım gelir. Ben de –burada tafsiline lüzum göremeyeceğim, sizin de mutlaka bildiğinizi itikat eylediğim– birçok musibetler gördümse de dünyadan usanmadım; insanlara da düşman olmadım, kûşe-i inzivaya iltica mecburiyetini hiç hissetmedim. Eğer tercüme-i hâlinizi bilse idim merdüm-girizliğe derece-i mecbû/

[s.116]

riyetinizi daha güzel anlayabilerek ona göre bir de hüküm vermeye muktedir olurum.

Şu kadar ki <Dünyada sadık dostlar bulmak onlarla birlikte yaşamak gibi bir saadeti arzu etmez adam mı olur?> sözünüzden arzuunuza mutabık dost bulursanız kûşe-i merdüm-girizîyi terk etmek istidadında bulunduğunuz dahi anlaşılmaz değildir sanırım.

Azizim! Sadık dostlarla imrâr-ı evkânın bir <Saadet> olduğunu mademki anlamışsınız o hâlde kabul buyurmalısınız ki bir saadete kolay kolay nailiyet o saadetin kıymet-i azimesiyle mütenasip düşemez. Dünyada en kıymetli şeylere dikkat buyurunuz: Kıymetleri mutlaka nedretlerinden neşet eder. Hayat-ı beşere toz kadar lâzım bir şey var mıdır? Hâlbuki okkası yirmi parayadır! Ya, hayat-ı beşere elmas kadar lüzumsuz bir şey var mıdır? Hâlbuki okkasına baha tahmini lâzım gelse hemen bütün denizlerdeki tozlara bedel olabilir!

Her insan insana sadık dost olabilecek ise sadık dostun ne ehemmiyeti kalır? O hâlde onlarla yaşamak saadet mi addolunur?

Bendeniz merdüm-girizliği şairliğe de muhalif bulurum. Ama; husumet ettiğim şairliğe değil. O şairler ne kadar merdüm-giriz olurlarsa o kadar memnun olurum. Kûşe-i inzivaya o kadar çekilsinler ki hatta sesleri de kulağıma gelemeyecek derecede inziva eylesinler. Daha ziyade memnun olurum. Dünya onların beğenemeyecekleri dünya ise benim pek güzel beğeneceğim bir dünyadır! [s.117]

Ama <Dünyada her şey iyidir de yalnız insanlar fenadır> denilecek olursa insaf etmeliyiz ki biz de o fena insanların biriyiz. Yalnız kendimiz iyi olup da başkalarının fena olduklarını hükmedecek kadar hod-perest olmağa dahi mesâğ* bulamayız ya?

Hekim olan her kaziyeyi bir de tafsile muvazene eder. Dünyada kendimize lâyük hiçbir dost bulamazsak acaba başkalarının da bizi kendilerine lâyük dost ittihaz etmelerine salih bulamamaktaki haklarını ne ile iptal edeceğiz?

Mithat

... hiç ummadığım bir tarafın tensib ü iltimasıyla açık yeşil sarıklı, soluk sarı abalı bir cinayet kâtibi olmayım mı? Geliniz sizinle beraberce bir <Sübhanallah!> çekelim. Bu teklifimi garip görmeyiniz. Çünkü bilmem nedendir. Naci Bey canilerle uğraşması münasebet almayacağı itikadında bulunacağınızı zannediyorum. Bu memuriyeti ifa esnasında –cinayetçilik nedir bilmediğim cihetle– pek sıkılır idim. <Ben bu işin ricali değilim> diye çekilmek de fena! Bizi o memuriyete koyan bir iki

* Bu kelimedede dizgi hatası olduğunu düşünüyoruz. Eserde “mesâ” şeklinde yazılan kelime; cümlelerin anlamına göre “mesâğ” olmalıdır. (N.Y)

günlük velinimet hemen utandırılmalı mı ya? Çalakalet çalışmalı! O vakit mahkemelerde ayrıca müstantikler da yoktu. İstintak işi de bendenizi tazîke memur idi. Başladık erbab-ı cinayeti istintaka..... Artık bizim zavallı kalem her gün sahifeler dolusu istintaklar yazıyor. Ben ise:/ [s.118]

Tahlîsine yok mu bir duâcı?

Canîler içinde kaldı Naci!

beytini lûgat yerine okuyup duruyorum. Bunu istintak arasında nefes aldıkça okurdum. Cevap veren olmazdı. Gayet münasebetsiz bir söz ile mukabele olunurdu. Meselâ önümde duran ve kim bilir kaç kâtip eskitmiş olan künhe çekmecenin üzerine henüz bıraktığım istintak evrakına atf-ı nazar eden reis efendi amirane yüzüme bakarak der idi ki:

– Efendi! Siz galiba şimdiye kadar bulunduğunuz kalemlerde bol bol kâğıt bularak istediğiniz gibi müsvedde yapmaya alışmışsınız. Öyle olmaz bu kadar seyrek yazı yazılmaz. Ona kâğıt mı yetişir? ... İdareli davranmalı birader efendi, idareli!

Bu terbiyeye karşı bendenizin cevabım biçarenin hâlini tasvir edecek bir beyit uydurmaya çalışır gibi yüzüne dikkatli dikkatli bakıp gülümsemekten ibaret olurdu. Hakikaten yazıyı seyrek yazarım. Mektuplarım buna birer şahittir.

Bu da belâ-yı diğere değil mi? Eli kalem tutmaya başlayalı sık yazı yazmamış bir adam seyrek yazmaktan nasıl vazgeçsin? Yapamam, vazgeçerim öyle kâtiplikten!

Tekrar istintaka başlayınca reis beyin tekerrür-i tekdîr-i nazikânesine meydan vermemek için gayet sık yazmayı iltizam ederdim hiç kabil mi? Bir de iki üç satır yazdıktan sonra bakardım ki kelimeler, satırlar alelâde/ [s.119]

seyrek düşmeye başlamış. Yazıyı tekrar sıklaştırırdım. Fakat yine devam edemezdim.

Elhâsıl böyle yazıyı sıklaştıra seyrekleştire elimdeki kâğıdı bitirirdim. Yazılarımın ittiratsızlığına hayran olurudum! Kendi kendime derdim ki: <Reis bey şu mahkemeyi idare edebilse bile ben kendimi idare edemeyeceğim! Vaktiyle:

Kalem olmaz olur olmaz ele gerdendâde

Oldu seyret yed-i ‘icâz eserim dâm-ı kalem!

diyene ben değil miydim? Ve ey gidi <Yed-i ‘icaz-ı eserim> ve ey! ... henüz kaleme sık yazı yazdırmak iktidarını haiz değil. Ah, hiçbir yed-i acâz-ı eser böyle saçma istintaklar yazmakla mı uğraşır? Öyle bir el istintak ile değil istintakı mucip olacak efâli men edecek, halka insanlık öğretecek yazılarla meşgul olmalıdır. Her ne ise bakalım şuradan yakayı nasıl kurtaracağım!>

Sizim ... deki mektupçunuz ne güzel adam imiş bir gayret-i hayırhahane ile nazm ü nesirde terakkinize himmet edermiş. Bizim mektupçumuz öyle değildi. Bize bir şey öğretemedikten başka kendi de öğrenmezdi. Meselâ kalem efendilerinden biri müsvedde yapmış, nihayetinde <İstibkâ-yı teveccühât-ı celilelerine vesile ittihaz kılındı> demiş de mektupçuya arz etmiş, değil mi? Derhâl tashihe uğradı. Müsvedde mektubu odasından kaleme avdet edince ibarenin <İstibkâ-yı teveccühât-ı celilerinin temennasına vesile ittihaz/

[s.120]

kılındı> yolunda tashih olunduğu görülürdü! Mektubu beyin kalemi sürh-efşân olduğundan müsveddeler deli alacasına döner, kalemdeki açık gözleri hayran eder idi. Hakkında <Kaleminden kan damlar>dan başka bir sıfat-ı mâdiha bulamazdık!

Sizin mümeyyiziniz nazm ü nesrinizi takdir yolunda bir kıta söylemiş. Bizim mektupçumuz öyle bir kadr-i aşinalıkta bulunmadı. Bilakis bendeniz onun kıymetini bildiğim cihetle hakkında şu kıtayı söyledim:

Yazdığım şeyler bütün parlak düşer dermiş beğim

Nice parlaklık anun rengiyle kırtâsındadır.

Parlatırım şimdi tahrirat-ı bî-ma'nâsını

Olmasa mudhik o yanlışlar ki imlâsındadır!

Tuhaf değil mi? Sizinle bendenizin tecellilerimiz beyninde bayağı bir zıddiyet olduğuna gittikçe tebeyyün ediyor. Bendeniz de öyle müşfiklere tesadüf edecek kadar mes’ut yaratılmış olsa idim elbette hassa-i ilmiyem şimdikinden beş on kat ziyade olurdu. Her ne öğrendimse mücerret kendi kendime teşvik ile çalışarak öğrendim. Daha doğrusunu söyleyeyim: Müşfikim Allah idi. Ya bendenizi esbab-ı tahsiliyeden

mahrum olarak büyüten kim idi? ... Ne garip şey! Düşündükçe çıldıracağım gelirdi. Hazret-i Kelimullâhı <İn hiye illâ fitneteke> demiş olmasından haklı görürdüm.

[s.121]

Akranımdan öylelerini bilirim ki ve sâil tahsiliyeleri her veçhile amade olduğu hâlde okumaktan, çalışmaktan bi'l-külliye müteneffir idiler. Bir onlardaki garabet-i zevke, bir kendimdeki şiddet-i şevke bakar ve dediğim esbabın suret-i taksimindeki hikmet-i hafiyeye akıl erdiremeyerek donar kalırdım. Dünyada en ziyade acıdığım şey arzu ettiğim gibi mahalline sarf etmeğe muktedir olamadığım istidad-ı Huda-dâdımdır. Zavallı kabiliyet-i fitriyem! O kadar şevk-i inbisat gösterir, o kadar çırpınır idi ki bendeniz gibi kendine riayet etmez bir insafsızdan ayrılıp başka bir vücuda intikal etmek istiyor zannedirdim. Cenab-ı Sâni bir kuluna kadar şevk-i terakki verir de niçin etrafını nâ-kabil mukavemet-i mevânile ihata eder? Bilme...! Diğer bir kuluna taslât-i mevâni etmez de niçin şevk-i terakki vermez? Yine bilmem!... Ya niçin şevkin birazını ötekenden alıp birine, esbab-ı muvaffakiyetin de birazını berikiden alıp ötekine vererek bir itidal olsun hâsıl etmez? ... Hele burasını hiç bilmem! ...

Yazdıkça teessürüm artıyor. Artık bu bahsi kapayayım.

Şiirin şayan-ı muhabbet olan nevi bendenizce lafzen ve manen muntazam olanıdır. Şiirin böylesinden nasıl nefret edebilirsiniz ki bu hâl sizin gibi bir hekim-i hassas olmaya değil, hissiz halk olunmuş bulunmaya tavaffuk eder? Bir şair nazm-ı renginini size arz etsin de mukabele-i müteneffirâne görsün. Ne olmaz şey! <Şâm-ı Gariban>, <Kuzu>, <Nısbîn Civarında Bir Vadi> gibi manzumelerim dünyada söz söylendikçe iftihar/

[s.122]

etsinler ki takdirinizi kazanmak derecesinde bir şeref-i azime nail olmuşlardır.

Nesri nazımdan ziyade sevmekte dahi fikrinize iştirak edebilirim. Çünkü buyurduğunuz gibi, efkâr nesiren daha ziyade vüsatle, hürriyetle tasvir olunur. Fakat bir türlü inkâr edemem ki nazm ile güzel tasavvur olunmuş bir fikir bendenize nesir ile tasvir olunandan daha ziyade tesir eder. Bazı ekâbir-i ümmetin birçok nesir-i âşıkaneyi kemal-i sükûn ile dinledikleri ve fakat bir beyt-i sevda-perestâneyi işitir işitmez mağlub-ı vecd olarak raksetmek derecelerine kadar vardıkları tarihen müspettir.

Naci

.... Bakınız ne güzel diyorsunuz! Eliniz gibi bir el istintak ile değil istintakı mucip olacak efâli men edecek, halka insanlık öğretecek yazılarla meşgul olması lâzım geleceğini hükmediyorsunuz. Ben derim ki eliniz gibi bir el, insafınız gibi bir insaf, insaniyetiniz gibi bir insaniyet cinayet kitabından bedâ ile en büyük hâkimliğe kadar umur-ı adliyyede bulunursa o zaman caniler Naci olurlar.

Bazı ukalâ mucâzat-ı adliyenin erbab-ı cürm aleyhine bir intikam olduğunu zannederler. Bendenizce bu zan pek büyük bir hatadır. Kısastan bile maksat ölümle intikam olmadığı kısasın hayattan ibaret bulunmasını hükmeden Kur'an-ı Kerim ile sabittir. Cezadan maksat ıslahdır. Islah ise salâh ile olur. Onun için nedir ki umur-ı adliyyeye sulehâ-yı ümmeti memur ederler. Bunları sair emraz-ı nefsanîye erbabının nüfuzlarından kurtarmak/ [s.123]

için dahi reylerinde müstakbel bırakırlar. Ama bu hakâyık bizce henüz meydan-ı bedahete çıkmamış imiş. Bunun zararı yoktur. Zararı olsa olsa insafınız, adliniz gibi tamam-ı ahkâk-ı hakk hususunda müddeâ ve müddei aleyhe kanaat bahşolabilecek bir insafın, bir adlin memuriyet-i adliyyede teneffürü suretinde görülebiliyorsa da bu da bir zarar-ı katî değildir. Zira o meslekte insaniyete hizmetten kasır olan bir istidad-ı mesalik-i sairde dahi hizmet-i insaniyesinden geri kalmaz.

Bu kadar şevki terakki ile bu derece mevânie duçar oluşunuzun hikmetini <Bilmem> diyorsunuz. Niçin bilmiyorsunuz? Siz bilmiyorsanız ben bilirim: Bunca mevânî iftihâm eylediğinizi görürseniz derece-i kudret ü muvaffakiyetiniz sizin nazarınızda dahi tahakkuk edeceğinden işte Cenab-ı Hakk sizi kendikinizi (kendinizi) tanımak için bu cilvede bulunuyor.

Felekten şikâyet gibi bir eski müveddâyâ ittibâyı size lâyük göremedim. Acaba felek kendi vazifesini ifada zerre kadar kusur ediyor mu? Bir saniye kusur edecek olsa cihan hercümerç olurdu, Cenab-ı Hakk'ın koyduğu kânuna ittibâ hususunda hepimiz felek kadar muntazam olsak dünya Dâru's-selâm olurdu!

Bize çarh-ı gerdûnun bir vefk-i dil-hâh dönmüyor gibi görünmesi dil-hâhımızın doğru olmasından neşet eder. Ya size çarh kendini nasıl beğendirecek? Sağır gibi bir nedim varken hem-dem arayışta mana bulamaz ve bununla beraber bir nev-suhan-ı latîf meşrebin Refik-i nüktedansız kalmasını/ [s.124]

tecviz edemezseniz^[1] felek bunca ezdâdı nasıl cem etsin de size yaransın?

Şarka dönse garba dönmesini arzu edersiniz. Garba dönse şarka tahvil-i hareket etmiyor diye kızarsınız. Eğer bir şair lâubali meşrebin meşrebine muvafık bir felek tasavvur olursa harekâtındaki garabet hakikaten gülünç olurdu!

<Sadık dost> dediğinizin kim olabileceğini, ne gibi evsafı cami olacağını bilsem belki size daha ziyade hak verebilirdim. Sakın şu <Sadık dost> dediğimizde <Sîmurg*> gibi ismi var cismi yok bir şey olmasın? O hâlde mefkûd olanın adem-i vücudundan dolayı duçar-ı yeis olmak kâr-ı akil sayılır mı?

Azizim! Ben cihan içinde mevcut bir vücut isem cihana alâkamı inkâr edemem. İnsanların fenalarını <Fena> diye telâkki ederim iyilerini de <İyi> diye! Cihan, bu suret-i umumiyesiyle cihandır. Cihan içinde bir cihan hususu insanın yalnız kendi hülyasından ibaret olur. Ama <Ben hülyamla mes’ut olurum> dersiniz şairane bir söz söylemiş olursunuz da hekimane söylemiş olamazsınız. Böyle bir/

[s.125]

şairiyet ile hikmetin farkı ise şairin yalnız (Ah!) ile ömür geçirmesinden hem de dünyanın her cihetini tetkik ederek ah eyleyiş değil kendi hülyasını tetkik ederek ah ile ömür geçirmesinden ibaret bulunan hayatına mukabil hekimin nik ü bedi bi’t-tetkik Sânî-i Tealâ ve Takaddes Hazretlerinin maharet-i Rabbaniyesine hayretle ömür geçirmesi farkı kadar azim görülür...

Mithat

SON

[s.126]

[1] Muallim Naci'nin yukarıki mektubunda geçen şu kıtaya işaretidir:

Sâgar gibi bir nedim varken
Bir herze vekîli dinlemekten
Bir nev-sühan-ı latîf meşreb
Bir tâze ziyân-ı aşkı, yâ Rabb
Hem-dem arayışta var mı manâ
Tenhâ otursun değil mi evvelâ
Kalsın mı refik nüktedânsız
Öldür de bırakma hem zibânsız!

* Bu kelime eserde “Sîmîrg” şeklinde yazılmıştır. Sözlüklerde bu yazım şekline rast gelmediğimiz için “Sîmurg” şeklini yazmayı uygun gördük. (N.Y)

2.35. MUHARRERÂT-I NADİRE'NİN FİHRİSTİ

SAHİFE

2	İFADE-İ MAHSUSA	REŞAT
3	RÜYA HAKKINDA İKİ HEKİM BEYNİNDE MUHAVERE	MERHUM AYETULLAH BEY
7	<İLİM-İ KIYAFET> NAM ESERİN MUKADDİMESİ	KEZA
14	REVAKİYÛN-I HÜKEMÂDAN <EPİKTET>E MENSUP BAZI AKVÂL	MİHALAKİ EFENDİ
19	YÂD EDERİM	İSMAİL SAFA BEY
21	UNUTAMAM	MEHMET CELÂL BEY
24	BİR MEKTUP	AKİF PAŞA
26	CENNET MEKÂN SULTAN MAHMUT HAN-İ SÂNÎ HAZRETLERİNİN İNGİLTERE KRALI GİLYOM'A TASTİR BUYURDUKLARI NAME-İ HÜMAYUN	
28	BİR <MECLİS-İ VÂLÂ> MAZBATASI	RIFAT PAŞA
31	BİR TEZKİRE	MEHMET CELÂL BEY
34	BOMBAY'DA YAZILMIŞ BİR MEKTUP	ABDÛLHAK HAMİT BEY
37	DİĞER BİR MEKTUP	KEZA
39	BİR TEŞEKKÜR-NAME	KEMAL BEY
40	MATMAZEL <MERİ DOJEREM> NAMINDA BİR GENÇ KIZIN NUTKU	
44	MİS <BAKER> NAMINDA BİR KADIN TARAFINDAN İRAT OLUNAN NUTKU	
50	BU NUTUK HAKKINDA BİR İNGİLİZ GAZETESİNİN <NİSA VÛ RİCALİN AKIL CİHETİYLE FARKLARI> UNVANIYLA YAZMIŞ OLDUĞU MÛTALÂA-NAME	
54	AMERİKA'DA TERBİYE-İ NİSVÂN	
62	SULTAN SÜLEYMAN HAZRETLERİNİN İRAN ŞAHI (TAHMÂSB)A TASTİR BUYURDUKLARI CEVAP-NAME-İ HÜMAYUNLARI	

- 65 BİR BERAT-I ŞERİF SURETİ
- 68 <MÜNŞEÂTÜ'L-LETÂİF>TAN NAKLONULMUŞ ELKÂBA DAİR BAZI
ASAR.
- 71 BİR İSTİDA SURETİ **SÜNBLZADE VEHBİ BEY**
- 72 SU İHSANINA DAİR BİR MÜLK-NAME-İ HÜMAYUN SURETİ

3. SÖZLÜK

A

'ale't-tevâli: Birbiri ardınca giden

ab-ı huşk: Kuru su; billur, cam bardak veya şişe

adîd: Bir ısırıklık şey, lokma; arkadaş, hasım

âdiyye: Alışılmış

âferînde: Yaratıcı

âferîniş: Yaratma, yaratış; bütün mahlûklar

âfsâne: Vezire mensup

âğaşte: Bulaşmış, başlangıç

âgîn: Dolu

agsân: Dallar; mananın kısımları

ah: Kardeş, birader

ahbâ: Saray adamları

âhen: Demir

ahker: Ateşli kül

ahlât: Kanlı şeyler; insan vücudunda bulunan dört unsur: Kan, salya, safra, dalak

âhter: Yıldız

akab: Topuk; bir şeyin hemen arakası

akim: Neticesiz, sonu olmayan

akmîşe: Kumaşlar

akûr: Yaralayan ısırık köpek; kuduz, azgın; çok kötü kimse

akyise: Kıyaslar

alâyim: (alâyim) Alametler, işaretler

alâymalay: Hep beraber, tümüyle

alef: Saman, ot, yulaf, hayvan yemi

âlih: Mabut; ibadet edilen şey

anâd: Zahmet, meşakkat

anha minha: Şundan bundan

anha: Ondan (işaret zamiri)

araban: Bir makam ismi

ârâm: Dinlenme, yerleşme

araz: İşaret, alamet

aremrem: Kalabalık ordu; çokluk

ârmişgâh: Dinlenme yeri

ashap: Sahipler

âsîb: Çarpışma, bela, afet, musibet

aside: Bulamaç; taze bamya, un, et suyu ve tereyağı ile pişirilen bir tür Arap yemeği

âsiyâb: Değirmen

askâ: Bölgeler

âstîn: Elbise kolu, yen

atebe: Eşik

atîfet: karşılık beklemeden gösterilen sevgi, iyilik

avârif: bilginler, arifler

avâve: Köpeğin havlaması; saçma sapan konuşma

âvihte: Asılmış şey, asılı nesne

âyâ: Acaba

âyende: Gelen, geçici

ayyârî: Dolandırıcılık, hilecilik

âz: Aç gözlülük
âzân: Kulaklar
azv: İftira, nisbet etmek; birisine bir şey isnat etme
azv: Yakıştırma

B

Bâb'ül-mendeb: Kıvılcık denizle Hint denizi yakınlarında bulunan bir dağın adı
babafinko: Gemi direğinin üçüncü yelkeni
Badezin: Bundan sonra
badiye: Kır, ova, sahra
bâd-peymâ: Başboş gezen, avare, serseri
bağî: Zalimlik eden, aşırılık, zina edici
bağl: Ester, katır
bağteten: Birden bire ansızın
bâha: Ev ortası
bahâyim: Dört ayaklı hayvanlar, canavarlar; Suriye'de bir sıradağ
bâhir: belli, besbelli
bahter: Garp, (yeni şairlerde); doğu (eski şairlerde)
bâk: Korku
bâkım: Korku, çekinme
bâlâ-ter: Pek yüksek, daha yüksek
bâliş: Yastık
bâre: Defa, kere
barid: Soğuk

batûet: Yavaşlık, ağırlık, ağır davranmak
bâzîçe: Oyuncak, oyun, eğlence
becâ: Yerinde, münasip, uygun
bed': Başlama, başlayış
bedâyi: Eşi ve benzeri olmayan güzel ve mükemmel şeyler
bedîd: Büyük sahra
bedîh: Kuşkusuz
bedraka: Delil, kılavuz, mürşit; Allah yolu
behbûd: İyilik, sağlık, sıhhat
behçet: Sevinç, güzellik, güler yüzlülük
behiye: Güzel
behre: Nasip, kısmet, pay
bel': Ortadan kaldırma, belirsiz hale getirme; yutma
belbâl: Vesvese, telaş
bender: İşlek, ticaret iskelesi
benefsîc: Menekşe
berdâste: Yüksek kaldırılmış
beredâr: Hisseli, nimetlenmiş, faydalanmış
berehne: Çıplak
bernâ: Delikanlı, yiğit
berr: vaadinde sadık, sözünde duran; cömert
berûz: Zahir olmak, zuhur etmek
besûs: Okşadıkça süt veren deve; Araplarda çok meşhur bir kadın

beşâset: Güler yüzlülük
beytûtet: Gecelemek
bezâa: Sermaye
bi'l-güdüvvi ve'l-asâl: Sabah akşam
bîh: Menba, kaynak; temel, asıl
bihakkın: Hakkında, tamamıyla
bî-hemtâ: Benzersiz
bihişt: Cennet
bî-merâ: Riyâsız
bî-müdüânî: Benzersiz
binâberîn: Bundan dolayı, bunun üzerine
Bint'ül-ineb: Üzümün kızı; şarap
bîrûn: Dışarı, harici; fazla
bisât: Kilimi minder, döşeme, keçe, yaygı
bî-sûd: Kârsız, faydasız
bî-şümâr: Sayısız, pek çok
bûd: Varlık
bukelamun: Düşüncesini kanaatini, işini sık sık değiştiren kimse (Renk değiştiren sürüngen)
bûm: Baykuş
büdüür: İleri geçme, hızla geçme
bündâd: Temel, binanın esası
bürîd: 12 mil
büsür: Her şeyin tazesisi; her şeyin ucu ve başı; genç kız ve oğlan
büzürg: Büyük, ulu; Türk müziğinde bir mürekkep makam adı
büzürg-vâr: Büyük, saygıdeğer kimse

C

câ-be-câ: Yer yer, ara sıra
câme: Evde giyilen bol elbise, çamaşır, libas
cânişin: Halef, vekil
cây-gîr: Yer tutan
cebin-sây: Alın sürücü, alın süren
ceff: Kurumak
celâcil: Büyük çanlar, ziller
cellet: Büyüklük bildiren bir sıfat
cemmâl: Deveci, deve sürücüsü
cenân: Gönül, kalp, can
cerrar: Çekici, cer yapan, para toplayan; yavaş yavaş giden asker alayı veya ordusu; harp âletleri ile cihazlanmış ordu; desti satıcısı.
cevf: Boşluk
ceyb: Sinüs; cep; gömleğin açıklığı
cez: Cezire, ada
cezm: Kesin karar
cidd: Çalışmak, ciddiyetle yapmak
cilve-pirâ: Cilveyi süsleyen
ciyâd: İyi eşkin giden soy atlar
cûy: nehir, akarsu
cûyân: Arayan, arama
cünbân: Kimıldanan, hareket eden manalarına gelir birleşik sıfat yapar
cünd: Er, asker, ordu; bir kimsenin yardımcıları; şehir
cünha: Ufak kabahatler

Ç

- çar-sû:** Dört yön
çekîde: Damlamış; iki topuzlu savaş aleti
çemenzâr: çimenlik,
çesbân: (Çespân) Layık, münasip
çeşm-dâşt: Umma
çîde: Toplamak, biriktirmek
çîn-i cebin: Alın buruşukluğu
çirk-ab: Pis su
çünîn: Böyle

D

- dâ':** Maraz, hastalık, zahmet
dâb: Şan, şeref
dâbire: Askerin bozulması
dâder: Kardeş
dâğdâr: Pek acıklı, üzüntülü, gamlı
dağzen: Yaralamak, derince yaralamak
dâhiye: Çok büyük bela
dahten: Bilmek
Dârü'l-kurrâ: Kuran ilmini ihtisas derecesinde öğreten mektep
darâat: Alçalma, kendini küçültme
dârât: Debdebe, tantana; şan, gösteriş, çalım
dâs: Orak, tuzak; sedef otu
daverî: Hükümdarlık hakimlik; kavga etmek, şikayet etmek, dava etmek

- debîr:** Kâtip, yazıcı
debûr: Batıdan esen rüzgâr
deeb: Âdet, usul, kaide
dekar: 1000 metrekarelik ölçü birimi
derende: Yırtan, yırtıcı
der-hast: Arzu, istek, niyet
derîçe: Pencere, küçük kapı
deryâb: Akıllı, anlayışlı
deryûze: Dilencilik
dest-âvîz: Ufak hediye, küçükten büyüğe verilen hediye (Farsçada yalvarma manasına da gelir)
dest-mâye: Sermaye
dest-rest: Ele geçirmek, ulaşmak
dest-yârî: Yardım
deşt: Çöl, bozkır
devha: Büyük ağaç
deycûr: Karanlık
dırâz: Uzun
diba: Renkli dokuma; motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş
dihende: Veren, verici
dîhîm: Taç
dihkân: Çiftçi, köylü, köy ağası
dilîr: Yürekli, cesur, yiğit
dil-nişîn: Makbul, hoi, güzel
Dimâr: Helak, mahv
diriğ: Esirgeme
dîrîn: Eski
dûdmân: Sülale, aile, kabile
duhter-i rez: Şarap

dübb-i ekber: Büyükayı tabir edilen, kutup yıldızı ile beraber etrafındaki yedi yıldız.

dücâ: Zulmet, karanlık

dücâce: Tavuk

dühât: Dahiler

dürûd: Dua, sena, övgü; ekin biçme; yontulmuş ağaç kereste

dürûğ: Yalan

dü-yek: Bir makam ismi

düzâlî: Hırsızlık; sarık

E

eamm: Pek şümüllü, daha geniş olan umumi

eazz: Daha aziz, daha şerefli

ecniha: Taraflar, kanatlar

ecrâm: Vücutlar, cüsseler, hacimler

ecvef: İçi boş, kof

edâni: En alçak, pek bayağı, aşağılık kimseler

edhem: Karayağız at

efham: Çok büyük, pek büyük

eftân: Düşen, düşerek

efzâ: Artıran, çoğaltan

eksâ: Üst üste pek çok giyinen adam

elbâb: Akıllar

emânî: Arzular, gayeler

emsile: Örnekler, misaller

emtia: Ticaret malları

enam: Halk, bütün mahlûklar

enamil: Parmak uçları

endâhte: Atılmış, terk edilmiş

endûd: Sürmek, sıvamak, yaldızlamak

enfâ: Daha, pek çok faydalı

engûbîn: (engebîn) Bal

enmele: Parmak ucu

ercâh: Daha üstün

erd-şîr: Eski İran hükümdarlarından bazılarının adıdır.

erîke: Padişahın tahtı

esâr: Satılan şeylerin bilinen ve değişmeyen fiyatları

esâs: Ev eşyası eve ait luzumlu şeyler; mal

eskâm: İletler, hastalıklar, dertler

esvât: Sesler

eşia: Şualar, aydınlıklar

evân: Çağ, vakit, zaman

evân: Yardımcılar, yardımlar

evb: Dönülmesi lazım gelen yere dönmek

evc: Doruk, zirve

evfer: Daha, sayıca daha bol, pek çok olan

eviye: Kaplar, saklama kapları

evreng: Taht, şan, şeref

evzâ: tavırlar, haller

evzâr: Ağırliklar, yükler, günahlar

eyd: Kuvvet

eydi: Eller

eys: Varlık, vücut

F

fahîm: İtibar ve nüfuz sahibi olan büyük zat
fâhite (fâhte): Yabani güvercin, üveyik kuşu
fâka: İhtiyaç, zaruret
falak: Sabah aydınlığı, tomruk, falaka
fârgab: İnşirah suresinin son kelimesi
fass: Yüzük
fâyiha: Meyve ve çiçek kokusu
fazîha: Utanmış; rezil, fena, çirkin
fekk: Çene, ayırma
felâ-cerem: Şüphesiz, muhakkak
felâsife: Felsefeciler, filozoflar
felevât: Susuz çöller
felihazâ: Bunun için, şunun için, imdi
fenâr: Fener
ferâmûş: Unutmak
fercâm: Son, uç
ferma: Buyurucu, emredici
fersûde: eski, yırtık
fertût: Pek ihtiyâr, pir, kocamış
fette: Açmak, yardım
fevz: Zafer
feyfâ: Düz büyük sahra; susuz, kumlu çöl
fez: Kurtuluş, zafer
fıkdan: Yokluk, eksiklik
fihâm: Ulular, büyükler; kuvvetli, itibar sahibi kimseler

fikâr: Yaralı

fi-nefs'il-emr: Hakikatte, gerçekte

fîrâvâ: (ferâvân) Çok bol

fîrâz: Yukarı

fîrifte: Aldanmış, aldatılmış

fîristâde: Peygamber, gönderilmiş elçi

fîrûz: Talihli, mutlu, bahtlı

fitâm: Çocuğu süten kesme

furât: Tatlılık (su hakkında)

fühûl: Aygırlar; erler, erkekler; akıllı ve zeki adamlar

fûlûs: Pullar; mangırlar, akçeler, paralar, bakır sikkeler

fütâde: Düşkün, düşmüş; âşık, tutkun

G

gabrâ: Yeryüzü, toprak, arz; kuraklık, kıtlık; çok tuzlu; toprak renkli

gamâm: Bulut, beyaz bulut; örtmek

garâm: Helak; aşk, sevda; şiddetli arzu

gass ü semîn: Fakir ve zengin

gavâmız: Anlaşılması zor hakikatler

gazz: Utancından dolayı önüne bakmak, bir şeyin miktarını eksiltmek, hurmanın tomurcuğu, zerafet sâhibi; yeni buzağı.

gehvâre: Beşik

gerdiş: Dönme, dönüş, çevrilme, dolaşma

germâ: Sıcaklık, sıcak

germâ-ger: KızıŖıŖıp
geŖt: Gezmek, Seyretmek
gevâh: Ŗahit, gören, tanıyan
gevder: Buzağı, dana derisi, gderi.
gezend: Zarar, ziyan; elem, keder, afet, musibet
gıtâ: Örtü, perde
girîve: ıkılmaz yol
gıtî-sitân: Dünyayı zapteden cihangir
gnâ-gn: Türlü türlü, renk renk
gunûde: UyumuŖ, uyuklamıŖ
gŖmâl: Yola getirme, kulak bükme, ihtar etme
gte: Suya dalıp çıkma
güdâz: Yakan
gncâyiŖ: SıđıŖma, Sığmak
gsiste: KopmuŖ, kırılmıŖ, gevŖemiŖ
gster: Yayan, dŖeyen
gösterde: DŖenmiŖ, yayılmıŖ
güvâr: Hazmı kolay yemek
gyân: Söyleyen

H

hâbide: UyumuŖ
hadika: Bahçe
hâdim: Yıkıcı, yıkan
haffâf: Ayakkabı, terlik yapan ve satan
hâfiz: Alçaltıcı, insana haddini bildiren; rahatta olan
hafîd: Güzel, soğuk su; yumurta akı

hâil: Kapayan, engel
hâil: Korkunç
hâim: ŖaŖkın, hayrette; sevgiden dolayı ŖaŖkına dnmŖ
haka-begŖ: Kulağı küpeli, halkalı; kle, esir
hakd: Kin tutumak
hakk: Yazma, oyma
halâl: Mesafe, aralık, açıklık
halâvet: tatlılık, Ŗirinlik, zevk
halt: KarıŖtırmak
hamâme: Güvercin
hamgâze: Esnek, elastik, esneme
hamîde: Kambur, eđrilmiŖ
hâmn: Büyük l, dz ova
hâmn: Çöl, büyük sahra
hân: Okuyan
hânegît: Eve mensup, evcil, ehil
hankâh: Tekke
hannâs: Sinsi, Ŗeytan; vesvese veren
harîf: Rakip, meslektaŖ
hasep: Baba tarafından gelen Ŗeref asillik, soy temizliği
hasr: Tahsis etme, ayırma
hatar: Tehlike
hatîre: Tehlikeli, korkulacakdurum; büyük Ŗerefli kiŖi
hatve: Adım, bir adım atmak
havâkîn: Hükümdarlar, hakanlar, padiŖahlar
havass: Hasseler, hisler

havd: Güzel ahlak; güzel ve yumuşak vücutlu cariye
hâven: Havan
hâver: Şark, doğu yönü, gün doğusu
havi: İçeren, ihtiva eden
havsala: Zihnin bir şeyi kavrama derecesi; akıl
haybet: Mahrumiyet, mahrum olmak
hayyât: Terzi, dikiş diken
hazâne: Hazne, hazine, hazinedârlık; kalp, gönül
hazef-pâre: Çanak çömlek parçası, kırığı
hazf: Aradan çıkarma, yok etmek
hâzin: Hazine muhafızı, bekçi
hedengi: Kayın ağacı, kayın ağacından yapılmış ok
heftümîn: Yedinci
helâhil: Tesiri kuvvetli olan, öldürücü zehir; panzehiri olmayan zehir
hem-inân: Dizgini bir at başı; beraber olan, yan yana birlikte bulunan arkadaş
hemîşe: Daima, her zaman
hemvâre: Daima
herem: Kocamak, yaşlanmak, ihtiyar olmak
hergele: Binilmek ve yük taşımak için alıştırmış at; kısarak, yabanî at
Herîse: Keşkek yemeği

herze-kâr: Abuk subuk, saçma sapan konuşan
hestî: Varlık, var olma, mevcudiyet
hevl: korku
hevl-nâk: Korkunç, korkulu
heyûlet: Yolu kapama, araya girme
hillet: Samimi, candan dostluk
hîrâset: Saklama, koruma
hîrmân: Mahrumluk, mahrumiyet
hîsn: Sağlam; sarp (yer), kale
hîyât: Perdeler, maniler, engeller
himem: Himmetler, çabalar
hîn: An, zaman, çağ, kıyamet
hired-fersâ: Akıl yorucu, akıl yıpratıcı
hîz: Yükselme, hislenerek çoşma; dalga
hîzâne: Hazine, hazinedarlık
hîzze: Sevinç, neşe
hû: (Huy) Tavır, hareket
hûbrûyân: Yüzü güzel olanlar;
hubûr: Sevinç
hûd: Miğfer, baş zırhı
hudûs: Sonradan peyda olma
huld: Ebedilik, sonsuzluk
hulkûm: Boğaz
hulûl: Gelme, gelip çatma
hulv'ül mezâk: Tadı damağında kalma, tatlı
hurd u haş: Paramparça

hurd: Küçük, ufak, ince; kırık; ehemmiyetsiz
hûrdenî: Yiyecek, yiyinti
husûn: Kaleler
hûşe: Başak; salkım
hût: büyük balık
huyûl: Atlar, atlı alaylar; kötüler kalabalığı
hübûb: Esmeye, üfürme
hücâste: Uğurlu, mübarek, mesut
hümûm: Gamlar, kederler
hüsn ü ân: Türk müziğinde eski bir mürekkep makam adı

I

itrâ: Aşırı derecede övme
ittirad: İltizamlı, sıralı, ritmik; sıra ile birbirini takip eden
ızâa: Kaybetme, mahvetme
ıztırâr: Çaresiz olmak, mecburiyet

İ

ibrâm: Zorlama, üstüne düşme
ibtidâr: Başlama, girişme
ibtihac: Herşeyde bolluk
ibtihâc: Sevinç, sevinme
icâz: mucize sayılacak kadar düzgün söyleme
ictirâ: Cesaret etme
ifâkât: İyileşme, hastalıktan kurtulma

igbirâr: Kırılmak, gücenmek, toz ile paslanmak, boz benizli hale gelmek
igmâz: Göz yumma, görmezlikten gelme
iğrâ: Rağbetlendirme, hırsını uyandırma
ihdâ: Hediye vermek, hediye etme, hediye gönderme
ihraz: Alma, kazanma, erişme, elde etme, nail olmak, kavuşmak
ihtira: Evvelce keşfolunmamış, bilinmeyen; hiç kimse tarafından kullanılmayan mazmunları kullanma
ihtirazen: Sakınmak suretiyle, sakınarak
ihyânen: Zaman zaman, ara sıra
îkâd: Ateş yakma, tutuşturma
ikan: sağlam, biliş, bilme
iklâl: Azaltma, miktarını indirme; az bulma, az görme
iklîl: Hz. Peygamberin Zebûr'da geçen bir isimdir, müzeyyen taç manasına gelir
iktihâm: Hücum ve istila etmek; dayanmak
ilkâ: atma bırakma
iltimâ: Parıldamak, ışıldamak; kapıp almak
iltisak: Bitişme, kavuşma, birleşme
iltiyâm: Yaranın kapanıp iyi olması; cem olmak

imâd: Direk, temel, esas; bir kabilenin resisi

imân: Bir işte çok ileri varma, çok dikkatli olma, inceden inceye araştırma

imâte: Ölü hale getirmek, öldürmek

inâb: Şiddetle hitap etmek, azarlamak, rencide etmek

inân: Dizgin; idare etmek, yürütmek

inbâ: Haber verme, bildirme

inbisat: Yayılma, açılma, genişleme

incâ: Kurtarma, kurtarılma

infikâk: Yerini terk etme

inhidâm: Çökme, yıkılma

inhimâk: Ahmak gibi görünme

intimâs: Belirsiz olma, kaybolma

intiâş: Canlılık; hastalıktan sonra kendine gelme

intihap: Seçme, seçilme, seçim

intimâ: Birine bağlanma, birinin adamı olma

irâhe: Rahatlandırma, rahat ettirme

irdâf: Ardı sıra yürüme

irtiyâb: Duraklama, şüphelenme, tereddüt

irvâ: Suya kandırma

irzâ: Meme vermek, süt emzirmek

isâf: Birisinin arzusunu, isteğini kabul etmek

İsagoci: Yunanca (Ben, sen orada) anlamlarına gelir; mantıkçıların verdikleri eserlere verilen isim

isâhe: Akıtmak, dökmek

iskândil: Deniz derinliğini ölçen alet, soruşturma, inceleme

İsneyn: İkinci (Pazartesi)

istebrâk: kalın ipek kumaş

istida: Yalvararak isteme

istifsar: Sorma, sorup öğrenme

istihkar: Aşağılama

istiksâ: Bir şeyi inceden inceye araştırma, bir şeyin aslını öğrenmeye çalışma

istinbâ: Haber sorma, bilgi isteme

istirdat: Geri almak, geri almayı istemek

istitâat: Takat, güç, kuvvet

istitâf: Merhamet ve şefkat talep etme

istitrat: Asıl mevzudan olmayıp münasebeti gelmişken söylenen söz

istizân: Bir hususta izin istemek; izin için danışmak

iştibâh: Kuşkuya düşme

itâ: Verme, verilme

itâb: Yormak, sıkıntı vermek

itâle: Uzatma

itâre: Uçma, uçurulma

itmiân: Emniyet içinde olmak

ittisâf: vasıflanma nitelenme

ittisâm: Damga vurma,

iyâb. Geri dönmek
iyâd: takviye eden, takviye eden alet
izam: Göndermek
izam: ulular, büyükler
izaz: Hürmet etmek, ağırlamak, ikram etmek
izhar: Gösterme

J

jâj-hâ: Saçma sapan söyleyen;
manasız ve boş konuşan
jeng: Pas

K

kabâle: Kadı'nın (hâkimin) verdiği hüccet; toptan, götürü ile yapılan satış, iş; Yahudilerin kendi cemaatlerine verdikleri vergi
kâbile: Kadın ebe
kahkariye: Geri dönme
kaht: Kıtılık, kuraklık
kâin: Olan, var olan
kalâ: Buğz, düşmanlık
kâlbüd: Beden, kalıp; kireç kalıbı
kâle (kâlâ): Kumaş
kalensöve: Tepesi sivri
kallâş: Kalles, kancık, hilekâr
kalye: Deniz bitkilerinin yakılmasıyla meydana gelen tuz; patlıcan, kabak gibi yemeklerin yağda kavru olarak pişirilmiş hali

kam': Kahretmek, zelil etmek
kâm-revâ: İsteğine erişen
kân: Maden ocağı, maden kuyusu
kânûn: Ateş ocağı, soba mandalı, bir şeyin tutuşup yandığı yer; kış mevsiminin ilk iki ayı (aralık ocak)
kanût: Umutsuz
kârân: Mutlu, safa sürücü
kariha: İnsanda kendiliğinden hâsıl olan fikir ve niyet; tabiat; fikir kuvveti
karîn: Yakın, eş, dost
kârîz: Keriz, yer altı lağımı
kârr: Durma, karar verme; kulağına söyleme
kars: İki parmağıyla çimdiklemek; karıncanın ısırması
kasab'üs sabk: Mükâfat, ödül
kâselîs: Çanak yalayıcı, dalkavuk
kasır: Kısa
kâsır: Zorla işleten
kâsid: Kesat olan, eksik olan, verimsiz
kaziye: Hüküm, karar
ke'l-evvel: Evvelki gibi
kebîse: Şubatın 29 çeken yılı, bir gün fazlası olan yıl
kebk: Keklik
kec: Eğri, çarpık
keffe (kefe): Terazi gözleri, terazi tabanları
Kehayâ: Kethüda

kehele: 30-50 yaş arasında bulunan kimse, olgun çağ
kelâl: Yorgunluk bıkkınlık
kelimât-ı şâzze: Kural dışı kelimeler
kemî: Yiğit, kahraman
kemîne: Hakir, aşağı
kemîn-gâh: Pusu yeri, pusu tutulan gizli yer
kemmûn: Kimyon
kemyâb: Az bulunur
kerân: Kenar, uç; son, nihayet
kerr ü ferr: Muhaberede geri çekilip tekrar saldırmak
kerrake: Yünden yapılmış hafif
Kerrûbiyân: Sadece ibadetle meşgul olan büyük melekler
kerye: Tam olmak, tamamlanmak
keşti: Gemi
ketâib: Askerler, alaylar, ordular
kevn ü fesat: Var olup sonra yok olmak, bozulmak
Key: Eski Acem padişahlarının namıdır
Keyvân: Zuhal (Starün) gezegeni
kezalik: Keza, bunun gibi, bu da böyle
kıbâle: Ebelik
killet: Azlık
kıran: Yakınlaşma; iki gezegenin aynı burçta birbirine yaklaşması
kıssîs: Keşiş, papaz

kîlâr: Kiler
kile: 40 litrelik hububat ölçüsü
kilye: Böbrek
Kisâât: Kuranın okunuş şekillerinden biri
kîse: para kesesi
kîş: Din, devlet
kolomborna: Demir gülle atan bir top türü
-kûb: Vuran, vurucu anlamlarında birleşik isim yapar
kûh: Dağ
kulzüm: Deniz
kunût: Ümitsizlik
kurâ: Köyler, kasabalar
kurre: Parlaklık, tazelik; gözün parlak ve nurlu olması
kurs: Yuvarlak
kusvâ: Son derecede bulunan, son, nihayet, son sınır
kûşîş: Çalışma, çabalama
kücâ: Nereye, nasıl
kühen: Eski
küllü âtin karîb: Bütün gelecekler yakındır
künâm: Kuş yuvası; hayvanın dinleneceği yer
-künân: Yaparak ederek
küpeşte: Geminin kanarlarındaki korkuluk
kürbet: Gam, tasa, kayg

küreyve: Küçük yuvarlak

kürûr: Bir şeyin tekrarı

L

lâ-akall: En azından, en az, daha aşağı olmaz

lâbudd: Çok lazım; her halde, mutlaka

lâg: Şaka, latife

latmât: Tokatlar

leâl: İnci

leff: Dürülmüş, sarılmış; üç harfli kelimenin iki harfi “elif” veya “ye”

lehâza: Göz ucuyla bir şeye bakma

lehîbi: Alev, ateşin sıcaklığı, alevlenme

lenger: Gemi demiri

lenger-endâz: Demir atan, demir atmış olan gemi

levzaî: Zarif, akıllı, ince kimse

levzînec: Bademli helva

licâm: Dizgin, gem

likâm: Dizgin

lûle: Çeşme, musluk gibi şeylere takılan küçük boru; lüle

M

maa: Beraber

maada: Dışında, başka

mâ-fî'l-bâl: Gönülde olan maksat, niyet

mâ-fihâ: İçindekiler; o şeyin içinde olanlar

magbût: Gıpta edilmiş, imrenilmiş

magîb: Kaybolma

mağşuş: Saf olmayan, katışık

mahkûk: Hakkolunmuş, çelik kalemlerle sert bir şey üzerine kazılmış; yazıldıktan sonra çakılma

mahmedet (mahmidet): Medih, sitayiş, sena, şükür, güzel huy

mahzâ: Ancak, yalnız, tek, sade

mahzûz: Hoşa gitme, hoşlanma, haz alma

mâlîde: Sürülmüş, sürmüş

mâmelek: Elinde bulunan şeyler, kişinin sahip olduğu her şey

manend: Gibi

mansıb: Devlet hizmeti, memuriyet

mârr: Geçen, geçmiş; yürüyen

marya: Dişi koyun

mâsebak: Geçmiş, geçen, geçmişteki

mashara: Maskara, soytarı

mashûb: beraber alınıp götürülmüş

mâsir: Tesir eden; iz bırakan

matâyâ: Binek hayvanları

matiyye: Binek hayvanı; sevinerek yürüyen

matrûh: Tarh edilmiş, çıkarılmış

Mavna: Yük taşıyan büyük kayak

mâye: Maya, para, mal, güç; Türk müziğinde bir makam ismi

mâye-dâr: Mayalı; kudretli, paralı
mazalle: Gölgecik
meâlî: Şerefler; yüksek fikirler; şerefli vazifeler
meâşir: Beş duygu, hisler; akıl ve vahiy
mecâyi: Dergiler
meclâ: Çıkma yeri, görünme yeri, ayna
meczûm: Niyet edilmiş, kati karar verilmiş
mede'l-eyyam: Günlerin sonuna kadar
meduvven: Çağrılarak, davetli olarak
mefhar: Övünme, övünmeye sebep olunma
mefkûd: Kayıp, bilinmeyen; ölü ya da diri olduğu bilinmeyen kimse
mefrat: Pek büyük
mehâm: Mühim şeyler
mehleke: Helak olacak yer, tehlikeli yer
mehmâ-emken: Mümkün olduğu kadar
mehmûz: hemzeli
mekîde: Hile, düzen aldatma, dubara
mekîn: Yüksek rütbe sahibi, vakarlı
mekremet: Kerem, izzet, şeref
meksebe: Kazanılan yer, kazanç yeri
melâhî: Oyunlar, eğlenceler

melhûf: Hasrette kalan; kederli, tasalı; imdat bekleyen
meltafa: Güzellik, latiflik yeri olan şey ve ya vasıf
melûfât: Alışkanlık, huy olmuş davranışlar
menâhic: Açık ve geniş yollar
menâih: Ölü için ağlanılacak yerler
menâr: Cami minaresi
menassa: Çeyiz odası; yüksek yer; çardak
menhec: Geniş, açık yol
meniş: Huy
mensî: Unutulmuş
menus: Alışılmış, alışkın
menût: Bağlı
merâ: Riya
merâh: Yer, mekan; sevinç, sürur; meşhur bir nahiv kitabının ismi
merâib: Öd keseleri
merâsid: Rasat yerleri, gözetleme yerleri
meraya: Aynalar
mercû: Umulan, rica olunan
merî: Görmeye ait, manzara
meriye: Gözle görünen şey
merkat: Mezar
mersad: Rasat yeri, gözetleme yeri
mervârîd: İnci
mervî: Rivayet eden
mesâg: İzin, müsaade, ruhsat

mesaha: Genişlik
meserret: Sevinç
messâr: Meserret, sevinç
mestehân: Şaşırmış, şaşma kalmış
mesûbât: İyiliğe karşı Allah tarafından verilen mükâfat
mesvâ: Mesken, hane, ev, yurt
meşâkk: Eziyetler, sıkıntılar
meşhûn: Dolu
meşşâiyyûn: Yürüyenler manasında bir tarikatın ismi
met’: Uzun ve yüce olmak
mevâdd: Maddeler, cisimler
mevâid: Sofralar
meveddet: Dostluk, sevgi, muhabbet
meveddet: Sevgi
mevfûr: Tam olan şey
mevhûbe: Verilmiş
mevil: Sığınacak yer; sel suyunun karar kıldığı yer
mevrid: Varılan yer; cadde, yol
meyn: Yalan, yalan söyleme
meyûmin: Bereketler, mutluluklar, uğurlar
mezâmin: Kavramlar, semboller, incelikler
mezâyâ: Meziyetler, üstünlükler ve vasıflar
mezmûn: Zemmolunmuş, ayıplanmış
mızmâr: Koşu meydanı
midâd: Yazı mürekkebi

mihen: Mihnetler, sıkıntılar
mihir: Sevgi, güneş
mînâ: Şişe, cam; billur, parlak; saray; sirâc
minhâc: Meslek, yol
mînû: Cennet, firdevs; şişe, sırça, zümrüt, zebercet
minval: Tarz, yol
mirrîh: Merih yıldızı
mirtâz: Dinin yasağından kaçınan
mirvaha: Yelpaze
mişâr: Önde
mişvâr: Tarz, tavır, gidiş
mişvez: Tülbent, sarık
miyâbent: Kemer, kuşak
mizâb: Su yolu, oluk
muarrâ: Arınmış, temizlenmiş
muâsî: İtaatsiz, asi olan
muattel: İletli, hastalıklı
muâvaza: İki tarafın anlaşarak yaptığı anlaşma
mufarrîr: Aşırı giden, kusur yapan
mufavvaz: Yapılması ismarlananmış
muhâdenet: Dostluk, yakın akrabalık
muhallâ: Süslenmiş
muhatara: Tehlike, Zararlı
muhattas: Mahsus olan
muhâzî: Birbirinin karşısında, hizasında olan
muhmel: İhmal edilmiş, boşlanmış

muhtass: Bir şeye veya bir kimseye ait olan

mukarenet: Yakınlık

mukarnes: Merdiven şeklinde dereceleri olan çatma tavan, kubbe; kubbe şeklinde olan bir çeşit serpüş

mukarrenet: Bitişiklik, yaklaşma, kavuşma, bitişme, uygunluk

mukedemâ: Önce, eskiden

mukzî: Hüküm ve kaza olunmuş; gerekli görülmüş

mumaileyh: İşaret olunan, ima edilen

munassab: Birbirinin üzerine tertiplenmiş olan

mûris: Getiren, veren, kazandıran

muriz: Yüz çeviren, başka tarafa dönen; dokunaklı konuşan; tariz eden

murtaz: Alıştırılmış, talimli (hayvan)

mûş: Fare

mutarrız: Elbiseye kanar işleme

mevki: Fermanlara tuğra çeken kimse

muvâsenet: Birbirine alışıp beraber yaşamak

muvât: Başarı, muvaffakiyet

muvâzabet: Bir işte durmadan çalışma

muzâaf: İki kat, kat kat

muzmahil: Çökmüş, darmadağın olmuş

mübaâdet: Birini sevmeyip soğuk davranma

mübâderet: Bir iş yapmaya girişme

mübâhî: Övünmek

mübâlât: Kayırmak, dikkat etmek, itina göstermek

müberrât: Yol, çeşme gibi hayrat ve hasenat olan şeyler

mübrem: Kaçınılmaz, zorunlu

mücmere: Katı, sağlam

müddeâ: İddia olunan şey

müddî: Eda eden, ödeyen

müeddâ: Mana, mefhum

müfzî: Ulaştıran

mühbit: İndiren, nüzul eden

mükevkeb: Yıldızlı

mülâbese: Karışma

mülhakat: Katmanlar, eklemeler, ekler

mültekâ: Kavuşacak yer, kavşak; Hanefî mezhebinin meşhur bir fıkıh kitabı

mümerr: Geçilecek yer, yol, cadde

mümted: Uzayan, sürekli devamlı

mümteni: İmkânsız, mümkün olmayan

münâfese: Haset, kin, çekememezlik

münâkîd: Bağlanan, bağlanmış

münderiç: İçinde bulunan, içinde

münfekk: Sökülen, ayrılan

münhâll: Boş meşguliyetsiz, işsiz

münhî: Haber ulaştıran, haberci

münif: Ulu, yüce

münşiyâne: İyi kâtiplere yaraşır halde
müntehbât: Seçme eserler, yazılar dergisi
mürâselât: Mektuplaşmalar; resmi mektuplar
mürde: Ölü, ölmüş
müreceih: Tercih eden, üstün tutan
müsâr: Yüksğe kalkan toz
müstantik: Soran, sorgu hakimi; mahkemede ilk ifadeyi alan
müstear: Eğreti, takma
müstedâ: İstenen, dilenen
müstedâm: Devamı istenileni sürekli, devamlı
müstedell: Bir delil ile ispat edilmiş
münteham: Şaşırılmış, şaşa kalmış
Müstekinn: Gizlenen, saklanan
müstemen: Ecnebî tebasından olan
müstemend: Gamlı, kederli; şikâyet eden
müstemendâne: Üzüntülü, kederli olarak, talihsizlikle, zavallıca
müstedbi: Kendisine tabi olunmasını isteyen
müşâfehe: Yakından karşılıklı konuşmak
müşennef: Küpe takılmış küpeli
müşir: Haber veren, bildiren
müşk-fâm: Misk renkli, siyah
müştedd: Şiddetlenen, şiddetlenmiş, azan

müteaddî: Düşmanlık eden
mütefattın: Hemen farkına varan
müteferrik: Dağınık
müteferrir: Dallanan; bir kökten ayrılan
mütehattim: Lüzumlu, gerekli
mütelâlî: Parlayan, ışıldayan; şimşek gibi çakan
mütenebbih: Uyanmış, Tembih edilerek uyarılmış
mütetâb: İyi, güzel, âlâ
müttehid: Beraberce, birlikte
müttekî: Yaslanıp oturan
müvâlât: Dostluk, dostane, karşılıklı muhabbet
müzehhep: Altın suyuna batırılmış yaldızlanmış
müzerkeş: Altın sırmalı; altın sırma ile işlenmiş
müzevver: Uydurulmuş, uydurma
müznib: Günahkar, suçlu

N

nâ-becâ: Yersiz, uygunsuz
nadâret: Altın
nâ-fercân: Faydasız, yaramaz, uğursuz
nâhçîr: Av; yaban keçisi; av yeri
nâ-hemvâr: Eğri, düz olmayan, uymayan, mutabık gelmeyen, uygunsuz.

nâim: Uyuyan, uykuda olan
nâire: Ateş, alev, sıcaklık
nâkûs: Kiliselerde asılı vaziyette durup belirli vakitlerde çalan çan; kilisenin büyük çanı
nâmiye: Büyüyen, artan
nâ-mizaç: Keyifsiz, rahatsız, hasta
nâ-pûhte: Pişmemiş, ham
nasb: Dikme; bir rütbe alma
naşi: Ötürü, dolayı
nâşînde: Duyulmamış, orijinal olan
nâtüvân: Zayıf, kuvvetsiz
nâvek (nevek): Ok
nâ-yâb: Bulunmaz, nadir
neam: Evet, pek güzel
neb': Pınar suyunun yerden kaynaması
nedân: Bilmez, bilmeyen
nedret: Azlık, az bulunmak
nefh: Rüzgârın esmesi; güzel kokuların yayılması
nefha: Koku, azıcık koku; rüzgârın hafif esişi
nehb: Yağma, çapul
nehzat: Hareket, yola çıkma
nekâl: Şiddetli azap ve işkence; ibret
neket: Talihsizlik, bahtsızlık; düşkünlük, felaket, musibet
nekrân: Saf kan at; yelesi ve kuyruğu beyaz olan at
nekrât: Zekiler, akıllılar

nemekîn: Tuzu, tadı yerinde olan; lezzetli
nemek-lîz: Tadıcı, tat alıcı
nemîka: Mektup, kadın adı
neng: Utanma, ar, haya
nesr: Akbaba, kartal; Nuh kavminin putlarından biri
neşât: Sevinç
nevâ: Talih kısmet
nevâdir: Nadir olan, az bulunan şeyler
nevâsiş: Okşayış, iltifat
nev-bâve: Yeni yeşillik; hediye, armağan
nevîd: Müjde, sevinöli haber
neyyir: Nurlu, parlak, ışıklı cisim, nur, güneş
niam: Nimetler
nigâste: Resmonulmuş, yazılmış
nigrân: Bakan, bakıcı
nihüft: Gizli, saklı; bir musikide bir makam ismi
nikrân: Bakan, nazar
nikrîz: Eski bir Türk makamı
nîmçe: Kısa etekli giysi, kısa giysi
nireng: Hile, düzen, efsun, büyü
nîrû: Zor, kuvvet, güç
nisâcî: Dokumacılık
nîş: İğne; arı ve akrep gibi hayvanların iğnesi
nişîb: İniş, aşağı
nizâr: Zayıf, düşkün, bitkin

nîze: Mısrak
nuhust: İlk, birinci
nukât: Noktalar, hususlar
nukre: Külçe halinde gümüş; ense çukuru
numûde: Gösterilmiş, gözükmüş, nişan verilmiş
nûşîn: Tatlı
nümûvv: Büyüme, yetiştirme, bitme
nüvis: Yazıcı, yazma

P

pâdâş: Mükafat; yoldaş
pâlaheng: Yular, dizgin, kemer
pâlânka: Ağaç ve toprakla yayılmış hendek, hisarcık
pâlûde: Saf hale getirilmiş, süzölmüş
pâmâl: Ayak altında kalmış
panzdeh: On beş
pâsdâr: Gece bekçisi; güvenilir doğru kimse
-pâş: Saçan, serpen, dağıtan
payendâz: Halı yayan
pây-kûb: Ayak vurucu,
pehlû: Böğür, yan
penâh: Sığınma
penç-gâh: Bir makam ismi
penhâ: Geniş, enli yaygı
perestân: Tapanlar, taparcasına sevenler
perniyân: İşlemeli atlas

perveriş: Besleyiş, besleme; terbiye etme, yetiştirme; ilerleme
peygûle: Köşe, bucak
peymûde: Ölçölmüş
peyrevân: Arkası sıra giden, izinde giden uyan
peyvend: Ulaşma, varma
peyveste: Ulaşmış, daima, bitişik
pîle: İpek kozası, ipek
pîrâyîş: Düzen; süs, ziynet
piş: İş, alışkanlık, huy
pûd: Argaç; enine dokunan ip
pûşide: Örtü, örtölmüş
püfkerde: üflenerek söndürölmüş
püşte: Tepe, yığın

R

râhe: El ayası, avuç içi
râhile: Yük devesi, yük hayvanı
rahne: Gedik, yarık, zarar
raht: At takımı
râik: Halis, saf, sade
rakk: Kitap, sahife yerine kullanılacak ince deri parçaları
râmişger: Çalgıcı, saz çalan
rasîn: Sağlam, dayanıklı
rebî: Yaz günü; küçük nehir
redâet: Kötölük, fenalık, bayağılık
reh-revân: Yolcular, yola gidenler
reh-vâr: Atın eşkin, sarımadan yürüyüşü

reh-zen: Yol kesen
rekîz: Sağlam; gizli, gömülü define
remâd: Kül
remed: Gözün ağrması; göz kapağı iltihabı
remide: Ürkmüş, korkmuş
remîn: Kemiğin çürümesi, çürük
Reng-pezîr: Renk bulan
reste: Kurtulmuş
reşhât: Damlalar, katreler
reşk: Hasede düşüren, kıskandıran
reşk-engîz: Kıskandırmayı uyandıran, kıskandırıcı
rev: Reften fiililin emir kökü; giden, yürüyen anlamlarına gelir, birleşik kelimeler yapar
revâhî: Bal arıları
revâkiyyûn: Eski Yunan filozoflardan bir gurubun adı; Stoacılar
revende: Geçici, gelen; çok yürüyen
reviş: Gidiş, tarz, yöntem
revzen: Pencere
reyb: Şüphe
reyyân: Suya kanmış; sarhoş
rez: Asma
rıkkıyet: Kölelik
rısmân: Halat
rîb: Aldatan, aldatıcı manasında birleşik kelimeler yapar
ribh: Kâr, kazanç, faiz
rîgdân: Toz hokkası

rîh: Yel, rüzgâr, koku
rîş: Yara, yaralı; tüy, kıl, sakal; kuş kanadı
riyâh: Rüzgârlar,
riyâz: Bahçeler; ağaçlı çimenli yerler
rîziş: Akış, dökülüş
rub’: Dörte bir
ruka: Üzerine yazı yazılan kağıt, deri parçası; kısa mektup
rûz-merre: Her günkü, her günlük
rübûde: Kapılmış, kapılan
rüsûh: İlim ve fennin derinliğine vükufiyet, sağlamlık, maharet
rûteb: Rütbeler

S

sademat: Çarpmak, çatmalar, takışmalar
sadîk: Doğru gerçek, dürüst dost
sadme: Bir vuruş, çarpma, vurma
safer: Boş ve hâli olmak; Arabî ayların ikincisi
saff-der: Düşman saflarını yaran yiğit
safir: Islık
sahîl: At kişnemesi
sahil-serây: Büyük yalı
sahv: Ayılma, ayıklık, kendine gelme
sakamet: Bozukluk
sakim: Hasta, sağlam olmayan, yanlış
sâlib: Bir şeyin varlığını yok sayma
sâmi: Yüksek

sâmîa: İşitme duyusu
sammâ: Sağır, dilsiz, sesi çıkmayan; katı ve som kaya; mideye yakın bağırsak
sanâ: Uydurulan, uydurma, düzme
saniha: Çok düşünmeden zihne gelen fikir
santur: Kanun
sarîr: Cızırtı, gıcırtı
sarîr-i hâme: Kalem cızırtısı
sâr: Sevindiren, sürura sebep olan
sarsar: Şiddetli gürültülü rüzgâr
sathiyân: Sepilenerik boyanmış ve cilalanmış der; bu deriden yapılmış
savâb: Doğruluk, doğru
savb: Yön, taraf
savt: Ses, seda; bağırma, haykırma, çığlık
sayd: Av, avlanma, avlama
sayha: Çağırış, çığlık, feryat
sayt: Şöhret
saz-kâri: Uygunluk
Sebha: Kuzey Afrika'da su ile örtülü tuzlu çöküntü
sebîke: Eritilerek kalıba dökülmüş şey; külçe
sebk: İleri geçme, ilerleme, vaki olma, koşuda kazanan hayvan
Sebkat: Geçmek, ilerlemek
sebt: Yazma, deftere geçirme
sebû: Testi

sebük-bâr: Yüku hafif, ağırlıksız
sec': Kumru sesi; kafiyeli söz
sedd-i remak: Ölmeyecek kadar yiyip içmek
sehâ: Cömertlik, eli açıklık
sehâb: Bulut
seher: Geceleri uyumayıp uyanık durma hastalığı
sehm: Pay, ok
selâ: Bir ağaç adı, Medine'de bir dağ
selb: Zorla alma, soyma
selîl: Netice, semere; yeni doğmuş erkek çocuk
selsâl: Hafif, soğuk ve tatlu su
semen: Baha, değer, kıymet
semhâ: Kolaylık
semin: Pahalı, kıymetli
semseme: Tilki; bir yerin adı
senâ-ver: Metheden, övücü,
sencîde: Ölçülmüş, tartılmış; yerinde söylenmiş söz
sepide: Tan vakti
sereb: Yer altında olan ev; kırbadan akan su; ot
setâir: Örtülecek şeyler
setîr: Örtülmüş, kapalı
sevânih: İçe doğan fikirler
sibâ: Yırtıcı, hayvanlar
sidâ: Çöl, sahra; yazı
sîh: Şiş
simât: Nişan, işaret, iz

sinân: Mızrak
sintine: Geminin içinde en alt bölüm
sipâs: Şükretmek, dua etmek
sipîhr: Gökyüzü
sirişte: Yoğrulmuş, karıştırılmış
sît: Ün, şöret; gürültü, patırtı
siyah-çerde: Kara yağız
siyyânen: Birine denk ve eşit olma
suh: Duvar
suhte: Yanık
sûhte-gân: Yanmış tutuşmuş, parlamış, ışıklanmış
sukat: sakiler
sulûk: Dilenciler
surre: Para kesesi; hac zamanında İslâm devletinin padişahı tarafından fakir ve muhtaçlara dağıtılması için Mekke ve Medineye her yıl gönderilen para
sûy: yön, taraf
südde: Kapı
sühtegân: Yananlar
süknâ: Oturulacak yer, mesken
süllâ: Bitkilerin kabukları üzerinde bulunan ve kolaylık kopan dikenler
süm: Dört ayaklı hayvanların tırnakları
sümûhî: El açıklığı, cömertlik
sürâ: Gece seyri
sürâdik: Büyük padişah cadırı; saray perdes

sürâg: İzler, işaretler
sürh: Kırmızı, kızıl; kırmızı mürekkep
sürûş: Melek; Cebrail
sürûşân: Melekler
süst: Gevşek, tembel
sütûde: Övülmüş, medhedilmiş

Ş

şabede: (Şabeze) Al çabukluğu
şahne: İnzibat memuru
şâhsâr: Dallı budaklı ağaçlar ve ağaçlık
şalupa: Küçük bir gemi gibi kullanılan büyük sandal
şânezen: Baş tarayan; güçlükleri çözen, zorlukları yenen
şatr: Taraf, yön, cihet
şe'n: İş, yeni olan, hal tavır; hadise
şeâir: Hac için hazırlanan kurbanlar; Safa, Merve, Mina ve Arafat gibi haccın eda edilecek yerleri; dinin alametleri
şeb-dîz: Gece renkli; Hüsrev-i Perviz'in meşhur atının adı
şebîhûn: Gece baskını
şebpere: Yarasa
şebtâb: Ateş böceği
şehâmet: Akıl, zekâ ile birlikte olan yiğitlik
şehd: Bal; gömeç balı
şehrâh: Büyük ve işlek yol; işlek yol

şekîb: Sabır, tahammül
şemîm: Hoş, güzel koku
şerâyin: Nabız damarları, atar damarlar
şermende: Utanmış, mahcup
şîb: İniş, aşağı doğru eğiklik
şiken: Kıvrım, koparan, parçalayan manasında birleşik kelimeler yapar
şîme: Huy, tabiat
şirâ: Satın alma, satın alınma
şitâb: Seğirtmek, koşmak, çabukluk, acale etmek
şiyem: Huylar, tabiatlar
şûre: Çorak, tuzlu verimsiz toprak
şûriş: Karışıklık, kargaşalık
şuûn: İşler, filer; havadis
şükûh: görkem, ululuk
şümürde: Hesap edilmiş
şüst: Yıkama
şüş ü şû: Yıkama
şütûr: Deve
şütûr-süvâri: Deve binicisi
tâbe serâh: “Toprağı, kabri, iyi ve temiz olsun!” manasında ölen için edilen dua
tabh: Pişirme
tâbnâk: Parlak, ışıklı

T

tâgiye: Aptal, kibirli ve inatçı adam
tahşiye: Derkenar, haşiye yazma

tâkıyye: Takke
talâkat: Dil açıklığı, selaset
târ u pûd: Çözgü ve atkı
tarab: Şenlik, neşelenme
târem: Dam, kubbe, künbet
târî: Ansızın çıkan
târîk: Karanlık
tarsîs: Kurşunla perçinlenmiş, sağlamlaştırılmış
tartîb: Islatma, rutubetlendirme
tasdî: Rahatsız etmek, sıkmak; baş ağrısı
tasnîât: Yapmacık, yapay davranışlar
taş: Leğen, kova
tavahhus: İnceleme, araştırma
taviyyet: İnsanın gönlünde bulunan gizli istek, niyet
tayy: Bükme, sarmak, dürmek, kaldırmak
taz: Koşucu, koşan
tâziyâne: Sebep, vasıta; kırbaç, kamçı
tebâh: Bozuk, çürük, berbat
tebb: Zarar, ziyan
tebeyyün: Belli olma, anlaşılma, meydana çıkma
teb-zede: Hummaya, sıtmaya tutulmuş
tecemmül: Ziyetlenmek, süslenmek; ululuk göstermek
teenni: Yavaş gitme, yavaş hareket etme, dikkatli davranma

tefahhus: inceden inceye araştırma
tefakkud: Arayıp sorma
tefevvüh: Ağza alma, söyleme, münasebetsiz söz söyleme
tehniyet: Tebrik etme, kutlama
tehniyet: Tebrik etmek, kutlama; “hoş geldin” deme
tehyie: Hazırlama, hazırlanma
Tekâsül: Üşenme, tembellik
telâfi-i mâfât: Edilen bir ziyanın birazından faydalanmak
telâtum: Birbiriyle çarpışma, vuruşma (deniz dalgaları gibi); birbirine şamar vurmak
telemmüz: Talebelik etmek, çömezlik
telh-kâm: Damağı acı; kederli, dertli
temekkün: Yerleşme
temennu: Kavi olmak, kuvvetlenmek
temeshurât: Maskaralıklar
temîme: Nazar boncuğu
temyiz: Ayırma, ayrılma, seçme
tenâvül: Bir şeyi alma; yemek yeme; ihsanda bulunma
tenezzüh: Gezinti, uzaklaşmak
tenkîl: Uzaklaştırma; başkalarına ibret olacak bir ceza verme
tenmîk: Güzel yazı ile yazma, yazılma
tenvîh: Sulandırma; yaldızlama
terâhî: İşte gevşeklik
terakkub: Bekleme gözetme

terâmi: Karşılıklı ok atmak
tereşşuh: Terlemek, sızmak; meydana çıkmak
tergîb: Şevklendirme, ümitlendirme
teshin: Isıtmak
teşsub: Dağılmak, şubelere bölünmek
teşnîf: Küpe takma, küpeyle süslenme
tetebbu: Derinlemesine araştırma, inceleme
tevaggul: Çok uğraşma, meşgul olma
tevakku: Olmasını isteme
tevakku: Durma, duraklama
tevbih: Azarlama
tevem: İkiz, eş, benzer
tevfîr: Artırma, çoğaltma
tevkîr: Hürmetle anma, hürmet etmek
tevsen: Azgın, başı sert at; dik başlı adam
tevsim: Adlandırma isim verme
teyessür: Kolaylıkla husule gelme
teysîr: Kolaylaştırma
tezâkir: Tezkereler, tezkireler
tezbîr: Yazma ve yazılma
tezekkür: Hatıra getirme, bir meseleyi konuşma
tıbâ: Tabiat, yaratılış, tabiatlar
tırâka: Gidiş, gitme
tırâz: Süs, üslup, tutulan yol
tilmîzân: Öğrenci
tîmûr: Demir
tirendâz: Okçu

tîşe: Kesen, balta
tûşe: Ölmeyecek kadar yenecek şey;
azık
tûy-der-tûy: Kat kat
tünd: Hızlı, haşın
türrehât: Saçma sapan sözler

U

ubûs: Çatık yüzlü; utanmaz kimse
udâl: Katı, şiddetli pek zor hastalık
udhuke: Gülünç şey, gülünecek şey,
komedi
uhrâ: Daha uygun
unf: Kabalık, sertlik
unfuvân: Gençlik, tazelik, gençliğin
başlangıcı
unk: Boyun, gerdân
unkûd: Salkım
usturlap: Yıldızların arza nazaran
yükseklik derecelerini bulmakta
kullanılan alet
usturpa: İnce bir halatın ucuna bir
kurşun parçası bağlanarak yapılan bir
çeşit kırbaç
uzûbet: Tatlılık, şirinlik

Ü

übbehet: Büyüklük, ululuk
übhet: Ululuk, büyüklük
üdebâ: Edipler

ümmehât: Analar, anneler; esaslar,
asıllar; değerli ilmi kitaplar
ünniye: Ümit, arzu, istek, kuruntu
ürd: Benzer, gibi
üss: Esas, kök, temel
üstühân: Kemik

V

vahiye: Boş, manasız, faydasız
vâj-gûn: Baş aşağı, tepe taklat, ter yüz
vâm: Borç
vâreste: Affedilmiş, kurtulmuş
varide: Gelen, ulaşan, akla gelen
vatar: İhtiyaç, iş
vâye: Nasip, kısmet
vaz': Koyma, konulma
vedâd: Sevgi, dostluk
vefd: Çokluk, cemaat
vefk: Uygun gelme, uyma
vefret: Çokluk, bolluk
vehle: İrkilme; dakika, an
vehn: Gevşeklik, kuvvetsizlik; zayıf
vekâhat: (Vakâhat) Arsızlık,
utanmazlık, küstahlık
velâ: Yakınlık, sahiplik; sevmeye,
muhabbet
velhân: Şaşkın, sersem
velime: Ziyafet; düğün ziyafeti
vera: Takvanın ileri derecesi
vesâh: Pis, kir, murdarlık
vesâtet: Araya girme, vasita olma

vesen: Uyku ağırlığı; uyku ile uyanıklık arası
vesm: Damga, işaret
vezân: Esen
vezânî: Esinti, zamanı
vikâyeye: Koruma, koruyuculuk
visâde: Dayanıp rahat edilecek yastık, şilte
vus': Bir işi yapabilme gücü
vülûc: Girme, sokulma, duhul etme

Y

yâbis: Kuru
yafa: Göbek; bir çeşit portakal
yâfte: Yafta; bir malın cinsini, fiyatını, seviyesini belirleyen kâğıt
yaktîn: Kabak ağacı; kavun, karpuz, hıyar gibi toprakta uzanıp yetişen bitkiler
yâve: Hezeyan, yalan, yaygara
yâve-gû: Saçmalayan
yegân yegân: Ayrı ayrı, birer birer
yerlîg: Buyruk, ferman
yesîr: Kolay; az şey; kumarbaz

Z

za'm: Söyleme
zâmin: Ödeyen, kefil
zank: Dar şey, dar yer, darlık
zânû-zen: Diz çökmüş
zavâbıt: Kaideler, kurallar, nizamlar

zayıçe: Yıldızların belli zamandaki yerlerini ve durumlarını gösteren cetvel
zeamet: Büyüklük,
zehap: Gitmek
zekân: İki çenenin birleştiği yer
zemâim: Kötü haller
zenbûrek: Zenberek
zer': Ekme tohum saçma
zerdûz: Sırmacı
zerrâh: Kuduz böceği
zevâyâ: Açılma, açılar, köşeler, küçük tekkeler zaviyeler
zih: Kiriş, yay, şerit
zindegân: Zinde olanlar, diriler
zindegi: Zindelik, canlılık
zîr ü bemm: En ince ve en kalın tel
zu'm: Batıl zan, şüphe
zuamâ: Kefiller, büyük tımar sahipleri
Zü'l-minen: Allah
zühul: Dalgalılık, unutma veya geçiktirme; işin çokluğu yüzünden geçiktirme
zülâl: Saf, berrak
zülül: Yavaş ve başı yumaşak olanlar
Zün'n nûn: Hz. Yunus Peygamberin lakabı
zürefâ: Zarifler
züvvâr: Ziyaretçiler
züyuf: Sahte akçe

4. DİZİZ

A

- Abdülhak Hamit . 4, 12, 14, 23, 27, 28,
32, 113, 243
Abdulkadir Geylânî..... 202
Abdülmeccit 166
Ahmet Arif Efendi 16
Ahmet Ata Efendi 4, 12, 13, 14, 23,
172
Ahmet Erîb Efendi...4, 15, 16, 19, 23,
72
Ahmet Mithat..... 12, 108
Ahmet Nazif Efendi .. 4, 12, 13, 14, 15,
16, 19, 23, 118, 169, 212
Ahmet Paşa..... 12, 206
Akif Paşa .. 4, 6, 14, 15, 16, 19, 23, 26,
27, 28, 32, 41, 47, 62, 126, 143,
210, 212, 234, 241, 272, 310
Ali Bey 4, 5
Ali Paşa 18, 27, 135, 137, 170, 236
Ali Razî 202
Ansiklopedi 173
Arap harfli Yeni Türk Edebiyatı
Antolojilerinin (1839-1928)
Karşılaştırmalı İncelemesi..... 2
Arif Efendi..... 4, 15, 19, 23, 77, 211
Arif Hikmet Bey . 4, 10, 12, 13, 14, 23,
109, 110, 184, 212
Aristonois 214

- Arslan Tekin..... 1
Asır34, 35, 216, 217, 279
Asoreut 176
Âşir Efendi..... 4, 7, 14, 23
Ata Efendi 167
Ataullâh Efendi 61
Ayetullah Bey ...4, 26, 28, 29, 32, 219,
280, 310
Aziz Bey 4, 6, 14, 23, 40, 42, 210
B
Baker.. 29, 30, 251, 255, 256, 259, 310
Baş Musahip Şair Atıf Efendi 6, 40
Bilsimon (Billsimeau) 12, 107
Bosnalı Şâkir 4, 12, 13, 14, 23, 97, 211
Bulgurluzade Rıza 2
C
Câmiü'n-nezair..... 1
Celal Bey 28
Cevdet Paşa..... 4, 21, 23, 166, 213
D
Dâniş Bey..... 4, 26, 27, 28, 32, 275
Deli İbrahim..... 16, 77
Didero (Diderot)..... 19, 173, 174, 177,
178, 180
Divançe-i Eşâr 214
Divan-ı Lügat't Türk 1
Diyarbakırlı Sait Paşa 2, 112

Diyojen (Diogenes). 12, 106, 143, 173, 175	
Dizraili (D'izraeli)..... 257	
<i>Dönemler ve Problemler Aynasında</i> <i>Türk Edebiyatı</i> 1	
Dördüncü Gilyom 236	
E	
Ebu Ali Sakafî 122	
Ebussuût 4, 14, 24,	
Ebussuût Efendi... 4, 7, 14, 24, 51, 183	
Ebuzziya Tevfik 2, 4, 9, 12, 14, 19, 20, 21, 24, 128, 172, 183, 234, 295	
Ebuzziya Tevfik..... 12, 105, 211, 213	
<i>Edebiyat-ı Cedide</i> 2	
<i>Edebiyatımızda İsimler ve Terimler</i> ... 1	
Edirneli Nazmî..... 1	
Eğridirli Hacı Kemal..... 1	
Ekmekçizade Mustafa Efendi..... 6, 62	
Ekrem.....,	
Ekrem Bey. 33, 58, 111, 130, 211, 212	
<i>El-Cünûn-ı Fünûn</i> 124	
Elizabet (Elizabeth)..... 250	
Emin Hilmi Efendi.... 4, 11, 14, 22, 24, 138, 147, 212	
Epiktet (Epictete)..... 32, 227, 310	
Üss-i Zafer 74	
Es-Seyyid Muhammet Esat Efendi.. 74	
Ester 176, 313	
Eş'ab 55	
Ezop (Aisopos) 107	

F	
Fahr Fâzî 302	
Faik Reşat 2, 4, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 19, 24, 345	
Fatih Sultan Mehmet 123	
Felatun 99, 104, 143, 175	
Filotas 106	
Finân..... 174	
Fisagor (Pythagoras)..... 192, 195	
Fitnat Hanım 4, 8, 14, 24, 60	
G	
Galip Bey..... 4, 12, 13, 15, 24, 163	
<i>Gencine-i Letâif</i> 107, 214	
Giridî Rahmi Efendi 4, 15, 24, 52	
Gladston (Gladstone)..... 257	
<i>Güldeste-i Şuarâ</i> 2	
Gülşen Saray 97, 98, 279	
<i>Gülzâr-ı Hayal</i> 30, 287	
<i>Güzel Yazılar</i> 2	
H	
Hacı Hakkı Efendi..... 4, 26, 32	
<i>Hadâik</i> 279	
Hadîka..... 279	
Hafız-ı Müşfik. 3, 4, 15, 16, 19, 24, 36, 45	
Hâkanî..... 185	
Hakâyikü'l-vakâyi 26, 279, 295	
Hâkim Efendi..... 42	
Halim Giray 4, 22, 24, 63, 210	

<i>Harabat</i>	2	Jeofern (Geofferin)	173, 177, 178
Hazret-i İskender	17, 59	K	
Hazret-i Nuh	42	Kâmil Paşa	95, 211
Hazret-i Süleyman	124	Kani 4, 8, 15, 17, 19, 24, 65, 127, 206,	211, 212
Hikmet-i Nikâh	29, 300	Kazım Yetiş	1, 2
Hoca Hafız	206	Kemal Bey	246, 310
Hoca Nailî	4, 15, 19, 24, 49	Koca Râgıp	4, 8, 15, 19, 24
Horas	176	Korint (Korinth)	12, 106
Hüseyin Paşa	5, 116	Kornelya (Cornelia)	249, 250
Hüseyin-i Veli	202	Kurye Doryan (Kouriye Deaurian) .12,	107
I		L	
II. Mahmut	28	Lafonten (Jean de La Fontaine)	107
IV. Murat	31, 33	Lanset (Lancet)	255
İ		Letâif-i inşa	34, 35, 38.36, 88, 207,
İbni Haldun	284, 292	209, 218, 230	
İbni Kemal	105	Lokman	150
İbrahim Paşa	206	Lukres (Lucrece)	249
İhya Efendi	37, 218	M	
İlm-i Kıyafet	222	<i>Makulât</i>	128, 129, 133
İmâd	183, 321	Matyovasar	262
İmam-ı Azam-ı Rabbani	202	Mavnacı Ali	167
İskender ...12, 105, 106, 107, 108, 275,		<i>Mecmaü'n-nezair</i>	1
276		<i>Mecmua-i Havadis</i>	279
İsmail Efendi 4, 19, 20, 21, 24, 28, 29,		<i>Mecmuatü'n-nezair</i>	1
30, 33, 187, 230		Mehmet Celâl	2, 4, 29, 32, 33, 232,
İsmail Safa	288, 310	241, 310	
İzzet Molla	4, 21, 24, 74, 211	Mehmet Cevdet	2
Jan Jak Russo (Jean-Jacques			
Rousseau)	5, 211		
4, 5, 10, 24, 89			

Mehmet Dede	63	<i>Muharrerât-ı nadire- yahut hazine-i</i>	
Mehmet Esat Efendi.....	61	<i>müntahabât</i> ..2, 5, 26, 27, 29, 31, 32,	
Mehmet Paşa	118	209, 218, 345	
Mekedonyalı Filippos	1	Mustafa 2, 12, 15, 24, 62, 113, 116,	
Meri Dorjem(Mary Dorjem).....	4, 30,	117, 180	
248		Mustafa Paşa	206
Meri Stvart(Mary Stuart).....	250	Mustafa Reşit	2
Mevlana.....	51, 63, 204	<i>Mutâlaa</i>	222
Mevlana Fazlullah.....	51	Münîf paşa	4, 10, 15, 24, 89, 211
Mihalaki Efendi	4, 32, 33, 227	Münşe'atü'l-letâif	32, 268
<i>Milli Edebiyata Doğru</i>	2	<i>Münşeâtü'l-Letâif ve Sandûkatü'l</i>	
Milord Edvar Bomston (Milord		<i>Maârif</i>	156
Edouard Bomston.....	189	<i>Müntahabat-ı Bedayi-i Edebiye</i>	2
Milton (John Milton).....	261	<i>Müntahabât-ı Cedîde</i>	2
Mirat.....	13, 27, 88, 164, 286	<i>Müntahabât-ı Mîr Nazîf</i>	2
Miss Baker.....	4, 29, 30, 33, 256, 257		
Mithat Efendi 4, 12, 15, 24, 27, 28, 33,		N	
105, 211, 222, 303		Nabi	4, 15, 17, 19, 20, 21, 24, 137,
<i>Mizanü'l- 'ukûl</i>	85	135, 198, 212, 213	
<i>Mizanü'l- 'ukûlü fi'l-mantık ve '- usûl</i> 85		Nâcî Efendi	123
<i>Mizânü'l-edep</i>	2, 10	Nâilî Efendi.....	16, 110
Molla Câmî.....	120, 212	Namık Kemal.....	4, 27, 28, 33
Monteskiyö	286	Nazif Âmedî.....	4, 11, 15, 24, 112
Mösyö Dolmar	189	Nazif Bey	2
Mösyö Dorba.....	189	Nedim	287
Muallim Naci....	3, 4, 9, 10, 11, 15, 17,	Nefî.....	110, 146
19, 24, 27, 28, 33, 36, 83, 97, 184,		<i>Nevâdirü'l Âsâr fî-mütalâat 'il-eş'âr</i> ..	2
211, 212, 213,309		<i>Nevm ü Hâlât-ı Nevm</i>	222
Muhammed Mustafa	115	Nimet Efendi.....	72, 73
Muhammed Seyfullâh.....	272	<i>Nisa vü Ricalin Akıl Cihetiyle Farkları</i>	
		255, 310

5, 89	
Numune-i Edebiyât-ı Osmâniyye	2
<i>Nuvel Eloiz (La Nouvelle Heloise)</i> . 10,	
89, 189, 213	
Nüzhet Haşim Sinanoğlu.....	2
O	
Omer	176
<i>Osmanlı Edebiyatı Numuneleri</i>	2
<i>Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat</i>	
.....	345
Ö	
Ömer b. Mezid.....	1
Özbek Hâkimi.....	202
P	
Plotark.....	21, 192, 213
Posen.....	176
Prezren	26, 279
R	
Rafael (Raffaello)	179
Râgıp Paşa	8, 58, 68, 171
Ravzatü'l-ma'ârif	279
Recaizade Ahmet Cevdet	2
Recaizade Ekrem Bey	86, 287
Recaizade Mahmut Ekrem ...	4, 12, 15,
19, 21, 25, 30	
<i>Redhouse</i>	345
Refik Bey..	4, 5, 25, 27, 36, 38, 39, 88,
210, 286, 308	
<i>Rehber-i İmla</i>	214
<i>Resimli Asar-ı Nefise</i>	2
<i>Resimli Müntahabat-ı Edebiye</i>	2
Reşat	16, 34, 35, 37, 73, 78, 82, 89,
133, 166, 183, 216, 217, 272, 276	
Reşit.....	2, 4, 11, 15, 18, 19, 25, 241
Reşit Paşa	4, 11, 15, 18, 19, 25, 51, 99,
210	
Reşit Paşa.....	
Reşit Süreyya	2
Revnağî Efendi.....	117
Revnağî Osman	116
Revo – de – domund (Revue – de –	
Diamond).....	29, 258
Rıfat Paşa	4, 28, 31, 33, 236, 238, 241,
310	
Rıza Bey	88
Rob Döşanbır (Rob-dö-chambre)...	174
Ronblu Bir İhtiyar	176
Russo (Rousseau) .	5, 24, 190, 191, 211
S	
Sabah	26, 296
Sadrettin.....	4, 15, 18, 19, 25
Sadrettin Bey.....	45, 210
Safiye Akdeniz.....	2
Sahbâ-name.....	6, 143, 212
<i>Sahra-yı Tih'e Kudret Helvası Nüzulü</i>	
.....	176
Sait Bey.....	4, 10, 15, 25, 85, 211, 291,
293, 294	

Salâhî Bey	4, 25, 100, 105		
Salih Paşa	168	Ş	
Sami Bey	79, 93, 99, 110, 211, 212, 272, 297, 345	Şarle (I. Charles)	261
Sami Paşa 4, 10, 15, 18, 19, 25, 79, 93, 99, 110, 211, 212		<i>Kâmûs-i Türkî</i>	345
Sarı Abdullah.....	31, 266	Şeyh Aziz Mahmut Efendi....	4, 15, 25, 50
Serdar Paşa	7	Şeyh İmâdî	183
Süreyya Paşa.....	52, 164	Şeyh Şiblî.....	122
Seyit vehbi.....	56, 210	Şeyhü'l-İslâm Âşir Efendi.....	59
Sipyon	250	Şeyhü'l-İslâm Âşir Efendi.....	71
Sirâc	26, 297	Şinasi . 4, 12, 15, 25, 36, 153, 154, 212	
Siseron.....	176	Şumnu.....	154
Sokrat	228	T	
Solon	106, 107	Tahmâsb.....	264, 310
Stephanos	1	Takvim-i Vakâyi	26, 279, 290, 291, 293, 294, 295
Sultan II.Mahmut.....	4, 27, 28, 33	Talim-i Kitabet.....	3, 36, 214, 290
Sultan IV.Murat.....	4	<i>Tarih-i Ata</i>	166, 213
Sultan Mahmut	236, 310	<i>Tarih-i Osmanî</i>	214
Sultan Mehmet.....	12, 169	Tarken.....	249
Sultan Murat	266	Terakki.....	26, 30, 248, 251, 252, 255, 279, 297, 299
Sultan Osman Han Gazi.....	75	Tevfik	106, 297
Sultan Selim	204, 213	<i>Türkçe-Osmanlıca İngilizce, Redhouse</i> <i>Sözlüğü</i>	345
Sultan Süleyman	4, 27, 28, 33, 264, 310	U	
Sunullâh Efendi	7, 50	’Ûc İbni ‘unk.....	53
Süleyman Bahri	2	Uzun Mustafa.....	116
Süleyman Şevket Tanlı	2		
Sünbülzade (Seyit) Vehbi.....	4, 7		
Sünbülzade Vehbi.....	53, 210, 270		
Süreyya Paşa.....	7		

Ü		Yahya Kapanzade.....42
Ümit	94, 122, 214, 336	<i>Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı</i>
V		<i>Nadire</i> .2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12,
Vahdetî.....	183	13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23,
Vasıta-i Servet	113, 212	345
Vatan.....	279, 299	<i>Yeni Tarama Sözlük</i>345
Vehbi.....	7, 15, 25, 31, 33	Yusuf Kamil Paşa.....10
<i>Verenet Fırtınası</i>	176	Yusuf Neyyir Bey 30, 287
Veysi	4, 8, 15, 25, 69, 127, 211, 212	Z
Virjil (Virgil)	176	Zerdüş.....192
Voltar	190	<i>Zînetü'l-mecâlis</i> 2
Y		Ziya Paşa..... 2
<i>Yâd Ederim</i>	187, 213, 230, 310	

5. KAYNAKÇA

A-Çalışmaya Esas Olan Kaynaklar

Faik Reşat, *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerât-ı Nadire*, Kaspar Matbaası, Dersaadet 1307.

Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat*, (Birinci Baskı) Kaspar Matbaası, Dersaadet 1307.

Faik Reşat, *Muharrerât-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat*, (İkinci Baskı) Kaspar Matbaası, Dersaadet 1311.

B-Diğer Kaynaklar

AKDENİZ, Safiye, “Arap Harfli Yeni Türk Edebiyatı Antolojilerinin (1839-1928) Karşılaştırmalı İncelemesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Güz 2000, Cilt-1, Sayı-2, s.33-52.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2002.

KANAR, Mehmet, *Farsça Türkçe Sözlük*, Deniz Kitapevi, İstanbul 2000.

REDHOUSE, James, *Türkçe-Osmanlıca İngilizce Redhouse Sözlüğü*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2000.

Şemsettin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.

TEKİN, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995.

Yeni Tarama Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

YETİŞ, Kazım, *Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2007.

YÜKSEL SEÇKİN, Süheylâ, *Faik Reşat'ın Hayatı ve Eserleri*, (Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.